ผลกระทบทางกฎหมายของไทยกรณีเข้าร่วมเป็นภาคีสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

โดย

นางสาวพรรษพร บุกติรัตน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

THE ASSUMPTION UNIVERSITY LIBRARY

274305

ผลกระทบทางกฎหมายของไทยกรณีเข้าร่วมเป็นภาคีสนธิสัญญาระหว่างประเทศ ว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

โดย

นางสาวพรรษพร ยุกติรัตน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

THE IMPACTS OF THAI LAW UPON RATIFICATION OF INTERNATIONAL TREATY ON PLANT GENETIC RESOURCES FOR FOOD AND AGRICULTURE

BY

MS. PUNSAPORN YUKTIRATNA

ASSUMPTION UNIVERSITY OF THAILAND
BROTHERS of S1 GABRIEL
LABOR VINCIT
OMNIA
SINCE1969
มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS

FOR THE DEGREE OF MASTER OF LAWS

GRADUATE SCHOOL OF LAW

ASSUMPTION UNIVERSITY

JANUARY 2009

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์ : ผลกระทบทางกฎหมายของไทยกรณีเข้าร่วมเป็นภาคีสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร
(THE IMPACTS OF THAI LAW UPON RATIFICATION OF INTERNATIONAL TREATY ON PLANT GENETIC RESOURCES FOR FOOD AND AGRICULTURE)

ชื่อผู้เขียน : นางสาวพรรษพร ยุกติรัตน

ชื่อปริญญา : นิติศาสตรมหาบัณฑิต (สาขากฎหมายธุรกิจ)

คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ :

1. นายชวาลวุฒฒ ไชยนุวัติ ประธานกรรมการ
2. รองศาสตราจารย์ณัฐพงศ์ โปษกะบุตร กรรมการ

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ อนุมัติให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต

..... ผู้อำนวยการบัณฑิตศึกษา คณะนิติศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ณัฐพงศ์ โปษกะบุตร)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุรวิช วรรณไกรโรจน์)

..... กรรมการ
(ดร. เจษฎ์ โทณะวณิก)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์อรพรรณ พนัสพัฒนา)

..... กรรมการ
(นายชวาลวุฒฒ ไชยนุวัติ)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ณัฐพงศ์ โปษกะบุตร)

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์ : ผลกระทบทางกฎหมายของไทยกรณีเข้าร่วมเป็นภาคีสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

ชื่อผู้เขียน : นางสาวพรรษพร ยุกติรัตน

ชื่อปริญญา : นิติศาสตรมหาบัณฑิต (สาขากฎหมายธุรกิจ)

ปีการศึกษา : 2552

คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์:

1. รองศาสตราจารย์ณัฐพงศ์ โปษกะบุตร ประธานกรรมการ
2. นายชวาลวุฒฒ ไชยนุวัติ กรรมการ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงผลกระทบทางกฎหมายตามบทบัญญัติ และพันธกรณีต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นเมื่อประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) และเสนอแนะแนวทางการแก้ไขกฎหมายเพื่ออนุวัติการ (Implementation) และแนวทางการบรรเทาผลกระทบทางกฎหมายต่อการปฏิบัติตามพันธกรณีของสนธิสัญญาฯ

การวิจัยวิเคราะห์ผลกระทบทางกฎหมายในการปฏิบัติตามพันธกรณีที่สนธิสัญญาฯ กำหนดไว้ ผลการวิจัยพบว่า การเข้าร่วมในสนธิสัญญาฯ ส่งผลกระทบที่ชัดเจนต่อการบังคับใช้กฎหมายภายในของประเทศไทย โดยเฉพาะการนำระบบพหุภาคีฯ มาใช้แทนที่ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ในการกำกับดูแล การเข้าถึง และการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช ซึ่งเป็นสมบัติสาธารณะ และอยู่ภายใต้การจัดการและควบคุมของรัฐบาลไทยตามรายการภาคผนวกที่ 1 โดยเฉพาะทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกถิ่นที่อยู่ (ex situ collections) ตามธรรมชาติที่อยู่ในประเทศไทย เพื่อมิให้ขัดกับพันธกรณีของไทยที่มีต่อสนธิสัญญาฯ ซึ่งถือเป็นการลดทอนอำนาจอธิปไตย (Sovereignty) ของประเทศไทย อีกทั้ง บทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ และข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน (Standard Material Transfer Agreement: SMTA) ที่สภาบริหารจัดทำขึ้น ยังขาดความชัดเจนในหลายประเด็น นอกจากนี้ ยังทำให้ประเทศไทยต้องสูญเสียรายได้จากการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทย และสนธิสัญญาฯ ไม่ได้มีข้อกำหนดหรือมาตรการใดๆ เพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหาโจรสลัดชีวภาพ (Bio-piracy) แต่อย่างไร

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอแนะให้ประเทศไทยเร่งดำเนินการหาแนวทางเพื่อบรรเทาผลกระทบทางกฎหมายในการเข้าร่วมเป็นภาคีสนธิสัญญาฯ และพิจารณาหาแนวทางเพื่อแก้ไขกฎหมายในการอนุวัติการเพื่อให้สอดคล้องกับพันธกรณีของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

ASSUMPTION UNIVERSITY OF THAILAND
BROTHERS of S1 GABRIEL
LABOR VINCIT OMNIA
SINCE1969
มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

Thesis Title	: The Impacts of Thai Law upon Ratification of International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture
Author Name	: Ms. Punsaporn Yuktiratna
Degree	: Master of Laws (Business Law)
Academic Year	: 2009
Advisory Committee	:
	1. Assoc.Professor Nattapong Posakabutra — Chairperson
	2. Mr. Chavalvut Chainuvati — Member

ABSTRACT

The objective of this Thesis is to research the impacts of Thai Law upon ratification of The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture (ITPGR) and to suggest the guidelines for implementation and to reduce the negative sides of the impacts to comply with the obligation of ITPGR.

The research analyzed the impacts of Thai Law to comply with the obligation of ITPGR. The result of the research has shown that in considering ratifying ITPGR, the study shows that it could has the apparent impact to execution of Thai laws governing management, especially to use the Multilateral System instead of the Plant Variety Act B.E. 2542, the access and benefits of sharing of plant genetic resources under control of the Thai Government and in public domain for those plant genetic resources covered by Annex 1, especially exsitu collections in Thailand. That is a reduction of Thai sovereignty. The acting on behalf of the Governing Body of the ITPGR and the Standard Material Transfer Agreement, that is not apparent. The negative issues to the Treaty are that Thailand will lose the benefits of sharing from the use of her plant genetic resources and in a sense that it is a justified pilferage if it is done to obtain an exclusive right such as intellectual property right.

This Thesis suggests that should accelerate the guidelines for implementation and to reduce the negative sides of the impacts to comply with the obligation of The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture.

ASSUMPTION UNIVERSITY OF THAILAND
BROTHERS of S1 GABRIEL
LABOR OMNIA VINCIT
SINCE1969
มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

กิตติกรรมประกาศ

การจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่ายทั้งในด้านวิชาการ กำลังใจ และทุนทรัพย์ ผู้เขียนจึงขอใคร่ถือโอกาสนี้แสดงความขอบพระคุณทุกท่านที่มีต่อผู้เขียนมาโดยตลอด

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณมายังรองศาสตราจารย์ณัฐพงศ์ โปษกะบุตร ที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าเพื่อรับหน้าที่เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาให้กับผู้เขียนนับตั้งแต่การชี้แนะแนวทางและคอยให้การดูแลแนะนำวิธีการนำเสนอปัญหาแนวทางการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

และผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ คุณชวาลวุฑฒ ไชยนุวัติ ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งรองปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ประธานคณะกรรมการเตรียมการเพื่อพิจารณากระบวนการให้สัตยาบันสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) ที่ให้ความอนุเคราะห์ในด้านคำแนะนำและข้อมูลข่าวสารต่างๆ และยังเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาให้กับผู้เขียน

นอกจากนี้ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. สุรวิช วรรณไกรโรจน์ และ ดร. เจษฎ์ โทณะวณิก และรองศาสตราจารย์อรพรรณ พนัสพัฒนา ที่ให้เกียรติเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ โดยทุกท่านได้ให้ข้อคิดและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์แก่ผู้เขียนในการแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สุดท้ายนี้ผู้เขียนขอขอบคุณ บิดา มารดา ผู้คอยช่วยเหลือและเป็นกำลังใจให้กับผู้เขียนตลอดมา

พรรษพร ยุกติรัตน

THE ASSUMPTION UNIVERSITY LIBRARY

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... ฉ

กิตติกรรมประกาศ ..... ซ

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา 1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา 5
1.3 ขอบเขตของการศึกษา 5
1.4 สมมติฐานการศึกษา 6
1.5 วิธีดำเนินการศึกษา 7
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 7

บทที่ 2 ประวัติความเป็นมา ลักษณะของทรัพยากรพันธุกรรมพืช และสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) และกฎหมายไทยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ลักษณะทั่วไปของทรัพยากรพันธุกรรม 9
2.1.1 ความหมายของทรัพยากรพันธุกรรม 9
2.1.2 ประเภทของวัสดุพันธุกรรม 10
2.2 กฎหมายของไทยด้านการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมพืช 13
2.2.1 การคุ้มครองพันธุ์พืช 13
2.2.2 การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช 20
2.2.3 การแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช 25
2.2.4 การคุ้มครองสิทธิของเกษตรกร 27
2.2.5 การรักษาผลประโยชน์ในการแข่งขันทางการค้า 29

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

2.3 สาระสำคัญของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืช เพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) 32
2.3.1 วัตถุประสงค์ของสนธิสัญญาฯ 33
2.3.2 ขอบเขตการบังคับใช้ของสนธิสัญญาฯ 35
2.3.3 สาระสำคัญของสนธิสัญญาฯ 36
1. หลักว่าด้วยการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืช 36
2. ระบบพหุภาคีเพื่อการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ 37
3. การรับรองสิทธิอธิปไตยของรัฐ 45
4. สิทธิเกษตรกร 48
5. การเข้าถึงข้อมูล 49
6. สภาบริหาร 50
7. ข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน 50
8. การแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช 53
9. ทรัพย์สินทางปัญญา 57
2.4 การจัดการทรัพยากรพันธุกรรมในระบบนอกถิ่นที่อยู่ (Ex situ collection) ตามข้อตกลงระหว่าง IARCs กับ สภาบริหาร (Governing Body) ของสนธิสัญญาฯ 60
2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ให้สัตยาบันและประเทศที่ไม่ให้สัตยาบันในสนธิสัญญาฯ 67

บทที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืช เพื่ออาหารและการเกษตร(ITPGR) กับข้อตกลงระหว่างประเทศเกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรมพืช (CBD/TRIPs /UPOV /Bonn)

3.1 ความสัมพันธ์ระหว่างระหว่างสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) กับอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) 71

ASSUMPTION UNIVERSITY OF THAILAND
มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
SINCE1969

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

3.1.1 วัตถุประสงค์ 71

3.1.2 การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืช 73

3.1.3 การอนุรักษ์ การสำรวจ การจำแนก และการตรวจติดตามผลตรวจสอบ 77

3.1.4 การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืช 80

3.1.5 สิทธิของเกษตรกร 81

3.1.6 การอนุรักษ์นอกถิ่นที่อยู่ 82

3.1.7 ทรัพย์สินทางปัญญา 84

3.1.8 องค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง 85

3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) กับข้อตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า (The Agreement on Trade – Related to Aspects of Intellectual Property: TRIPs) 89

3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) กับอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ (The International Union for the Protection of New Varieties of Plants: UPOV) 92

3.4 ความสัมพันธ์ระหว่างสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) กับแนวปฏิบัติกรุงบอนน์เกี่ยวกับการเข้าถึงและการใช้และการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน (Bonn guidelines) 96

บทที่ 4 วิเคราะห์ผลกระทบทางกฎหมายของประเทศไทยต่อการปฏิบัติตามพันธกรณีของสนธิสัญญาฯ

4.1 บทวิเคราะห์ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายของประเทศไทย 99

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

4.1.1 ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายด้านการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช 99
4.1.2 ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายด้านการคุ้มครองพันธุ์พืช 109
4.1.3 ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายด้านการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช 112
4.1.4 ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายด้านการคุ้มครองสิทธิของเกษตรกร 116
4.1.5 ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายด้านการรักษาผลประโยชน์ในการแข่งขันทางการค้า 119
4.2 บทวิเคราะห์ผลกระทบต่อการปฏิบัติตามพันธกรณีในประเด็นต่างๆ 121
4.2.1 การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช 121
4.2.2 การแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช 123
4.2.3 การรับรองสิทธิของเกษตรกร 125
4.2.4 การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา 126
4.2.5 การป้องกันจัดการปัญหาโจรสลัดชีวภาพ (Bio-piracy) 127
4.2.6 การพัฒนาปรับปรุงพันธุ์พืชของไทย 128
4.2.7 การพัฒนาภาคเกษตรกรรมของไทย 131

บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป 132
5.2 ข้อเสนอแนะ 137

บรรณานุกรม 140

ภาคผนวก

ก. บทบัญญัติสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture) 149

ASSUMPTION UNIVERSITY OF THAILAND
LABOR VINCIT OMNIA
SINCE1969
มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ข. ส่วนที่ 1 การตัดสินโดยอนุญาโตตุลาการ	176
ส่วนที่ 2 การสมานไมตรี	180
ประวัติผู้เขียน	195

ASSUMPTION UNIVERSITY OF THAILAND
BROTHERS of ST GABRIEL
LABOR OMNIA VINCIT
SINCE1969
มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อาหารนับว่าเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่นอกเหนือจากเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคซึ่งมนุษย์จะขาดเสียมิได้ อาหารที่มนุษย์ใช้บริโภคเพื่อยังชีพนั้น นอกจากเนื้อสัตว์แล้วอาหารจากพืชนับว่ามีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน หากแต่ประชากรบนโลกนี้ซึ่งมีประมาณ 6,000 ล้านคนนั้น ยังมีผู้ที่ไม่มีความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) อีกไม่น้อยกว่า 800 ล้านคน[1] กล่าวคือ การที่ประชากรโลกมีอาหารไม่เพียงพอกับความต้องการ (Availability) เสถียรภาพ (Stability) และความสามารถในการเข้าถึง (Accessibility) ดังนี้ การจัดหาแหล่งอาหารให้เพียงพอสำหรับมวลมนุษยชาติจึงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับทุกประเทศในสังคมโลกนี้ที่จะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างยุติธรรม เท่าเทียม และไม่มีผลประโยชน์แอบแฝงภายหลัง

ความหลากหลายของระบบนิเวศและวิถีวัฒนธรรมของประเทศซึ่งมีภูมิอากาศแบบร้อนชื้นทำให้ประเทศที่กำลังพัฒนาและประเทศด้อยพัฒนาเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทย ซึ่งเป็นประเทศเกษตรกรรมและกำลังพัฒนาที่มีผลผลิตทางการเกษตรส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศสร้างรายได้ให้กับประเทศเป็นลำดับต้นๆ ของสินค้าที่ส่งออก เนื่องจากมีพื้นที่ตั้งอยู่ในเขตร้อนชื้นของเส้นศูนย์สูตร มีสภาพภูมิประเทศ อากาศ และอุณหภูมิ ปริมาณฝน เหมาะแก่การกำเนิดของทรัพยากรพันธุกรรมพืชซึ่งเป็นที่ต้องการของประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศอื่นๆ การเกษตรกรรมในประเทศไทยนั้น ไม่เพียงแต่ถูกมองว่าเป็นแหล่งผลิตอาหาร แหล่งสร้างรายได้ และการจ้างงาน หากแต่ยังมีความสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมไทยทั้งในด้านความเป็นอยู่ วิถีชีวิต และการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของประชากรส่วนใหญ่ในประเทศ การสร้างระบบเกษตรกรรมที่มีความยั่งยืนจึงมีความจำเป็นต่อการเติบโตของระบบเศรษฐกิจภายในประเทศ การพัฒนาเทคโนโลยีด้านการเกษตรจึงถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ทั้งนี้ เพื่อช่วยทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเอง หรือพึ่งพาปัจจัยที่มีอยู่ตามธรรมชาติได้โดยไม่ต้องอาศัยเทคโนโลยีจากบริษัทต่างประเทศ

---

[1] ศักดิ์สิทธิ์ แสงชนินทร์ และนันทิยา ทองคณารักษ์, ความมั่นคงด้านอาหาร: ภัยคุกคามแห่งศตวรรษที่ 21 (Food Security: the emerging risk of the 21st century), ใน http://www.srithailand.org/data/6-08-51%20commentaries%20ความมั่นคงทางอาหาร.pdf, access date August 5, 2009.

การพัฒนาปรับปรุงพันธุ์พืชเพื่อให้ได้วัสดุทางพันธุกรรม (Genetic material) ที่มีคุณค่าและมีศักยภาพทั้งในด้านอาหารและการเกษตร นับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อระบบเกษตรกรรม เพราะช่วยสร้างและพัฒนาพันธุ์พืชที่มีความเหมาะสมต่อสภาพภูมิอากาศและสภาพเศรษฐกิจของประเทศ นอกจากนี้การปรับปรุงพันธุ์พืชจะช่วยเพิ่มผลผลิต และช่วยทำให้ต้นทุนทางการเกษตรลดลง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชจึงมีความจำเป็นต่อการพัฒนาเกษตรกรรมของไทยในการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์พืช โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการปรับปรุงพันธุ์พืชมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์ร่วมกันของประเทศและเกษตรกรรมของประเทศ มิใช่เพื่อหาประโยชน์ในเชิงพาณิชย์หรือธุรกิจการค้า ซึ่งจะนำไปสู่การผูกขาดตลาด และการส่งเสริมวิธีการเกษตรที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขอนามัยของประชาชน รัฐบาลจึงควรกำหนดนโยบายที่ชัดเจนว่าประเทศไทยจะส่งเสริมการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเฉพาะกรณีที่เป็นการปรับปรุงพันธุ์พืชเพื่อสาธารณประโยชน์ โดยมิใช่เพื่อการค้าหรือผูกขาดหากำไร และการเข้าถึงต้องมิใช่เพื่อพัฒนาเทคโนโลยีที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม การปรับปรุงพันธุ์พืชในประเทศไทยส่วนใหญ่จะกระทำ 2 ลักษณะ ได้แก่ การปรับปรุงพันธุ์พืชแบบดั้งเดิม (Conventional breeding)[2] ซึ่งเป็นการปรับปรุงพันธุ์พืชโดย "เกษตรกร" มีลักษณะที่ไม่สลับซับซ้อนมากนัก เช่น การนำเอาพันธุ์พืชในสายพันธุ์ที่ใกล้เคียงกันมาผสมข้ามสายพันธุ์ (Cross breeding)[3] โดยมุ่งหมายว่าจะได้มาซึ่งสายพันธุ์ใหม่ที่มีคุณสมบัติดีขึ้นกว่าเดิม หรือการคัดเลือกนำเอาพันธุ์พืชป่า (Wild varieties) มาพัฒนาปรับปรุงเป็นพันธุ์พื้นเมือง (Landraces)[4] โดยใช้ความรู้เทคโนโลยีพื้นบ้านในการปรับปรุงพันธุ์พืช ซึ่งวิธีการเช่นนี้จะทำให้เกิดพันธุ์พืชพื้นบ้านเป็นจำนวนมาก แต่การปรับปรุงพันธุ์พืชด้วยวิธีการดังกล่าวนี้ต้องใช้เวลานานในการควบคุมคุณสมบัติของพันธุ์พืชให้เป็นไปตามที่ต้องการ และให้มีลักษณะพันธุกรรมที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การปรับปรุงพันธุ์พืชอีกลักษณะหนึ่ง ได้แก่ การปรับปรุงพันธุ์พืชแบบสมัยใหม่ ซึ่งเป็นการปรับปรุงพันธุ์พืชโดยนักวิชาการปรับปรุงพันธุ์ ทั้งในภาคธุรกิจเอกชนและภาครัฐ ซึ่งนักปรับปรุงพันธุ์จะนำความรู้ด้านต่างๆ เช่น ด้านพันธุ์ศาสตร์สมัยใหม่ การพัฒนาการของเทคโนโลยีชีวภาพ (Biotechnology) และเทคโนโลยีพันธุวิศวกรรม (Genetic engineering) มาใช้ในการปรับปรุงพันธุ์พืชเพื่อให้ได้มาซึ่งพันธุ์พืชใหม่ตามลักษณะที่ต้องการ

แต่อย่างไรก็ดี การพัฒนาปรับปรุงพันธุ์พืชจำเป็นต้องอาศัยความหลากหลายและความแตกต่างของทรัพยากรพันธุกรรม ดังนั้นจึงไม่มีประเทศใดในโลกที่มีทรัพยากรพันธุกรรมพืชอย่างเพียงพอโดย

---

[2] นันทน อินทนนท์, "กฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืช: แนวความคิดและบทวิเคราะห์," บทบัณฑิตย์ 60 (ธันวาคม 2547): 197-229.

[3] เรื่องเดียวกัน, 197-229.

[4] ยศวดี อึ้งวิเชียร, การอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมพืชกับงานด้านแหล่งพันธุกรรมพืชของไทย (กรุงเทพมหานคร: กองโครงการและประสานงานวิจัย สำนักงานวิจัยแห่งชาติ, 2540), หน้า 2.

มิต้องพึ่งพาประเทศอื่น การแลกเปลี่ยนทรัพยากรพันธุกรรมพืชจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อเพิ่มขีดความสามารถซึ่งเป็นประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์พืชที่จะต้องดำเนินต่อไปในอนาคต แต่ทั้งนี้การที่จะนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชออกไปจากประเทศเจ้าของทรัพยากรอย่างถูกต้องโดยไม่เป็นที่ครหาของชาติในสังคมโลกอื่นๆ จึงจำต้องสร้างกฎระเบียบข้อบังคับระหว่างประเทศขึ้น เพื่อให้เป็นที่ยอมรับนำไปบังคับปฏิบัติได้

เดิมสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture: ITPGR) เป็นความตกลงระหว่างประเทศที่มีสถานะเป็นข้อถือปฏิบัติระหว่างประเทศที่ไม่ได้มีผลผูกพันทางกฎหมายเรียกว่า "ข้อถือปฏิบัติระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืช" (International Undertaking on Plant Genetic Resources: IUPGR) อันเป็นผลมาจากมติการประชุมสามัญประจำปีขององค์การอาหาร และการเกษตรแห่งสหประชาชาติที่ 8/83 (UN Food and Agriculture Organization: FAO) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์ สงวน ประเมินค่า และการทำให้ดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืช ที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ สังคม โดยเฉพาะด้านการเกษตรเพื่อการปรับปรุงพันธุ์พืชและการศึกษาทางวิทยาศาสตร์[5] โดยเปลี่ยนแปลงหลักการสำคัญที่กำหนดว่า ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเป็น "มรดกร่วมกันของมนุษยชาติ" (Common Heritage of Mankind: CHM) ซึ่งต้องอยู่บนพื้นฐานหลักการ "จัดทำข้อกำหนดที่เห็นชอบร่วมกัน" (Mutually Agreed Terms) ด้วยการรับรอง "สิทธิอธิปไตยของรัฐ" (Sovereign Rights) โดยการใช้ระบบบริหารจัดการแบบพหุภาคีเพื่อผลบรรลุความมั่นคงอาหารโลก ซึ่งต่อมามีสถานะเป็นสนธิสัญญาหลังจากมีการลงนามร่วมกันเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 ในการประชุมสมัชชา FAO สมัยที่ 31 ณ ประเทศอิตาลี ซึ่งมีผู้แทนจากประเทศสมาชิกจำนวน 116 ประเทศให้การรับรอง โดยรัฐบาลไทยได้ร่วมลงนามรับรองสนธิสัญญาฯ เห็นชอบในหลักการ เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545 ด้วย

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรจะมีผลบังคับใช้ภายหลัง 90 วัน นับจากวันที่มีประเทศต่างๆ ให้สัตยาบันครบ 40 ประเทศ จนถึงวันที่ 31 มีนาคม 2547 มีประเทศทั้งหมดจำนวน 48 ประเทศ ได้ให้สัตยาบันเข้าร่วมในสนธิสัญญาฯ เช่น เม็กซิโก นาบีเมีย โมร็อคโค เวเนซูเอลา ซีนีกัล เดนมาร์ค เยอรมัน สหราชอาณาจักร สวีเดน ไอร์แลนด์ เป็นต้น ดังนั้น สนธิสัญญาฯจึงมีผลใช้บังคับในวันที่ 29 มิถุนายน 2547 ที่ผ่านมา ซึ่งปัจจุบัน สนธิสัญญาฯ นี้มีประเทศต่างๆ ร่วมลงนามเข้าเป็นภาคีสมาชิกแล้ว 120 ประเทศ[6]

---

[5] ITPGR 2001, Art. 1.1.

[6] Food and Agriculture Organization of the United Nation at http://www.fao.org/Legal/TREATIES/033s-e.htm, access date August 15, 2009.

ปัจจุบัน กฎหมายไทยสามารถกำกับควบคุมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชได้อย่างครอบคลุม ซึ่งกฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องการคุ้มครองพันธุ์พืช ได้แก่ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช 2542 กฎหมายนี้ได้สร้างระบบกฎหมายลักษณะเฉพาะ (sui generis)[7] โดยมุ่งที่จะให้เกษตรกรและชุมชนซึ่งมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์พืชได้รับความคุ้มครองที่เป็นธรรม และยังเป็นการปกป้องทรัพยากรของประเทศไม่ให้ถูกฉกฉวยเอาไปใช้ประโยชน์โดยมิชอบ นอกจากนี้ ยังมีกฎหมายอื่นๆที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น พ.ร.บ. คุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย 2542, พ.ร.บ. คุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ 2546, พ.ร.บ สิทธิบัตร 2522 และกลุ่มกฎหมายด้านป่าไม้ เป็นต้น การเข้าร่วมในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร อาจนำมาซึ่งประโยชน์บางประการต่อประเทศไทย ได้แก่ การเอื้ออำนวยโอกาสให้มีการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมพืชอันเป็นสมบัติสาธารณะ เพื่อประโยชน์ในการปรับปรุงพันธุ์พืช และในการวิจัยด้านการเกษตรมากขึ้น อีกทั้งยังเป็นการยกระดับมาตราฐานการรับรองสิทธิของเกษตรกรให้ทัดเทียมกับมาตราฐานสากล และยังเป็นการประกาศจุดยืนของไทยในเรื่องนี้อย่างชัดเจนในเวทีโลก แต่ทั้งนี้ หากประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ก็อาจก่อปัญหาต่อการบังคับใช้กฎหมายของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบังคับใช้กฎหมายกับการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่นอกถิ่นที่อยู่ (ex situ) ซึ่งคาดการณ์ว่าน่าจะมีการขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทยมากขึ้นภายหลังการเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกของสนธิสัญญาฯ โดยสิ่งที่สำคัญที่สุดในการป้องกันผลประโยชน์ของไทยในกรณีดังกล่าวคือ "ข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตราฐาน" (Standard Material Transfer Agreement) ที่สภาบริหารของสนธิสัญญาฯ ได้จัดทำขึ้น โดยการเจรจาต่อรองร่วมกันระหว่างภาคีสมาชิกก็ยังมีกรอบกรณียกเว้นแบ่งปันผลประโยชน์เป็นข้อจำกัด ดังนั้นการที่ประเทศไทยจะมีโอกาสเข้าร่วมในการจัดทำและกำหนดเงื่อนไขต่างๆ ในข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตราฐานอาจเป็นการเปิดโอกาสที่จะทำให้ประเทศไทยสามารถปกป้องผลประโยชน์ของประเทศชาติในเรื่องดังกล่าวได้ อย่างไรก็ตาม การปกป้องผลประโยชน์ในการเจรจานั้นมีความจำเป็นในเชิงปฏิบัติน้อยมากเนื่องจากการตัดสินใจของสภาบริหารต้องเป็นมติเอกฉันท์ (Consensus) เท่านั้น และผลประโยชน์ของประเทศไทยก็มิได้แปลกแยกจากภาคีสมาชิกอื่น ภาคีสมาชิกซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรพันธุกรรมที่จะเสียผลประโยชน์ในลักษณะเดียวกันกับประเทศไทย คงคัดค้านการจัดทำและกำหนดเงื่อนไขในข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมอยู่แล้ว นอกจากนี้ประเทศไทยยังสามารถผลักดันท่าทีและข้อเสนอแนะผ่านภาคีสมาชิกอื่นได้ด้วย แม้ประเทศไทยไม่ได้เป็นภาคีสมาชิกก็ตาม

---

[7] วิชา ธิติประเสริฐ และจิระศักดิ์ กีรติคุณากร, "ระบบการคุ้มครองพันธุ์พืชในประเทศไทย," วารสารวิชาการเกษตร 21 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2546): 170-182.

อีกทั้ง ประโยชน์ในด้านการปรับปรุงพันธุ์พืชที่ประเทศไทยจะได้รับจากการเข้าร่วมในสนธิสัญญาฯ นี้ ยังคงมีข้อจำกัด และอยู่ภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยต่างๆ อีกหลายประการ โดยเฉพาะเป็นการลดทอนอำนาจอธิปไตย (Sovereignty) ของประเทศไทยในการกำกับดูแลทรัพยากรพันธุกรรมพืช เนื่องด้วยต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์เงื่อนไขที่กำหนดไว้ ซึ่งอาจต้องมีการปรับแก้กฎหมายของไทยเพื่อให้สอดคล้องกับบทบัญญัติในมาตราต่างๆ ของสนธิสัญญาฯ โดยเฉพาะการนำระบบพหุภาคีฯ มาใช้แทนที่ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธ์พืช 2542 ทั้งนี้จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องคำนึงถึงความพร้อมทั้งในด้านกฎหมายและนโยบายภายในประเทศ เพื่อมิให้เกิดผลกระทบต่อการบังคับใช้กฎหมายของประเทศไทย

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ลักษณะ ของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองพันธุกรรมพืชในประเทศไทย

2. เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรกับความตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง คือ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity) ข้อตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า หรือข้อตกลงทริปส์ (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ หรืออนุสัญญายูปอฟ (UPOV Convention) และ แนวปฏิบัติแห่งกรุงบอนน์ (Bonn Guidelines) เกี่ยวกับการเข้าถึง การใช้ และการแบ่งปันผลประโยชน์ของทรัพยากรพันธุกรรมพืชอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน

3. เพื่อวิเคราะห์ปัญหาทางกฎหมายของประเทศไทยต่อการปฏิบัติตามพันธกรณีของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR)

4. เพื่อศึกษาถึงแนวทางและมาตรการป้องกันหรือแก้ไขผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อประเทศไทยหากเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR)

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร และจัดทำข้อเสนอแนะในประเด็นดังต่อไปนี้

1. ความชัดเจนเกี่ยวกับบทบัญญัติ และพันธกรณีที่ต้องปฏิบัติตามสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรโดยเฉพาะประเด็นในด้านกฎหมายต่างๆ อาทิเช่น การคุ้มครองและการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช การแบ่งปันผลประโยชน์ ทรัพย์สินทางปัญญา การจัดการดูแลทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่เก็บรักษาอยู่ในธนาคารพันธุกรรม ผลกระทบทางกฎหมายต่อการบริหารจัดการทรัพยากรพันธุกรรมพืช สิทธิเกษตรกร และการจัดการกองทุน รวมทั้งกระบวนการที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

2. ความสัมพันธ์ระหว่างสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรกับความตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง คือ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity) ข้อตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า หรือข้อตกลงทริปส์ (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ หรืออนุสัญญายูปอฟ (UPOV Convention) และแนวปฏิบัติแห่งกรุงบอนน์ (Bonn Guidelines) ในประเด็นหลักการ แนวความคิด การคุ้มครองพันธุ์พืชและอื่นๆ

3. ผลกระทบในด้านกฎหมายของประเทศไทยในการปฏิบัติตามพันธกรณีของสนธิสัญญาฯ

4. เหตุผลความจำเป็น และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อประเทศไทยจากการเข้าร่วมเป็นหรือไม่เป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ รวมทั้งแนวทางและมาตราการป้องกันหรือแก้ไขผลกระทบ

1.4 สมมติฐานการศึกษา

การเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture: ITPGR) ส่งผลกระทบที่ชัดเจนต่อการบังคับใช้กฎหมายภายในของประเทศไทยโดยเฉพาะตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ในการกำกับดูแลทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกถิ่นที่อยู่ (*ex situ* collections) ตามธรรมชาติที่อยู่ในประเทศไทย สนธิสัญญาฯ กำหนดให้การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชภายใต้ระบบพหุภาคีฯ จะต้องกระทำตามที่กำหนดไว้ใน "ข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน" (Material Transfer Agreement: SMTA) ทั้งในเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ ประเทศไทยจึงต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์เงื่อนไขที่สนธิสัญญาฯ กำหนดไว้ โดยเฉพาะการนำระบบพหุภาคีฯ มาใช้แทนที่ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ในการกำกับดูแลการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชซึ่งเป็นสมบัติสาธารณะ และอยู่ภายใต้การจัดการและควบคุมของรัฐบาลไทยตามรายการภาคผนวกที่ 1 (Annex 1) เพื่อมิให้ขัดกับพันธกรณีของไทยที่มีต่อสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ซึ่งเป็นการลดทอนอำนาจอธิปไตย (Sovereignty) ของประเทศไทย อีกทั้ง บทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ ยังขาด

ความชัดเจนและมีบทบัญญัติบางประการที่ขัดแย้งกันเอง อาทิเช่น แม้สนธิสัญญาฯ จะกำหนดให้ภาคีสมาชิกสามารถบังคับใช้กฎหมายภายใน ในการกำกับดูแลทรัพยากรพันธุกรรมพืชในถิ่นที่อยู่ (*in situ* collections) ก็ตาม แต่ทั้งนี้จะต้องไม่ขัดกับบทบัญญัติอื่นของสนธิสัญญาฯ ในเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชภายใต้ระบบพหุภาคีฯ และปัญหาการให้ความคุ้มครองทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ไม่ใช่ "ในรูปแบบที่ได้รับจากระบบพหุภาคี" เป็นต้น ดังนี้ ประเทศไทยจึงจำต้องพิจารณาถึงผลกระทบทางกฎหมายจากการเข้าร่วมเป็นภาคีสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร เนื่องด้วยบทบัญญัติของกฎหมายภายในของประเทศไทยที่ไม่สอดคล้องกับบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ จึงจำต้องพิจารณาเพื่อแก้ไขกฎหมายในการอนุวัติการ (Implementation) และหาแนวทางบรรเทาผลกระทบทางกฎหมายต่อการปฏิบัติตามพันธกรณีของสนธิสัญญาฯ

1.5 วิธีดำเนินการศึกษา

ศึกษาและวิเคราะห์โดยใช้วิธีการค้นคว้าจากเอกสาร(Documentary research) โดยศึกษาจากตำรากฎหมาย และบทบัญญัติตามสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture : ITPGR) คำอธิบายและบทความต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร รวมทั้งศึกษาถึงความสัมพันธ์กับความตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง คือ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity) ข้อตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า หรือข้อตกลงทริปส์ (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ หรืออนุสัญญายูปอฟ (UPOV Convention) และ แนวปฏิบัติแห่งกรุงบอนน์ (Bonn Guidelines)

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อเป็นการศึกษาประวัติความเป็นมา ลักษณะ ของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองพันธุกรรมพืชในประเทศไทย

2. เพื่อทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรกับความตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง คือ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity) ข้อตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทาง

ปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า หรือข้อตกลงทริปส์ (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ หรืออนุสัญญายูปอฟ (UPOV Convention) และ แนวปฏิบัติแห่งกรุงบอนน์ (Bonn Guidelines) เกี่ยวกับการเข้าถึงการใช้ และการแบ่งปันผลประโยชน์ของทรัพยากรพันธุกรรมพืชอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน

3. เพื่อทราบปัญหาทางกฎหมายของประเทศไทยต่อการปฏิบัติตามพันธกรณีของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR)

4. เพื่อทราบแนวทางและมาตราการป้องกันหรือแก้ไขผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อประเทศไทยหากเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR)

ASSUMPTION UNIVERSITY OF THAILAND
BROTHERS of ST GABRIEL
LABOR OMNIA VINCIT
SINCE1969
มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

บทที่ 2
ประวัติความเป็นมา ลักษณะของทรัพยากรพันธุกรรมและสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) และกฎหมายไทยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ลักษณะทั่วไปของทรัพยากรพันธุกรรม

2.1.1 ความหมายของทรัพยากรพันธุกรรม

ทรัพยากรพันธุกรรม (Genetic Resource) โดยทั่วไป หมายความรวมถึง ทรัพยากรพันธุกรรม สิ่งมีชีวิต หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของสิ่งมีชีวิต หรือองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตของระบบนิเวศ ซึ่งมีประโยชน์หรือคุณค่าตามความเป็นจริงและตามศักยภาพ[8] ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชนั้น คือ วัสดุพันธุกรรม (genetic material) ซึ่งกำเนิดจากพืชที่มีประโยชน์หรือคุณค่าจริงตามศักยภาพ ทั้งนี้ ความหลากหลายของทรัพยากรพันธุกรรมพืชจะเป็นผลมาจากกระบวนการวิวัฒนาการ เช่น การนำมาเพาะปลูก การปรับปรุงพันธุ์ในสภาพแปลงเกษตร เป็นต้น

ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (Plant genetic resource for food and agriculture) จึงหมายความถึง วัสดุพันธุกรรมซึ่งกำเนิดจากพืชและมีคุณค่าจริง หรือมีศักยภาพที่จะมีคุณค่าแก่อาหารและการเกษตร ซึ่งวัสดุพันธุกรรมที่สามารถใช้ในการผสมพันธุ์เพื่อปรับปรุงพันธุ์ได้นั้น ประกอบด้วยพันธุ์ป่า พันธุ์พื้นเมือง พันธุ์การค้า และพันธุ์ที่นิยมใช้ในงานวิจัย[9] เช่น พันธุ์พ่อ-แม่ เป็นต้น โดยเทคนิคด้านเทคโนโลยีชีวภาพจะช่วยให้มีการนำวัสดุพันธุกรรมมาใช้ในการปรับปรุงพันธุ์พืช ทำให้ดีเอ็นเอทุกชนิดรวมทั้งที่สังเคราะห์ขึ้นอาจถูกจัดเป็นวัสดุพันธุกรรมของทรัพยากรพันธุกรรมพืชด้วย

---

[8] กรมทรัพย์สินทางปัญญา, ระบบฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย, at http://www.ipthailand.org/ipthailand/index.php?option=comcontent&task=category&sectionid=25&id=161&Itemid=262, access date August 15, 2009.

[9] ยศวดี อึ้งวิเชียร, เรื่องเดิม, หน้า 3-6.

2.1.2 ประเภทของวัสดุพันธุกรรม

วัสดุพันธุกรรมหรือสารพันธุกรรม (Genetic Materials) คือ สารชีวโมเลกุล (Bimolecules) ที่ทำหน้าที่เก็บข้อมูลรหัสสำหรับการทำงานของสิ่งมีชีวิตต่างๆ เอาไว้[10] ซึ่งสารพันธุกรรมของพืชอยู่ในรูปดีเอ็นเอ (Deoxyribonucleic acid) เป็นสารเก็บข้อความทางพันธุกรรมไว้และอยู่ร่วมกับโปรตีน DNA อยู่รวมกันเป็นโครโมโซม (chromosomes) มีลักษณะเป็นสายนิวคลีโอไทด์ (nucleotide)[11] สายคู่ที่พบในนิวเคลียสของทุกเซล ลำดับของนิวคลีโอไทด์ 3 ตัว รวมเป็น Triplet Code หรือ "โคดอน"[12] ซึ่งการจัดเรียงตัวของ Triplet Code นี้จะก่อตัวเป็นยีน (Gene) ยีนเหล่านี้เป็นหน่วยพื้นฐานในการถอดรหัส (Transcription) ให้เกิดลักษณะทางด้านเคมีและกายภาพ และกลไกในการถ่ายทอดลักษณะตำแหน่งของยีนบนโครโมโซม เรียกว่า locus และยีนต่างๆที่อยู่บน locus ใด locus หนึ่งจะเรียกว่า "อัลลีล" (allele)

นอกเหนือจากบริเวณที่ใช้ถอดรหัสบนโครโมโซมแล้วยังมีดีเอ็นเออีกจำนวนมากที่ไม่แสดงออกการรวมกันของยีนในสิ่งมีชีวิตหนึ่งๆ เรียกว่า "สภาพพันธุกรรม" (genotype) สิ่งมีชีวิตหนึ่งซึ่งอยู่ในระยะการเจริญเติบโตที่จำเพาะภายใต้สภาพแวดล้อมหนึ่ง ยีนบางส่วนเท่านั้นที่มีการแสดงออก การแสดงออกของสภาพพันธุกรรมเรียกว่า "สภาพปรากฏ" (phenotype) ซึ่งถือว่าเป็นผลของปฏิกริยาระหว่างสภาพพันธุกรรมกับสภาพแวดล้อมที่สิ่งมีชีวิตนั้นอาศัยอยู่ เช่น ความแตกต่างของสภาพทางพันธุกรรมระหว่างพืชแต่ละต้นในลักษณะต้านทานโรคจะแสดงออกเฉพาะเมื่อเกิดการเข้าทำลายของโรค สภาพทางพันธุกรรมของการทนแล้งจะแสดงออกเฉพาะเมื่อมีสภาพแล้ง เป็นต้น[13]

---

[10] ณัฐฎา แสงคำ, สารพันธุกรรมคืออะไร,at http://www.sahavicha.com/?name=knowledge&file=readknowledge&id=45, access date June 9, 2009.

[11] นิวคลีโอไทด์ เป็นกรดฟอสโฟริกเอสเตอร์ของนิวคลีโอไซด์ เกิดจากการที่กรดนิวคลีอิกถูกไฮโดรไลซ์บางส่วนด้วย เอนไซม์นิวคลีเอส, ใน http://www.anselm.edu/homepage/jpitocch/genbio/nucleotidedna.JPG, access date June 29, 2009.

[12] ปิยศักดิ์ ชอุ่มพฤกษ์, "พันธุวิศวกรรม กับการปรับปรุงพันธุ์พืช," แก่นเกษตร 16 (มกราคม-กันยายน 2531): 25-35.

[13] จักรกฤษณ์ ควรพจน์ และคนอื่นๆ, "โครงการศึกษาผลกระทบการเข้าเป็นภาคีสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร," รายงานฉบับสมบูรณ์ เสนอต่อกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (พฤษภาคม 2547), หน้า 9.

THE ASSUMPTION UNIVERSITY LIBRARY

ความแตกต่างของพันธุ์พืชเกิดจากความแตกต่างทางพันธุกรรม พืชแต่ละชนิดย่อมมีความแตกต่างของสภาพพันธุกรรมจำนวนมาก ทั้งนี้ เพื่อให้พืชเหล่านั้นสามารถอยู่รอดได้ในสภาพต่างๆ การรักษาความหลากหลายทางพันธุกรรมไว้จึงเป็นวิธีการหลัก ซึ่งวิธีการนี้พบทั้งในพันธุ์ป่าและพันธุ์พื้นเมือง (landrace)[14] 1939 ข.4

สำหรับพันธุ์พืชของเกษตรกรซึ่งเพาะปลูกและคัดเลือกเพื่อเก็บไว้ใช้เองในท้องถิ่นนั้นเป็นทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่มีความหลากหลายทางพันธุกรรม แต่พืชเหล่านี้จะไม่คงตัวขึ้นอยู่กับสภาพการเพาะปลูกในแปลงเกษตรกร และความแตกต่างของฤดูเพาะปลูกโดยพืชที่มีสภาพพันธุกรรมหนึ่งๆ อาจเหมาะในการเจริญเติบโตในสภาพหนึ่งเท่านั้น และหากเมื่อนำพันธุ์พื้นเมืองมาทำการปรับปรุงพันธุ์พืชโดยนักวิชาการปรับปรุงพันธุ์จะได้มาซึ่ง "พันธุ์การค้า" อันเป็นผลมาจากการปรับปรุงพันธุ์พืชสมัยใหม่ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ได้จะมีความสม่ำเสมอ และปรับตัวได้ดีต่อความสม่ำเสมอของสภาพการเพาะปลูกเพื่อหาสภาพทางพันธุกรรมที่ดีที่สุด และเพื่อให้เป็นไปตามข้อกำหนดที่จะทำให้สามารถขอรับสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์ได้

ดังนั้น นักปรับปรุงพันธุ์จึงต้องมั่นใจว่าพันธุ์พืชของตนมีความสม่ำเสมอ ซึ่งปัจจุบันการปรับปรุงพันธุ์พืชมีหลายวิธี แต่ละวิธีมีรายละเอียดและความยุ่งยากซับซ้อนต่างกัน โดยหลักใหญ่ๆสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 วิธี[15] คือ

1. การคัดเลือกพันธุ์แท้ กล่าวคือ ในพันธุ์หนึ่งๆ พืชทุกต้นจะมีพันธุกรรมเหมือนกันและมีความคงตัว เป็นพันธุ์พืชที่มีอัลลีลเพียงชนิดเดียวในแต่ละ locus ให้ลูกหลานที่เหมือนพ่อ-แม่ทุกประการ พันธุ์แท้เป็นลักษณะตามธรรมชาติของพืชผสมตัวเอง เช่น ข้าว ข้าวฟ่าง ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ถั่วเขียว เป็นต้น

2. การผสมพันธุ์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำลักษณะที่ดีจากพันธุ์พืชตั้งแต่ 2 พันธุ์ขึ้นไปมารวมไว้ในพันธุ์เดียวกัน เช่น ข้าวพันธุ์ กข. 1 ได้จากการผสมพันธุ์ไออาร์ 8 (IR 8) จากสถาบันวิจัยข้าวนานาชาติ ประเทศฟิลิปปินส์ ซึ่งเป็นพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูงแต่คุณภาพในการหุงต้มไม่ดี ผสมกับพันธุ์เหลืองทองเพื่อปรับปรุงคุณภาพการหุงต้มให้ดีขึ้น ข้าวโพดพันธุ์สุวรรณ 1 ได้จากข้าวโพด 37 สายพันธุ์ผสมรวมกันเพื่อให้ได้ข้าวโพดที่มีผลผลิตสูงต้านทานต่อโรคราน้ำค้างและปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดี[16] การผสมพันธุ์จึงเป็นการรวมพันธุกรรมของพืชเข้าด้วยกัน ซึ่งมีหลายวิธี เมื่อ

---

[14] ยศวดี อึ้งวิเชียร, เรื่องเดิม, หน้า 1-6.

[15] กวี วุติกุล, การปรับปรุงพันธุ์พืช, (กรุงเทพมหานคร, 2517), หน้า 60-69.

[16] เบญจพรรณ เอกะสิงห์, "สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร," เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่องก้าวให้ทันโลกกับเรื่องใกล้ตัว, สำนักงานบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 3 กันยายน 2547.

ผสมแล้วจะต้องทำการคัดเลือกเพื่อให้ได้พันธุ์ดีต่อไป พืชที่ได้จากการผสมพันธุ์ เช่น ข้าว กข. ทั้งหมด (ยกเว้น กข. 6 และ กข. 15) ข้าวโพดพันธุ์สุวรรณ 1, 2, 3 ข้าวโพดข้าวฟ่างพันธุ์ลูกผสม ทั้งหมด เป็นต้น

3. การชักนำให้กลายพันธุ์ เป็นวิธีการทำให้เกิดพันธุกรรมใหม่ขึ้นในทรัพยากรพันธุกรรมพืชโดยใช้สารชักนำกลายพันธุ์ เช่น ข้าว กข. 6 กข. 15 ได้จากการชักนำให้ข้าวเจ้าขาวดอกมะลิ 105 กลายพันธุ์โดยรังสีแกมม่า แล้วคัดเลือกได้พันธุ์ กข. 6 ซึ่งเป็นข้าวเหนียว และกข. 15 ซึ่งเป็นข้าวเจ้า เป็นต้น

นอกจากนี้ วิธีการอื่นในการสร้างพืชที่มีความสม่ำเสมอ คือ การคัดเลือกแล้วขยายพันธุ์โดยไม่อาศัยเพศ พันธุ์พืชซึ่งขยายพันธุ์โดยไม่อาศัยเพศมักพบในมันฝรั่ง ไม้ยืนต้น และไม้ประดับ พันธุ์ที่ได้จากการขยายโดยไม่อาศัยเพศจะมีความคงตัว คือ ต้นไม้ที่ได้จะมีลักษณะเหมือนต้นพ่อ-แม่พันธุ์ และอีกวิธีหนึ่ง คือ การสร้างพันธุ์ "ลูกผสม" (hybrid)[17] เป็นลูกผสมรุ่นที่ 1 จากการผสมพันธุ์ของพืชสายพันธุ์แท้ (pure line) สองสายพันธุ์ขึ้นไป ทำให้มีอัลลีลหนึ่งจากพ่อและมีอัลลีลหนึ่งจากแม่ต่อ locus ถ้าเป็นการผสมระหว่างสองสายพันธุ์ เรียกว่า ลูกผสมเดี่ยว สามสายพันธุ์ เรียกว่า ลูกผสมสามทาง สี่สายพันธุ์ เรียกว่า ลูกผสมคู่ พันธุ์ลูกผสมจัดเป็นสิ่งประดิษฐ์ของมนุษย์ซึ่งในธรรมชาติไม่มีพันธุ์ลักษณะนี้ พันธุ์ลูกผสมอาจเป็นพืชผสมตัวเอง เช่น ข้าวฟ่าง เป็นต้น หรือพืชผสมข้าม เช่น ข้าวโพด ละหุ่ง เป็นต้น การผลิตเมล็ดพันธุ์ต้องทำอย่างมีระบบมีการควบคุมการผสมเกษรโดยนักวิชาการ การปลูกพันธุ์ลูกผสมจะให้ต้นสม่ำเสมอมาก แต่พันธุ์ลูกผสมจะมีพันธุกรรมที่ไม่คงตัว รุ่นลูกที่ได้จากพันธุ์ลูกผสมจะมีการกระจายตัวทำให้ต้องผลิตจากสายพันธุ์พ่อ-แม่ ดังนั้นพันธุ์ลูกผสมจึงไม่สามารถเก็บเมล็ดไว้ทำพันธุ์เองได้เลย เกษตรกรจึงต้องซื้อเมล็ดพันธุ์จากนักปรับปรุงพันธุ์ทุกครั้งที่จะเพาะปลูก เพื่อให้ได้พันธุ์พืชที่มีลักษณะตามต้องการ

นอกจากนี้ ยังมีพันธุ์ซึ่งมีความสม่ำเสมอน้อย เช่น พันธุ์ผสมเปิด ซึ่งพบในข้าวไรย์ การจดทะเบียนพันธุ์พืชเหล่านี้ ซึ่งเป็นพันธุ์ที่ประกอบด้วยสภาพทางพันธุกรรมหลากหลายที่ได้จากการผสมข้ามจำเป็นต้องมีความสม่ำเสมอในบางลักษณะที่สามารถสังเกตได้ง่าย เช่นนี้ ลักษณะเชิงคุณภาพทางด้านกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา[18] เช่น รูปร่างของต้นและใบ การมีหรือไม่มีขน อายุการออกดอก ความต้านทานโรค เป็นต้น ลักษณะเหล่านี้ได้ถูกใช้ในการขึ้นทะเบียนพันธุ์พืชในปัจจุบัน

---

[17] ธีรวิทย์ พันธุ์เกษม, "พันธุกรรมที่ต้องเข้าใจ," มติชนสุดสัปดาห์ (26 พฤศจิกายน 2548): 31.

[18] จิตราภรณ์ ธวัชพันธุ์, หลักอนุกรมวิธานพืช (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), หน้า 14-17.

2.2 กฎหมายของไทยด้านการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมพืช

2.2.1 การคุ้มครองพันธุ์พืช

กฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองพันธุ์พืชโดยตรง ได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ซึ่งกฎหมายนี้ได้สร้างระบบกฎหมายลักษณะเฉพาะ *(sui generis)*[19] โดยกฎหมายฉบับนี้ไม่เพียงแต่มีเจตนารมณ์เพื่อคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ตามพันธกรณีที่กำหนดไว้ในความตกลงทริปส์ อนุสัญญายูปอฟ หรือดังเช่นกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชของบางประเทศเท่านั้น แต่ยังให้ความคุ้มครองแก่พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป และพันธุ์พืชป่า ตลอดจนได้มีการนำหลักการต่างๆ ที่ได้รับการยอมรับในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity) ไม่ว่าจะเป็นการรับรองสิทธิของเกษตรกร (Farmers' Rights) การแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรม (Equitable sharing of benefit) และการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพโดยได้รับความยินยอมล่วงหน้า (Prior informed consent) มาบัญญัติไว้ในกฎหมายด้วย[20] ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงประโยชน์ของบุคคลทุกฝ่าย ทั้งนักปรับปรุงพันธุ์ องค์กรธุรกิจที่เป็นผู้ผลิตและจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ และประโยชน์ของเกษตรกรและชุมชน จุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ มุ่งที่จะให้เกษตรกรและชุมชนซึ่งมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์พืชได้รับความคุ้มครองที่เป็นธรรม อีกทั้งยังเป็นการปกป้องทรัพยากรของประเทศไม่ให้ถูกฉกฉวยเอาไปใช้ประโยชน์โดยมิชอบ

กฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชของไทยได้ให้ความคุ้มครองแก่พันธุ์พืช 2 กลุ่มคือ พันธุ์พืชใหม่ กับพันธุ์พื้นพื้นเมืองและพันธุ์พืชป่า โดยพันธุ์พืชพื้นเมืองที่กฎหมายให้ความคุ้มครองจะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป และพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น ซึ่งมาตรา 3 ของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ได้ให้คำจำกัดความคำว่า "พันธุ์พืช" ว่าหมายความถึง

"มาตรา 3 ในพระราชบัญญัตินี้

"พันธุ์พืช" หมายความว่า กลุ่มของพืชที่มีพันธุกรรมและลักษณะทางพฤกษศาสตร์เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน มีคุณสมบัติเฉพาะตัวที่สม่ำเสมอ คงตัว และแตกต่างจากกลุ่มอื่นในพืชชนิดเดียวกัน และให้หมายความรวมถึงต้นพืชที่จะขยายพันธุ์ให้ได้กลุ่มของพืชที่มีคุณสมบัติดังกล่าวข้างต้น[21]"

---

[19] วิชา ธิติประเสริฐ และจิระศักดิ์ กีรติคุณากร, "ระบบการคุ้มครองพันธุ์พืชในประเทศไทย," วารสารวิชาการเกษตร 21 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2546): 170-182.

[20] จักรกฤษณ์ ควรพจน์, "สิทธิบัตร แนวความคิด และบทวิเคราะห์," นิติธรรม (2541): 134-140.

[21] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542, มาตรา 3.

พันธุ์พืชที่จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะพันธุ์พืชที่อยู่ในอาณาจักรพืช (Plant Kingdom) เท่านั้น แต่ยังให้ความคุ้มครองถึงเห็ดและสาหร่ายอีกด้วยเนื่องจากมีการนำมาบริโภคเป็นอาหาร แต่กฎหมายฉบับนี้จะไม่ให้ความคุ้มครองถึงจุลชีพ (Microorganism) อื่นเนื่องจากจุลชีพที่ไม่ได้มีอยู่ตามธรรมชาติได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายสิทธิบัตรอยู่แล้ว[22]

พันธุ์พืชที่ได้รับความคุ้มครอง และสิทธิในพันธุ์พืชแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. พันธุ์พืชใหม่

การคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืชนั้นได้นำระบบสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์พืช (Plant breeders' right) ตามหลักการของอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่หรืออนุสัญญายูป่อฟฉบับปี ค.ศ. 1978 มาปรับใช้ พันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับความคุ้มครองจึงต้องมีลักษณะทางเทคนิคตามเงื่อนไขเช่นเดียวกับที่ระบุไว้ในอนุสัญญายูปอฟ กล่าวคือ

1) ต้องมีความสม่ำเสมอของลักษณะประจำพันธุ์ (Uniformity) หมายความว่า พันธุ์พืชนั้นๆ ต้องมีลักษณะของส่วนต่างๆ ที่เหมือนกัน เช่น ลักษณะต้น รูปร่างของดอก สีของดอก ลักษณะผล หรือคุณสมบัติเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นผลมาจากสภาพทางพันธุกรรม โดยหลักการการต้องตรวจสอบความสม่ำเสมอในกลุ่มประชากรของพันธุ์ (Homogeneity)

2) มีความคงตัว (Stability) หมายความว่า พันธุ์พืชนั้นต้องสามารถแสดงลักษณะต่างๆซึ่งเป็นลักษณะประจำพันธุ์ได้ทุกครั้งที่มีการขยายพันธุ์ หรืออาจจะกล่าวได้ว่า จะต้องแสดงลักษณะประจำพันธุ์ที่เหมือนเดิมทุกครั้งเมื่อนำส่วนขยายพันธุ์ไปปลูก โดยหลักการต้องคงลักษณะเดิมที่ให้ไว้ (True to description) ภายหลังใช้ขยายพันธุ์หรือปลูก

3) มีลักษณะประจำพันธุ์แตกต่างจากพันธุ์พืชอื่น (Distinctiveness) หมายความว่า พันธุ์พืชนั้นต้องมีลักษณะที่สามารถมองเห็นได้ว่ามีความแตกต่างจากพันธุ์อื่นอย่างเด่นชัด หรือมีคุณสมบัติอย่างใดเป็นพิเศษที่ทำให้แตกต่างจากพันธุ์อื่นอย่างเด่นชัด เป็นต้น โดยที่ลักษณะต่างๆเหล่านี้ต้องเป็นผลเนื่องมาจากพันธุกรรม มิใช่จากสภาพแวดล้อมหรือปัจจัยอื่น ซึ่งความแตกต่างนั้นเกี่ยวข้องกับลักษณะที่มีประโยชน์ต่อการเพาะปลูก การบริโภค เภสัชกรรม การผลิต หรือการแปรรูป และมีความแตกต่างจากพันธุ์พืชที่ได้รับการจดทะเบียนคุ้มครองไว้แล้ว ไม่ว่าในหรือนอกราชอาณาจักรก่อนวันยื่นขอจดทะเบียน รวมถึงพันธุ์พืชที่ได้รับการจดทะเบียนคุ้มครองไว้แล้ว และได้รับการจดทะเบียนในเวลาต่อมา โดยหลักการต้องนำ ลักษณะที่แตกต่างอย่างเด่นชัด (Distinguishing characteristics) มาเปรียบเทียบระหว่างพันธุ์ที่ยื่นขอจดทะเบียน (Candidate variety) กับพันธุ์ปลูกทั่วไป

---

[22] นันทน อินทนนท์, "กฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืช: แนวความคิดและบทวิเคราะห์," ใน <u>ทรัพย์สินทางปัญญาในยุคโลกาภิวัฒน์ เล่ม 2</u> (กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2547), หน้า 758-793.

ที่คล้ายคลึงกันที่สุด (พันธุ์เปรียบเทียบ : Reference variety)[23] ทั้งนี้ ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 11 ของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542

นอกจากนี้กฎหมายยังกำหนดอีกด้วยว่า ต้องเป็นพันธุ์พืชใหม่ที่ไม่เคยมีการนำส่วนขยายพันธุ์มาใช้ประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นการขายหรือจำหน่ายด้วยประการใดๆ ทั้งในหรือนอกราชอาณาจักรโดยนักปรับปรุงพันธุ์ หรือด้วยความยินยอมของนักปรับปรุงพันธุ์ เกิน 1 ปีก่อนวันยื่นขอจดทะเบียน[24]

ตามกฎหมายไทยนั้น พันธุ์พืชที่จะได้รับความคุ้มครองเป็นพันธุ์พืชใหม่จะต้องได้รับการประกาศชนิดพืชก่อน โดยกฎหมายได้ให้อำนาจแก่รัฐมนตรี[25] โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืชในการประกาศรายชื่อชนิดของพืชให้เป็นพันธุ์พืชใหม่ที่จะได้รับความคุ้มครอง[26] ปัจจุบัน มีพืชที่ได้รับความคุ้มครองทั้งสิ้นจำนวน 44 ชนิดพืช[27] ซึ่งชนิดพืชขนุน (*Artocarpus heterophyllus* Lam.) เป็นชนิดพืชล่าสุดที่ได้รับการประกาศคุ้มครอง

ดังนั้น กรณีดังกล่าวหากนักปรับปรุงพันธุ์ได้พัฒนาพันธุ์พืชใหม่ขึ้นมา แม้พืชชนิดนั้นยังไม่ได้รับการประกาศรายชื่อให้สามารถนำมาจดทะเบียนได้ นักปรับปรุงพันธุ์นั้นก็ย่อมไม่สามารถนำพันธุ์พืชใหม่ดังกล่าวมาขอรับความคุ้มครองได้

นอกจากนี้มาตรา 13 ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ยังได้กำหนดหลักการไว้ว่า

"มาตรา 13 พันธุ์พืชใหม่ที่มีผลกระทบอย่างรุนแรงในทางตรงหรือทางอ้อมต่อสิ่งแวดล้อม สุขภาพ หรือสวัสดิภาพของประชาชน ห้ามมิให้จดทะเบียนตามพระราชบัญญัตินี้

พันธุ์พืชใหม่ที่ได้จากการตัดต่อสารพันธุกรรมจะจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ได้ต่อเมื่อผ่านการประเมินผลกระทบทางด้านความปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม สุขภาพ หรือสวัสดิภาพของ

---

[23] จิระศักดิ์ กีรติคุณากร, การคุ้มครองพันธุ์พืชและการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่, ใน http://as.doa.go.th/pvp/index/newpvp.pdf, access date June 29, 2009.

[24] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 12 (1).

[25] "รัฐมนตรี" หมายความว่า รัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ (ในที่นี้ หมายถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์)

[26] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 14.

[27] ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, "เรื่อง กำหนดชนิดพืชเป็นพันธุ์พืชใหม่ที่จะได้ระบุความคุ้มครองตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 (ฉบับที่ 8)," 1 กรกฎาคม 2551.

ประชาชนจากกรมวิชาการเกษตรหรือหน่วยงานหรือสถาบันอื่นที่คณะกรรมการกำหนดตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง[28]"

ดังนี้ พันธุ์พืชใหม่ที่จะขอรับความคุ้มครองจะต้องมิใช่พันธุ์พืชที่มีผลกระทบอย่างรุนแรงในทางตรงและทางอ้อมต่อสิ่งแวดล้อม สุขภาพ หรือสวัสดิภาพของประชาชน โดยกฎหมายกำหนดห้ามมิให้จดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืชลักษณะดังกล่าว แต่ก็มิได้กำหนดห้ามให้มีการศึกษาวิจัยหรือปรับปรุงพันธุ์พืชที่อาจมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม แต่เป็นหลักการที่กำหนดไว้เพียงเพื่อไม่ต้องการที่จะส่งเสริมให้มีการปรับปรุงพันธุ์พืชเหล่านี้โดยการห้ามมิให้นำมาจดทะเบียนเท่านั้น นอกจากนี้ การจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการตัดต่อสารพันธุกรรม (Genetically Modified Plant) จะต้องได้รับการประเมินผลกระทบทางด้านความปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดก่อน ดังนั้น ในกรณีที่พันธุ์พืชใหม่นั้นเป็นพืชชนิดที่ได้รับการประกาศโดยรัฐมนตรีแล้ว แต่หากปรากฏว่าพันธุ์พืชใหม่นั้นเป็นพันธุ์พืชที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม หรือสุขภาพของประชาชน พันธุ์พืชนั้นก็ต้องห้ามมิให้นำมาจดทะเบียน

หลักการสำคัญอีกประการหนึ่งในการขอรับความคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 19 กำหนดไว้ว่า

"มาตรา 19 การขอจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

คำขอจดทะเบียนต้องมีรายการดังต่อไปนี้

(1) ชื่อพันธุ์พืชใหม่ และรายละเอียดที่เป็นลักษณะสำคัญของพันธุ์พืชใหม่

(2) ชื่อนักปรับปรุงพันธุ์พืชซึ่งมีส่วนร่วมในการปรับปรุงพันธุ์ หรือพัฒนาพันธุ์พืชใหม่

(3) รายละเอียดแสดงที่มาของพันธุ์พืชใหม่ หรือสารพันธุกรรมที่ใช้ในการปรับปรุงพันธุ์หรือพัฒนาพันธุ์พืชใหม่ ตลอดจนกรรมวิธีในการปรับปรุงพันธุ์พืช โดยต้องมีรายละเอียดที่ทำให้สามารถเข้าใจกรรมวิธีดังกล่าวได้อย่างชัดเจน

(4) คำรับรองว่าจะส่งมอบส่วนขยายพันธุ์ของพันธุ์พืชใหม่ที่ขอจดทะเบียนและสารพันธุกรรมที่ใช้ในการปรับปรุงพันธุ์หรือพัฒนาพันธุ์พืชใหม่ตาม (3) ให้แก่พนักงานเจ้าหน้าที่เพื่อทำการตรวจสอบตามเวลาที่พนักงานเจ้าหน้าที่กำหนด

(5) ข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ในกรณีที่มีการใช้พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป หรือพันธุ์พืชป่า หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของพันธุ์พืชดังกล่าวในการปรับปรุงพันธุ์สำหรับใช้ประโยชน์ในทางการค้า

---

[28] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 13.

(6) รายการอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง"

ตามบทบัญญัติดังกล่าว ในการยื่นคำขอจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่นั้น เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่าการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพนั้นต้องเป็นไปโดยโปร่งใสและชอบธรรม ผู้ที่ยื่นคำขอจึงต้องเปิดเผยแหล่งที่มาของพันธุ์พืชใหม่หรือแหล่งที่มาของสารพันธุกรรมที่ใช้ในการปรับปรุงพันธุ์พืช (Disclosure of the Origin of Genetic Resources) ตลอดจนรายละเอียดกรรมวิธีในการปรับปรุงพันธุ์พืชที่สามารถทำให้เข้าใจกรรมวิธีดังกล่าวได้ชัดเจน[29] และเปิดเผยข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ (Benefit sharing) ในกรณีที่มีการใช้พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปหรือพันธุ์พืชป่าในการปรับปรุงพันธุ์พืชใหม่ในทางการค้าด้วย[30] ทั้งนี้ เพื่อป้องกันมิให้เกิดการกระทำที่เรียกว่า "โจรสลัดทางชีวภาพ" (Bio-piracy) เกิดขึ้น

มีข้อสังเกตว่า ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 นั้น ผู้ที่ยื่นคำขอจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ต้องเปิดเผยกรรมวิธีในการปรับปรุงพันธุ์พืชใหม่นั้นด้วย หลักการนี้ได้กำหนดไว้ทั้งที่สิ่งที่นำมาจดทะเบียนนั้นคือพันธุ์พืชใหม่ หาใช่กรรมวิธีในการปรับปรุงพันธุ์พืชไม่ ดังนั้น ผู้ที่ยื่นคำขอจึงมีหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องเปิดเผยกรรมวิธีในการปรับปรุงพันธุ์พืชด้วย ถึงแม้ว่ากรรมวิธีในการปรับปรุงพันธุ์นั้นจะไม่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายฉบับนี้ก็ตาม[31]

เมื่อจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่แล้ว ผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชใหม่จะมีสิทธิตามที่พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 33 วรรคแรก กำหนดไว้ดังนี้

"มาตรา 33 ผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชใหม่มีสิทธิแต่เพียงผู้เดียวในการผลิต ขายหรือจำหน่ายด้วยประการใด นำเข้ามาในราชอาณาจักร ส่งออกนอกราชอาณาจักร หรือมีไว้เพื่อการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดดังกล่าวซึ่งส่วนขยายพันธุ์ของพันธุ์พืชใหม่"

แม้สิทธิของผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชใหม่จะมีขอบเขตที่แคบกว่าสิทธิตามสิทธิบัตรและตามที่กำหนดไว้ในอนุสัญญายูปอฟ ค.ศ. 1991 เนื่องจาก สิทธิของผู้ทรงสิทธิดังกล่าวนั้นจะจำกัดอยู่เฉพาะการกระทำใดๆ ต่อส่วนขยายพันธุ์พืชที่ได้รับการจดทะเบียนเท่านั้น แต่สิทธิของผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชใหม่ดังกล่าวนี้ ถือเป็นสิทธิเด็ดขาด (Exclusive rights)[32] ซึ่งปัจจุบัน พันธุ์

---

[29] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 19 วรรคสอง (3).

[30] เรื่องเดียวกัน, มาตรา 19 วรรคสอง (5).

[31] นันทน อินทนนท์, เรื่องเดิม, หน้า 758-793.

[32] เรื่องเดียวกัน, หน้า 758-793.

พืชที่ได้รับการจดทะเบียนเป็นพันธุ์พืชใหม่ มีจำนวนทั้งสิ้น 40 ชนิดพืช[33] โดยระยะเวลาการคุ้มครองจะขึ้นอยู่กับชนิดของพืชดังนี้

ก. พืชล้มลุก มีระยะเวลาการคุ้มครอง 12 ปี

ข. พืชยืนต้น มีระยะเวลาการคุ้มครอง 17 ปี

ค. พืชที่ใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้ มีระยะเวลาการคุ้มครอง 27 ปี

นอกจากนี้ กฎหมายได้กำหนดข้อยกเว้นเกี่ยวกับการกระทำดังกล่าวโดยไม่ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิของผู้ทรงสิทธิไว้หลายประการ เช่น การกระทำเกี่ยวกับพืชที่ไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นส่วนขยายพันธุ์ หรือการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง หรือวิจัย เพื่อปรับปรุงหรือพัฒนาพันธุ์พืช หรือการกระทำใดๆ เกี่ยวกับพันธุ์พืชใหม่โดยสุจริต หรือโดยไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อการค้า ตลอดจนการขายหรือจำหน่ายด้วยประการใดๆ เกี่ยวกับส่วนขยายพันธุ์ที่ถูกจำหน่ายโดยผู้ทรงสิทธิ[34] และยังได้กำหนดจำกัดสิทธิในการเพาะปลูกหรือขยายพันธุ์โดยเกษตรกรมีสิทธินำเอาส่วนขยายพันธุ์ไปเพาะปลูกหรือขยายพันธุ์ได้เพียงไม่เกินสามเท่าของปริมาณที่ได้มาเท่านั้น หากพันธุ์พืชใหม่นั้นได้รับการประกาศจากรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการให้เป็นพันธุ์พืชที่ควรส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์[35]

2. พันธุ์พืชพื้นเมืองและพันธุ์พืชป่า

พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ไม่ได้ให้ความคุ้มครองเฉพาะแต่พันธุ์พืชใหม่ตามอนุสัญญายูปอฟเท่านั้น แต่ยังให้ความคุ้มครองแก่พันธุ์พืชพื้นเมืองและพันธุ์พืชป่าอีกด้วย สำหรับพันธุ์พืชพื้นเมืองนั้นกฎหมายได้แบ่งแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นและพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป โดยกฎหมายได้ให้คำนิยามไว้ในมาตรา 3 ดังนี้

---

[33] ประกาศกรมวิชาการเกษตร, "เรื่องชื่อพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการจดทะเบียนตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 (ฉบับที่ 3)," 15 ธันวาคม 2551.

[34] ข้อยกเว้นนี้เป็นไปตามหลักการเรื่องความระงับสิ้นไปแห่งสิทธิ (Exhaustion of rights)

[35] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 33 วรรคสอง.

"มาตรา 3 ในพระราชบัญญัตินี้

"พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น" หมายความว่า พันธุ์พืชที่มีอยู่เฉพาะในชุมชนใดชุมชนหนึ่งภายในราชอาณาจักรและไม่เคยจดทะเบียนเป็นพันธุ์พืชใหม่ ซึ่งได้จดทะเบียนเป็นพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นตามพระราชบัญญัตินี้

"พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป" หมายความว่า พันธุ์พืชที่กำเนิดภายในประเทศหรือมีอยู่ในประเทศซึ่งได้มีการใช้ประโยชน์อย่างแพร่หลาย และให้หมายความรวมถึงพันธุ์พืชที่ไม่ใช่พันธุ์พืชใหม่ พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น หรือพันธุ์พืชป่า[36]"

จากคำจำกัดความตามกฎหมาย พันธุ์พืชที่มีอยู่เฉพาะในท้องที่ใดท้องที่หนึ่งในราชอาณาจักรอาจนำมาจดทะเบียนเป็นพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นได้ หากพันธุ์พืชนั้นมีลักษณะเข้าเงื่อนไขตามกฎหมาย กล่าวคือ ต้องมีลักษณะประจำพันธุ์แตกต่างจากพันธุ์พืชอื่น (Distinctiveness) มีความสม่ำเสมอของลักษณะประจำพันธุ์ (Uniformity) และมีความคงตัวของลักษณะประจำพันธุ์ (Stability) โดยกฎหมายไม่ได้กำหนดเงื่อนไขในเรื่องความใหม่ไว้ ดังนั้นแม้จะมีการนำส่วนขยายพันธุ์ของพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นมาแสวงหาประโยชน์ทางการค้ามาก่อนพันธุ์พืชนั้นก็สามารถนำมาจดทะเบียนได้

กฎหมายให้สิทธิเด็ดขาดในการหาประโยชน์เชิงพาณิชย์จากพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นแก่ชุมชน สิทธินี้เป็นสิทธิในลักษณะเดียวกันกับสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาทั่วไปที่ให้แก่นักปรับปรุงพันธุ์ ผู้ที่มีสิทธิขอจดทะเบียนพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นนั้นจะมิใช่ปัจเจกชน แต่เป็นชุมชนที่ได้ตั้งถิ่นฐานและสืบทอดวัฒนธรรมร่วมกันมาอย่างต่อเนื่อง เป็นชุมชนที่อนุรักษ์หรือพัฒนาพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น โดยต้องเป็นพันธุ์พืชพื้นเมืองที่มีอยู่เฉพาะในพื้นที่ของชุมชนนั้นเท่านั้นที่มีสิทธินำพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นมาขอจดทะเบียน แต่มีความแตกต่างที่สำคัญคือ สิทธิเช่นนี้เป็นสิทธิร่วมกันของชุมชน (Collective rights) มิใช่สิทธิของปัจเจกชน (Individual rights) ดังนั้นโดยหลักการแล้ว สิทธิเช่นนี้จะต้องเป็นสิทธิที่ไม่อาจจำหน่ายจ่ายโอนไปยังผู้อื่นได้

สำหรับพันธุ์พืชป่านั้น กฎหมายได้ให้คำนิยามไว้ในมาตรา 3 ดังนี้

"มาตรา 3 ในพระราชบัญญัตินี้

"พันธุ์พืชป่า" หมายความว่า พันธุ์พืชที่มีหรือเคยมีอยู่ในประเทศตามสภาพธรรมชาติและยังมิได้นำมาใช้เพาะปลูกอย่างแพร่หลาย"

จากคำจำกัดความนี้ อาจกล่าวได้ว่าพันธุ์พืชทุกชนิดที่มีอยู่ในประเทศไทยจะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายนี้ แต่ระดับของความคุ้มครองจะแตกต่างกันไปตามประเภทของพันธุ์พืชแต่ละชนิด

---

[36] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 3.

การคุ้มครองพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่านั้น กฎหมายไม่ได้กำหนดเงื่อนไขว่าต้องให้บุคคลหรือชุมชนใดมาขึ้นทะเบียน แต่กฎหมายจะให้ความคุ้มครองพันธุ์พืชเหล่านี้ทันทีโดยผลของกฎหมาย ลักษณะของการคุ้มครองพันธุ์พืชเหล่านี้ก็มิได้เป็นไปโดยการให้สิทธิเด็ดขาดเช่นเดียวกับสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา โดยกฎหมายเพียงแต่กำหนดว่าการเก็บจัดหาหรือรวบรวมพันธุ์พืชเหล่านี้เพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้าต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่และต้องทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ก่อนเท่านั้น และเงินรายได้ตามข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ก็จะไม่ตกเป็นของบุคคลบุคคลหนึ่ง แต่จะต้องส่งเข้ากองทุนคุ้มครองพันธุ์พืชเพื่อใช้ในการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์พืชต่อไป

2.2.2 การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช

กฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องกับการการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช ได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 และพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542[37]

ในส่วนของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ได้กำหนดเงื่อนไขการเข้าถึงพันธุ์พืชไว้ดังนี้

1. พันธุ์พืชใหม่

มาตรา 33 วรรคแรก ได้กำหนดสิทธิโดยตรง ที่จะกระทำการบางประการต่อพันธุ์พืชใหม่ของผู้ทรงสิทธิไว้ โดยผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชใหม่มีสิทธิแต่ผู้เดียว (exclusive rights) ในการผลิต ขาย หรือจำหน่ายด้วยประการใด นำเข้ามาในราชอาณาจักร ส่งออกนอกประเทศไทย หรือมีไว้เพื่อกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดซึ่งส่วนขยายพันธุ์ของพันธุ์พืชใหม่ ดังนั้น การเข้าถึงเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวต้องได้รับการอนุญาตจากผู้ทรงสิทธิเท่านั้น[38]

เมื่อผู้ทรงสิทธิมีสิทธิแต่ผู้เดียวในการต่างๆ ตามที่มาตรา 33 วรรคแรก กำหนดไว้เช่นนี้ หากผู้ใดมากระทำโดยไม่ได้รับอนุญาตย่อมถือเป็นการละเมิดสิทธิของผู้ทรงสิทธิ แต่ใน

---

[37] พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย มีวัตถุประสงค์หลักที่จะคุ้มครองพืชสมุนไพร การที่นำมาศึกษาด้วยเนื่องจาก อาจมีการขออนุญาตเข้าถึงพันธุกรรมพืชเพื่อที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในทางการเกษตรหรือเป็นอาหาร แต่พันธุ์พืชนั้นได้ถูกประกาศเป็น “สมุนไพรควบคุม” ตามกฎหมายฉบับนี้ ดังนั้น การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จึงต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ของกฎหมายคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยด้วย.

[38] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 33 วรรคแรก.

มาตรา 33 วรรคสอง ได้กำหนดข้อยกเว้นอยู่หลายประการไม่ให้การกระทำบางอย่างเป็นการละเมิดสิทธิของผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชใหม่ไว้ อันได้แก่ กรณีดังต่อไปนี้[39]

1) การกระทำเกี่ยวกับพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับความคุ้มครอง โดยไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นส่วนขยายพันธุ์

2) การศึกษา ค้นคว้า ทดลอง หรือวิจัยเกี่ยวกับพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับความคุ้มครองเพื่อปรับปรุงพันธุ์หรือพัฒนาพันธุ์พืช

3) การกระทำเกี่ยวกับพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับความคุ้มครองซึ่งกระทำโดยสุจริต

4) การเพาะปลูกหรือขยายพันธุ์สำหรับพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับความคุ้มครองโดยเกษตรกรด้วยการใช้ส่วนขยายพันธุ์ที่ตนเองเป็นผู้ผลิต แต่ในกรณีที่รัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการประกาศให้พันธุ์พืชใหม่นั้นเป็นพันธุ์พืชที่ควรส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์ให้เกษตรกรสามารถเพาะปลูกหรือขยายพันธุ์ได้ไม่เกินสามเท่าของปริมาณที่ได้มา

5) การกระทำเกี่ยวกับพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับความคุ้มครอง โดยไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อการค้า

6) การขายหรือจำหน่ายด้วยประการใด นำเข้ามาในราชอาณาจักร ส่งออกนอกราชอาณาจักรหรือมีไว้เพื่อกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดดังกล่าว ซึ่งส่วนขยายพันธุ์ของพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับความคุ้มครองซึ่งถูกนำออกจำหน่าย โดยผู้ทรงสิทธิหรือด้วยความยินยอมของผู้ทรงสิทธิ

2. พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่า

พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช ได้กำหนดให้พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่าเป็นสมบัติของชาติ โดยผู้ใดเก็บ จัดหา หรือรวบรวมพันธุ์พืช หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของพันธุ์พืชดังกล่าวเพื่อทำการปรับปรุงพันธุ์ ศึกษา ทดลอง หรือวิจัยเพื่อประโยชน์ในทางการค้าจะต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ และทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ โดยนำเงินรายได้ตามข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ ส่งเข้ากองทุนคุ้มครองพันธุ์พืชตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง[40]

ส่วนในกรณีที่ผู้ใดทำการศึกษา ทดลอง หรือวิจัยพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป พันธุ์พืชป่า หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของพันธุ์พืชดังกล่าว ที่มิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในทางการค้าให้ปฏิบัติตามระเบียบที่คณะกรรมการฯ[41] กำหนด[42]

---

[39] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 33 วรรคสอง.

[40] เรื่องเดียวกัน, มาตรา 52.

[41] "คณะกรรมการ" หมายความว่า คณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืช ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 3.

ดังนี้ การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่า จึงต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ หรือต้องปฏิบัติตามระเบียบที่คณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืชกำหนดขึ้น สำหรับการเข้าถึงที่มิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในทางการค้า

3. พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น

พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช ได้กำหนดขอบเขตแห่งสิทธิในการเข้าถึงพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นไว้ เมื่อได้จดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นของชุมชนใดแล้ว อันได้แก่

1) ชุมชนนั้นมีสิทธิแต่ผู้เดียว ในการปรับปรุงพันธุ์ ศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัย ผลิต ขาย ส่งออกนอกประเทศไทย หรือจำหน่ายด้วยประการใด ซึ่งส่วนขยายพันธุ์ของพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น โดยผู้ที่ขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นจะต้องได้รับอนุญาตจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกร หรือสหกรณ์ ที่ได้รับหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นซึ่งเป็นผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นนั้นแทนชุมชนดังกล่าวก่อน[43]

อย่างไรก็ตาม มาตรา 47 วรรคสอง ได้กำหนดกรณีที่ถือว่าเป็นข้อยกเว้นสิทธิแต่ผู้เดียวของชุมชนดังที่กล่าวมา อันได้แก่กรณีดังต่อไปนี้

(1) การกระทำเกี่ยวกับพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นที่ได้รับความคุ้มครองโดยไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นส่วนขยายพันธุ์

(2) การกระทำเกี่ยวกับพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นที่ได้รับความคุ้มครองซึ่งกระทำโดยสุจริต

(3) การเพาะปลูกหรือขยายพันธุ์สำหรับพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นที่ได้รับความคุ้มครอง โดยเกษตรกรด้วยการใช้ส่วนขยายพันธุ์ที่ตนเองเป็นผู้ผลิต แต่ในกรณีที่รัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการประกาศให้พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นนั้นเป็นพันธุ์พืชที่ควรส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์ให้เกษตรกรสามารถเพาะปลูก หรือขยายพันธุ์ได้ไม่เกินสามเท่าของปริมาณที่ได้มา

(4) การกระทำเกี่ยวกับพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นที่ได้รับความคุ้มครองโดยไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อการค้า

2) ผู้ใด เก็บ จัดหา หรือรวบรวมพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของพันธุ์พืชดังกล่าว เพื่อการปรับปรุงพันธุ์ ศึกษา ค้นคว้า ทดลอง หรือวิจัยเพื่อประโยชน์

---

[42] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 53.

[43] เรื่องเดียวกัน, มาตรา 47 วรรค 1.

ในทางการค้า จะต้องทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นนั้น โดยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกร หรือสหกรณ์ ที่ได้รับหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนเป็นผู้ทำนิติกรรมแทนชุมชน โดยต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการฯ ก่อน[44]

ในส่วนของพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 นั้น มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการเข้าถึงพืชในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครอง "สมุนไพร[45]" โดยมุ่งเน้นถึงการคุ้มครองใน 2 ลักษณะ กล่าวคือ การคุ้มครองทรัพยากรโดยตรง และการคุ้มครองพื้นที่เพื่อรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ[46] ซึ่งอาจจำแนกการควบคุมการเข้าถึงสมุนไพรได้ 2 วิธี[47] คือ

(1) ด้วยการประกาศเป็น "สมุนไพรควบคุม" สำหรับสมุนไพรที่มีค่าต่อการศึกษา มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ หรืออาจสูญพันธุ์[48] ซึ่งผลของการประกาศเป็นสมุนไพรควบคุม คือ

ประการแรก การศึกษาวิจัยหรือส่งออกสมุนไพรควบคุม หรือจำหน่าย หรือแปรรูปสมุนไพรควบคุมเพื่อการค้าจะต้องได้รับอนุญาตจากผู้อนุญาตก่อน และต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ของกฎหมาย

ประการที่สอง การศึกษาวิจัยสมุนไพรควบคุมจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนด

(2) ด้วยการประกาศเป็น "เขตพื้นที่คุ้มครองสมุนไพร" ในกรณีที่ท้องที่นั้นเป็นถิ่นกำเนิดของสมุนไพร หรือมีความหลากหลายทางชีวภาพที่อาจถูกทำลายหรืออาจได้รับผล

---

[44] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 48.

[45] พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 มาตรา 3 ให้คำนิยามของ "สมุนไพร" ว่า หมายความว่า พืช สัตว์ จุลชีพ ธาตุวัตถุ สารสกัดดั้งเดิมจากพืชหรือ สัตว์ที่ใช้หรือแปรสภาพหรือผสมหรือปรุงเป็นยา หรืออาหารเพื่อการตรวจวินิจฉัย บำบัด รักษา หรือป้องกันโรค หรือส่งเสริมสุขภาพร่างกายของมนุษย์หรือสัตว์ และให้หมายความรวมถึงถิ่นกำเนิดหรือถิ่นที่อยู่ของสิ่งดังกล่าวด้วย.

[46] พันธ์เทพ วิทิตอนันต์ และนันทน อินทนนท์, รายงานการวิจัย เรื่องแนวทางการจัดทำร่างกฎหมายด้านการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศไทย, สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กรุงเทพมหานคร: 2551), หน้า 35.

[47] บัณฑูร เศรษฐศิโรตม์ และคนอื่นๆ, ผลกระทบต่อสุขภาพจากการเปิดเสรีการค้า กรณีคุ้มครองพันธุ์พืช สมุนไพรและภูมิปัญญาการแพทย์ของไทย, ใน http://www.ftawatch.org/autopage1/show page.php ?t=6&s_id=6&d_id=6, access date July 22, 2008.

[48] พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 มาตรา 44.

กระทบกระเทือนจากการกระทำของมนุษย์ หรือการเข้าไปใช้ประโยชน์จากสมุนไพรอันมีลักษณะเป็นการเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์หรือการลดลงของพันธุกรรม หรือทางราชการมีวัตถุประสงค์จะส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการบริหาร การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในพื้นที่นั้น โดยพื้นที่นั้นยังไม่ได้ถูกประกาศกำหนดเป็นเขตอนุรักษ์[49] เมื่อได้ประกาศเป็นเขตพื้นที่คุ้มครองสมุนไพรแล้ว จะมีการออกกฎกระทรวงเพื่อกำหนดมาตรการต่างๆ เพื่อคุ้มครอง เช่น การเข้าถึง การใช้ประโยชน์ วิธีการจัดการ เป็นต้น

ทั้งนี้ พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 กำหนดให้อำนาจแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ในการประกาศสมุนไพรควบคุม และให้อำนาจแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ในการในการตรวจสอบการครอบครอง การใช้ประโยชน์ การดูแลเก็บรักษา และการขนย้ายสมุนไพร รวมทั้งมีอำนาจในการห้ามวิจัย ส่งออก จำหน่าย และการแปรรูปสมุนไพรโดยไม่ได้รับอนุญาต

นอกจากกฎหมายสองฉบับข้างต้นที่กล่าวมาแล้ว ยังมีกฎหมายของไทยที่ควบคุมการเข้าถึงพันธุ์พืชอีกหลายฉบับ โดยเฉพาะกฎหมายทางด้านป่าไม้ ได้แก่

ก. พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2532

หลักการสำคัญของพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2532 มุ่งเน้นในการกำกับดูแลการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรไม้และของป่า เพื่อป้องกันการทำให้เกิดความเสื่อมโทรมต่อพื้นที่ ระบบนิเวศ รวมทั้ง ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งการทำไม้และการเก็บหาของป่า ต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่และต้องปฏิบัติตามกฎกระทรวงหรือข้อกำหนดในการอนุญาต โดยต้องเสียค่าภาคหลวง[50] ในส่วนการแบ่งปันผลประโยชน์ด้วย

ข. พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507

หลักการสำคัญของพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 มุ่งเน้นคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิดที่มีอยู่ หรือเกิดขึ้นในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ โดยมีมาตรการกำหนดห้ามมิให้มีการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ในลักษณะที่เป็นอันตราย หรือทำให้เกิดความเสื่อมโทรมในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่

---

[49] พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 มาตรา 61.

[50] ค่าภาคหลวง หมายถึง ค่าธรรมเนียมซึ่งผู้ทำไม้หรือเก็บหาของป่าจะต้องเสียตามกฎหมาย ซึ่งในกรณีการทำไม้หวงห้าม การกำหนดอัตราค่าภาคหลวงเป็นอำนาจของรัฐมนตรี โดยกำหนดได้ไม่เกินอัตราที่กฎหมายกำหนดไว้ (ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2532 มาตรา 9) และในกรณีของป่า สามารถกำหนดอัตราค่าภาคหลวงได้ไม่เกินร้อยละ 10 ของราคาตลาดในราชอาณาจักร (ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2532 มาตรา 30).

ค. พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504

หลักการสำคัญของพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มุ่งเน้นคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิดที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ โดยมีมาตรการกำหนดห้ามมิให้มีการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ในลักษณะที่อาจก่อให้เกิดความเสียหาย หรือทำให้เกิดความเสื่อมโทรมในเขตอุทยานแห่งชาติ อย่างไรก็ดี กฎหมายฉบับนี้ ให้อำนาจแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ในการใช้ดุลพินิจในการพิจารณาอนุญาตเป็นกรณีๆ ไป[51]

นอกจากนี้ ยังกำหนดยกเว้นให้พนักงานเจ้าหน้าที่สามารถเข้าไปเพื่อทำการศึกษาและวิจัยทางวิชาการในเขตอุทยานแห่งชาติได้ เพียงแต่จะต้องปฏิบัติตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดโดยการอนุมัติของรัฐมนตรี

2.2.3 การแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช

กฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องกับการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช ได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 และพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542

ในส่วนของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ได้กำหนดเงื่อนไขการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชไว้ดังนี้

1. พันธุ์พืชใหม่

เนื่องจากผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชใหม่มีสิทธิแต่เพียงผู้เดียว ในการผลิต ขาย หรือจำหน่ายด้วยประการใด นำเข้ามาในราชอาณาจักร ส่งออกนอกประเทศไทย หรือมีไว้เพื่อกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดดังกล่าวซึ่งส่วนขยายพันธุ์ของพันธุ์พืชใหม่[52] ดังนั้น การแบ่งปันผลประโยชน์จึงขึ้นอยู่กับการเจรจาต่อรองระหว่างผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชใหม่ กับผู้ที่ต้องการใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์จากพันธุ์พืชใหม่นั้น

2. พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่า

"มาตรา 52 ผู้ใดเก็บ จัดหา หรือรวบรวมพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป พันธุ์พืชป่าหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของพันธุ์พืชดังกล่าว เพื่อการปรับปรุงพันธุ์ ศึกษา ทดลอง หรือวิจัยเพื่อประโยชน์ในทางการค้าจะต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ และทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ โดยให้นำเงินรายได้ตามข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ส่งเข้ากองทุนคุ้มครองพันธุ์พืช ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

---

[51] พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มาตรา 16 (13).

[52] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 33.

ข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์อย่างน้อยต้องมีรายการดังต่อไปนี้

(1) วัตถุประสงค์ของการเก็บหรือรวบรวมพันธุ์พืช

(2) จำนวนหรือปริมาณของตัวอย่างพันธุ์พืชที่ต้องการ

(3) ข้อผูกพันของผู้ได้รับอนุญาต

(4) การกำหนดความเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาในผลงานการปรับปรุงพันธุ์ ศึกษา ทดลอง หรือวิจัยที่ได้มาจากการใช้พันธุ์พืชในข้อตกลง

(5) การกำหนดจำนวน อัตรา และระยะเวลาการแบ่งปันผลประโยชน์ตามข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ในผลิตภัณฑ์ที่ได้มาจากการใช้พันธุ์พืชในข้อตกลง

(6) อายุของข้อตกลง

(7) การยกเลิกข้อตกลง

(8) การกำหนดวิธีการระงับข้อพิพาท

(9) รายการอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง[53]"

ตามบทบัญญัติดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อช่วยเหลือและอุดหนุนกิจกรรมของชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ วิจัยและพัฒนาพันธุ์พืช ผู้ใดเก็บ จัดหา หรือรวบรวมพันธุ์พืช หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของพันธุ์พืชดังกล่าวเพื่อทำการปรับปรุงพันธุ์ ศึกษา ทดลอง หรือวิจัยเพื่อประโยชน์ในทางการค้า จะต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ และทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ โดยนำเงินรายได้ตามข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ ส่งเข้ากองทุนคุ้มครองพันธุ์พืช

3. พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น

"มาตรา 48 ผู้ใดเก็บ จัดหา หรือรวบรวมพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของพันธุ์พืชดังกล่าว เพื่อการปรับปรุงพันธุ์ ศึกษา ทดลอง หรือวิจัยเพื่อประโยชน์ในทางการค้า จะต้องทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นนั้น

ในการอนุญาตให้ผู้ใดกระทำการตามวรรคหนึ่ง และการทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกร หรือสหกรณ์ที่ได้รับหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น เป็นผู้ทำนิติกรรมแทนชุมชน ทั้งนี้ จะต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการก่อน[54]"

ดังนี้ หากผู้ใด เก็บ จัดหา หรือรวบรวมพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของพันธุ์พืชดังกล่าว เพื่อการปรับปรุงพันธุ์ ศึกษา ค้นคว้า ทดลอง หรือวิจัยเพื่อประโยชน์ในทางการค้า จะต้องทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นนั้น

---

[53] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 52.

[54] เรื่องเดียวกัน, มาตรา 48.

โดยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกร หรือสหกรณ์ ที่ได้รับหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนเป็นผู้ทำนิติกรรมแทนชุมชน โดยต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการฯก่อน

ในส่วนของพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 นั้น ไม่ได้ระบุชัดเจนไว้ในกฎหมายว่าต้องมีการแบ่งปันผลประโยชน์กันอย่างไร กฎหมายเพียงแต่กำหนดกรอบที่เอื้อให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์เกี่ยวกับพืชสมุนไพรควบคุม โดยให้มีการกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ เงื่อนไขการใช้ประโยชน์ขึ้นในภายหลัง โดยอำนาจของรัฐมนตรีตามคำแนะนำของคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

นอกจากนี้ ยังมีกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ที่เกี่ยวข้องกับการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากร คือ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2532 ซึ่งกำหนดไว้ว่า การเก็บหาของป่าหวงห้าม หรือทำอันตรายด้วยประการใดๆ แก่ของป่าหวงห้ามในป่า หรือการทำไม้ต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ และต้องเสียค่าภาคหลวงให้แก่รัฐ และต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดของทางราชการ อย่างไรก็ตาม ค่าภาคหลวงที่กำหนดให้จ่ายแก่รัฐตามกฎหมายนี้ มีลักษณะเป็นเพียงค่าธรรมเนียมการใช้ทรัพยากรของรัฐ การแบ่งปันผลประโยชน์ที่เหมาะสมสำหรับเรื่องทรัพยากรพันธุกรรมพืชซึ่งมีความซับซ้อนและแตกต่างไปจากการทำป่าไม้อย่างมากซึ่งอาจถูกผนวกเป็นเงื่อนไขในกระบวนการขออนุญาตได้

2.2.4 การคุ้มครองสิทธิของเกษตรกร

การรับรองและคุ้มครองสิทธิของเกษตรกร เป็นกลไกที่มีความสำคัญอย่างยิ่งเพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรเกิดความตระหนักถึงบทบาท และหน้าที่ในการอนุรักษ์และพัฒนาความหลากหลายทางทรัพยากรพันธุกรรมพืช โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยในประเทศกำลังพัฒนาที่ตั้งอยู่ในเขตร้อนชื้น ซึ่งมีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ และการคัดเลือกพัฒนาทรัพยากรพันธุกรรมพืชมาเป็นเวลานาน อีกทั้ง เพื่อเป็นการถ่วงดุลกับสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์พืชซึ่งมีสิทธิผูกขาดในทรัพยากรพันธุกรรมพืชอีกด้วย

กฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิของเกษตรกร ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี 2550 ตามมาตรา 66 และ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี 2550 มาตรา 66 บัญญัติเรื่องการคุ้มครองสิทธิเกษตรกรไว้ดังนี้

“มาตรา 66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน”

เมื่อพิจารณาบทบัญญัติตามมาตรา 66 ของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2550 จะพบว่า รัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังคงไว้ซึ่งหลักการเดิมตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 โดยเพิ่มให้ชุมชนหรือชุมชนท้องถิ่น มีสิทธิรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมได้ ซึ่งไม่ได้จำกัดเฉพาะต้องเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมหรือเป็นท้องถิ่นที่รวมตัวกันมาเป็นระยะเวลานานจนถือว่าเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเท่านั้น

รัฐธรรมนูญฉบับปี 2550 นี้ รับรองสิทธิของบุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็น "ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม" ในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นนั้น รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

นอกจากนี้ ชุมชนหรือชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิที่จะอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนด้วย โดยผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรของรัฐ แต่ทั้งนี้ต้องไม่ขัดหรือแย้งกับสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม[55]

แม้ว่ารัฐธรรมนูญจะไม่ได้ใช้คำว่า "สิทธิของเกษตรกร" แต่เนื่องจากชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่ในประเทศไทย เป็นชุมชนที่ดำรงชีพอยู่บนฐานการเกษตร สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรจึงอาจถือได้ว่ารัฐธรรมนูญได้รับรองสิทธิของเกษตรกรในการจัดการ บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน ตามหลักการที่บัญญัติไว้ในมาตรา 66

พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 เป็นกฎหมายฉบับแรกของไทยที่ได้ให้การคุ้มครอง "สิทธิของเกษตรกร" ไว้เป็นการเฉพาะโดยมีเจตนารมณ์ที่จะสร้างดุลยภาพกับการคุ้มครองสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์พืช กฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชของไทยรับรองและคุ้มครองสิทธิเกษตรกรในหลายลักษณะ เช่น[56]

---

[55] พันธ์เทพ วิทิตอนันต์ และนันทน อินทนนท์, เรื่องเดิม, หน้า 17.

[56] บัณฑูร เศรษฐศิโรตม์, "สิทธิเกษตรกรกับการอนุรักษ์ พัฒนาพันธุกรรมพืช," เอกสารประกอบการประชุม เรื่องคณะกรรมการพิจารณากระบวนการให้สัตยาบันสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture: ITPGR) ครั้งที่ 1, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 7 ตุลาคม 2548.

1) สิทธิพิเศษในการเพาะปลูกหรือขยายพันธุ์ สำหรับพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับความคุ้มครอง ด้วยการใช้ส่วนขยายพันธุ์ที่เกษตรกรเป็นผู้ผลิตเอง เพื่อการเพาะปลูกในปีต่อไป แม้สิทธิของเกษตรกรนี้มีข้อจำกัดบางประการ กล่าวคือ ในกรณีที่มีการประกาศให้พันธุ์พืชใหม่นั้นเป็นพันธุ์พืชที่ควรส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์ เกษตรกรจะสามารถเพาะปลูกหรือขยายพันธุ์ได้ไม่เกินสามเท่าของปริมาณที่ได้มา[57]

2) สิทธิในการร่วมกับสมาชิกในชุมชนที่ร่วมกันอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์พืชในการขอขึ้นทะเบียน "พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น" ซึ่งจะทำให้ชุมชนนั้นมีสิทธิเด็ดขาดในการที่จะแสวงหาประโยชน์ในเชิงพาณิชย์จากส่วนขยายพันธุ์ของพันธุ์พืชนั้น[58] ถ้าผู้ใดจะนำเอาพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น ไปใช้เพื่อการปรับปรุงพันธุ์ ศึกษา ทดลองหรือวิจัยเพื่อประโยชน์ในทางการค้า จะต้องทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นนั้น[59]

3) สิทธิในการร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืช ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายนี้ เพื่อหน้าที่ในการกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ ในการบังคับใช้กฎหมายเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนจากทรัพยากรพันธุกรรมพืช คณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืช จะมีเกษตรกรร่วมเป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 6 คน จากกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหมด 12 คน[60]

2.2.5 การรักษาผลประโยชน์ในการแข่งขันทางการค้า

ในเรื่องดังกล่าวนี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี 2550 ได้กำหนดแนวทางให้รัฐวางนโยบายด้านเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันทางการค้า และเพื่อการรักษาผลประโยชน์ในการแข่งขันทางการค้าในการแข่งขันทางการค้าของประเทศตามมาตรา 84 และมาตรา 86 ดังนี้

"มาตรา 84 รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านเศรษฐกิจ ดังต่อไปนี้

(6) ดำเนินการให้มีการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม คุ้มครอง ส่งเสริมและขยายโอกาสในการประกอบอาชีพของประชาชนเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ รวมทั้ง ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย เพื่อใช้ในการผลิตสินค้า บริการ และการประกอบอาชีพ"

หากพิจารณาบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2550 ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่ารัฐธรรมนูญมีเจตนารมณ์สำคัญ ให้รัฐบาลต้องส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชนและสนับสนุน

---

[57] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 33.

[58] เรื่องเดียวกัน, มาตรา 44 และมาตรา 47.

[59] เรื่องเดียวกัน, มาตรา 48.

[60] เรื่องเดียวกัน, มาตรา 5 และ 6.

การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย เพื่อใช้ในการผลิตสินค้า บริการ และการประกอบอาชีพ ตลอดจนการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ และเพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันทางการค้าของประเทศ

"มาตรา 86 รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านวิทยาศาสตร์ ทรัพย์สินทางปัญญา และพลังงาน ดังต่อไปนี้

(2) ส่งเสริมให้มีการประดิษฐ์หรือการคิดค้นเพื่อให้เกิดความรู้ รักษาและพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย รวมทั้ง ให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา"

รัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2550 ตามมาตรา 86 นี้ ต้องการให้รัฐบาลดำเนินการส่งเสริมให้มีการประดิษฐ์คิดค้น เพื่อให้เกิดความรู้ รักษาและพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย รวมทั้ง ให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ทั้งนี้ เพื่อเป็นการรักษาผลประโยชน์ในการแข่งขันทางการค้ารัฐธรรมนูญฉบับปี 2550 จึงกำหนดเป็นนโยบายให้รัฐบาลต้องพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ พลังงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา

มาตรการการคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า ที่กำหนดขึ้นเพื่อที่จะปกป้องคุ้มครองชื่อเสียงและคุณภาพของสินค้า จึงถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพื่อป้องกันการฉกฉวยเอาชื่อเสียงที่เป็นประโยชน์ทางการค้าที่ได้รับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้ประโยชน์ในแข่งขันทางการค้าโดยมิควร ดังนี้ เพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหาดังกล่าว จึงมีการให้ความคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เพื่อมิให้ถูกแอบอ้างชื่อ ลอกเลียนแบบ ที่จะทำให้ผู้บริโภคหลงเข้าใจผิดในแหล่งที่มา และส่งผลกระทบต่อสินค้าตัวจริง

สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications) ตาม พ.ร.บ. คุ้มครองสิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546 อาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์โดยตรง (Direct Geographical Indication) หมายถึง ภูมิศาสตร์ (Geographical name) ที่มีความหมายชัดแจ้งแสดงถึงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์แห่งหนึ่งแห่งใดไม่ว่าจะเป็นชื่อตำบล อำเภอ จังหวัด แคว้น หรือ ประเทศ เช่น ไข่เค็มไชยา นาฬิกาสวิส เครื่องหนังอิตาลี เป็นต้น และ สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์โดยอ้อม (Indirect Geographical Indication) หมายถึง เป็นสัญลักษณ์ หรือสิ่งอื่นใดที่ไม่ใช่ชื่อทางภูมิศาสตร์ ซึ่งใช้เพื่อบ่งบอกแหล่งภูมิศาสตร์ อันเป็นแหล่งกำเนิดหรือแหล่งผลิตของสินค้า เช่น รูปเทพีสันติภาพแสดงถึงเมืองนิวยอร์ก รูปอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีที่แสดงถึงจังหวัดนครราชสีมา[61] เป็นต้น

---

[61] "คุ้มครองชื่อเสียงข้าวไทย ด้วย ก.ม. คุ้มครองสิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์," ฐานเศรษฐกิจ (15-18 มิถุนายน 2551), ใน http://www.thannews.th.com/detialnews.php?id=T0623314&issue=2331, access date July 10, 2009.

ดังนี้ "ชื่อสายพันธุ์พืช (Plant Varieties)" ของไทยที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ซึ่งสามารถสื่อให้ประชาชนทั่วไปเข้าใจได้เป็นเป็นพืชที่ปลูกหรือผลิตจากประเทศไทย[62] เช่น ข้าวหอมมะลิ ทุเรียนหมอนทอง ส้มสายน้ำผึ้ง เป็นต้น ถือเป็นสิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์โดยอ้อมที่สามารถนำมาขอรับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาตาม พ.ร.บ. คุ้มครองสิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546 ได้ ปัจจุบัน ได้มีการขึ้นทะเบียนสิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์จำนวน 22 รายการ เช่น ไข่เค็มไชยา สัปปะรดศรีราชา ส้มโอนครชัยศรี เป็นต้น อีกทั้ง ได้มีการขึ้นทะเบียนสิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวกับข้าวจำนวน 3 รายการ คือ ข้าวฮางหอมทองสกลทวาปี ข้าวสังข์หยดเมืองพัทลุง และข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้[63]

การจดทะเบียนขอรับความคุ้มครองสิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์นั้น เจ้าของสิทธิที่จะสามารถขอรับความคุ้มครองได้นั้น ต้องเป็น "ชุมชน" ที่อยู่ในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ขอขึ้นทะเบียน มิได้เป็นปัจเจกบุคคลเหมือนกับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาประเภทอื่น โดยผู้มีสิทธิขอขดจดทะเบียนสิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์มีอยู่ 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) บุคคลที่ประกอบกิจการการค้าเกี่ยวข้องกับสินค้าที่จะใช้สิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์นั้นและมีถิ่นที่อยู่ในแหล่งภูมิศาสตร์ของสินค้า (2) กลุ่มผู้บริโภคและองค์กรผู้บริโภคสินค้าที่จะใช้สิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์ และ (3) ส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐ รวมทั้งรัฐวิสาหกิจ องค์กรส่วนท้องถิ่น และองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล ซึ่งอยู่ในพื้นที่เดียวกับแหล่งผลิตสินค้าที่จะใช้สิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์[64] ซึ่งผู้มีสิทธิตามที่กฎหมายให้อำนาจเท่านั้นจึงจะมีสิทธิใช้ได้ ดังนี้ ถึงแม้ว่านักปรับปรุงพันธุ์พืชต่างชาติจะประสบความสำเร็จในการปรับปรุงพันธุ์พืชของไทย แต่ก็ไม่สามารถใช้ชื่อที่คล้ายชื่อพันธุ์พืชไทยมาใช้ประโยชน์ในการแข่งขันทางการค้าในประเทศไทยได้

อย่างไรก็ดี แม้การคุ้มครองสิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์ จะเป็นพันธกรณีในความตกลงขององค์กรการค้าโลก (WTO) แต่ก็ไม่มีผลคุ้มครองในต่างประเทศ[65] ซึ่งจะบังคับให้ต้องปฏิบัติตาม พ.ร.บ. คุ้มครองสิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546 ของประเทศไทย

นอกจากนี้ พ.ร.บ. การแข่งขันทางการค้า พ.ศ. 2542 ยังได้กำหนดบทบัญญัติในเรื่องการรักษาผลประโยชน์ในการแข่งขันทางการค้า โดยกำหนดห้าม หรือควบคุมพฤติกรรมทางธุรกิจที่ถือว่าเป็นการผูกขาดหรือการจำกัดหรือลดการแข่งขันทางการค้า โดยมีอยู่ 5 เรื่องหลักๆ ดังนี้

---

[62] จักรกฤษณ์ ควรพจน์ และคนอื่นๆ, เรื่องเดิม, หน้า 121.

[63] ฐานเศรษฐกิจ, เรื่องเดิม.

[64] พระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546 มาตรา 7.

[65] ภายใต้ความตกลงด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า (TRIPS) ในกรอบ WTO ชื่อไวน์และสุราที่เป็นชื่อทางภูมิศาสตร์ มีระบบคุ้มครองระดับระหว่างประเทศที่สูงกว่าสินค้าอื่นๆ เช่น ไวน์ Bordeaux

1) ผู้ประกอบการที่ถือได้ว่าเป็น "ผู้มีอำนาจเหนือตลาด[66]" ไม่สามารถใช้ "อำนาจเหนือตลาด" ที่มีอยู่อย่างไม่เป็นธรรม หรือไม่มีเหตุอันสมควร

2) การรวมหรือควบกิจการ ไม่ว่าโดยการซื้อหุ้น ซื้อทรัพย์สิน ซื้อธุรกิจ อันก่อให้เกิดการผูกขาดหรือไม่เป็นธรรมในการแข่งขันตามที่กำหนด เว้นแต่ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการแข่งขันทางการค้า

3) การที่ผู้ประกอบธุรกิจ ทำความตกลงร่วมกันอันเป็นการผูกขาดหรือลดหรือจำกัดการแข่งขันทางการค้า

4) ผู้ประกอบธุรกิจที่นำเข้าสินค้าจากต่างประเทศมาจำหน่าย ดำเนินการอันเป็นการจำกัดโอกาสของผู้บริโภคในประเทศ ในการเลือกซื้อสินค้าหรือบริการจากผู้ขายหรือผู้ให้บริการนอกราชอาณาจักรโดยตรง

5) ห้ามการกระทำอันมิใช่การแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรมและมีผลเป็นการทำลายขัดขวางกีดกันการประกอบธุรกิจของผู้อื่น

เช่นนี้ ประเทศไทยย่อมนำบทบัญญัติตาม พ.ร.บ. การแข่งขันทางการค้า พ.ศ. 2542 มาใช้กำกับควบคุมดูแลหากเกิดการกระทำดังกล่าวภายในประเทศไทยได้ แต่หากการกระทำดังกล่าวเกิดขึ้นในต่างประเทศนอกราชอาณาจักรไทยแล้ว กฎหมายฉบับนี้จะไม่สามารถมีผลใช้บังคับได้เช่นกัน

2.3 สาระสำคัญของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR)

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) เป็นความตกลงระหว่างประเทศที่จัดทำขึ้นภายใต้องค์การอาหารและการเกษตรแห่งองค์การสหประชาชาติ (FAO) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศในการแลกเปลี่ยนสายพันธุ์และพันธุกรรมพืชสำหรับการพัฒนาด้านอาหารและการเกษตร ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อการผลิตอาหารให้เพียงพอต่อประชากรโลกที่กำลังเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากในอนาคต[67]

---

[66] ผู้มีอำนาจเหนือตลาด คือ ผู้ประกอบธุรกิจที่มีส่วนแบ่งการตลาดและยอดเงินขายเกินกว่าเกณฑ์ที่คณะกรรมการแข่งขันทางการค้ากำหนด ด้วยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี และให้มีการประกาศเกณฑ์ดังกล่าวในราชกิจจานุเบกษา

[67] กอบกุล รายะนาคร, รายงานการวิจัย เรื่องพันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิ่งแวดล้อม, มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, หมายเลข 12 (เชียงใหม่: 2548), หน้า 60.

การจัดทำสนธิสัญญาใช้ระยะเวลาถึง 7 ปี และเสร็จสิ้นเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน ค.ศ. 2001 สนธิสัญญาฯ นี้เปิดให้ลงนามจนถึงวันที่ 4 พฤศจิกายน ค.ศ. 2002 และเริ่มมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน ค.ศ. 2004 หลังจากครบ 90 วัน นับจากวันที่มีประเทศเข้าร่วมเป็นภาคีครบ 40 ประเทศ โดยปัจจุบันมีประเทศเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกแล้วจำนวน 120 ประเทศ[68] ยกเว้นประเทศสหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่นที่งดออกเสียง ซึ่งประเทศไทยลงนามรับรองหลักการในสนธิสัญญาฯ เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545 แต่ยังมิได้ให้สัตยาบันแก่สนธิสัญญาฯ

หลังจากสนธิสัญญาฯ มีผลใช้บังคับ สภาบริหาร (Governing Body) ของสนธิสัญญาฯ ได้จัดการประชุมขึ้นเพื่อกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขให้เป็นไปตามบทบัญญัติที่สนธิสัญญาฯ กำหนดไว้ โดยที่ผ่านมาได้มีการจัดการประชุมมาแล้วจำนวน 3 ครั้ง คือ การประชุมใหญ่ครั้งที่ 1 (The First Session of Governing Body) จัดขึ้นที่ กรุงมาดริด ประเทศสเปน ระหว่างวันที่ 12-16 มิถุนายน 2549 และการประชุมใหญ่ครั้งที่สอง (The Second Session of Governing Body) จัดขึ้นที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี ระหว่างวันที่ 27 ตุลาคม - 2 พฤศจิกายน 2550 และการประชุมครั้งที่สาม(The Thrid Session of Governing Body) ซึ่งเป็นครั้งล่าสุด จัดขึ้นที่ตูนิช ประเทศตูนิเซีย ระหว่างวันที่ 1-5 มิถุนายน 2552[69]

ทั้งนี้ สนธิสัญญาฯ ประกอบด้วยบทบัญญัติทั้งหมด 35 ข้อ และภาคผนวกที่เป็นรายชื่อพืชที่จะอยู่ภายใต้สนธิสัญญาฯ และภาคผนวกเรื่องการระงับข้อพิพาท หลักการและบทบัญญัติ และประเด็นพิจารณาที่สำคัญของสนธิสัญญาฯ รวมทั้งรายละเอียดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่สภาบริหารจัดทำขึ้น มีดังต่อไปนี้

2.3.1 วัตถุประสงค์ของสนธิสัญญาฯ

เดิมกฎหมายระหว่างประเทศถือว่าทรัพยากรพันธุกรรมพืชอยู่ภายใต้หลักการว่าเป็นมรดกร่วมกันของมนุษยชาติ (Common Heritage of Mankind) แต่เนื่องจาก หลักการดังกล่าวมีข้อจำกัดที่ไม่ครอบคลุมทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ผ่านการปรับปรุงด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นของประเทศอุตสาหกรรมและได้รับความคุ้มครองภายใต้ระบบทรัพย์สินทางปัญญา ข้อจำกัดข้างต้นทำให้ประเทศกำลังพัฒนาผลักดันให้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเปลี่ยนไปอยู่ภายใต้หลักอธิปไตยของรัฐตามหลักอำนาจอธิปไตยถาวรของรัฐเหนือทรัพยากรธรรมชาติ (Permanent

---

[68] Food and Agriculture Organization of the United Nations, INTERNATIONAL TREATY ON PLANT GENETIC RESOURCES FOR FOOD AND AGRICULTURE, at http://www.fao.org/Legal/TREATIES/033s-e.htm, access date August 15, 2009.

[69] The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Previous Meetings of the Governing Body, at http://www.Planttreaty.org/gbpre_en.htm, access date June 5, 2009.

Sovereignty over Natural Resources) ในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งกลายเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการจัดทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรในเวลาต่อมา

เนื่องด้วย อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ จะใช้บังคับครอบคลุมเฉพาะทรัพยากรพันธุกรรมพืชและสัตว์ในถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติภายในประเทศของตนเท่านั้น สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้ควบคู่กับอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ โดยสนธิสัญญาฯ กำหนดให้การเข้าถึงทรัพยากรต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรม และได้ขยายขอบเขตของวัตถุประสงค์เพิ่มเติมที่ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หลักข้อหนึ่งของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งวัตถุประสงค์ของสนธิสัญญาฯ บัญญัติไว้ในมาตรา 1.1 ว่า

"เพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร รวมทั้งการแบ่งปันอย่างเป็นธรรมและยุติธรรมซึ่งผลประโยชน์ต่างๆ ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรดังกล่าว เพื่อความยั่งยืนของเกษตรกรรมและความมั่นคงทางอาหาร ทั้งนี้โดยสอดคล้องกับอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ[70]"

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรจะมีผลใช้บังคับภายหลังที่มีประเทศที่ได้ลงนามรับรองไปแล้วให้สัตยาบันสนธิสัญญาฯ เป็นจำนวน 40 ประเทศและเมื่อสนธิสัญญาฯ มีผลใช้บังคับก็จะมีการจัดตั้ง "สภาบริหาร" (Governing body) ขึ้น เพื่อบริหารจัดการสนธิสัญญาฯ ต่อไป ในระหว่างที่ยังไม่มีสภาบริหารก็ให้คณะกรรมาธิการทรัพยากรพันธุกรรมเพื่ออาหารและการเกษตร (CGFRA) ขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ทำหน้าเลขานุการชั่วคราวไปจนกว่าจะมีองค์การบริหารขึ้นทำหน้าที่อย่างถาวร[71] ซึ่งในขณะนี้ได้มีการจัดตั้งสภาบริหารขึ้นเพื่อจัดการให้สนธิสัญญาฯ เป็นไปตามบทบัญญัติที่กำหนดไว้

สนธิสัญญาฯ นี้มีหลักการที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยหลายประการ ในฐานะที่ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและทรัพยากรพันธุกรรมพืช

---

[70] ITPGR 2001, Art. 1.1.

[71] จักรกฤษ์ ควรพจน์, "ระบบพหุภาคีเพื่อการจัดการทรัพยากรพันธุกรรมพืช," เอกสารประกอบการประชุม เรื่องคณะกรรมการพิจารณากระบวนการให้สัตยาบันสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture: ITPGR) ครั้งที่ 1, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 7 ตุลาคม 2548.

และในฐานะที่เป็นประเทศกำลังพัฒนาที่มุ่งพัฒนาประเทศโดยอาศัยการส่งออกสินค้าเกษตร ซึ่งการส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรจะช่วยรับประกันความมั่นคงทางอาหารและเพื่อประโยชน์ในการวิจัยปรับปรุงพันธุ์พืช นอกจากนี้ ประเทศไทยก็เคยประสบปัญหาการช่วงชิงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทยไปใช้ประโยชน์ในการวิจัยและการค้า การเข้าร่วมในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรนั้น จึงควรต้องพิจารณาถึงผลกระทบต่างๆ ที่ประเทศไทยจะได้รับอย่างละเอียดถี่ถ้วนเสียก่อน

2.3.2 ขอบเขตการบังคับใช้ของสนธิสัญญาฯ

หลักการต่างๆ ในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ถูกกำหนดขึ้นโดยอาศัยหลักการพื้นฐานของความตกลงระหว่างประเทศอื่นอันได้แก่ ปฏิญญาริโอว่าด้วยวาระที่ 21 (Rio Agenda21) และอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ

สนธิสัญญาฯ มีขอบเขตการบังคับใช้ครอบคลุมเฉพาะกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและเกษตรกรรมตามที่ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวกที่ 1 เท่านั้น โดยการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมจะต้องมีวัตถุประสงค์เป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในมาตรา 12.3 ของสนธิสัญญาฯ ดังนี้

เงื่อนไขที่ทำได้	เงื่อนไขที่ทำไม่ได้
1. เพื่อการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์สำหรับการวิจัยปรับปรุงพันธุ์และการฝึกอบรมเพื่ออาหารและการเกษตร ตามมาตรา 12.3 (a)	1. เพื่อการใช้เป็นเคมีภัณฑ์ การใช้เป็นเภสัชภัณฑ์ และ / หรือ การใช้ที่ไม่ใช่เพื่ออุตสาหกรรมอาหาร ที่ไม่ใช่อาหารหรืออาหารสัตว์ ตามมาตรา 12.3 (a)
2. เพื่อทำการสำรวจ ตามมาตรา 12.3 (b)	

ดังนี้ การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่อการอื่นๆ นอกเหนือจากที่กำหนดไว้นั้นให้อยู่ภายใต้บังคับของข้อตกลงระหว่างประเทศอื่น เช่น อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพหรือภายใต้ข้อตกลงเกี่ยวกับการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ที่จะมีการจัดทำขึ้นในอนาคต

นอกจากนี้ สนธิสัญญาฯ ได้ให้คำจำกัดความคำว่า "ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและเกษตร (Plant Genetic Resources for Food and Agriculture)" ว่าหมายถึง วัสดุทางพันธุกรรม (Genetic material) ที่เกิดจากพืชอันมีคุณค่าหรือมีศักยภาพที่จะมีคุณค่าแก่อาหารและการเกษตร[72] ซึ่งคำว่า "วัสดุทางพันธุกรรม (Genetic material)" นั้น สนธิสัญญาฯ ให้ความหมายเฉพาะวัสดุที่กำเนิดจากพืช

[72] ITPGR 2001, Art. 2.

รวมถึงส่วนขยายพันธุ์แบบใช้เพศและไม่ใช้เพศ ที่บรรจุไว้ซึ่งหน่วยที่มีหน้าที่สืบลักษณะของพันธุ์ (Functional units of heredity)[73] ไม่รวมถึงหน่วยที่ทำหน้าในการถ่ายทอดพันธุกรรมโดยตรง เช่น ยีน หรือลำดับยีน ดังนั้น หน่วยที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดพันธุกรรมโดยตรงจึงอาจไม่ถือเป็นทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรตามสนธิสัญญาฯ นี้

2.3.3 สาระสำคัญของสนธิสัญญาฯ

1. หลักว่าด้วยการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืช

ปัญหาประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศโลก จนทำให้เชื่อได้ว่าอาจเกิดภาวะขาดแคลนอาหาร ทำให้หน่วยงานรัฐและองค์กรระหว่างประเทศให้ความสำคัญกับงานอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรม โดยมีการสร้างธนาคารเชื้อพันธุกรรมขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมทรัพยากรพันธุกรรมไว้นอกแหล่งกำเนิด การดำเนินงานของธนาคารเชื้อพันธุกรรมระหว่างประเทศได้รับการสนับสนุนอย่างดีจนกระทั่งหลักการที่ให้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเป็นมรดกร่วมกันของมนุษยชาติ ถูกเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพได้รับรองสิทธิอธิปไตยของรัฐเหนือทรัพยากรพันธุกรรมพืช ประเทศผู้ให้การสนับสนุนด้านการเงินแก่ธนาคารเชื้อพันธุกรรมระหว่างประเทศได้ลดทอนงบประมาณสนับสนุนลงตามลำดับ หลังจากไม่เห็นประโยชน์ที่จะได้รับเป็นการตอบแทนจากธนาคารเชื้อพันธุกรรม ทำให้ขีดความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมนอกแหล่งกำเนิดของโลกลดลง ขณะที่รัฐเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีนัก ก็ไม่ได้เพิ่มการอนุรักษ์ตามสิทธิอธิปไตยที่ได้รับเพิ่มขึ้นแต่อย่างใด จึงเกิดความห่วงกังวลในสถานภาพของทรัพยากรพันธุกรรมของโลก[74]

อีกทั้ง ยังมีปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพนั้นมีอยู่ด้วยกันหลายประการ ทั้งกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ วิธีการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน การใช้เทคโนโลยีหรือกรรมวิธีการปรับปรุงพันธุ์และการเกษตรแผนใหม่ซึ่งมีผลกระทบต่อการเกษตรแบบดั้งเดิม ล้วนแต่เป็นตัวการที่ก่อให้เกิดการลดลงซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพทั้งสิ้น

---

[73] Ibid.

[74] สุรวิช วรรณไกรโรจน์, "การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของฐานทรัพยากรพันธุกรรมพืช," เอกสารประกอบการประชุม เรื่องคณะกรรมการพิจารณากระบวนการให้สัตยาบันสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture: ITPGR) ครั้งที่ 1, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 7 ตุลาคม 2548.

ด้วยเหตุนี้ สนธิสัญญาฯ จึงกำหนดมาตรการหลายประการที่จะส่งเสริมให้เกิดการฟื้นฟู บำรุงรักษา และพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพทางการเกษตร ไว้ในมาตรา 5 และมาตรา 6 ของสนธิสัญญาฯ โดยการส่งเสริม และสนับสนุนเพื่อให้เกิดการพัฒนา การปรับปรุงพันธ์ การอนุรักษ์ การรักษาและดำรงไว้ ในระบบเกษตรกรรมให้เกิดความยั่งยืนซึ่งการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรพันธุกรรมพืช พันธกรณีตามมาตราทั้งสองนี้เป็นมาตรการที่จำเป็นยิ่ง ซึ่งประเทศเจ้าของความหลากหลายทางชีวภาพควรนำมาปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมอย่างเคร่งครัด ไม่ว่าจะเป็นภาคีสมาชิกของสนธิสัญญาฯ หรือไม่ก็ตาม

2. ระบบพหุภาคีเพื่อการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์

สนธิสัญญาฯ ได้จัดตั้งระบบพหุภาคีขึ้นเพื่อการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมพืช (Multilateral System on Access and Benefit-sharing) โดยหลักการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างภาคีสมาชิก เพื่อส่งเสริมและจัดระเบียบการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ทั้งนี้ เป็นการเอื้ออำนวยให้เกิดการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชอย่างสะดวกและง่ายดาย โดยผ่านมาตรฐานเดียวกันที่ใช้บังคับกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชของภาคีสมาชิกทุกประเทศ

ระบบพหุภาคีจะใช้การบังคับกับการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมพืชจำนวน 64 รายการ ดังที่ปรากฏในภาคผนวกที่ 1 (Annex 1) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร รวมถึงเพื่อการแบ่งปันอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน โดยพืชจำนวน 64 รายการนี้ ประกอบด้วยพืชอาหาร (Crop) จำนวน 35 รายการ โดยส่วนใหญ่เป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ เช่น ข้าว ข้าวบาร์เล่ย์ ข้าวสาลี มะเขือเทศ ข้าวโพด เป็นต้น และพืชอาหารสัตว์ (Forage) จำนวน 29 รายการ[75]

รายชื่อทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรตามบัญชีในภาคผนวกที่ 1 นั้น ในมุมมองของประเทศกำลังพัฒนาโดยเฉพาะประเทศไทย ซึ่งอาศัยการยังชีพด้วยการเกษตรกรรมเป็นหลัก อาจมองว่า ถึงแม้ว่าอาจจะทำให้ประเทศไทยมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมที่มีความสำคัญได้โดยง่ายภายใต้มาตรฐานที่สนธิสัญญาฯ กำหนด แต่บัญชีรายชื่อพืชดังกล่าวครอบคลุมถึงพืชที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นจำนวนมาก จึงอาจส่งผลกระทบต่อระบบเกษตรกรรมและการส่งออกของประเทศ อีกทั้ง การแก้ไขเปลี่ยนแปลงบัญชีรายชื่อพืชในภาคผนวกที่ 1 มิอาจกระทำได้โดยง่าย เพราะต้องทำการแก้ไขสนธิสัญญาฯ ซึ่งต้องอาศัยมติเอกฉันท์ (Consensus) ของภาคีสมาชิก หากประเทศหนึ่งประเทศใดไม่เห็นด้วยกับการแก้ไข ก็จะทำให้การแก้ไขเพิ่มเติมบัญชีรายชื่อไม่ประสบความสำเร็จ

---

[75] จักรกฤษณ์ ควรพจน์, เรื่องเดิม.

1) ทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ภายใต้ระบบพหุภาคีฯ

ทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่จะอยู่ภายใต้การจัดการของระบบพหุภาคีฯ นั้น นอกจากต้องเป็นทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวกที่ 1 ของสนธิสัญญาฯ แล้ว ทรัพยากรพันธุกรรมพืชนั้นต้องอยู่ภายใต้การจัดการ และการควบคุมของรัฐที่เป็นภาคีสมาชิก และเป็นสมบัติสาธารณะ[76] ตามข้อกำหนดในสนธิสัญญาฯ

ทรัพยากรพันธุกรรมพืช ซึ่งอยู่ภายใต้การจัดการและควบคุมของภาคีสมาชิก นั้นหมายถึง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน (Public property) ตามนัยของ ป.พ.พ. มาตรา 1304 ซึ่งในที่นี้หมายความรวมถึงทรัพย์สินทุกชนิดของแผ่นดินซึ่งใช้เพื่อสาธารณประโยชน์ หรือสงวนไว้เพื่อประโยชน์ร่วมกันด้วย

ส่วนความหมายของทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่เป็นสมบัติสาธารณะ (in the public domain) นั้น คำว่า "สมบัติสาธารณะ" หมายความถึง ข้อมูลหรือความรู้ที่ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดยึดถือ หรือหวงกันเป็นเจ้าของได้[77] ซึ่งในทางกฎหมายก็คือ ข้อมูลหรือความรู้ที่ไม่มีเจ้าของหรือเป็นข้อมูลความรู้ที่ปลอดจากสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญานั่นเอง ดังนั้น เมื่อพิจารณาความหมายดังกล่าวแล้ว ทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่เป็นสมบัติสาธารณะ จึงหมายความถึง พันธุ์พืชที่ปราศจากความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญา เป็นพันธุ์พืชที่ไม่มีสิทธิบัตรหรือสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์

ดังนี้ เมื่อพิจารณาหลักเกณฑ์ตามมาตรา 11.2 ของสนธิสัญญาฯ จะเห็นได้ว่าทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่จะไม่ตกอยู่ในระบบพหุภาคีฯ นั้น คือ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ในความครอบครองดูแลหรือเป็นของเอกชน และทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ได้รับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาไม่ว่าจะเป็นของรัฐหรือเอกชนก็ตาม โดยอาจแบ่งพิจารณาเป็นประเด็นได้ดังนี้

(1) ทรัพยากรพันธุกรรมพืชในถิ่นที่อยู่ (*in situ*)

ทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และในกรณีของชนิดพันธุ์พืชที่นำมาปลูกเลี้ยงหรือเพาะปลูก (domesticated or cultivated) ในสภาพแวดล้อมซึ่งชนิดพันธุ์เหล่านั้นได้พัฒนาคุณสมบัติพิเศษขึ้นมา ซึ่งภายใต้กฎหมายไทย ทรัพยากรพันธุกรรมพืชมีอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น 4 ประเภท ได้แก่พันธุ์พืชใหม่[78] พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น[79] พันธุ์พืช

---

[76] ITPGR 2001, Art. 11.2.

[77] วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, สมบัติสาธารณะ at http://th.wikipedia.org/wiki/สมบัติสาธารณะ, access date June 22, 2009.

[78] พันธุ์พืชใหม่ หมายความว่า พันธุ์พืชที่ไม่เคยมีการนำส่วนขยายพันธุ์มาใช้ประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นการขายหรือจำหน่าย มีความสม่ำเสมอของลักษณะประจำพันธุ์พืช มีความคงตัวของ

ป่า[80] และพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป[81] ซึ่งพันธุ์พืชใหม่และพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น (ไม่ว่าจะเป็นของรัฐหรือเอกชน) นั้นจะไม่อยู่ในระบบพหุภาคีฯ เนื่องจากเป็นทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ภายใต้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา จึงไม่ใช่ข้อมูลหรือความรู้สาธารณะซึ่งจะอยู่ภายใต้ระบบพหุภาคีฯ ตามมาตรา 11.2 ของสนธิสัญญาฯ

สำหรับพันธุ์พืชป่าและพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปนั้น หากอยู่ภายใต้การควบคุมและจัดการของรัฐ และเป็นสมบัติสาธารณะของแผ่นดินแล้ว จะตกเป็นพันธุ์พืชที่อยู่ภายใต้ระบบพหุภาคีฯ โดยทันทีที่ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ แต่หากกรณีพันธุ์พืชป่าและพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปนั้น อยู่ในความดูแลและครอบครองของเอกชน มาตรา 11.3 ของสนธิสัญญาฯ กำหนดให้ภาคีสมาชิกใช้มาตรการที่เหมาะสมในการสนับสนุนให้เอกชนนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวก 1 มาเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของระบบพหุภาคีฯ โดยสมัครใจ

(2) ทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกถิ่นที่อยู่ (*ex situ*)

ทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกถิ่นที่อยู่ ได้แก่ บรรดาทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ถูกเก็บรวบรวมไว้ในธนาคารพันธุกรรมและสวนพฤกษชาติต่าง ๆ ซึ่งอาจเป็นแหล่งรวบรวมที่เป็นของรัฐหรือเอกชนก็ได้ หากเป็นแหล่งรวบรวมของรัฐ หรือที่ดูแลโดยหน่วยงานรัฐ เช่น เชื้อพันธุ์ข้าวที่เก็บรักษาไว้ในศูนย์พันธุกรรมข้าว จังหวัดปทุมธานี หรือดูแลโดยศูนย์เทคโนโลยีชีวภาพและพันธุวิศวกรรมแห่งชาติทรัพยากรพันธุกรรมเหล่านี้จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบพหุภาคีฯ ในทันทีที่ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกของสนธิสัญญาฯ

สนธิสัญญาฯ ได้กำหนดข้อยกเว้น กรณีหากทรัพยากรพันธุกรรมพืชในแหล่งรวบรวมของรัฐนั้น อยู่ภายใต้สิทธิความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญา ทรัพยากร

ลักษณะประจำพันธุ์พืช และมีลักษณะประจำพันธุ์แตกต่างจากพันธุ์พืชอื่น และได้จดทะเบียนเป็นพันธุ์พืชใหม่.

[79] พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น หมายความว่า พันธุ์พืชที่มีอยู่เฉพาะชุมชนใดชุมชนหนึ่งภายในราชอาณาจักร และไม่เคยจดทะเบียนเป็นพันธุ์ใหม่ ซึ่งได้จดทะเบียนเป็นพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น.

[80] พันธุ์พืชป่า หมายความว่า พันธุ์พืชที่มีหรือเคยมีอยู่ในประเทศตามสภาพธรรมชาติ และยังมิได้มีการนำไปเพาะปลูกอย่างแพร่หลาย.

[81] พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป หมายความว่า พันธุ์พืชที่กำเนิดภายในประเทศหรือมีอยู่ในประเทศ ซึ่งได้มีการใช้ประโยชน์อย่างแพร่หลาย และให้หมายความรวมถึงพันธุ์พืชที่ไม่ใช่พันธุ์พืชใหม่ พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น หรือพันธุ์พืชป่า"

พันธุกรรมพืชดังกล่าวจะไม่ตกเป็นส่วนหนึ่งระบบพหุภาคีฯ เช่น เชื้อพันธุ์ข้าว X ที่เก็บรักษาไว้ที่ศูนย์พันธุกรรมข้าว จังหวัดปทุมธานี โดยกรมวิชาการเกษตรได้จดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่สำหรับพันธุ์ข้าวดังกล่าว

สำหรับทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่นอกถิ่นที่อยู่ที่เป็นของเอกชน เช่น เชื้อพันธุ์ที่เก็บไว้ในธนาคารพันธุกรรมของเอกชน จะไม่ตกเป็นส่วนหนึ่งของระบบพหุภาคีฯ โดยทันที แต่ให้เป็นไปตามความสมัครใจของเอกชน ทั้งนี้เป็นไปตามบทบัญญัติมาตรา 11.3 ของสนธิสัญญาฯ

2) ผลผูกพันของระบบพหุภาคีฯ

(1) ผลผูกพันของระบบพหุภาคีฯ ต่อภาครัฐ

มาตรา 11.2 ของสนธิสัญญาฯ กำหนดให้ระบบพหุภาคีฯ มีผลผูกพันภาครัฐโดยทันที ระบบพหุภาคีฯ จะครอบคลุมทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรในภาคผนวกที่ 1 ซึ่งทรัพยากรที่อยู่ในความดูแลของภาครัฐจะตกอยู่ในระบบพหุภาคีฯ โดยทันที ที่ประเทศให้สัตยาบันเข้าร่วมในสนธิสัญญาฯ โดยสนธิสัญญาฯ กำหนดว่าทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่จะอยู่ภายใต้ระบบพหุภาคีฯ ต้องมีลักษณะ 2 ประการคือ (1) ต้องเป็นทรัพยากรพันธุกรรมพืชซึ่งอยู่ภายใต้การจัดการและการควบคุมของภาคีสมาชิก (under the management and control of the Contracting Parties) และ (2) เป็นทรัพยากรที่เป็นสมบัติสาธารณะ (in the public domain)

(2) ผลผูกพันของระบบพหุภาคีฯ ต่อภาคเอกชน

สนธิสัญญาฯ จัดตั้งระบบพหุภาคีฯ ซึ่งจะมีผลบังคับต่อภาครัฐโดยทันที แต่ก็มิได้กำหนดสภาพบังคับกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ในความครอบครองของเอกชน มาตรา 11.3 ของสนธิสัญญาฯ กำหนดหลักการสำหรับภาคเอกชนในการแสดงเจตนาที่จะนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรตามรายชื่อในภาคผนวกที่ 1 ในความครอบครองดูแลของตน มาเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในระบบพหุภาคีฯ โดยสมัครใจ ทั้งนี้ สนธิสัญญาฯ กำหนดให้ภาคีสมาชิกใช้มาตรการที่เหมาะสม เพื่อส่งเสริมจูงใจภาคเอกชนภายในรัฐของตน

สำหรับเอกชนที่ปฏิเสธที่จะเข้าร่วมในระบบพหุภาคีฯ สภาบริหารที่ทำหน้าที่บริหารสนธิสัญญาฯ จะต้องประเมินความคืบหน้าในเรื่องนี้ภายใน 2 ปีที่สนธิสัญญาฯ มีผลใช้บังคับ และอาจนำมาตรการที่เหมาะสมมาใช้เพื่อให้เอกชนเข้าร่วมในระบบพหุภาคีฯ เช่น การปฏิเสธมิให้เอกชนนั้นเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ หรืออาจนำมาตรการอื่นที่เห็นสมควรมาใช้ก็ได้ ซึ่งระหว่างนี้เอกชนสามารถเข้าถึงและนำเอาทรัพยากรพันธุกรรมพืชไปใช้ได้โดยไม่มีภาระผูกพันต้องแบ่งปันทรัพยากรพันธุกรรมของตนให้แก่ผู้อื่น

อย่างไรก็ตาม ภาคเอกชนของไทยได้แสดงทัศนะว่าจะไม่นำทรัพยากรพันธุกรรมพืชในความครอบครองของตนเป็นการเฉพาะเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบพหุภาคีฯ[82]

(3) ผลผูกพันของระบบพหุภาคีฯ ต่อธนาคารพันธุกรรมระหว่างประเทศ

มาตรา 11.5 ของสนธิสัญญาว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชฯ ได้กำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดการดูแลทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่เก็บรักษาไว้นอกถิ่นที่อยู่ของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (International Agricultural Research Centers: IARCs) ที่อยู่ในการดูแลของ "สภาที่ปรึกษาด้านการวิจัยทางการเกษตรนานาชาติ" (Consultative Group on International Agricultural Research: CGIAR) โดยให้ภาคีสมาชิกเรียกร้องให้ ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ และสถาบันระหว่างประเทศอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ลงนามในข้อตกลงที่สภาบริหารจัดทำขึ้น เพื่อนำเอาทรัพยากรพันธุกรรมพืชตามบัญชีรายชื่อในภาคผนวกที่ 1 ที่ได้ดูแลรักษาไว้ เข้ามาอยู่ในระบบพหุภาคีฯ ตามหลักการในสนธิสัญญาฯ

ปัจจุบัน สภาบริหาร (Governing Body) ได้จัดทำข้อตกลงระหว่างสภาบริหารของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) กับศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (IARCs) และสถาบันระหว่างประเทศอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องขึ้น เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2549 ซึ่งมีศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ และสถาบันระหว่างประเทศอื่นๆ เข้าร่วมลงนามในข้อตกลงเป็นจำนวน 15 แห่ง[83] เพื่อกำหนดรายละเอียดในการดูแลจัดการพันธุกรรมที่เก็บรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่ถือครองโดยศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติของสภาที่ปรึกษาด้านการวิจัยทางการเกษตรนานาชาติ และสถาบันระหว่างประเทศอื่น ตามมาตรา 15.1 และมาตรา 15.2 ของสนธิสัญญาฯ

ข้อตกลงยังได้กำหนดหลักเกณฑ์ การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่อยู่ในการดูแลของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาตินอกเหนือรายการพืชในภาคผนวกที่ 1 ซึ่งเก็บรวบรวมและอนุรักษ์ภายหลังจากที่สนธิสัญญาฯ มีผลใช้บังคับ การเข้าถึงจะต้องเป็นไปโดยความตกลงร่วมกันระหว่างศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติซึ่งได้รับวัสดุพันธุกรรม กับประเทศที่เป็นศูนย์กลางการก่อกำเนิดของทรัพยากร หรือประเทศที่ได้มาซึ่ง

---

[82] จักรกฤษณ์ ควรพจน์ และคนอื่นๆ, เรื่องเดิม, หน้า 42.

[83] Food and Agriculture Organization of the United Nations, Treaties Conventions, Agreements and Treaties Deposited with FAO, at http://www.fao.org/legal/treaties/treaty-e.htm, access date August 4, 2009.

ทรัพยากรเหล่านั้น ทั้งนี้โดยให้มีความสอดคล้องกับอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพหรือกฎหมายอื่นที่ใช้ได้[84]

ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่ไม่อยู่ในบัญชีผนวกที่ 1 ของสนธิสัญญาฯ แต่ได้ถูกเก็บรวบรวมและอยู่ในความครอบครองดูแลของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติก่อนที่สนธิสัญญาฯ จะมีการบังคับใช้นั้น ข้อตกลงกำหนดให้ใช้ข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุทางพันธุกรรม (MTA) ตามข้อตกลงที่มีอยู่ระหว่างเอฟเอโอกับศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ[85] ซึ่งข้อตกลงการถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมนี้จะต้องได้รับการปรับปรุงโดยสภาบริหาร ไม่ช้าไปกว่าการประชุม ครั้งที่ 2 โดยการดำเนินงานดังกล่าวจะต้องมีการหารือร่วมกันกับศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ โดยสอดคล้องกับบทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามมาตรา 12 และมาตรา 13[86]

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาของเอฟเอโอ ยังไม่มีข้อสรุปว่า สิทธิในทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่เก็บรักษาไว้ตามศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติต่างๆ ควรจะเป็นรูปแบบใด ทั้งนี้ จากความตกลงระหว่างเอฟเอโอกับศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติที่อยู่ในเครือข่ายของสภาที่ปรึกษาด้านการวิจัยทางการเกษตรนานาชาติ ในปี ค.ศ. 1994 นั้น สภาที่ปรึกษาด้านการวิจัยทางการเกษตรนานาชาติจะทำหน้าที่เสมือน "ผู้ดูแลทรัพย์สิน" (Trustee) เพื่อประโยชน์ของประชาคมระหว่างประเทศ โดยที่ไม่ได้เป็นผู้ครอบครองหรือเป็นเจ้าของทรัพย์สิน และศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ ไม่สามารถอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของตามกฎหมาย หรือขอรับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาใดๆ ในทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่เก็บรวบรวมไว้ได้ รวมถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้อง (related information) และผู้ที่นำเอาทรัพยากรพันธุกรรมพืชจากศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ ไปใช้ประโยชน์จะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์เดียวกัน[87]

3) หลักเกณฑ์การเข้าถึงและใช้ประโยชน์ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ

การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ จะต้องมีวัตถุประสงค์การเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่อการวิจัยปรับปรุงพันธุ์ และเพื่อ

---

[84] Agreement between (Name of IARCs) and FAO, Acting on Behalf of the Governing Body of the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Art 3.

[85] หมายถึง ข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุทางพันธุกรรม ที่ทำขึ้นในปี ค.ศ. 1994 ระหว่างเอฟเอโอกับสภารับข้อปรึกษาในเรื่องการวิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ

[86] Agreement between (Name of IARCs) and FAO, Acting on Behalf of the Governing Body of the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Art 2 (b).

[87] MTA for germplasm designated to FAO, Art 3 and 10.

การฝึกอบรมการปรับปรุงพันธุ์พืชเพื่ออาหารและเกษตรกรรมเท่านั้น[88] ซึ่งการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ จะต้องกระทำได้โดยสะดวกรวดเร็วไม่จำเป็นต้องมีการติดตามการเข้าถึงเฉพาะราย และจะต้องไม่มีค่าใช้จ่ายในการเข้าถึง หรือหากจะมีการเก็บค่าธรรมเนียม อัตราค่าธรรมเนียมจะต้องไม่มากไปกว่าค่าใช้จ่ายขั้นต่ำที่เกี่ยวข้อง[89]

สนธิสัญญาฯ กำหนดให้การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ ต้องกระทำโดยผ่านข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรม (Material Transfer Agreement)[90] ซึ่งสภาบริหารของสนธิสัญญาฯ จะต้องกำหนดขึ้นเป็นสัญญาแบบมาตรฐาน ซึ่งจะบังคับใช้สำหรับการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกถิ่นที่อยู่ ที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบพหุภาคีฯ แต่สำหรับการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในถิ่นที่อยู่ แม้สนธิสัญญาฯ จะถือว่าเป็นหนึ่งของระบบพหุภาคีฯ แต่ก็มิได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของสนธิสัญญาฯ หากแต่ให้เป็นไปตามกฎหมายภายในประเทศภาคีสมาชิก เว้นแต่กรณีที่ภาคีสมาชิกนั้นไม่มีกฎหมายภายในเกี่ยวกับการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของตนเอง ก็ให้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่สภาบริหารจะกำหนดขึ้น[91]

เมื่อประเทศไทยเข้าร่วมในสนธิสัญญาฯ นี้ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการเข้าถึงและใช้ประโยชน์พันธุ์พืชของไทยตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืชฯ ยังคงสามารถใช้บังคับต่อไปได้สำหรับพันธุ์พืชทุกชนิดที่อยู่ในถิ่นที่อยู่ โดยไม่ถือว่าขัดกับสนธิสัญญาฯ แต่สำหรับการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ซึ่งพันธุ์พืชป่าและพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปที่อยู่นอกถิ่นที่อยู่ จะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในสนธิสัญญา

จากการศึกษา อาจสรุปได้ว่าเมื่อประเทศไทยเข้าเป็นภาคีสมาชิกของสนธิสัญญาฯ การเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ แต่ละประเภท มีหลักเกณฑ์ดังนี้

---

[88] การใช้ประโยชน์เพื่อวัตถุประสงค์ด้านธุรกิจเคมีภัณฑ์ ยา หรือธุรกิจอื่นๆ จะอยู่ภายใต้กรอบกติกาของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ

[89] ITPGR 2001, Art. 12.3 (b).

[90] Ibid., Art. 12.4.

[91] Ibid., Art. 12.3 (h).

THE ASSUMPTION UNIVERSITY LIBRARY

ผลผูกพันต่อระบบพหุภาคีฯ	ทรัพยากรพันธุกรรมพืช (Plant genetic resources)	หลักเกณฑ์การเข้าถึงและใช้ประโยชน์
1. ผลผูกพันต่อภาครัฐ พันธุ์พืชที่อยู่ในการจัดการของรัฐและเป็นสาธารณสมบัติ - พันธุ์พืชป่า - พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป	พืชในถิ่นที่อยู่ (in situ) ตามบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมายไทย
	พืชในถิ่นที่อยู่ (in situ) นอกเหนือบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมายไทย
	พืชนอกถิ่นที่อยู่ (ex situ) ตามบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ของระบบพหุภาคีฯ ของสนธิสัญญาฯ
	พืชนอกถิ่นที่อยู่ (ex situ) นอกเหนือบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมายไทย
2. ผลผูกพันต่อภาคเอกชน นำทรัพยากรพันธุกรรมพืชมาเข้าร่วมในระบบพหุภาคีฯ โดยความสมัครใจ - พันธุ์พืชใหม่ - พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น	พืชในถิ่นที่อยู่ (in situ) ตามบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมายไทย
	พืชในถิ่นที่อยู่ (in situ) นอกเหนือบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมายไทย
	พืชนอกถิ่นที่อยู่ (ex situ) ตามบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ปฏิบัติตาม SMTA ของสนธิสัญญาฯ เป็นหลัก
	พืชนอกถิ่นที่อยู่ (ex situ) นอกเหนือบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมายไทย
3. ผลผูกพันต่อธนาคารพันธุกรรมระหว่างประเทศ พันธุ์พืชที่ถือครองโดยศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (IARCs) และสถาบันระหว่างประเทศอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องขึ้น โดยลงนามในข้อตกลงที่สภาบริหารของสนธิสัญญาฯ จัดทำขึ้น	พืชตามบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ของระบบพหุภาคีฯ ของสนธิสัญญาฯ
	พืชนอกเหนือบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1แต่ได้ถูกเก็บรวบรวมและอยู่ในความครอบครองก่อนที่สนธิสัญญาฯ มีผลบังคับใช้	ปฏิบัติตาม MTA ที่สภาบริหารปรับปรุงขึ้นโดยความตกลงร่วมกันกับ CGIAR
	พืชนอกเหนือบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1แต่ได้ถูกเก็บรวบรวมและอยู่ในความครอบครองภายหลังจากสนธิสัญญาฯ มีผลบังคับใช้	ต้องปฏิบัติตามความตกลงร่วมกันระหว่างศูนย์วิจัยเกษตรนานาชาติซึ่งได้รับวัสดุพันธุกรรม กับประเทศที่เป็นศูนย์กลางการก่อกำเนิดของทรัพยากร หรือประเทศที่ได้มาซึ่งทรัพยากรเหล่านั้น ทั้งนี้โดยให้มีความสอดคล้องกับอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ หรือกฎหมายอื่นที่ใช้ได้

3. การรับรองสิทธิอธิปไตยของรัฐ

คำว่า "สิทธิอธิปไตย (Sovereign Rights)[92]" นั้น มีความหมายถึง สิทธิในการเข้าไปบริหารจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรตามเงื่อนไขที่ความตกลงระหว่างประเทศนั้นๆ ได้ก่อตั้งสิทธิที่ว่านี้ขึ้น เพื่อเป็นหลักการทางกฎหมายระหว่างประเทศให้รัฐอื่นๆ ให้การเคารพต่อสิทธิดังกล่าว ซึ่งแตกต่างจากคำว่าอธิปไตยแห่งรัฐ (State Sovereignty) ที่มีนัยทางกฎหมายในลักษณะความเป็นอำนาจสูงสุดของรัฐ (Autonomous of State) ที่จะดำเนินกิจกรรมใดๆ ในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองภายในอาณาเขตแห่งรัฐ อันเป็นหลักการทางการเมืองซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในทางกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งมีอยู่กับทุกรัฐอย่างเท่าเทียมกันในทางกฎหมายระหว่างประเทศ เกิดขึ้นและตั้งอยู่เป็นพื้นฐานของรัฐที่จะไปใช้อำนาจภายในและความสัมพันธ์กับรัฐอื่นซึ่งรวมถึงการใช้สิทธิอธิปไตยของรัฐนั้นๆ ด้วย[93]

สิทธิอธิปไตยเหนือทรัพยากรพันธุกรรมพืช (Genetic Resources) ได้มีการรับรองเกิดขึ้นโดยเริ่มจากอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ ค.ศ. 1992 (Convention on Biological Diversity) และปรากฏต่อมาในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture) ซึ่งเปลี่ยนหลักการเดิมที่กำหนดไว้ในข้อถือปฏิบัติระหว่างประเทศที่ว่าทรัพยากรพันธุกรรมพืชถือเป็นมรดกร่วมกันของมนุษยชาติ (Common Heritage of Mankind) ที่บุคคลใดจะหวงกันมิได้ เปลี่ยนไปอยู่ภายใต้หลักอธิปไตยของรัฐตามหลักอำนาจอธิปไตยถาวรของรัฐเหนือทรัพยากรธรรมชาติ (Permanent Sovereignty over Natural Resources)

หลักการสำคัญของสิทธิอธิปไตยแห่งรัฐตามกฎหมายระหว่างประเทศ คือ การกำหนดหลักการทางกฎหมายขึ้นมา เพื่อให้มีการยอมรับหรือรับรอง (recognize) อำนาจในการเข้าไปจัดการทรัพยากรเฉพาะที่ระบุไว้ในความตกลงในเขตแดนของประเทศที่จะแสวงหาประโยชน์ ศึกษา

---

[92] คำว่า "สิทธิอธิปไตย" เป็นสิทธิที่เกิดขึ้นครั้งแรกโดยบทบัญญัติของอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล (UN Law of the Sea, 1982) ในภาค 5 ว่าด้วยเรื่องเขตเศรษฐกิจจำเพาะ (exclusive economic zone) ซึ่งมีสาระสำคัญว่าในเขตเศรษฐกิจจำเพาะ ซึ่งหมายถึงบริเวณที่อยู่เลยไปจากอาณาเขตแต่ไม่เกิน 200 ไมล์ทะเล รัฐชายฝั่งมีสิทธิที่จะแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้ สิทธิดังกล่าวจึงเป็น "สิทธิในฐานะที่เป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ใช่สิทธิในฐานะที่เป็นเจ้าของดินแดนนั้น"

[93] เจริญ คัมภีรภาพ, "อำนาจอธิปไตยและสิทธิอธิปไตยเหนือฐานทรัพยากรพันธุกรรมพืช," เอกสารประกอบการประชุม เรื่องคณะกรรมการพิจารณากระบวนการให้สัตยาบันสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture: ITPGR) ครั้งที่ 1, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 7 ตุลาคม 2548.

สำรวจ ตลอดจนในการออกกฎเกณฑ์เข้าไปกำกับตรวจสอบ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดังกล่าวตามเงื่อนไขที่กำหนดในข้อตกลงนั้นๆ ผลจากการรับรองที่ว่านี้จะส่งผลผูกพัน (obligate) ต่อรัฐอื่นต้องให้การเคารพ รวมถึงรัฐเจ้าของทรัพยากรที่จะต้องวางกฎกติกา หรือกฎหมายของตนเองให้สอดคล้อง (conform) กับบรรดาข้อตกลงนั้นๆ เพราะเหตุผลที่ว่า การที่รัฐเข้าไปผูกพันต่อความตกลงระหว่างประเทศใดๆ เท่ากับว่ารัฐนั้นๆ ยอมลดทอนอำนาจอธิปไตยบางด้านของตนเอง แกนกลางของสิทธิอธิปไตยจึงอยู่ที่การให้การรับรองในตัว "อำนาจ" ซึ่งมีไปถึงรัฐที่เป็นบุคคลตามกฎหมายระหว่างประเทศ (legal personal on international law) ในการเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ สำรวจ ตลอดทั้งการเข้าไปกำกับการใช้ การแบ่งปันในผลประโยชน์ในทรัพยากรที่ว่านั้น หาใช้มุ่งประสงค์ต่อการเปลี่ยนแปลงในตัว "ทรัพย์ (property)" แต่อย่างใดไม่[94]

ในกรณีที่รัฐหนึ่งรัฐใด เข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในความตกลงระหว่างประเทศฉบับใดแล้ว รัฐนั้นๆ ย่อมต้องผูกพันในข้อตกลงระหว่างประเทศนั้นในแต่ละฉบับ ซึ่งอาจกำหนดประเภท เงื่อนไข และข้อจำกัด ในสิทธิอธิปไตยเหนือทรัพยากรพันธุกรรมแตกต่างกันออกไป โดยทั้งนี้ จะมีผลผูกพันตลอดไปตราบเท่าที่รัฐนั้นๆ ยังมีสถานภาพเป็นรัฐภาคีสมาชิกในความตกลงระหว่างประเทศที่ว่านั้น ดังนี้ การที่รัฐๆ หนึ่งจะมีสิทธิอธิปไตยเหนือทรัพยากรในขอบเขตใด จึงขึ้นอยู่กับว่าความตกลงระหว่างประเทศที่ว่านั้น กำหนดให้การอ้างสิทธิอธิปไตยอยู่ภายใต้เงื่อนไขข้อจำกัดอย่างไร

1) สิทธิอธิปไตยภายใต้สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ได้ให้การรับรอง "สิทธิอธิปไตย (Sovereign Rights)" เหนือทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรของรัฐภาคีสมาชิก ซึ่งตามมาตรา 10.1 ของสนธิสัญญาฯ ให้อำนาจในการกำหนดรายละเอียดการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมซึ่งขึ้นอยู่กับรัฐบาลของประเทศต่างๆ และอยู่ภายใต้กฎหมายภายในรัฐของแต่ละรัฐ โดยการใช้สิทธิอธิปไตยของรัฐภาคี ดังกล่าวนั้น รัฐภาคีตกลงที่จะจัดตั้งระบบพหุภาคีฯ ที่มีประสิทธิภาพและมีความโปร่งใส เพื่ออำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร และในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรมและเท่าเทียม ซึ่งการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรเหล่านี้ในเชิงพาณิชย์บนกรอบพื้นฐานของการบังคับใช้ร่วมกัน ตามมาตรา 10.2 ของสนธิสัญญาฯ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสนธิสัญญาฯ จะรับรองสิทธิอธิปไตยเหนือทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรของรัฐภาคีสมาชิกไว้ก็ตาม แต่เงื่อนไขการใช้สิทธิอธิปไตย

---

[94] จักรกฤษณ์ ควรพจน์ และคนอื่นๆ, เรื่องเดิม, หน้า 31.

ของรัฐภาคีสมาชิกนั้น ยังคงต้องอยู่ภายใต้กลไกและหลักการตามที่สนธิสัญญาฯ บัญญัติไว้ ซึ่งหมายความว่า สิทธิอธิปไตยดังกล่าว ต้องเป็นไปตามระบบพหุภาคีฯ ซึ่งมาจากสภาบริหาร (Governing Body) อีกชั้นหนึ่ง มิได้เป็นอำนาจโดยตรงที่รัฐภาคีสมาชิกจะกำหนดขึ้นเอง ดังนี้ อำนาจต่างๆ ที่รัฐภาคีสมาชิกจะพึงกำหนดได้นั้นต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่ระบบพหุภาคีฯ และสนธิสัญญาฯ กำหนด รัฐจึงมิอาจใช้หลักเกณฑ์ที่แตกต่างไปจากบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ ได้

2) ปัญหาการใช้บังคับหลักสิทธิอธิปไตย

การรับรองสิทธิอธิปไตยของรัฐจะมีผลผูกพันเฉพาะประเทศที่เข้าร่วมในสนธิสัญญาฯ นี้เท่านั้น ซึ่งหากประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีในสนธิสัญญา อาจเกิดปัญหาว่า การอ้างสิทธิอธิปไตยของรัฐจะกระทำได้เฉพาะทรัพยากรที่อยู่ในประเทศหรือรวมถึงทรัพยากรที่ได้ถูกรวบรวมไปจากประเทศไทย ก่อนสนธิสัญญาฯ นี้ จะมีผลบังคับใช้ด้วย หรือไม่ เนื่องจาก ปัจจุบันสภาบริหารได้จัดทำข้อตกลงระหว่างสภาบริหารของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) กับศูนย์วิจัยเกษตรนานาชาติ (International Agricultural Research Centers: IARCs) และสถาบันระหว่างประเทศอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องขึ้น เพื่อดูแลจัดการทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่เก็บรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ ดังนี้ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่สำคัญของประเทศไทย ทั้งที่อยู่ในบัญชีภาคผนวกที่ 1 ของสนธิสัญญาฯ และไม่อยู่ในบัญชีผนวกที่ 1 ของสนธิสัญญาฯ แต่ได้ถูกเก็บรวบรวมและอยู่ในความครอบครองของศูนย์วิจัยเกษตรนานาชาติก่อนที่สนธิสัญญาฯ จะมีผลบังคับใช้นั้น จะต้องดำเนินการภายใต้ระบบพหุภาคีตามข้อตกลงการถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรม (SMTA) ที่สภาบริหารจัดทำขึ้น

นอกจากนี้ ยังเกิดปัญหาในทางปฏิบัติ คือ การตรวจระบุพันธุกรรมของพันธุ์พืชเพื่อกำหนดที่มาและความเป็นเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมพืชซึ่งเป็นปัญหาสำคัญในการอ้างสิทธิอธิปไตยแห่งรัฐเหนือทรัพยากรนั้น ไม่อาจกระทำได้โดยง่าย เนื่องจากประเทศในเขตร้อนมักจะมีทรัพยากรพันธุกรรมพืชชนิดเดียวกัน การพิสูจน์ความเป็นเจ้าของโดยอาศัยกรรมวิธี “DNA fingerprinting” ยังขาดความแน่นอน อีกทั้ง การพิสูจน์ความเป็นเจ้าของจะกระทำได้ยากยิ่งขึ้น หากเป็นการพิสูจน์เกี่ยวกับพืชดัดแปลงพันธุกรรมที่มีการผสมผสานยีนของสิ่งมีชีวิตต่างสายพันธุ์หรือพืชต่างพันธุ์กัน ปัญหาทางกฎหมายอยู่ที่การพิสูจน์ว่ายีนที่ใช้ในการปรับปรุงพันธุ์นั้น ได้มาจากทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศใด ซึ่งปัญหานี้จะทำให้การพิสูจน์ที่มาและความเป็นเจ้ายีนอย่างถูกต้องไม่อาจกระทำได้โดยง่าย การพิสูจน์ความเป็นเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมพืชอาจกระทำได้โดยง่ายก็เฉพาะในกรณีที่พันธุ์พืชนั้นเป็นพันธุ์พืชที่มีอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเพียงแห่งเดียวในโลก แต่กรณีเช่นนี้ก็ไม่เกิดขึ้นบ่อยนัก[95]

---

[95] จักรกฤษณ์ ควรพจน์ และคนอื่นๆ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 33-35.

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร จึงได้นำระบบกองทุน (Mandatory fund) มาใช้ในการจัดสรรผลประโยชน์ โดยมีหลักการในการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของภาคีสมาชิก และเพื่อใช้ในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืช ทั้งนี้ เพื่อหลีกเลี่ยงการพิสูจน์แหล่งที่มาหรือความเป็นเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมพืช

4. สิทธิของเกษตรกร

การรับรองและคุ้มครองสิทธิเกษตรกร นอกจากจะเป็นการคุ้มครองสิทธิอันพึงมีพึงได้ของเกษตรกร ซึ่งเป็นการถ่วงดุลสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์พืช ยังเป็นกลไกที่สนับสนุนให้เกษตรกรสามารถทำหน้าที่และมีบทบาทสำคัญต่อไปในการอนุรักษ์และพัฒนาความหลากหลายทางพันธุ์พืชอีกด้วย[96] การรับรองและคุ้มครองสิทธิเกษตรกรจึงมีความจำเป็นยิ่ง

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ได้กำหนดให้มีการรับรอง "สิทธิของเกษตร (Farmers' rights)" อย่างชัดเจน ไว้ในสนธิสัญญาฯ โดยกำหนดกรอบให้มีการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ให้สิทธิในการร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช และ สิทธิในการร่วมตัดสินใจเรื่องการจัดการพันธุกรรมพืชในระดับชาติ รวมถึง การคุ้มครองสิทธิเกษตรกรในการเก็บ ใช้ประโยชน์ แลกเปลี่ยน และขายเมล็ดพันธุ์ หรือส่วนขยายพันธุ์ที่ได้จากการทำการเกษตร ตามมาตรา 9 ของสนธิสัญญาฯ

อาจมองว่าสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชฯ นั้น บัญญัติหลักการเรื่องการรับรองและการให้ความคุ้มครองสิทธิเกษตรกรเป็นอย่างดีก็ตาม แต่ในความเป็นจริงแล้วเป็นเพียงแค่หลักการที่ไม่มีผลบังคับในทางปฏิบัติให้ภาคีสมาชิกต้องคุ้มครองสิทธิเกษตรกรเท่านั้น เนื่องด้วยสนธิสัญญาฯ กำหนดให้ภาคีสมาชิกจัดทำมาตรการในการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิเกษตรกร ภายใต้กฎหมายภายในประเทศตามความเหมาะสม ตามดุลพินิจของภาคีสมาชิกว่าจะให้การรับรองสิทธิเกษตรกรอย่างไร ซึ่งหมายความว่า สนธิสัญญาฯ ไม่ได้กำหนดเป็นพันธกรณีบังคับให้ประเทศภาคีสมาชิกต้องมีการออกกฎหมายรับรองหรือคุ้มครองสิทธิเกษตรกรแต่อย่างใด เพียงแต่เป็นเรื่องที่ในแต่ละประเทศจะกำหนดขึ้นว่าจะนำไปบัญญัติเป็นกฎหมายหรือไปกำหนดเป็นนโยบายแห่งรัฐ

โดยสรุปแล้ว "สิทธิของเกษตรกร" ในสนธิสัญญาฯ เป็นเพียงหลักการที่ไม่มีเงื่อนไขเชิงบังคับ โดยสนธิสัญญาฯ มิได้สร้างกลไกระหว่างประเทศ (International Mechanism) ที่

---

[96] บัณฑูร เศรษฐศิโรตม์, เรื่องเดิม.

จะทำให้เกิดข้อผูกพันทางกฎหมาย (Legal Binding)[97] ในการรับรองสิทธิเกษตรกรดังกล่าว เพื่อให้เกิดผลจริงจังในทางปฏิบัติ หากแต่ปล่อยให้เป็นไปตามดุลพินิจของภาคีสมาชิก อีกทั้งยังไม่มีมาตรการระหว่างประเทศที่จะบังคับให้มีการรับรองสิทธินี้อย่างจริงจังแต่อย่างใด

สำหรับประเทศไทยในปัจจุบัน พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 รับรองสิทธิเกษตรกรในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยให้เกษตรกรในนามของชุมชนท้องถิ่นขอรับความคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่และพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นได้ อีกทั้งเกษตรกรยังมีสิทธิจะได้รับประโยชน์จากกองทุนคุ้มครองพันธุ์พืช รวมทั้งมีสิทธิที่จะมีตัวแทนในคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืช แต่การรับรองสิทธิเกษตรตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ยังคงมีขอบเขตที่จำกัด ซึ่งตามมาตรา 33 (4) และมาตรา 47 (3) นั้นให้อำนาจรัฐในกรณีที่เห็นสมควรที่จะส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์พืช ที่จะจำกัดปริมาณเมล็ดพันธุ์ที่จะใช้ไม่เกินสามเท่า[98] ในการเพาะปลูกหรือขยายพันธ์ ซึ่งส่วนขยายพันธุ์พืชที่เกษตรกรเป็นผู้ผลิตด้วยตนเอง นอกจากนี้กฎหมายไทยก็ยังไม่ถือว่าการแลกเปลี่ยน และการขายเมล็ดพันธุ์พืชโดยเกษตรกรเป็นสิทธิที่เกษตรกรพึงมี ซึ่งแตกต่างจากข้อเสนอแนะในมาตรา 9.3 ของสนธิสัญญาฯ

5. การเข้าถึงข้อมูล

มาตรา 13.2 (a) ของสนธิสัญญาฯ กำหนดให้ภาคีสมาชิกตกลงจะให้ความร่วมมือกันในการแลกเปลี่ยนข้อสนเทศในด้านวิทยาศาสตร์ เทคนิค สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม รวมถึงการแยกแยะลักษณะ การประเมินคุณค่า และการใช้ประโยชน์ ที่เกี่ยวกับ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรภายใต้ระบบพหุภาคี ทั้งนี้ อยู่ภายใต้ขอบเขตที่กฎหมายอนุญาตให้ใช้ได้ โดยไม่เป็นความลับ ทั้งนี้ โดยผ่านระบบที่เรียกว่า "ระบบข้อสนเทศโลก" (Global information system) ซึ่งจะต้องมีการจัดตั้งขึ้นตามมาตรา 17 ของสนธิสัญญาฯ

มาตรา 17 กำหนดให้ภาคีสมาชิกร่วมมือกับกลไกของสำนักงานแลกเปลี่ยนข่าวสาร (Clearing House Mechanism) ของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ในการแลกเปลี่ยนข้อสนเทศด้านวิทยาศาสตร์เทคนิค และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

อย่างไรก็ดี หากประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ ประเทศไทยย่อมต้องแลกเปลี่ยนให้ข้อมูลในด้านวิทยาศาสตร์ เทคนิค สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม รวมถึงการ

---

[97] ฟาริดา ดุริยะพงศ์, รายงานการวิจัย เรื่องเจาะลึก...สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture), สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (กรุงเทพมหานคร: 2551), หน้า 6.

[98] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 33 (4) และมาตรา 47 (3).

แยกแยะลักษณะ การประเมินคุณค่า และการใช้ประโยชน์ที่เกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรภายใต้ระบบพหุภาคี ตามบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ ซึ่งเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์และมีความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจต่อการจัดการทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทยให้แก่ต่างชาติ จึงอาจเกิดการนำไปใช้ในลักษณะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อผลประโยชน์ของไทยได้ ดังนี้ ประเทศไทยจึงควรกำหนดแยกแยะ และควบคุมดูแลข้อมูลที่มีคุณค่าที่เกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรของประเทศให้เป็นความลับภายใต้กฎหมายภายในประเทศที่ต้องขออนุญาตเพื่อการเข้าถึงข้อมูลดังกล่าว

6. สภาบริหาร

สภาบริหาร (Governing body) ซึ่งเป็นองค์กรสูงสุด (the highest organ) ของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ถูกจัดตั้งขึ้นตามมาตรา 19 ของสนธิสัญญาฯ เพื่อการบริหารจัดการระบบพหุภาคีฯ สภาบริหารประกอบด้วยตัวแทนของทุกประเทศที่ให้สัตยาบันเข้าร่วมในสนธิสัญญาฯ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อส่งเสริมให้เกิดประสิทธิผลเต็มที่ในการบังคับใช้สนธิสัญญาฯ รวมถึง การให้คำแนะนำในการกำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับบทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ ด้วย สภาบริหารจะจัดการประชุมสามัญอย่างน้อยทุกสองปีในการดำเนินการของสภาบริหารให้กระทำโดยใช้มติเอกฉันท์ (consensus) และมีอำนาจตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับการดำเนินการตามสนธิสัญญาฯ รวมไปถึงการแก้ไขบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ และภาคผนวกต่างๆ ก็จะต้องกระทำโดยใช้มติเอกฉันท์ เช่นกัน

หลังจากที่สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชฯ มีผลใช้บังคับ และสภาบริหารได้ถูกจัดตั้งขึ้น ได้มีการจัดทำข้อตกลงการถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน (SMTA) ขึ้น ซึ่งผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชจะต้องส่งเงินเข้ากองทุนที่จัดตั้งขึ้น โดยมีสภาบริหารเป็นผู้ดูแลจัดการกองทุนดังกล่าว โดยจะจัดสรรเงินให้แก่เกษตรกรในทุกประเทศโดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนาที่เป็นผู้อนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมพืชนั้นไว้ ซึ่งถือเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดที่เป็นอำนาจหน้าที่ของสภาบริหารตามสนธิสัญญาฯ

7. ข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุทางพันธุกรรมแบบมาตรฐาน (Standard Material Transfer Agreement: SMTA)

หลังจากการประชุมสภาบริหารครั้งที่ 1 (The first Session of Governing Body) ได้มีการปรับปรุงจัดทำข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน (Standard Material Transfer Agreement: SMTA) ขึ้น ทั้งนี้ เป็นไปตามมาตรา 12.4 ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งกำหนดเงื่อนไขการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ ไว้ดังนี้

“โดยผลนี้ การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึง ที่สอดคล้องกับมาตรา 12.2 และ 12.3 ข้างต้น จะเปิดช่องให้เป็นไปตามข้อตกลงการถ่ายโอนวัสดุทางพันธุกรรมแบบมาตรฐาน ซึ่งจะมี

การรับรองโดยสภาบริหาร และมีบทบัญญัติมาตรา 12.3 (a) (d) และ (g) รวมไปถึงบทบัญญัติว่าด้วยการแบ่งปันผลประโยชน์ที่กำหนดไว้ในมาตรา 13.2 (d) (2) และบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ของสนธิสัญญาฯ นี้ และบทบัญญัติที่ผู้รับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร จะเรียกร้องเป็นเงื่อนไขในข้อตกลงการถ่ายโอนวัสดุทางพันธุกรรมแบบมาตรฐาน จะใช้กับการถ่ายโอนทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ไปยังบุคคลหรือหน่วยงานอื่น รวมไปถึงการถ่ายโอนอื่นๆ ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรนั้นในภายหลัง"

โดยผลของบทบัญญัตินี้ การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชต่างๆ ที่ถูกเก็บรวบรวมไว้ในธนาคารพันธุกรรมที่เข้าร่วมในระบบพหุภาคีฯ จะต้องกระทำโดยมีเงื่อนไขการแบ่งปันผลประโยชน์ตามมาตรา 13.3 (d) (2) และมีการกำหนดข้อผูกพันตามข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุทางพันธุกรรมแบบมาตรฐานที่สภาบริหารได้จัดทำขึ้น

ข้อตกลงการถ่ายโอนวัสดุทางพันธุกรรมแบบมาตรฐานที่สภาบริหารจัดทำขึ้นนี้ถือเป็นส่วนหนึ่งของระบบพหุภาคี และเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และข้อกำหนดในสนธิสัญญาฯ โดยภาคีสมาชิกต้องรักษาไว้ซึ่งนโนบายและมาตรการทางกฎหมายที่เหมาะสม ซึ่งจะต้องได้รับการยอมรับโดยประเทศภาคีสมาชิกของสนธิสัญญาฯ ตลอดจนต้องมีความสอดคล้องกับบทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ โดยเฉพาะมาตรา 4, มาตรา 12.2 และมาตรา 12.5[99] โดย SMTA ได้กำหนดบังคับใช้สำหรับการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรตามที่ระบุไว้ในภาคผนวกที่ 1 ของ SMTA ซึ่งถูกเรียกว่า "วัสดุ (Material)" รวมไปถึงการถ่ายโอนข้อมูลที่มีการบันทึก (passport data) ที่เกี่ยวกับ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรภายใต้ระบบพหุภาคี ที่อยู่ภายใต้ขอบเขตที่กฎหมายอนุญาตให้ใช้ได้ โดยไม่เป็นความลับ โดยจะถูกถ่ายโอนจากผู้ให้ไปยังผู้รับ[100] ตาม SMTA

นอกจากนี้ SMTA ยังกำหนดว่า บุคคลที่สามผู้ซึ่งได้รับผลประโยชน์ตามข้อตกลงนี้ จะต้องผูกพันเงื่อนไขอย่างเดียวกับที่กำหนดภายใต้ข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐานนี้โดยให้บุคคลที่สาม และบุคคลต่อๆ ไปที่จะรับโอนทรัพยากรพันธุกรรมพืชจากบุคคลที่ได้รับไปจากระบบพหุภาคีฯ ต้องยอมรับเงื่อนไขในข้อตกลงถ่ายโอนทรัพยากรพันธุกรรมพืชด้วย

---

[99] ในกรณีของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติที่อยู่ในการดูแลของสภาที่ปรึกษาด้านการวิจัยทางการเกษตรนานาชาติ (Consultative Group on International Agricultural Research: CGIAR) และสถาบันระหว่างประเทศอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง นั้น ข้อตกลงระหว่างสภาบริหารและ CGIAR และสถาบันอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง จะต้องยอมรับและนำข้อตกลงมาตรฐานว่าด้วยการถ่ายโอนวัสดุทางพันธุกรรมไปใช้ปฏิบัติ

[100] Standard Material Transfer Agreement, Art. 3.

เพื่อให้ผู้รับโอนต่อไป ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชยังคงผูกพันในการแบ่งปันผลประโยชน์และในการปฏิบัติตามเงื่อนไขต่างๆ ตามบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ

อย่างไรก็ดี หากกรณีที่บุคคลทั่วไปนำผลิตภัณฑ์ที่ใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์นั้นไป เพื่อทำการวิจัยและการปรับปรุงพันธุ์ต่อไปในอนาคต SMTA ได้กำหนดข้อยกเว้นโดยเงื่อนไขจำกัด โดยไม่จำต้องแบ่งปันผลประโยชน์ แต่ให้มีการส่งเสริมให้ผู้รับจ่ายค่าตอบแทนโดยความสมัครใจต่อกลไกที่จัดทำขึ้นโดยสภาบริหารของสนธิสัญญาฯ[101] ซึ่งหากพิจารณาตีความคำจำกัดความคำว่า "การใช้ประโยชน์โดยไม่มีข้อจำกัด (Available without restriction)" ตามมาตรา 2 ของ SMTA ที่กล่าวว่า

"ผลิตภัณฑ์ (Product) ซึ่งถูกพิจารณาว่ามีประโยชน์โดยไม่มีข้อจำกัด เพื่อนำไปวิจัยหรือปรับปรุงพันธุ์ต่อไป เมื่อมีการวิจัยและปรับปรุงพันธุ์โดยไม่มีข้อจำกัดที่ผูกพันทางกฎหมายหรือข้อบังคับทางสัญญา หรือข้อจำกัดทางเทคโนโลยี ที่จะขัดขวางการใช้ผลิตภัณฑ์นั้นในลักษณะที่ระบุไว้ในสนธิสัญญาฯ"

จากการตีความคำจำกัดความข้างต้น อาจเกิดประเด็นปัญหาว่า การใช้ประโยชน์โดยไม่มีข้อจำกัดซึ่งผลิตภัณฑ์นั้น การใช้ประโยชน์โดยไม่มีข้อจำกัดดังกล่าวควรจะมีความหมายครอบคลุมถึงผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความคุ้มครองทางทรัพย์สินทางปัญญา ดังเช่น สิทธิบัตรด้วยหรือไม่ เพราะหากหมายความรวมถึงสิทธิบัตรด้วยแล้ว การเข้าถึงพันธุ์พืชที่ได้จดสิทธิบัตรหรือผลิตภัณฑ์ (Product) เพื่อนำไปวิจัยหรือปรับปรุงพันธุ์ต่อไป ย่อมสามารถกระทำได้ โดยไม่ต้องจ่ายค่าตอบแทน และอาจเกิดปัญหาตามมาว่า หากการใช้ประโยชน์โดยไม่มีข้อจำกัดซึ่งผลิตภัณฑ์นั้น ได้มาซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมในรูปแบบอื่นซึ่งพัฒนาขึ้นใหม่จากการปรับปรุงพันธุ์ ย่อมทำให้นักปรับปรุงพันธุ์มีสิทธิขายพันธุ์พืชหรือนำไปจดสิทธิบัตรพันธุ์พืชในพันธุ์พืชใหม่ที่ได้พัฒนาขึ้นจากผลิตภัณฑ์นี้โดยไม่มีข้อจำกัดหรือไม่ เพราะสนธิสัญญาฯ กำหนดเพียงแต่ว่าผู้รับจะไม่อ้างสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ในเฉพาะรูปแบบที่ได้รับจากระบบพหุภาคีเท่านั้น[102]

อีกทั้ง ยังมีประเด็นปัญหาที่ว่า ใครบ้างที่จะอยู่ในเงื่อนไขบังคับตาม SMTA ในการแบ่งปันผลประโยชน์โดยการจ่ายค่าตอบแทนในกรณีที่ได้นำผลิตภัณฑ์ที่ใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ที่ได้รับมาไปพัฒนาวิจัยปรับปรุงพันธุ์จนได้รับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญา และมีผู้นำทรัพยากรพันธุกรรมพืชนั้นไปพัฒนาต่อในเชิงพาณิชย์ เนื่องจาก SMTA ตามมาตรา 6.6 ระบุไว้ว่าในการถ่ายโอนทรัพยากรพันธุกรรมพืช ผู้รับมีสิทธิในการกำหนดเงื่อนไขเพิ่มเติมเกี่ยวกับการพัฒนาในชั้นถัดๆ ไป ซึ่งรวมถึงผลตอบแทนในทางการเงินด้วย เช่นนี้ จะเกิดการจ่ายค่าตอบแทน

---

[101] Standard Material Transfer Agreement, Art. 6.8.

[102] ITPGR 2001, Art. 12.3 (d).

เพื่อเป็นการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกันตามความประสงค์ของสนธิสัญญาฯ หรือไม่

8. การแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช

การแบ่งปันผลประโยชน์ตามสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรได้กำหนดรูปแบบของการแบ่งปันผลประโยชน์ คือ เมื่อมีการขอเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชในเชิงพาณิชย์ (Commercialization) เกิดขึ้น ตามข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมมาตรฐานที่สภาบริหารจัดทำขึ้น กำหนดให้ต้องมีการแบ่งปันผลประโยชน์เกิดขึ้น[103] ด้วย โดยสนธิสัญญาฯ เรียกร้องให้ผู้ที่ใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์เท่านั้นที่จะต้องชำระส่วนแบ่งผลประโยชน์ และผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นนั้นจะต้องมีการแบ่งปันอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน[104] โดยอาจจำแนกการแบ่งปันผลประโยชน์ ออกได้เป็น 3 กรณี ดังนี้

1) การแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นเงิน (Monetary Benefits)

การแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นเงิน SMTA ของสนธิสัญญาฯ กำหนดอัตราและวิธีการจ่ายค่าตอบแทนในกรณีที่มีการเข้าถึงและนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรไปใช้ในเชิงพาณิชย์ โดยกำหนดรูปแบบการจ่ายค่าตอบแทนเป็น 2 รูปแบบ คือ

(1) รูปแบบที่1

เมื่อมีการนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชโดยขอจากระบบพหุภาคีฯ ภายใต้สนธิสัญญาฯ ไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ (Product) เพื่อการขาย SMTA กำหนดสัดส่วนการแบ่งปันผลประโยชน์ ในอัตราคงที่ 1.1 % ของปริมาณผลิตภัณฑ์ที่ขายได้ (the sales of the product or products) ทั้งนี้ หลังหักค่าใช้จ่ายร้อยละ 30[105] กล่าวคือ ผู้ใช้ประโยชน์จะต้องจ่ายค่าสิทธิในอัตรา 0.77%

นอกจากนี้ SMTA ยังกำหนดว่า หากกรณีมีการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรโดยขอจากระบบพหุภาคีฯ ภายใต้สนธิสัญญาฯ ซึ่งมีการถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมจำนวนไม่น้อยกว่า 2 ครั้ง การจ่ายค่าตอบแทนตามที่กล่าวมาข้างต้น จะกระทำพียงแค่ครั้งเดียวเท่านั้น[106]

---

[103] Standard Material Transfer Agreement, Art. 6.7.

[104] ITPGR 2001, Art. 13.

[105] Standard Material Transfer Agreement, Annex. 2 (1).

[106] Ibid., Annex. 2 (2).

(2) รูปแบบที่ 2

เมื่อมีการนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชจำนวน 64 รายการ ดังที่ปรากฏในภาคผนวกที่ 1 (Annex 1) ภายใต้สนธิสัญญาฯ ไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้ขอโดยตรงจากระบบพหุภาคีฯ ของสนธิสัญญาฯ ก็ตาม SMTA กำหนดสัดส่วนการแบ่งปันผลประโยชน์ในทุกกรณีที่เป็นผลิตภัณฑ์ ในอัตราส่วนลด 0.5% ของการขายผลิตภัณฑ์ และการขายส่วนอื่นๆ ของผลิตภัณฑ์ ((the sales of any products and of the sales of any other products)[107]

ทั้งนี้ การจ่ายค่าตอบแทนดังกล่าว มีระยะเวลา 10 ปี[108] และมีการต่ออายุได้อีกครั้งละ 5 ปี นับจากวันที่ลงนามใน SMTA แต่สามารถขอยกเลิกได้ โดยจะต้องแจ้งต่อสภาบริหารในการตัดสินใจไม่เลือก (opt out) ดังกล่าว ล่วงหน้าอย่างน้อย 6 เดือน ก่อนหมดระยะเวลา 10 ปี[109]ตามที่กำหนดไว้

2) การแบ่งปันผลประโยชน์อื่นที่มิใช่เป็นเงิน (Non-monetary Benefits)

(1) การแลกเปลี่ยนข้อสนเทศ

ภาคีสมาชิกตกลงจะให้ความร่วมมือกันในการแลกเปลี่ยนข้อสนเทศในด้านวิทยาศาสตร์ เทคนิค สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม รวมถึงการแยกแยะลักษณะ การประเมินคุณค่า และการใช้ประโยชน์ ที่เกี่ยวกับ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรภายใต้ระบบพหุภาคี ทั้งนี้ อยู่ภายใต้ขอบเขตที่กฎหมายอนุญาตให้ใช้ได้ โดยไม่เป็นความลับ[110]

(2) การเข้าถึงและถ่ายโอนเทคโนโลยี

สนธิสัญญาฯ กำหนดให้ผู้ขออนุญาตเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชต้องถ่ายทอดเทคโนโลยีให้แก่ภาคีสมาชิกที่เป็นประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่อยู่ระหว่างการปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจ ซึ่งในทางปฏิบัติอาจไม่มีผลประโยชน์เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมมากนักต่อประเทศดังกล่าว เพราะในสนธิสัญญาฯ ยังได้กำหนดว่า การเข้าถึงและถ่ายทอดเทคโนโลยีที่ได้รับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา จะต้องให้การคุ้มครองต่อสิทธิของเจ้าของเทคโนโลยีและเป็นไปตามกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา[111]

---

[107] Standard Material Transfer Agreement, Annex. 3 (1).

[108] Ibid., Art. 6.11.

[109] Ibid., Annex. 3 (4).

[110] ITPGR 2001., Art. 13.2 (a) and Art. 17.

[111] Ibid., Art.13.2 (b).

(3) การสร้างความสามารถ

ภาคีสมาชิกตกลงให้แบ่งปันผลประโยชน์เพื่อเป็นการสร้างศักยภาพของประเทศที่เป็นผู้จัดหาทรัพยากรพันธุกรรมพืชโดยการศึกษาและการฝึกอบรมในทางวิทยาศาสตร์ และทางเทคนิคในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ รวมถึงการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ด้วย[112]

3) ข้อยกเว้นการแบ่งปันผลประโยชน์

สนธิสัญญาฯ กำหนดข้อยกเว้นที่ไม่มีเงื่อนไขจำกัด โดยไม่จำต้องแบ่งปันผลประโยชน์ หากกรณีที่บุคคลทั่วไปนำผลิตภัณฑ์ที่ใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์นั้นไป เพื่อทำการวิจัยและการปรับปรุงพันธุ์ต่อไปในอนาคต แต่ให้มีการส่งเสริมให้ผู้รับจ่ายค่าตอบแทนโดยความสมัครใจต่อกลไกที่จัดทำขึ้นโดยสภาบริหารของสนธิสัญญาฯ[113]

นอกจากนี้ ยังกำหนดข้อยกเว้นโดยไม่จำต้องมีการแบ่งปันผลประโยชน์ตาม Annex 2 ของ SMTA ดังนี้

(1) อาจหาได้โดยไม่มีข้อจำกัดเพื่อการพัฒนา และการปรับปรุงพันธุ์ต่อไป

(2) ได้ถูกซื้อ หรือได้รับมาจากบุคคล หรือนิติบุคคลอื่นซึ่งได้จ่ายผลตอบแทนของผลิตภัณฑ์นั้นแล้ว หรือได้การยกเว้นจากพันธะในการจ่ายผลตอบแทน ตามที่ระบุใน (a)

(3) ถูกขาย หรือทำเป็นธุรกิจซื้อขายในรูปของโภคภัณฑ์

เช่นนี้ หากมีลักษณะเข้าข่ายยกเว้นตามที่ SMTA กำหนดไว้แล้ว ผู้รับไปซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชก็จะไม่จำต้องแบ่งปันผลประโยชน์ตามกลไกที่สนธิสัญญาฯ กำหนดไว้

4) ผู้ที่ได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์

ผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ นั้น จะจ่ายเข้าสู่กลไกที่อ้างถึงในมาตรา 19.3 (f) ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งภาคีสมาชิกตกลงว่าลำดับความสำคัญจะถูกจัดให้ไว้สำหรับกิจกรรมของเกษตรกรในประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะประเทศด้อยพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจตามมาตรา 18.5 ของสนธิสัญญาฯ

ดังนี้ จะเห็นว่าได้ว่าผู้ที่จะได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์นั้น มิใช่ประเทศผู้ซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมพืช หากแต่เป็นประเทศตามกลไกของสนธิสัญญาฯ กล่าวคือ

---

[112] ITPGR 2001, Art. 13.2 (c).

[113] Standard Material Transfer Agreement, Art. 6.8.

ประเทศด้อยพัฒนา (Least developed countries: LDCs) และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ (Countries with economies in transition) จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพิจารณาว่าประเทศดังกล่าวมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาอย่างไร หมายถึงประเทศใด และประเทศไทยอยู่ในลักษณะของประเทศที่จะได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์ตามสนธิสัญญาฯ หรือไม่ จึงขอแยกอธิบายดังนี้

(1) ประเทศด้อยพัฒนา (Least developed countries: LDCs)

องค์การสหประชาชาติได้กำหนดรายชื่อประเทศที่ถูกจัดเป็นประเทศด้อยพัฒนา โดยจะมีการปรับฐานข้อมูลทุกๆ 3 ปี โดยองค์การสหประชาชาติคณะกรรมการด้านสังคมและเศรษฐกิจ โดยพิจารณาข้อมูลตามความเป็นจริงซึ่งเสนอโดยคณะกรรมการสำหรับนโยบายการพัฒนา (CDP) ทั้งนี้ มีหลักเกณฑ์การพิจารณาประเทศด้อยพัฒนา 3 ประการ ตามรายชื่อประเทศด้อยพัฒนาครั้งล่าสุดซึ่งเกิดขึ้นเมื่อเดือนมีนาคม 2552[114] ดังนี้

ก. เกณฑ์ "รายได้ขั้นต่ำ" ซึ่งวัดจากฐานรายได้ต่อบุคคล (GNI - Gross National Income per capita) โดยประมาณค่าเฉลี่ย 3 ปี ประเทศด้อยพัฒนาจะเป็นประเทศหรือระบบเศรษฐกิจที่มีรายได้ต่อบุคคลเริ่มต้นที่ 905 เหรียญสหรัฐฯ และจะเปลี่ยนสถานะจากการเป็นประเทศด้อยพัฒนาก็ต่อเมื่อมีรายได้ต่อบุคคลเริ่มต้นที่ 1,086 เหรียญสหรัฐฯ

ข. เกณฑ์ "ปัจจัยทางด้านทรัพยากรมนุษย์" โดยเกณฑ์การพิจารณาขึ้นอยู่กับองค์ประกอบดังนี้ (i) โภชนาการ (ดูจากอัตราของประชากรที่แสดงให้เห็นว่าได้รับอาหารไม่เพียงพอต่อความต้องการ) (ii) สุขภาพ (ดูจากอัตราการเสียชีวิตของเด็ก) (iii) การศึกษา (ดูจากอัตราการเข้าเรียนระดับมัธยมศึกษาทั้งหมด) และ (iv) การอ่านออกเขียนได้ (ดูจากอัตราการอ่านออกเขียนได้ของผู้ใหญ่) และ

ค. เกณฑ์ "ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ" โดยเกณฑ์การพิจารณาขึ้นอยู่กับองค์ประกอบดังนี้ (i) ภาวะการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ (ดูค่าชี้วัดจากเสถียรภาพของผลิตผลทางการเกษตรและส่วนของจำนวนประชากรซึ่งย้ายออกจากถิ่นฐานเนื่องด้วยภัยพิบัติทางธรรมชาติ) (ii) ภาวะการเปลี่ยนแปลงทางการค้า (ดูค่าชี้วัดจากเสถียรภาพของการส่งออกสินค้าและบริการ) (iii) การเปิดเผยที่นำไปสู่ภาวะการเปลี่ยนแปลง (ส่วนของผลิตผลทางการเกษตร การป่าไม้และการประมงโดยคณะกรรมการสำหรับนโยบายการพัฒนา (CDP) และดูค่าชี้วัดจากการให้ความสนใจการส่งเสริมการส่งออก) (iv) เศรษฐกิจขนาดย่อม (อัตราการเจริญเติบโตของประชากร) และ (v) การเติบโตของระบบเศรษฐกิจ (ดูค่าชี้วัดจากการเติบโต)

---

[114] United Nations, The Least Developed Countries Report 2009, at http://www.unctad.org/Templates/webflyer.asp?docid=11721&in+ItemID=3617&lang=1, access date August 9, 2009.

จากหลักเกณฑ์การพิจารณาทั้ง 3 ประการข้างต้น ประเทศหนึ่งๆ จะมีคุณสมบัติถูกจัดให้เข้าเป็นประเทศด้อยพัฒนาก็ต่อเมื่อประเทศนั้นๆ เข้าหลักเกณฑ์ 3 ประการตามที่กำหนดไว้และไม่มีจำนวนประชากรเมืองเกินกว่า 75 ล้านคน ซึ่งปัจจุบันองค์การสหประชาชาติได้กำหนดให้ประเทศจำนวน 49 ประเทศถือเป็นประเทศด้อยพัฒนา (LDCs) โดยมีประเทศด้อยพัฒนาที่เข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรจำนวน 36 ประเทศ เช่น ประเทศอัฟกานิสถาน ประเทศบังกลาเทศ ประเทศกัมพูชา สาธารณรัฐคองโก และประเทศพม่า เป็นต้น

(2) ประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ (Countries with economies in transition)

ประเทศที่อยู่ในนัยความหมายของประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจนั้น หมายถึง ประเทศที่เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบรากฐานสำคัญ โดยเกิดการปรับเปลี่ยนรากฐานอาณานิคม ไม่ว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนระบบการปกครอง การเมือง รวมไปถึงเกิดการปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจของประเทศด้วย[115]

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นชัดว่า ประเทศไทยไม่ได้ถูกจัดอยู่ในประเทศทั้งสองกลุ่มดังกล่าว จึงอาจทำให้โอกาสที่ประเทศไทยจะได้รับผลประโยชน์ที่ได้จากการแบ่งปันผลประโยชน์มีไม่มากนัก เมื่อเข้าร่วมเป็นภาคีในสนธิสัญญาฯ

9. ทรัพย์สินทางปัญญา

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรนั้น เป็นข้อตกลงระหว่างประเทศ ที่เกี่ยวข้องเฉพาะกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรเท่านั้น ซึ่งสำหรับการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ในระบบพหุภาคีฯ จะต้องกระทำโดยผ่านข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน (Standard Material Transfer Agreement: SMTA) ซึ่งกำหนดขึ้นโดยสภาบริหาร (Governing Body) ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งมีข้อกำหนดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในการนำทรัพยากรพันธุกรรมนั้นไปใช้โดยห้ามมิให้นำทรัพยากรที่ได้รับไปจดทะเบียนขอความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญา หรือสิทธิอื่นใด ที่จำกัดการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร หรือชิ้นส่วนหรือส่วนประกอบทางพันธุกรรมของทรัพยากรเหล่านั้น ในรูปแบบที่ได้รับ (in the form received) จากระบบพหุภาคี[116]

---

[115] วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, การปรับตัวทางเศรษฐกิจ, at http://en-wikipedia.org/wiki/Transition_economy, access date August 19, 2009.

[116] ITPGR 2001, Art. 12.3 (d).

ในข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน (SMTA) ได้กำหนดสิทธิและหน้าที่ของผู้รับ (Rights and Obligations of the Recipient) ไว้อย่างชัดเจน เช่นเดียวกับที่บัญญัติไว้ในมาตรา 12.3 (d) ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งผู้รับจะต้องไม่อ้างสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา หรือสิทธิอื่นใดที่จำกัดการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่ถูกจัดหาภายใต้ข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐานตามความหมายในมาตรา 12.4 ของสนธิสัญญาฯ หรือชิ้นส่วนหรือส่วนประกอบทางพันธุกรรมของทรัพยากรเหล่านั้น ในรูปแบบที่ได้รับจากระบบพหุภาคี[117]

ดังนี้ หากพิจารณาบทบัญญัติข้างต้น อาจตีความได้ว่าหากผู้รับมาซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรเปลี่ยนแปลงรูปแบบทรัพยากรพันธุกรรมที่ขอรับมาจากระบบพหุภาคี ย่อมสามารถนำไปขอความคุ้มครองจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาได้โดยไม่ถือว่าขัดกับพันธกรณีในสนธิสัญญาฯ เช่น หากประเทศไทยเข้าเป็นภาคีสมาชิก ITPGR แล้วมีผู้ขอรับเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ไทยได้เก็บไว้ในธนาคารพันธุกรรมไปพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ เท่ากับว่าผู้รับจะไม่สามารถนำเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ผ่านการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์มาขอความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาได้ แต่หากผู้รับนำมาสกัดยีนที่อยู่ในเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ได้รับมาจากประเทศไทยไทย แล้วนำไปขอความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญา จะสามารถทำได้หรือไม่ ซึ่งปัญหาการตีความดังกล่าว ยังขาดความชัดเจนเป็นอย่างมาก โดยทั้งนี้ ใน SMTA ก็มิได้ให้ความหมายของคำจำกัดความคำว่า "in the form received" เพิ่มเติมแต่อย่างใด

อีกทั้ง ในการประชุมใหญ่ของเอฟเอโอ ประเทศที่พัฒนาแล้ว อาทิเช่น สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น แคนาดา ออสเตรเลีย และสหภาพยุโรป ให้ความเห็นไว้ว่า คำว่า "ในรูปแบบที่ได้รับ" ให้ขึ้นอยู่กับดุลพินิจการตีความของศาลแต่ละประเทศ[118] ซึ่งหลักการในสนธิสัญญาฯ นี้ จะไม่มีผลเปลี่ยนแปลงแนวทาง และวิธีการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาตามกฎหมายของแต่ละ

---

[117] Standard Material Transfer Agreement, Art. 6.2.

[118] แนวทางการตีความที่เสนอโดยประเทศที่พัฒนาแล้วคือ "ในรูปแบบที่ได้รับ" หมายความว่า วัสดุทางพันธุกรรมไม่อาจนำไปขอรับสิทธิบัตรได้โดยตรงตามสภาพที่เป็นอยู่ แต่ผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นหรือเปลี่ยนแปลงไปจากวัสดุทางพันธุกรรมที่ได้รับไปจากระบบพหุภาคีฯ สามารถนำไปขอรับการคุ้มครองได้ เช่น เมล็ดพันธุ์พืชที่ได้รับไปจากธนาคารพันธุกรรมที่อยู่ในระบบพหุภาคีฯ จะไม่สามารถนำไปขอรับสิทธิบัตรในสภาพดังกล่าวได้ แต่หากพัฒนาปรับปรุงเป็นพันธุ์พืชใหม่แล้วก็จะไม่อยู่ในข้อห้ามดังกล่าว

ประเทศ[119] แต่อย่างไรก็ดี ในขณะนี้มีหลายประเทศโดยเฉพาะประเทศที่พัฒนาแล้ว ที่ยินยอมให้มีการขอจดสิทธิบัตรในการประดิษฐ์ที่เกี่ยวกับยีนได้ ซึ่งประเทศดังกล่าวนี้ ย่อมต้องตีความไปในทำนองว่าหากเป็นพืชที่พัฒนาจากทรัพยากรพันธุกรรมที่ได้รับไปจากระบบพหุภาคีฯ หรือเป็นยีนที่สกัดจากทรัพยากรที่ได้ไปจากระบบพหุภาคีฯ ก็ถือว่าสิ่งนั้นมิได้มีรูปแบบเดียวกับสิ่งได้รับไปจากระบบพหุภาคีฯ ทำให้ไม่อยู่ในข้อห้ามการขอรับสิทธิในทรัพย์ทางปัญญาตามมาตรา 12.3 (d) อันจะทำให้ประเทศไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ซึ่งประเทศไทยก็จะไม่อาจว่ากล่าวเอากับประเทศที่ให้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาสำหรับยีนดังกล่าวได้[120]

นอกจากนี้ มาตรา 12.3 (f) ของสนธิสัญญาฯ ยังกำหนดว่า

"การเข้าถึง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่มีการคุ้มครองโดยสิทธิ ในทรัพย์สินทางปัญญา หรือทรัพยสิทธิอื่นๆ จะสอดคล้องกับข้อตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องและกับกฎหมายภายในประเทศที่เกี่ยวข้อง"

สนธิสัญญาฯ กำหนดให้ผู้ที่ต้องการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ จะต้องเคารพสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาเหนือทรัพยากรพันธุกรรมพืชนั้นๆ ซึ่งผู้ขอเข้าถึงจะต้องขออนุญาตจากผู้ทรงสิทธิเสียก่อนหากจะนำทรัพยากรไปใช้ประโยชน์ในลักษณะที่จะเป็นการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งบทบัญญัตินี้มีขึ้นเพื่อเป็นการชักจูงใจให้เอกชนผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืช ยินยอมนำเอาทรัพยากรพันธุกรรมพืชของตนเข้าร่วมกับระบบพหุภาคีฯ

แต่อย่างไรก็ดี การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของเอกชนผู้ทรงสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ย่อมต้องเป็นไปตามขั้นตอน และวิธีปฏิบัติของกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศที่มีการขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมซึ่งอาจต้องมีการขออนุญาตและต้องเกิดการแบ่งปันผลประโยชน์ เช่นนี้ หากพิจารณาในมาตรา 12.3 (b) ของสนธิสัญญาฯ ที่กำหนดให้มีการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ ได้โดยสะดวกรวดเร็ว โดยไม่มีค่าใช้จ่าย หรือให้เก็บค่าธรรมเนียมต่ำสุด และห้ามมิให้มีการติดตามการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชแล้ว ก็อาจเห็นได้ว่า สนธิสัญญาฯ มีบทบัญญัติที่ขัดแย้งกันเอง ซึ่งในประเด็นปัญหาดังกล่าวนี้ยังไม่มีความชัดเจน เช่นกัน

---

[119] การให้มีข้อความดังกล่าวอยู่ภายใต้การตีความของศาลแต่ละประเทศ จะทำให้ไทยสามารถปฏิเสธที่จะคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในยีน และสารสกัดจากพืชได้ต่อไป ตามบทบัญญัติปัจจุบันของ พ.ร.บ. สิทธิบัตร พ.ศ. 2522 มาตรา 9 (1)

[120] จักรกฤษณ์ ควรพจน์ และคนอื่นๆ, เรื่องเดิม, หน้า 59-60.

2.4 การจัดการทรัพยากรพันธุกรรมในระบบนอกถิ่นที่อยู่ (*Ex situ* collection) ตามข้อตกลงระหว่าง IARCs กับ สภาบริหาร (Governing Body) ของสนธิสัญญาฯ

มาตรา 15 ของสนธิสัญญาทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร กำหนดเรื่องการรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่ถือครองโดย ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติของสภารับข้อปรึกษาในเรื่องการวิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ และสถาบันระหว่างประเทศอื่น ซึ่งภาคีสมาชิกจะต้องเรียกร้องให้ ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ ลงนามในข้อตกลงกับสภาบริหารในเรื่องการรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ โดยให้สอดคล้องกับเกณฑ์ และเงื่อนไขตามที่สนธิสัญญาฯ บัญญัติไว้

สภาที่ปรึกษาด้านการวิจัยทางการเกษตรนานาชาติ (Consultative Group on International Agricultural Research: CGIAR) ถูกจัดตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1971 โดยการผลักดันและสนับสนุนของธนาคารโลกยูเอ็นดีพี (United Nations Development Programme: UNDP) มีสมาชิกร่วมก่อตั้งประกอบด้วย 15 ประเทศ ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกา แคนนาดา ฝรั่งเศส อังกฤษ เดนมาร์ก เยอรมัน ฯลฯ ในปัจจุบันมีจำนวนสมาชิกเพิ่มเป็น 47 ประเทศและ 17 องค์กร สำหรับประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกในปี ค.ศ.1997[121] โดย CGIAR มีเป้าหมายเพื่อต้องการลดความอดอยากและยากจนของประเทศกำลังพัฒนา และสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน[122]

ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (International Agricultural Research Centers: IARCs) ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลของ "สภาที่ปรึกษาด้านการวิจัยทางการเกษตรนานาชาติ" (CGIAR) ในตอนเริ่มจัดตั้งมี 4 ศูนย์ และในปัจจุบันได้มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 20[123] ศูนย์ เช่น IRRI (ฟิลิปินส์) CIMMYT (เม็กซิโก) CIAT (โคลอมเบีย) และ IFPRI (สหรัฐอเมริกา) เป็นต้น

ต่อมา ในปี ค.ศ. 1994 CGIAR ได้ตัดสินใจร่วมลงนามในความตกลงร่วมกันกับ FAO โดยยินยอมให้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชทั้งหมดที่อยู่ในศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติต่างๆ เข้าไปอยู่ในเครือข่ายระหว่างประเทศของ FAO โดยมีสาระสำคัญ คือ ให้ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติต่างๆ ของ CGIAR ทำหน้าที่ในการบริหารจัดการพันธุกรรมพืช ดูแลจัดการด้านการใช้ประโยชน์ และส่งเสริมการวิจัยปรับปรุงพันธุ์พืชที่ได้รับมอบมาจากประเทศต่างๆ (designed germplasm) โดยมี

---

[121] Consultative Group on International Agricultural Research, Who We Are: Member, at http://www.cgiar.org/who/members/, access date July 10, 2009.

[122] ฟาริดา ดุริยะพงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 21.

[123] The Global Forum on Agricultural Research, IARCs, at http://www.egfar.org/egfar/website/aboutgfar/stakeholders?contentId=176, access date July 10, 2009.

เงื่อนไขว่า ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติต่างๆ ไม่ได้อยู่ในฐานะเป็นผู้ครอบครองหรือเป็นเจ้าของทรัพย์สินที่จะอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของตามกฎหมาย และไม่สามารถขอรับความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาใดๆ ในพันธุกรรมพืชที่เก็บรวบรวมไว้ได้ ซึ่งรวมถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้อง (related information) ด้วย และผู้ที่นำเอาพันธุกรรมพืชจากศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติไปใช้ประโยชน์จะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์เดียวกัน[124] ความตกลงดังกล่าวจัดทำขึ้นภายหลังจากการจัดทำอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพในปี ค.ศ. 1992 ซึ่งทำให้กฎเกณฑ์การเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก[125]

ปัจจุบัน ภายหลังสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรมีผลบังคับใช้ สภาบริหาร (Governing Body) ของสนธิสัญญาฯ ได้จัดการประชุมขึ้นเพื่อกำหนดแนวทางให้ศูนย์วิจัยการเกษตรนานาชาติ (IARCs) ลงนามและเข้าร่วมในสนธิสัญญาฯ โดยการประชุมใหญ่ครั้งแรกได้จัดขึ้นที่ กรุงมาดริด ประเทศสเปน ระหว่างวันที่ 12-16 มิถุนายน 2549 และการประชุมครั้งใหญ่ที่สอง ซึ่งจัดขึ้นที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี ระหว่างวันที่ 27 ตุลาคม ถึง 2 พฤศจิกายน 2550 และการประชุมครั้งที่สาม ซึ่งเป็นครั้งล่าสุด จัดขึ้นที่ตูนิช ประเทศตูนิเซีย ระหว่างวันที่ 1-5 มิถุนายน 2552[126]

จากการประชุมดังกล่าว ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (IARCs) และสภาบริหาร (Governing body) ได้มีการตัดสินใจเห็นชอบในการจัดทำข้อตกลงระหว่างสภาบริหารของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) กับศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (International Agricultural Research Centers: IARCs) และสถาบันระหว่างประเทศอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องขึ้น เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2549 เพื่อกำหนดรายละเอียดในการจัดการพันธุกรรมที่เก็บรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่ถือครองโดยศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติของสภาที่ปรึกษาด้านการวิจัยทางการเกษตรนานาชาติ และสถาบันระหว่างประเทศอื่น ตามมาตรา 15.1 และมาตรา 15.2 ของสนธิสัญญาฯ

ดังนี้ ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติที่ลงนามในข้อตกลงกับสภาบริหาร จะต้องปรับใช้ข้อตกลงการถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน (Standard Material Transfer Agreement:

---

[124] Agreement between IARCS and FAO Placing Collections of Plant Germplasm under the Auspices of FAO, Art 3 and 10.

[125] จักรกฤษณ์ ควรพจน์ และคนอื่นๆ, เรื่องเดิม, หน้า 21.

[126] The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Previous Meetings of the Governing Body, at http://www.planttreaty.org/gbpre_en.htm, access date June 5, 2009.

SMTA) กับประเทศภาคีสมาชิกของสนธิสัญญาฯ เมื่อมีการขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่เก็บรักษาไว้

ข้อตกลงระหว่าง IARCs กับ GB (Governing Body) เป็นไปโดยการพิจารณาถึงความสำคัญของมวลมนุษย์ชาติในการที่จะปกป้อง คุ้มครองและอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร สำหรับเผ่าพันธุ์มนุษย์ชาติในอนาคต เกิดขึ้นจากความตกลงระหว่างองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) และศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ ซึ่งเป็นสถานที่เก็บรวบรวมพันธุกรรมพืชภายใต้การจัดการของ FAO ตามสัญญา เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม 2537 ซึ่งสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ได้รับการยอมรับความตกลงดังกล่าวของ FAO ในการประชุม ครั้งที่ 31 ปี ค.ศ. 2001 และให้มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 2547 เป็นต้นมา

ข้อตกลงระหว่าง IARCs กับ GB เป็นไปตามหลักการในสนธิสัญญาฯ ซึ่งกำหนดให้ประเทศภาคีสมาชิกรับรองความสำคัญของทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่เก็บรวบรวมไว้นอกถิ่นที่อยู่ และอยู่ในความดูแลของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติแห่งสภาที่ปรึกษาด้านการวิจัยทางการเกษตรนานาชาติ และเรียกร้องให้ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติลงนามในสัญญาข้อตกลงนี้กับสภาบริหาร (Governing body) โดยพิจารณาถึงการรวบรวมทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกถิ่นที่อยู่แต่ละชนิด โดยให้สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ และเงื่อนไข ตามมาตรา 15 ของสนธิสัญญาฯ โดยมีวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์ การใช้ การแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

ข้อตกลงฯ มีผลใช้บังคับหลังจาก 90 วัน นับจากวันที่ผู้มีอำนาจซึ่งเป็นตัวแทนของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติลงนามร่วมกับผู้มีอำนาจซึ่งเป็นผู้แทนของ FAO ซึ่งทำหน้าที่แทนสภาบริหาร[127] ข้อตกลงได้กำหนดสิทธิและหน้าที่ของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมนอกถิ่นที่อยู่ในความครอบครองภายใต้บทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ ให้ต้องปฏิบัติตามโดยกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไข แยกพิจารณาแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1. ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรตามบัญชีในภาคผนวกที่ 1

ข้อตกลงฯ กำหนดหลักเกณฑ์ให้ศูนย์วิจัยด้านเกษตรนานาชาติ จะต้องดำเนินการให้สอดคล้องตามบทบัญญัติในส่วนที่ 4 ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งต้องปฏิบัติตามระบบพหุภาคีว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ และจะต้องนำข้อตกลงการถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน (SMTA) มาปรับใช้ กับประเทศภาคีสมาชิกของสนธิสัญญาฯ เมื่อมีการขอเข้าถึง

---

[127] Agreement between (Name of IARCs) and FAO, Acting on Behalf of the Governing Body of the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Art 10.

ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรจำนวน 64 รายการ ตามบัญชีในภาคผนวก 1 ที่เก็บรักษาไว้[128]

2. ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่ไม่อยู่ในบัญชีภาคผนวกที่ 1

1) ผลผูกพันกรณีมีทรัพยากรพันธุกรรมพืชก่อนสนธิสัญญาฯ มีผลบังคับใช้

ข้อตกลงระหว่าง IARCs และ GB ได้กำหนดหลักเกณฑ์การเข้าถึง สำหรับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่ไม่อยู่ในบัญชีภาคผนวกที่ 1 ของสนธิสัญญาฯ แต่ได้ถูกเก็บรวบรวมและอยู่ในความครอบครองของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติก่อนที่สนธิสัญญาฯ จะมีผลบังคับใช้ จะต้องดำเนินการตามข้อตกลงการถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรม (MTA) เดิม[129] ที่ได้ใช้ก่อนที่สนธิสัญญาฯ จะมีผลใช้บังคับ โดยที่สภาบริหารจะต้องมีการหารือร่วมกันกับศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ เพื่อทำการปรับปรุง MTA ขึ้นใหม่ โดยไม่ช้าไปกว่าการประชุมครั้งที่ 2 ทั้งนี้ จะต้องสอดคล้องกับบทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามมาตรา 12 และมาตรา 13 และจะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขดังต่อไปนี้[130]

(1) ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติจะต้องแจ้งสภาบริหารเป็นระยะๆ เกี่ยวกับการเข้าร่วม MTAs โดยทั้งนี้ จะต้องเป็นไปตามกำหนดการของสภาบริหารด้วย

(2) ประเทศภาคีสมาชิกที่มีทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรถูกเก็บรวบรวมไว้ในถิ่นที่อยู่ จะต้องจัดเตรียมตัวอย่างของทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรแต่ละชนิดไว้ตามความต้องการ (on demand) โดยปราศจาก MTA ใดๆ

(3) ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นภายใต้ MTA จะถูกนำ (applied) เข้าสู่กลไกตามที่อ้างถึงในมาตรา 19.3 (f) ของสนธิสัญญาฯ เพื่อการอนุรักษ์ และการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรอย่างยั่งยืน ที่มีปัญหา โดยเฉพาะในรายการภายในประเทศ และในภูมิภาคใน ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในศูนย์กลางความหลากหลายและประเทศด้อยพัฒนา และ

(4) ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติจะต้องมีมาตรการที่เหมาะสม เพื่อให้การปฏิบัติตามเงื่อนไขในข้อตกลงการถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรม(MTA) เกิดประสิทธิผล และหากมีกรณีที่ไม่ปฏิบัติตามเกิดขึ้นศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติจะรีบแจ้งต่อสภาบริหารทันที

2) ผลผูกพันกรณีมีทรัพยากรพันธุกรรมพืชหลังสนธิสัญญาฯ มีผลบังคับใช้

---

[128] Ibid, Art 2 (a).

[129] หมายถึง ความตกลงที่ทำขึ้นระหว่าง FAO กับ CGIAR ในปี ค.ศ. 1994

[130] Agreement between (Name of IARCs) and FAO, op.cit., Art 2 (b).

ข้อตกลงฯ กำหนดหลักเกณฑ์สำหรับการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรนอกเหนือจากที่มีอยู่ในบัญชีภาคผนวกที่ 1 ของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติที่ได้รับมาหลังจากสนธิสัญญาฯ มีผลใช้บังคับ จะต้องเป็นไปโดยเงื่อนไขที่ได้จัดทำความตกลงร่วมกันระหว่างศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ กับประเทศที่เป็นศูนย์กลางการก่อกำเนิดของทรัพยากร (the country of origin of such resources) หรือประเทศที่ได้มาซึ่งทรัพยากรเหล่านั้น ทั้งนี้ โดยให้มีความสอดคล้องกับอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ หรือกฎหมายอื่นที่ใช้ได้[131]

นอกจากนี้ ข้อตกลงระหว่าง IARCs กับ GB ยังกำหนด สิทธิและหน้าที่ต่างๆ ของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติที่จะต้องดำเนินการให้เป็นไปตามข้อตกลงฯ[132] ดังต่อไปนี้

(1) ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติยอมรับรับรองอำนาจของสภาบริหาร ในการชี้แนะนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการครอบครองทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกถิ่นที่อยู่ และอยู่ภายใต้บทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ นี้

(2) สิ่งอำนวยความสะดวกทางด้านวิทยาศาสตร์และทางเทคนิคที่การรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ได้ถูกอนุรักษ์ไว้ จะคงอยู่ภายใต้อำนาจของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ ที่อาสาจะจัดการ และบริหารการรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่เหล่านี้ โดยสอดคล้องกับมาตรฐานที่ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ โดยเฉพาะมาตรฐานของธนาคารหน่วยพันธุกรรมพืช (Genebank Standards) ที่ได้รับการอนุมัติโดยคณะกรรมาธิการด้านทรัพยากรพันธุกรรมเพื่ออาหารและการเกษตรของ FAO

(3) เมื่อมีการร้องขอโดยศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ เลขาธิการของสภาบริหารตามสนธิสัญญาฯ จะพยายามจัดหาการสนับสนุนที่เหมาะสมด้านเทคนิค

(4) เลขาธิการมีสิทธิในการเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกไม่ว่าในเวลาใดก็ตาม รวมถึงสิทธิที่จะตรวจสอบกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นโดยตรงที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ และแลกเปลี่ยนวัสดุพันธุกรรมที่มีอยู่ตามมาตรานี้

(5) ในกรณีที่การเก็บรักษาทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกถิ่นที่อยู่ของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติซึ่งมีการเก็บรักษาไว้อย่างดีนั้น ถูกหน่วงเหนี่ยว หรือคุกคามโดยเหตุการณ์ใดๆ ก็ตามรวมถึงเหตุสุดวิสัย (force majeure) เลขาธิการ โดยความยินยอมของเจ้าของประเทศจะให้ความช่วยเหลือในการอพยพ หรือถ่ายโอนเท่าที่จะเป็นไปได้

---

[131] Agreement between (Name of IARCs) and FAO, op.cit., Art 3.

[132] Ibid, Art. 2 (c) (d) (e) (f) (g) (h) (i) and (j)

(6) ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติจะถูกรวมไว้ในบัญชีรายชื่อทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรของสภาที่ปรึกษาด้านการวิจัยทางการเกษตรนานาชาติ (CGIAR) โดยเลขาธิการเพื่อมีไว้ให้ภาคีสมาชิกหากมีการร้องขอ และภาคีสมาชิกตกลงที่จะเปิดช่องให้การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวกที่ 1 ภายใต้ ระบบพหุภาคี ซึ่งเป็นไปตามบทบัญญัติในมาตรา 15.2 ของสนธิสัญญาฯ

(7) สภาบริหารจะให้การสนับสนุนประเทศภาคีสมาชิกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่ไม่อยู่ในบัญชีภาคผนวกที่ 1 ที่มีความสำคัญต่อรายการและกิจกรรมของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ โดยเกณฑ์ข้อกำหนดที่เห็นชอบร่วมกัน

(8) ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติจะได้รับการเชิญให้เข้าร่วมในการประชุมของสภาบริหารในฐานะผู้สังเกตการณ์

ทั้งนี้ ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติอาจขอคำแนะนำกับเลขาธิการ หรือบุคคลอื่นหรือ บุคคลอื่นทั่วไป (entity) ในสภาบริหาร เพื่อกำหนดวิธีการปฏิบัติตามข้อตกลงนี้ให้เกิดประสิทธิผล โดยจะต้องรายงานความเป็นไปให้สภาบริหารทราบ[133] ซึ่งข้อตกลงระหว่างสภาบริหารของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) กับศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (IARCs) นั้น จะมีผลใช้บังคับเป็นการถาวร ตลอดจนกว่าจะเกิดกรณีเหตุการณ์ใดๆ ที่อยู่นอกเหนือการควบคุมจนไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ ภาคีสมาชิกนั้นๆ อาจแจ้งให้ทราบเป็นลายลักษณ์อักษรถึงการถอนตัวจากข้อตกลงนี้ของตนที่เก็บรักษาต่อภาคีสมาชิกอื่นนับตั้งแต่ 2 ปี หลังจากวันที่ลงนามบังคับใช้ตามข้อตกลงนี้ โดยการถอนตัวจะมีผลใน 1 ปีนับแต่วันที่ได้รับการแจ้งนั้น ในกรณีเกิดการถอนตัว ภาคีสมาชิกตามข้อตกลงนี้อาจจะให้คำปรึกษาเพื่อที่จะรับรองว่าทรัพยากรพันธุกรรมตามสนธิสัญญาฯ ที่ได้ถูกเก็บรักษาอยู่ในความครอบครอง และการบริหารจัดการของศูนย์วิจัยเกษตรนานาชาติอื่นๆ ของ CGIAR ยังคงมีอยู่ (maintained)[134]

ในขณะนี้ มีศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (IARCs) และสถาบันระหว่างประเทศอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ลงนามเข้าร่วมในข้อตกลงที่สภาบริหารจัดทำขึ้นเป็นจำนวน 15 ศูนย์[135]

---

[133] Agreement between (Name of IARCs) and FAO, op.cit., Art 4.

[134] Ibid., Art 6.

[135] Food and Agriculture Organization of the United Nations, Treaties Coventions, Agreement and Treaties Deposited with FAO, at http://www.fao.org/legal/treaties/treaty-e.htm, access date August 4, 2009.

ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเปิดช่องให้การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวกที่ 1 ภายใต้ระบบพหุภาคี ซึ่งมีรายชื่อดังต่อไปนี้[136]

รายชื่อศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ และสถาบันระหว่างประเทศ ที่ร่วมลงนามในข้อตกลง	วันที่ลงนามในข้อตกลง
Tropical Agricultural Research and Higher Education Center	16 ตุลาคม 2549
Africa Rice Center	16 ตุลาคม 2549
Bioversity International	16 ตุลาคม 2549
International Centre for Tropical Agriculture	16 ตุลาคม 2549
International Maize and Wheat Improvement Center	16 ตุลาคม 2549
International Centre for Agricultural Research in the Dry Areas	16 ตุลาคม 2549
International Crops Research Institute for the Semi-Arid Tropics	16 ตุลาคม 2549
International Institute of Tropical Agriculture	16 ตุลาคม 2549
International Livestock Research Institute	16 ตุลาคม 2549
International Potato Center	16 ตุลาคม 2549
International Rice Research Institute	16 ตุลาคม 2549
World Agro forestry Centre	16 ตุลาคม 2549
International Coconut Genetic Resources Network	5 กุมภาพันธ์ 2550
International Coconut Gene bank for the South Pacific	9 พฤษภาคม 2550
Division mixte FAO/AIEA des techniques nucléaires	18 กรกฎาคม 2550

อย่างไรก็ตาม แม้สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชฯ จะกำหนดรายละเอียดในการดูแลจัดการทรัพยากรพันธุกรรมที่อยู่ในธนาคารพันธุกรรมพืชนานาชาติไว้ในข้อตกลงดังกล่าว แต่การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรตามบัญชีในภาคผนวก 1 ที่อยู่ในความครอบครองของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติก็ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ และ SMTA ที่สภาบริหารกำหนดขึ้น รวมถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกเหนือรายการพืชในภาคผนวกที่ 1 ที่ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติมีการเก็บรวบรวมไว้ในความดูแลก่อนที่

[136] Food and Agriculture Organization of the United Nations, Ibid.

สนธิสัญญาฯ จะมีผลใช้บังคับ จะต้องปฏิบัติตาม MTA ที่ได้รับการปรับปรุงโดยสภาบริหารของสนธิสัญญาฯ ซึ่งกรณีดังกล่าว อาจเกิดประเด็นปัญหาต่างๆ ให้ต้องพิจารณาตามที่ได้กล่าวไว้ในส่วนสาระสำคัญของสนธิสัญญาฯ เช่น การห้ามขอรับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชในรูปแบบที่ได้รับมาจากระบบพหุภาคี เป็นต้น

ประเด็นปัญหาดังกล่าว จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ประเทศไทยซึ่งเป็นสมาชิกของ CGIAR ควรพิจารณาศึกษา และติดตามการดำเนินงานของศูนย์วิจัยการเกษตรนานาชาติ (IARCs) และสภาบริหาร (Governing Body) ของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร เป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประเทศ และเตรียมพร้อมหากกรณีเกิดปัญหาขึ้น

แต่อย่างไรก็ดี หากประเทศไทยต้องการจะขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ถูกเก็บรวบรวม และอยู่ในความครอบครองของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ ซึ่งเป็นศูนย์ที่ได้ลงนามในข้อตกลงกับสภาบริหารของสนธิสัญญาฯ ประเทศไทยก็ยังคงต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดในข้อตกลงดังกล่าวอยู่ดี ไม่ว่าจะเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ หรือไม่ อีกทั้ง ปัจจุบัน สนธิสัญญาฯ ไม่ได้มีนโยบายหรือมาตรการใดๆ อันเป็นการจำกัดสิทธิของประเทศที่ไม่ได้เข้าเป็นภาคีสมาชิกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่เก็บรวบรวมไว้ที่ IARCs แต่อย่างใด

2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ให้สัตยาบันและประเทศที่ไม่ให้สัตยาบันในสนธิสัญญาฯ

หากพิจารณารายชื่อประเทศที่ลงนามให้สัตยาบันและลงนามรับรองในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร แม้จะพบว่ารายชื่อของประเทศกำลังพัฒนาซึ่งส่วนมากเป็นประเทศที่มีทรัพยากรพันธุกรรมพืชถูกเก็บรักษาอยู่เป็นจำนวนมาก มีสัดส่วนจำนวนมากกว่าประเทศที่พัฒนา หรือประเทศอุตสาหกรรมก็ตาม แต่กรณีหากมีการเรียกร้องในการแก้ไขสนธิสัญญาฯ หรือรายชื่อพืชในภาคผนวกที่ 1 เช่น หากประเทศไทยซึ่งเป็นหนึ่งในประเทศกำลังพัฒนา ให้สัตยาบันเข้าร่วมเป็นภาคีในสนธิสัญญาฯ ต้องการให้มีการแก้ไขบัญชีรายชื่อพืชในภาคผนวกที่ 1 โดยต้องการให้เอาพันธุ์ข้าวซึ่งเป็นทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่สำคัญในระบบสังคมและเศรษฐกิจของประเทศออกจากภาคผนวกที่ 1 ก็ไม่สามารถกระทำได้ แม้ว่าเสียงของประเทศกำลังพัฒนาจะมีมากกว่าก็ตาม เนื่องจากสนธิสัญญาฯ กำหนดให้การแก้ไขเปลี่ยนแปลงต้องเป็นไปตามระบบการออกเสียงที่เป็นมติเอกฉันท์ (Consensus) เท่านั้น ด้วยเหตุนี้

ประเทศกำลังพัฒนารวมถึงประเทศไทย ก็มิอาจแก้ไขเรียกร้องเพื่อสิทธิเกษตรกร (Farmers' Rights) หรือเพื่อป้องกันมิให้เกิดการกระทำที่เรียกว่า "โจรสลัดทางชีวภาพ" (Biopiracy)[137] ไม่ให้เกิดขึ้นได้

สำหรับประเทศที่ไม่ได้เป็นภาคีสมาชิกของสนธิสัญญาฯ นั้น ตามมาตรา 31 ของสนธิสัญญาฯ กำหนดให้ประเทศที่เข้าร่วมลงนามเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ จะต้องสนับสนุนให้ประเทศภาคีสมาชิกของ FAO หรือประเทศอื่นๆ ที่มิได้เป็นภาคีสมาชิกของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรนี้ โดยจูงใจให้มีการลงนามเข้าร่วมในสนธิสัญญาฯ ทั้งนี้ ประเทศที่พัฒนาหรือประเทศอุตสาหกรรมรายใหญ่ของโลก เช่น สหรัฐอเมริกา ได้ปฏิเสธที่จะเข้าร่วมในข้อถือปฏิบัติระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชของ FAO และอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งปัจจุบัน ก็ยังมิได้เข้าร่วมลงนามในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร[138]

ดังที่กล่าวมาข้างต้น การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ ตามที่กำหนดไว้ในสนธิสัญญานั้น จะใช้บังคับเฉพาะกรณีที่ผู้รับเป็นคนชาติของประเทศที่เป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ เท่านั้น ซึ่งหากผู้รับมิได้มีสัญชาติของประเทศที่เป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ แล้ว ผู้รับจำต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ วิธีการต่างๆ และเงื่อนไขของประเทศเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมที่ตนประสงค์จะขอเข้าถึงเป็นกรณีเฉพาะรายในรูปแบบทวิภาคี ทั้งนี้ หมายความรวมถึงการขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ถูกเก็บรวบรวมไว้ในธนาคารพันธุกรรมนอกถิ่นที่อยู่ด้วย การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมก็ต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ของธนาคารพันธุกรรมซึ่งส่วนมากมักจะยอมอนุญาตให้มีการเข้าถึง และขอรับทรัพยากรพันธุกรรมพืชไปใช้เพื่อการวิจัยหรือปรับปรุงพันธุ์ โดยไม่มีการเรียกค่าตอบแทน

เช่นนี้ หากประเทศไทยต้องการจะขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศที่ไม่ได้ให้สัตยาบันเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร นักวิจัยและนักปรับปรุงพันธุ์ของไทยก็สามารถขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช

---

[137] หมายถึง บุคคลหรือองค์กรที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมิได้ขอรับอนุญาต และหรือมิได้แบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับต่อผู้เป็นเจ้าของอย่างเป็นธรรม ทั้งนี้ โดยผู้ที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ดังกล่าวมักจะเป็นบรรษัทขนาดใหญ่ หรือหน่วยงานต่างๆ จากประเทศอุตสาหกรรม โดยที่ทรัพยากรชีวภาพที่ได้รับไปนั้น มักจะมีแนวโน้มว่าจะถูกนำไปจดสิทธิบัตรโดยเจ้าของทรัพยากรและความรู้ดั้งเดิมก็จะถูกกีดกันมิได้ให้ใช้ประโยชน์จากการพัฒนานั้นด้วย ใน วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, โจรสลัดชีวภาพ, ใน http://www.biothai.net/web/file/SatSeptember2007-17-54-20-piracy_04.pdf, access date June 15, 2009.

[138] จักรกฤษณ์ ควรพจน์ และคนอื่นๆ, เรื่องเดิม, หน้า 71-72.

จากประเทศเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรม หรือธนาคารพันธุกรรมได้ในกรณีประสงค์จะใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศใดเป็นพิเศษโดยการเจรจาแบบทวิภาคี แต่หากประเทศไทยต้องการจะขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศที่ให้สัตยาบันเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ ก็จำต้องปฏิบัติตาม SMTA และบทบัญญัติต่างๆ ของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

ASSUMPTION UNIVERSITY OF THAILAND
BROTHERS of S1 GABRIEL
LABOR VINCIT OMNIA
SINCE1969
มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

บทที่ 3
ความสัมพันธ์ระหว่างสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) กับข้อตกลงระหว่างประเทศเกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรมพืช (CBD/ TRIPs/ UPOV/ Bonn)

แนวความคิดในการใช้กฎหมายเพื่อนำมาคุ้มครองทรัพยากรพันธุกรรมพืช เกิดขึ้นจากการมองเห็นความสำคัญของพืชและทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่มีความสำคัญในด้านความมั่นคงทางอาหารและการเกษตร ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวมีรากฐานมาจากนโยบายทางการเมือง[139] ของบางประเทศที่ตระหนักว่า พืชบางชนิดที่เป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้สร้างผลประโยชน์ให้กับประเทศเป็นอย่างมาก การคิดค้นนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เรียกว่า เทคโนโลยีชีวภาพ มาปรับปรุง พัฒนาใช้กับพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ จนได้พืชพันธุ์ใหม่ที่มีคุณภาพตลอดจนปริมาณที่ดีกว่า ทำให้มีการส่งออกเพิ่มรายได้มากขึ้น เมื่อมีผู้ใช้เทคโนโลยีมากขึ้น จึงอาจทำให้เกิดการกระทบกระทั่งกันตลอดจนปัญหาที่คาบเกี่ยวกันก่อให้เกิดความยุ่งยากในการพิจารณาตัดสินตามกฎหมาย ซึ่งยังไม่ครอบคลุมกว้างขวาง โดยเฉพาะในกรณีการคุ้มครองพืช ดังนั้น จึงควรมีมาตรการทางกฎหมายเพื่อมาคุ้มครองพืชหรือทรัพยากรพันธุกรรมพืช อีกทั้ง แนวคิดด้านการพาณิชย์และเศรษฐกิจของประเทศ ก็เป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งประเทศที่พัฒนาแล้วส่วนใหญ่ จะมีระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง และหากว่ามีผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้อง คือพืชเป็นปัจจัยสำคัญของตลาดด้วยแล้ว จึงจำเป็นอย่างยิ่งในการหาทางคุ้มครอง เพื่อป้องกันมิให้ประเทศอื่นๆ มีการลอกเลียนแบบ นำผลประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชนี้ไปใช้โดยมิควร

นอกจากนี้ ความหลากหลายของทรัพยากรชีวภาพซึ่งมีทรัพยากรพันธุกรรมพืชรวมอยู่ด้วยนี้ นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีปริมาณที่ลดลงตามระยะเวลาที่เพิ่มมากขึ้น และนับวันจะทวีความรุนแรงจนไม่สามารถที่จะยับยั้งได้ ดังนั้น ในการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nations Conference on Environment and Development: UNCED) ซึ่งจัดขึ้นเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2535 ณ กรุงริโอ เดอ จาเนโร (Rio de Janeiro) ประเทศบราซิล โดยมีประเทศต่างๆ จำนวน 157

---

[139] กิตติ ไทยสมบูรณ์, "วิเคราะห์และเปรียบเทียบวิวัฒนาการของระบบการคุ้มครองพืช," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 43-51.

ประเทศ[140] รวมทั้งประเทศไทย ได้มีความเห็นพ้องและยอมรับถึงความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพว่ามีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อสังคมโลกมากมาย ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพเป็นส่วนสำคัญในการวิวัฒนาการและการธำรงไว้ซึ่งความอยู่รอดของสายพันธุ์ต่างๆ

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า ที่ประชุมได้ยอมรับว่า "การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นเรื่องที่มนุษยชาติต้องตระหนักร่วมกัน (Common Concern of Mankind)" เพราะความหลากหลายทางชีวภาพเป็นส่วนประกอบพื้นฐานสำคัญสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่า การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพไม่ได้เป็นเพียงการดำเนินการในระดับชาติของประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ หากแต่เป็นแนวทางและเป็นความคิดในระดับระหว่างประเทศที่จะต้องสร้างความร่วมมือระหว่างกันในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งการลงนามรับรองในอนุสัญญาฯ หรือ สนธิสัญญาต่างๆ นั้นถือว่าเป็นเพียงแต่การแสดงความสนใจของนานาประเทศที่จะแสดงบทบาทในประชาคมโลกในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพเท่านั้น การเข้าร่วมเป็นภาคีจึงจะถือเป็นการแจ้งอย่างเป็นทางการว่าประเทศนั้นๆ มีนโยบายและมีการดำเนินงานเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน และพร้อมที่จะร่วมมือกับนานาชาติในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้อง

อนุสัญญาฯ และ สนธิสัญญาต่างๆ รวมถึงข้อตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชีวภาพและพันธุกรรมพืชนั้น ทั้งหมดล้วนมีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก เนื่องด้วยล้วนแต่เป็นเครื่องมือระหว่างประเทศ (International instrument) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันในหลายเรื่องหลายประเด็น จนบางครั้งอาจทำให้เกิดปัญหาในการบังคับใช้ข้อตกลงระหว่างประเทศนั้นๆ ว่าจะต้องปฏิบัติตามข้อตกลงระหว่างประเทศใด หากกรณีเข้าเป็นภาคีสมาชิก ดังจะได้กล่าวถึงต่อไปนี้

3.1 ความสัมพันธ์ระหว่างสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) กับ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD)

3.1.1 วัตถุประสงค์

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) กับ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) นั้น มีจุดกำเนิดมาจากแหล่งเดียวกัน

---

[140] กรมวิชาการเกษตร, กองคุ้มครองพันธุ์พืช, ผลการปฏิบัติงานประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2549, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2550), หน้า 63.

คือ ในระหว่างการต่อรองยกร่างอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ได้มีการเสนอพิธีสารที่สองซึ่งเป็นพิธีสารว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ซึ่งเป็นข้อถือปฏิบัตินานาชาติว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชขององค์การอาหาร และการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (UN Food and Agriculture Organization: FAO) เพียงแต่อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพได้กำเนิดมาก่อน ซึ่งประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีสมาชิกลำดับที่ 188 จนปัจจุบันมีภาคีสมาชิกรวมทั้งสิ้นจำนวน 191 ประเทศ[141] แต่สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชฯ นั้น เป็นผลมาจากมติการประชุมสามัญประจำปีของFAO ที่ 8/83 และมีสถานะเป็นสนธิสัญญาหลังจากมีการลงนามร่วมกันเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน ค.ศ. 2001 ในการประชุมสมัชชา FAO สมัยที่ 31 ณ ประเทศอิตาลี ซึ่งมีผู้แทนจากประเทศสมาชิกจำนวน 116 ประเทศให้การรับรอง โดยประเทศไทยลงนามรับรองหลักการในสนธิสัญญาฯ เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน ค.ศ. 2002 แต่ยังมิได้ให้สัตยาบันแก่สนธิสัญญาฯ[142]

ความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร กับ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพนั้น มีความคล้ายคลึงกัน ซึ่งอนุสัญญา CBD นั้น มีวัตุประสงค์ 3 ประการ ดังนี้

1. การส่งเสริมการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพของโลกเพื่อประโยชน์ของชนรุ่นต่อไป
2. การใช้ประโยชน์ในทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืน
3. การแบ่งปันอย่างเป็นธรรมซึ่งผลประโยชน์อันเกิดจากทรัพยากรชีวภาพ

เช่นนี้ จะเห็นว่าวัตถุประสงค์ของสนธิสัญญา ITPGR จะอ้างอิงอนุสัญญา CBD เป็นหลัก แต่อนุสัญญา CBD จะมีความหมายที่ครอบคลุมมากกว่า ซึ่งจะเห็นได้จากวัตถุประสงค์ข้อแรกที่ไม่ได้ระบุการคุ้มครองทรัพยากรพันธุกรรมพืชเป็นการเฉพาะเจาะจง ในขณะที่สนธิสัญญา ITPGR จะมุ่งคุ้มครองเฉพาะทรัพยากรพันธุกรรมพืชในภาคผนวกที่ 1 (Annex 1) ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งเป็นบัญชีชนิดพันธุ์พืชจำนวน 64 รายการ 79 สกุล (genera) 3,300 ชนิดพันธุ์ (species) โดยเป็นชนิดพันธุ์พืชที่สำคัญ และเป็นพืชทางเศรษฐกิจของประเทศไทย

---

[141] Covention on Biological Piversity, List of Parties, at http://www.cbd.int/information/parties.shtml, access date August 7, 2009.

[142] กรมวิชาการเกษตร, กองคุ้มครองพันธุ์พืช, เรื่องเดิม, หน้า 67.

3.1.2 การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืช

1. การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช

การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช ภายใต้สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) นั้น สนธิสัญญา ITPGR กล่าวถึงไว้ในส่วนที่ 4 ตามบทบัญญัติในมาตรา 10 ซึ่งกำหนดให้มีการจัดตั้งระบบพหุภาคีเพื่อการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชและการแบ่งปันผลประโยชน์ (Multilateral system of access and benefit-sharing) โดยสนธิสัญญา ITPGR รับรองสิทธิอธิปไตยของรัฐเหนือทรัพยากรพันธุกรรมพืช รวมถึงบัญญัติให้อำนาจในการกำหนดเกณฑ์การเข้าถึงทรัพยากรเหล่านั้นภายใต้กฎหมายภายในประเทศ[143]

ขอบเขตของระบบพหุภาคีฯ จะครอบคลุมเฉพาะทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวกที่ 1 (Annex 1) เท่านั้น ซึ่งกำหนดขึ้นโดยสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ว่าด้วยความมั่นคงทางอาหารและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของประเทศต่างๆ ซึ่งบรรดาทรัพยากรพันธุกรรมพืชเหล่านี้ต้องอยู่ภายใต้การจัดการและการควบคุมของภาคีสมาชิก และเป็นสมบัติสาธารณะ (public domain) จึงไม่รวมทรัพยากรพันธุกรรมที่เป็นของเอกชน หรืออยู่ภายใต้การคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งรัฐภาคีตกลงที่จะดำเนินการตามความเหมาะสมเพื่อส่งเสริมให้บุคคลธรรมดา หรือนิติบุคคลในเขตอำนาจรัฐของตนซึ่งครอบครองทรัพยากรพันธุกรรมพืชในภาคผนวกที่ 1 นำทรัพยากรนั้นมาเข้าร่วมในระบบการเข้าถึงแบบพหุภาคี นอกจากนี้ ภายในระยะเวลา 2 ปี นับแต่วันที่สนธิสัญญา ITPGR เริ่มมีผลใช้บังคับ องค์กรบริหาร (Governing Body) ซึ่งประกอบด้วยรัฐภาคีทั้งหมดของสนธิสัญญาฯ[144] จะประเมินความก้าวหน้าในเรื่องนี้ และตัดสินใจว่าสมควรจะเอื้ออำนวยให้บุคคลธรรมดา หรือนิติบุคคลที่ยังมิได้นำทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ในครองครองของตนมาเข้าร่วมในระบบพหุภาคีสามารถเข้าถึงพืชในระบบพหุภาคีต่อไปหรือไม่ หรืออาจดำเนินมาตรการอื่นๆ ตามที่เห็นว่าเหมาะสม ทั้งนี้ระบบพหุภาคีฯ จะใช้บังคับกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ในความดูแลนอกถิ่นที่อยู่ (*ex situ* collections) ที่เก็บไว้ในธนาคารพันธุกรรมต่างๆ และกับศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (International Research Centers: IARCs) ของสภาที่ปรึกษาด้านการวิจัยทางการเกษตรนานาชาติ (Consultative Group on International Agricultural Research: CGIAR) ที่ลงนามในข้อตกลงที่สภาบริหารของสนธิสัญญาฯ จัดทำขึ้น

ภายใต้ระบบพหุภาคีฯ นี้ สนธิสัญญา ITPGR ยังมีการอำนวยความสะดวกการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร โดยกำหนดให้มีการเปิดช่องให้มีการเข้าถึงแก่ภาคีสมาชิกผ่านทางระบบพหุภาคีฯ โดยการเข้าถึงนั้นสามารถกระทำได้ทั้งบุคคลธรรมดาและนิติบุคคล

---

[143] ITPGR 2001, Art. 10.1.

[144] Ibid., Art. 19.

ที่อยู่ในเขตอำนาจของภาคีสมาชิกอย่างเท่าเทียมกัน ผ่านทางข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน (SMTA) ที่สภาบริหาร จัดทำขึ้น โดยถือว่าการเข้าถึงดังกล่าวจะต้องกระทำเพื่อการใช้อนุรักษ์ วิจัย ปรับปรุงพันธุ์ และการฝึกอบรมด้านอาหารและการเกษตร แต่จะต้องมิใช่เพื่อการใช้เป็นเคมีภัณฑ์ เภสัชภัณฑ์ หรือเพื่ออุตสาหกรรมอาหารและการเลี้ยงสัตว์[145] ซึ่งการเอื้ออำนวยความสะดวก (Facilitate) ในการเข้าถึงนี้เป็นหลักการข้อหนึ่งที่สอดคล้องกับหลักการในอนุสัญญา CBD

ภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) ได้กำหนดการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมไว้ในมาตรา 15 โดยมีสาระสำคัญ[146] คือ

1) รับรองสิทธิอธิปไตยของรัฐ[147] (Sovereign Right of State) เหนือทรัพยากรธรรมชาติ และอำนาจในการกำหนดวิธีการและแนวปฏิบัติในการเข้าถึงทรัพยากรภายใต้กรอบของกฎหมายภายในประเทศ

2) ภาคีสมาชิกจะต้องพยายามสร้างเงื่อนไขเพื่ออำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมสำหรับการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมต่อสิ่งแวดล้อม โดยจะไม่วางข้อจำกัดซึ่งขัดแย้งต่อวัตถุประสงค์ของอนุสัญญา CBD

3) การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมนั้น อยู่ภายใต้การยินยอมตามที่ได้แจ้งล่วงหน้า (Prior Informed Consent: PIC) จากรัฐซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากร เว้นแต่รัฐเจ้าของจะกำหนดเป็นอย่างอื่น โดยรัฐที่เข้าถึงจะต้องให้ข้อมูลอย่างเพียงพอเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ที่จะนำไปใช้ก่อนการขออนุญาต

4) การอนุญาตให้เข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการตกลงร่วมกัน (Mutually Agreed Terms)

5) รัฐภาคีต้องพยายามพัฒนาวิจัยทางวิทยาศาสตร์จากทรัพยากรพันธุกรรมที่ได้มาจากรัฐอื่น โดยให้รัฐที่เป็นเจ้าของเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ และหากเป็นไปได้ ควรดำเนินการค้นคว้าวิจัยดังกล่าวในประเทศที่เป็นเจ้าของทรัพยากร

---

[145] ITPGR 2001, Art. 12.3 (a).

[146] กอบกุล รายะนาคร, <u>รายงานการวิจัย เรื่องพันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิ่งแวดล้อม</u>, มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, เอกสารทางวิชาการ หมายเลข 12 (เชียงใหม่: 2548), หน้า 40-41.

[147] อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพนั้น นับได้ว่าเป็นความตกลงระหว่างประเทศที่มีผลผูกผันทางกฎหมายฉบับแรกที่ได้มีการรับรองว่ารัฐมีสิทธิอธิปไตยเหนือทรัพยากรชีวภาพ

6) รัฐภาคีต้องดำเนินการให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน ซึ่งผลของการวิจัยและพัฒนาและผลประโยชน์ต่างๆ ที่ได้จากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมนั้น ทั้งในเชิงพาณิชย์และในด้านอื่นๆ จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ได้ตกลงกันโดยคู่กรณี

ในเรื่องของการเข้าถึง และการแบ่งปันผลประโยชน์ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมที่ได้เก็บรวบรวมไว้นอกถิ่นที่อยู่ (*ex situ* collection) ก่อนที่อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพจะมีผลบังคับใช้นั้นจะไม่ถูกรวมอยู่ในข้อกำหนดเกี่ยวกับการเข้าถึงภายใต้อนุสัญญา CBD โดยอนุสัญญา CBD ได้ระบุว่าทรัพยากรพันธุกรรมที่อ้างถึงในมาตรา 15 มาตรา 16 และมาตรา 19 นั้น หมายถึงทรัพยากรพันธุกรรมที่ได้รับมาจากประเทศที่เป็นแหล่งกำเนิด หรือศูนย์กลางความหลากหลาย หรือประเทศภาคีสมาชิกที่ได้รับทรัพยากรพันธุกรรมมาโดยสอดคล้องกับอนุสัญญา CBD เท่านั้น ซึ่งก็หมายความว่าข้อกำหนดเกี่ยวกับการเข้าถึงจะใช้บังคับกับทรัพยากรพันธุกรรมที่เก็บรวบรวมภายหลังจากที่อนุสัญญา CBD มีผลบังคับใช้แล้วเท่านั้น[148]

จากที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่า สนธิสัญญา ITPGR กับ อนุสัญญา CBD มีข้อแตกต่างค่อนข้างจะชัดเจน กล่าวคือ ในกรณีของอนุสัญญา CBD นั้น ยอมรับและเปิดโอกาสให้ประเทศเจ้าของทรัพยากรกำหนดระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ ได้เองโดยเน้นย้ำว่าการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมขึ้นอยู่กับรัฐแต่ละรัฐเป็นหลักในระบบทวิภาคี แต่ในขณะที่สนธิสัญญา ITPGR การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชจะต้องปฏิบัติตามระบบพหุภาคีฯ ซึ่งมีหลักเกณฑ์รายละเอียดในหลายๆ ข้อที่ต้องปฏิบัติตาม และยังมีอีกหลายๆ ข้อที่การปฏิบัติยังไม่ได้มีการพิจารณาให้ชัดเจน

ถึงแม้ว่า การประชุมสมัชชาภาคีของอนุสัญญา CBD ได้ระบุไว้ค่อนข้างชัดเจนว่าจะให้สนธิสัญญา ITPGR ซึ่งอยู่ภายใต้กรอบการดูแลขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ดูแลเรื่องเกี่ยวกับการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมเพื่ออาหารและการเกษตร ที่อยู่ในภาคผนวก 1 ของสนธิสัญญาฯ แต่อย่างไรก็ดี ยังคงเห็นว่าสมัชชาภาคี (Conference of the Part: COP) ของอนุสัญญา CBD จะต้องพิจารณาต่อไปว่า บรรดาทรัพยากรพันธุกรรมที่ไม่อยู่ภายใต้การบริหารจัดการของสนธิสัญญา ITPGR จะได้รับการดูแลอย่างไรภายใต้อนุสัญญา CBD ซึ่งขณะนี้ที่ประชุมสมัชชาภาคีอนุสัญญา CBD ก็ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการกำหนดหลักการต่างๆ เกี่ยวกับการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรพันธุกรรมที่อยู่นอกถิ่นที่อยู่ ซึ่งไม่ได้อยู่ภายใต้บริบทของสนธิสัญญา ITPGR เพื่อจะให้มีข้อปฏิบัติที่จะใช้ร่วมกันในบรรดาภาคสมาชิกของอนุสัญญา CBD ในการบริหารจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรม ทั้งที่เก็บรวบรวมไว้ใน และนอกถิ่นที่อยู่ ซึ่ง

---

[148] ชวลิต สุยตระกูล, "การเตรียมความพร้อมของประเทศไทยในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมตามอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ค.ศ. 1992," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตสาขาวิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 28-29.

ในทางปฏิบัติถือเป็นเรื่องที่ยากในการกำหนดว่าทรัพยากรพันธุกรรมพืชใดที่มีอยู่ "ก่อนอนุสัญญา CBD มีผลบังคับใช้" หรือ "หลังอนุสัญญา CBD มีผลบังคับใช้"

2. การแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช

ในส่วนของการแบ่งปันผลประโยชน์นั้น สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ได้มีการกำหนดให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์เกิดขึ้นเมื่อมีการใช้ทรัพยากรเหล่านี้ในเชิงพาณิชย์ และกำหนดให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์ ในด้านเทคโนโลยี องค์ความรู้ และตัวเงิน โดยการแบ่งปันผลประโยชน์ในตัวเงินตาม SMTA นั้น เน้นที่การให้ประโยชน์ลำดับแรกตกอยู่กับประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่อยู่ระหว่างการปรับตัวทางเศรษฐกิจ และการแบ่งปันผลประโยชน์ในส่วนนี้ยังเชื่อมโยงกับกองทุน ซึ่งกำหนดเพิ่มเติมโดยให้ความสำคัญกับประเทศด้อยพัฒนาเป็นพิเศษในอันที่จะได้รับการช่วยเหลือเป็นลำดับแรก อย่างไรก็ตาม สนธิสัญญา ITPGR ได้กำหนดกรณียกเว้นสำหรับการแบ่งปันผลประโยชน์ไว้กว้างขวางมาก

ในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ในทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ นั้น จะต้องเป็นไปตามเงื่อนไขหลายประการที่กำหนดในสนธิสัญญาฯ ดังรายละเอียดปรากฏในบทที่ 2

สำหรับการแบ่งปันผลประโยชน์ภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ได้กำหนดมาตรการที่ส่งเสริมการเข้าถึงผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรม ไม่ว่าในรูปใดๆ ก็ตาม จะต้องกระทำโดยข้อตกลงร่วมกันระหว่างประเทศภาคีสมาชิกทั้ง 2 ฝ่าย ซึ่งเป็นการตกลงกันระหว่างผู้จัดหาทรัพยากรพันธุกรรม กับผู้ขออนุญาตเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรม (Bilateral Agreement)[149] โดยมีการเจรจา เรียกร้องค่าใช้จ่ายทุกครั้งที่มีผู้ต้องการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช ซึ่งเป็นไปในรูปแบบของระบบทวิภาคี การเจรจา การเข้าถึง และการแบ่งปันผลประโยชน์ตามอนุสัญญา CBD ได้รวมเอาประเภทความต้องการทางอุตสาหกรรมที่แตกต่างมาอยู่ภายใต้ระบบเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นการนำทรัพยากรพันธุกรรมไปใช้ในวัตถุประสงค์ใด ก็ต้องเกิดการแบ่งปันผลประโยชน์จากการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรพันธุกรรมนั้นๆ ให้แก่รัฐภาคีสมาชิกผู้เป็นเจ้าของทรัพยากร

---

[149] สมชาย รัตนซื่อสกุล, การเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืช: ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับประเทศไทย ใน http://www.measwatch.org/autopage/show_page. php?t=16&s_id=1&d_id=1, access date June 5, 2009.

ทั้งนี้ เพื่อการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรม อนุสัญญา CBD ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม อำนาจในการพิจารณาขึ้นอยู่กับรัฐภาคีสมาชิกผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรม และยังกำหนดให้รัฐภาคี[150]

1) พยายามสร้างเงื่อนไข เพื่ออำนวยแก่การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม หากเป็นการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมต่อสิ่งแวดล้อม

2) วางกลไกในการต่อรองผลประโยชน์บนเงื่อนไขการตกลงร่วมกันระหว่างผู้ให้และผู้ขอใช้ทรัพยากรพันธุกรรม

3) ให้ประเทศซึ่งเป็นผู้ให้ทรัพยากรพันธุกรรมได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีในการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมนั้นๆ จากประเทศผู้รับ บนพื้นฐานแห่งความยุติธรรม และเท่าเทียม

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า การแบ่งปันผลประโยชน์ภายใต้สนธิสัญญา ITPGR จะมีรายละเอียดครอบคลุม และมีมาตรการ กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีปฏิบัติให้ประเทศภาคีสมาชิกดำเนินการตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้ เป็นกรอบที่บังคับให้ต้องปฏิบัติ ซึ่งแตกต่างจากอนุสัญญา CBD ที่เปิดโอกาสให้ประเทศเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมพืช มีสิทธิต่างๆ ในการตกลงและต่อรอง

3.1.3 การอนุรักษ์ การสำรวจ การจำแนก และการตรวจติดตามผลตรวจสอบ

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) กำหนดให้มีความร่วมมือกันในการสำรวจ และทำบัญชีรายการทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร และประเมินสิ่งที่มีผลคุกคามต่อทรัพยากรเหล่านั้นตามความเป็นไปในเรื่องของการอนุรักษ์ สำรวจ รวบรวม ตรวจระบุลักษณะประเมินคุณค่า และการทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร โดยกำหนดให้ดำเนินการภายใต้กฎหมายภายในประเทศ และให้มีความร่วมมือกับภาคีสมาชิกอื่นๆ ตามความเหมาะสม พร้อมกับให้มีการส่งเสริมโดยวิถีทางแบบบูรณาการ (Integrated approach) ในการสำรวจการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร[151]

สนธิสัญญา ITPGR ยังกำหนดให้มีการส่งเสริมการรวบรวมทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร รวมทั้งรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรที่อยู่ภายใต้การคุกคามหรือที่มี

---

[150] จักรกฤษณ์ ควรพจน์, "กฎหมายลักษณะเฉพาะเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรชีวภาพและส่งเสริมคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น," บทบัณฑิตย์ เล่มที่ 56 (2543): 8.

[151] ITPGR 2001, Art. 5.1 (a).

ศักยภาพในการใช้งาน โดยมุ่งเน้นและสนับสนุนความพยายามที่จะจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่อหารและการเกษตรในแปลงของเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่น[152]

นอกจากนี้ สนธิสัญญา ITPGR ยังส่งเสริมการอนุรักษ์ในถิ่นที่อยู่ซึ่งกลุ่มพืชป่าที่นำมาเพื่อการเพาะปลูก (wild crop relatives) และพืชป่าสำหรับการผลิตอาหาร โดยให้การสนับสนุนการอนุรักษ์ของคนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่น ร่วมกับการส่งเสริมการอนุรักษ์ในรูปแบบอื่นๆ โดยเน้นการสร้างความร่วมมือในการส่งเสริมการพัฒนาระบบการอนุรักษ์นอกถิ่นที่อยู่ที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน และส่งเสริมการพัฒนาและการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อบรรลุในวัตถุประสงค์ดังกล่าว[153] แต่อย่างไรก็ดี สนธิสัญญา ITPGR กำหนดให้ไม่จำต้องมีการติดตามการขอเข้าถึงและใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศภาคีสมาชิกอื่น จึงยากแก่การตรวจสอบในทางปฏิบัติ

ในส่วนของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) นั้น ได้กำหนดหลักการในเรื่องนี้ไว้ โดยให้ถือว่าเป็นประเด็นหลักในการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพในแหล่งที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ และให้มีการตรวจระบุ การตรวจติดตาม โดยกำหนดให้มีการจำแนกองค์ประกอบของความหลากหลายทางชีวภาพที่สำคัญ สำหรับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อยู่ยั่งยืน อันได้แก่ ระบบนิเวศและแหล่งที่อยู่อาศัย ที่ประกอบด้วยชนิดพันธุ์เฉพาะถิ่น หรือชนิดพันธุ์ที่ถูกคุกคาม[154]

อนุสัญญา CBD ยังให้มีการติดตามตรวจสอบองค์ประกอบของความหลากหลายทางชีวภาพ ด้วยการเก็บตัวอย่างและด้วยเทคนิคอื่นๆ โดยให้ใส่ใจเป็นพิเศษต่อองค์ประกอบที่จำเป็นต้องมีมาตรการอนุรักษ์เร่งด่วน และที่มีศักยภาพสูงสุดในการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ทั้งนี้ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพได้กำหนดให้มีการจำแนกกระบวนการและประเภทของกิจกรรม ซึ่งมีหรือมีแนวโน้มว่าจะมีผลกระทบทางลบ หรืออาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพ และติดตามตรวจสอบผลนั้นด้วยการเก็บตัวอย่างและเทคนิคอื่นๆ และให้มีการเก็บรักษาข้อมูลที่ได้มานี้

ในส่วนของการอนุรักษ์ในสถานที่อยู่นั้น อนุสัญญา CBD ได้กำหนดให้มีการจัดตั้งระบบพื้นที่คุ้มครอง หรือพื้นที่ซึ่งต้องการมาตรการพิเศษสำหรับอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ให้มีการจัดทำแนวทางสำหรับการเลือก การจัดตั้งและการจัดการพื้นที่คุ้มครอง หรือพื้นที่ซึ่งต้องการมาตรการพิเศษสำหรับอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งยังให้มีการจัดระเบียบ หรือจัดการ

---

[152] ITPGR 2001, Art. 5.1 (b) and (c).

[153] Ibid., Art. 5.1 (d) and (e).

[154] ชนภัทร วินยวัฒน์, คำอธิบายเบื้องต้นอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ 2535 (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2538), หน้า 42.

ทรัพยากรชีวภาพที่สำคัญสำหรับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพไม่ว่าอยู่ใน หรือนอกพื้นที่คุ้มครองเพื่อเป็นหลักประกันในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

นอกเหนือจากการจัดระบบต่างๆ อนุสัญญา CBD ยังส่งเสริมให้มีการคุ้มครองระบบนิเวศและถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ และให้ธำรงรักษาประชากรของชนิดพันธุ์ที่สามารถดำรงชีวิตอยู่รอดในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ โดยให้ส่งเสริมการพัฒนาที่เหมาะสมต่อสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาที่ยั่งยืนในพื้นที่ติดต่อกับพื้นที่คุ้มครอง รวมถึงให้การฟื้นฟูระบบนิเวศเสื่อมโทรมและส่งเสริมการบำรุงชนิดพันธุ์ที่ถูกคุกคามใกล้จะสูญพันธุ์ โดยการวางแผนและดำเนินการตามแผนหรือกลยุทธการจัดการอื่นๆ

ความก้าวหน้าประการหนึ่ง ของอนุสัญญา CBD ที่แม้แต่ สนธิสัญญา ITPGR ซึ่งออกมาภายหลังก็ไม่ได้ระบุไว้ คือ การจัดตั้งหรือธำรงรักษาไว้ซึ่งวิธีการจัดระเบียบ บริหารจัดการและควบคุมความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ และการปล่อยสิ่งมีชีวิตที่ได้รับการดัดแปลงพันธุกรรม ซึ่งมีแนวโน้มจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม นอกจากนั้น ยังมีการกำหนดให้มีการป้องกันการนำเข้าชนิดพันธุ์ต่างถิ่น รวมทั้งการควบคุมหรือกำจัดชนิดพันธุ์ต่างถิ่นซึ่งคุกคามระบบนิเวศถิ่นที่อยู่อาศัย หรือชนิดพันธุ์อื่น[155]

อนุสัญญา CBD ยังคล้ายคลึงกับสนธิสัญญา ITPGR ในเรื่องการรับรองสิทธิเกษตรกร แต่การรับรองสิทธิเกษตรกรภายใต้อนุสัญญา CBD นั้น มีขอบเขตในเชิงบังคับที่กว้างกว่า คือ กำหนดให้ประเทศต่างๆ ปฏิบัติให้สอดคล้องกับกฎระเบียบของตน เพื่อให้มีการเคารพสิทธิ สงวนรักษา และการดำรงไว้ซึ่งความรู้ ประดิษฐ์กรรมและการถือปฏิบัติของชุมชนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่สืบทอดมาตามประเพณี หากภูมิปัญญานั้นเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน และส่งเสริมให้มีการนำเอาภูมิปัญญาดั้งเดิมไปประยุกต์ใช้ให้กว้างขวางมากขึ้น ทั้งจะต้องอยู่ในความเห็นชอบและการเข้าร่วมของเจ้าของภูมิปัญญานั้น ตลอดจนสนับสนุนให้มีการแบ่งปันอย่างเป็นธรรมซึ่งผลประโยชน์อันเกิดจากการใช้ภูมิปัญญา

อนุสัญญา CBD เป็นข้อตกลงระหว่างประเทศ ที่มีหลักการ กว้างขวางทั้งในด้านการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน และการแบ่งปันผลประโยชน์ ทำให้มีการนำเอาแนวปฏิบัติดังกล่าวมาเป็นแบบอย่างการสร้างกฎเกณฑ์ภายในประเทศ ที่เอื้อประโยชน์ให้องค์ประกอบทุกส่วนของสังคมร่วมมือช่วยเหลือกัน ในการดูแลความหลากหลายทางชีวภาพอย่างมีประสิทธิภาพ ถึงแม้ว่าตัวอนุสัญญา CBD เองจะเป็นกฎหมายอ่อน (soft law) ที่ไม่มีมาตรการบังคับ (sanction power) ก็ตาม

---

[155] พันธ์เทพ วิทิตอนันต์ และนันทน อินทนนท์, รายงานการวิจัย เรื่องแนวทางการจัดทำร่างกฎหมายด้านการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศไทย, สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กรุงเทพมหานคร: 2551), หน้า 52.

THE ASSUMPTION UNIVERSITY LIBRARY

3.1.4 การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืช

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) ได้กำหนดมาตรการหลายประการที่จะส่งเสริมให้เกิดการฟื้นฟู บำรุงรักษา และพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพทางการเกษตร โดยส่งเสริมการพัฒนาและรักษาไว้ซึ่งนโยบายและมาตรการทางกฎหมายที่เหมาะสม ในการส่งเสริมการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืช[156] เช่น ส่งเสริมการดำเนินนโยบายการเกษตรที่นำไปสู่การพัฒนา และบำรุงความหลากหลายของระบบการเพาะปลูก เพื่อเพิ่มพูนการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพทางการเกษตรและทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ทำให้เกิดความมั่นคงในงานวิจัยที่ช่วยเพิ่มพูนและอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพโดยการเพิ่มความเฉพาะเจาะจง ทั้งภายในและระหว่างประชากรเพื่อผลประโยชน์ของเกษตรกร โดยเฉพาะกลุ่มที่อนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์พืชของตน[157]

สนธิสัญญา ITPGR ยังส่งเสริมระบบเกษตรกรรมที่ทำให้เกิดความยั่งยืนของความหลากหลายทางชีวภาพ ส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์พืชโดยการมีส่วนร่วมของเกษตรกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรในประเทศกำลังพัฒนา เพื่อทำให้ความสามารถในการพัฒนาพันธุ์เข้มแข็งขึ้น รวมทั้งการขยายฐานพันธุกรรมของพืชเพื่อการเพาะปลูกและเพิ่มขอบเขตของความหลากหลายทางพันธุกรรมที่มีไว้เพื่อเกษตรกร และจัดให้มีการใช้แบบขยายผลซึ่งพืชเพื่อการเพาะปลูก พันธุ์พืช และชนิดพันธุ์ที่ไม่ค่อยถูกใช้งานทั้งที่เป็นพืชพื้นเมือง และพืชที่ดัดแปลงให้เข้ากับสภาพท้องถิ่น[158]

นอกจากนี้ สนธิสัญญา ITPGR ยังสนับสนุนการใช้ความหลากหลายของพันธุ์ และชนิดพันธุ์ในวงกว้างขึ้นในการจัดการในแปลง การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งพืชการเพาะปลูก และสร้างความเข้มแข็งในการปรับปรุงพันธุ์ และการพัฒนาทางการเกษตรเพื่อลดความเปราะบางของพืชเพื่อการเพาะปลูก และความหร่อยหรอลงของพันธุกรรม และส่งเสริมการเพิ่มผลผลิตอาหารของโลกที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน และท้ายที่สุดให้มีการพิจารณาปรับปรุงยุทธศาสตร์การปรับปรุงพันธุ์ และข้อบังคับเกี่ยวกับการปลดปล่อยพันธุ์ และการกระจายเมล็ดพันธุ์[159]

อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ(CBD) กำหนดให้มีการจัดยุทธศาสตร์และแผนดำเนินงานระดับชาติ เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน หรือให้มีการปรับยุทธศาสตร์และแผนการดำเนินงานที่มีอยู่ให้สอดคล้องกับความมุ่งหมายดังกล่าว โดยต้องคำนึงถึงมาตรการซึ่งกำหนดในอนุสัญญาที่เกี่ยวข้องและให้มีการประสานงานกัน

---

[156] ITPGR 2001, Art. 6.1.

[157] Ibid., Art. 6.2 (a) and (b).

[158] Ibid., Art. 6.2 (c) (d) and (e).

[159] Ibid., Art. 6.2 (f) and (g).

เพื่อให้มีการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์และแผนดำเนินงานดังกล่าว ตัวอย่างเช่น อนุสัญญา CBD ได้เรียกร้องให้รัฐภาคีรับเอามาตรการแรงจูงใจที่เหมาะสมทางเศรษฐกิจและสังคมไปใช้เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน การตระหนักถึงความสำคัญของการให้การศึกษาและการส่งเสริมแก่สาธารณชนเพื่อให้เกิดการดำเนินงานตามอนุสัญญาฯ อย่างมีประสิทธิผล สนับสนุนให้มีการวิจัยและการฝึกอบรมในทุกๆ ประเทศ และเรียกร้องให้รัฐภาคีนำเอากระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมมาใช้ สำหรับโครงการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบเสียหายที่สำคัญต่อความหลากหลายทางชีวภาพ[160] เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังให้ประเทศต่างๆ มีการประสานการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพเข้ากับการตัดสินใจระดับชาติ โดยให้นำมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรชีวภาพมาใช้เพื่อหลีกเลี่ยงหรือลดผลกระทบในทางลบที่มีต่อความหลากหลายทางชีวภาพ อีกทั้งยังสนับสนุนประชาชนท้องถิ่นให้จัดทำ และดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขพื้นที่เสื่อมโทรม หรือซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพถูกทำลายจนลดน้อยลง รวมถึงการกำหนดให้มีการสนับสนุนความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐบาลและภาคเอกชนในการพัฒนาวิธีการเพื่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืนอีกด้วย

3.1.5 สิทธิของเกษตรกร

สิทธิของเกษตรกรภายใต้สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) ได้กำหนดไว้ในส่วนที่ 3 ตามมาตรา 9 ของสนธิสัญญาฯ โดยมีสาระสำคัญ คือ ประเทศภาคีสมาชิกต้องรับรองการช่วยเหลือในกรณีที่ชุมชนท้องถิ่น และพื้นเมืองตลอดจนเกษตรกร โดยเฉพาะในพื้นที่ศูนย์กลางการก่อกำเนิดและความหลากหลายของพืช ให้ดำเนินการต่อไปในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรพันธุกรรมพืช ส่วนในด้านการสร้างสำนึกในสิทธิเกษตรกรนั้น ให้ขึ้นอยู่กับมาตรการและกฎหมายภายในของประเทศภาคีสมาชิกเอง ซึ่งรวมถึงการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ ส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ทั้งนี้ สิทธิในการใช้ เก็บรักษา การขยายพันธุ์ ตลอดจนบางครั้งอาจมีการขายซึ่งวัสดุทางพันธุกรรมเหล่านี้ใน

---

[160] กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, "หนึ่งทศวรรษ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ เล่ม 1 ความเป็นมาและเนื้อหาของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2545), หน้า 25-32.

ท้องถิ่นที่อยู่อาศัยของตนระหว่างเพื่อนบ้านและชุมชน และอาจเกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างกันและกัน สิทธิเหล่านี้ของเกษตรกรจะต้องไม่ถูกขัดขวาง หรือถูกกีดกัน ไม่ว่าจะโดยกฎหมายใดๆ ก็ตาม[161]

แต่อย่างไรก็ดี สนธิสัญญา ITPGR กำหนดให้ภาคีสมาชิกจัดทำมาตรการในการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิเกษตรกร ภายใต้กฎหมายภายในประเทศตามความเหมาะสม ตามดุลพินิจของภาคีสมาชิก โดยไม่ได้บังคับให้ประเทศภาคีสมาชิกต้องมีการออกกฎหมายรับรองหรือคุ้มครองสิทธิเกษตรกร แต่อย่างใด

สิทธิของเกษตรกรตามอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) ได้กล่าวไว้ใน มาตรา 8 แห่งอนุสัญญาฯ ในเรื่องของการอนุรักษ์ถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ โดยอนุสัญญา CBD ได้ระบุให้รัฐภาคีต้องดำเนินการจัดตั้งระบบ จัดทำ จัดระเบียบ ส่งเสริมการพัฒนา ฟื้นฟูและถนอมรักษา ป้องกัน และจัดวางเงื่อนไข โดยให้มีการความเคารพ ส่งเสริม อนุรักษ์ และรักษาไว้ซึ่งความรู้ นวัตกรรม และแนววิธีปฏิบัติของชุมชนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนและส่งเสริมการประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางมากขึ้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าชุมชนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่นในที่นี้ก็คือ เกษตรกรนั่นเอง เพราะชุมชนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่นของไทยส่วนใหญ่แล้วประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ถึงแม้สิทธิเกษตรกรในที่นี้ อาจจะไม่ได้กล่าวถึงอย่างชัดเจนในทางปฏิบัติมากนักก็ตาม

เมื่อศึกษาถึงสิทธิของเกษตรกร ทั้งในอนุสัญญา CBD และสนธิสัญญา ITPGR แล้วจะเห็นได้ว่า อนุสัญญา CBD กำหนดให้มีการยอมรับและร่วมมือกับธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ ของชุมชนท้องถิ่น ในขณะที่สนธิสัญญา ITPGR นั้น ยังไม่มีมาตรการที่ชัดเจนระหว่างประเทศภาคีสมาชิกว่าจะยอมรับให้สิทธิเกษตรกรเป็นอย่างไร แม้ว่าจะมีบทบัญญัติและรายละเอียดต่างๆ มากกว่าก็ตาม

3.1.6 การอนุรักษ์นอกถิ่นที่อยู่

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) ให้ความสำคัญกับการรวบรวมทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรนอกถิ่นที่อยู่ (*ex situ* collections) โดยเฉพาะต่อการจัดการทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่เก็บรักษาไว้ในการรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (IARCs) ของสภารับข้อปรึกษาในเรื่องการวิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (CGIAR) โดยเชิญชวนให้ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติลงนามในข้อตกลงกับสภาบริหาร (Governing body) ในเรื่องการรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ โดยนำเอาทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่อ

---

[161] ITPGR 2001, Art. 9.3.

อาหารและการเกษตรตามบัญชีรายชื่อในภาคผนวกที่ 1 ที่ได้ดูแลรักษาไว้ เข้ามาอยู่ในระบบพหุภาคีฯ ตามหลักการในสนธิสัญญาฯ

ถึงแม้ว่าปัจจุบัน จะมีศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ จำนวน 15 ศูนย์ จะลงนามในข้อตกลงกับสภาบริหาร[162] เข้าร่วมในระบบพหุภาคีฯ ของสนธิสัญญา ITPGR การบริหารจัดการในเรื่องการรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ก็จะยังคงเป็นหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงของศูนย์วิจัยดังกล่าว ทั้งนี้จะต้องสอดคล้องกับมาตรฐานที่ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ โดยเฉพาะมาตรฐานของธนาคารหน่วยพันธุกรรม (Genebank standards) ที่ได้รับอนุมัติโดยคณะกรรมาธิการด้านทรัพยากรพันธุกรรมเพื่ออาหารและการเกษตรของเอฟเอโอ[163]

ในส่วนของข้อกำหนดที่จะใช้บังคับปฏิบัติกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกเหนือจากบัญชีรายชื่อในภาคผนวกที่ 1 ทั้งที่อยู่ในความครอบครองก่อน หรือหลังสนธิสัญญา ITPGR มีผลบังคับใช้นั้น มีรายละเอียดปรากฏในบทที่ 2

อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) กำหนดเพียงแต่กรอบการดำเนินการโดยอำนวยความสะดวกในการอนุรักษ์และการวิจัยนอกถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติเกี่ยวกับพืช สัตว์ และจุลินทรีย์ โดยเฉพาะในประเทศซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดของทรัพยากรพันธุกรรมเท่านั้นไม่ได้กำหนดรายละเอียดที่ชัดเจนไว้เหมือนกับสนธิสัญญา ITPGR

อนุสัญญา CBD ครอบคลุมชนิดของทรัพยากรพันธุกรรมที่กว้างกว่าสนธิสัญญา ITPGR เนื่องจาก สนธิสัญญา ITPGR ใช้บังคับเฉพาะทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรเท่านั้น แต่อนุสัญญา CBD มีวัตถุประสงค์ที่จะคุ้มครองทรัพยากรพันธุกรรมทั้งระบบ ไม่ว่าจะเป็นจุลินทรีย์ พืช สัตว์ และไม่ว่าทรัพยากรเหล่านั้นจะนำไปใช้เพื่อจุดประสงค์ใด โดยมิได้จำกัดเฉพาะการใช้เพื่ออาหารและการเกษตร ดังเช่นสนธิสัญญา ITPGR

อนุสัญญา CBD ยังให้ใช้มาตรการสำหรับบำรุง และฟื้นฟูชนิดพันธุ์ที่ใกล้จะสูญพันธุ์เพื่ออนุรักษ์ชนิดพันธุ์ที่หายาก โดยการปรับปรุง การเก็บรวบรวม การแพร่ขยายสายพันธุ์ การรวบรวมเอกสารและข้อมูลของสายพันธุ์นั้นๆ และนำกลับสู่ถิ่นที่อยู่อาศัยเดิมของชนิดพันธุ์นั้นๆ รวมทั้งให้มีการจัดระเบียบทรัพยากรชีวภาพจากที่อยู่อาศัย เพื่อจุดมุ่งหมายในการอนุรักษ์ในถิ่นที่อยู่อาศัยโดยไม่

---

[162] Food and Agriculture Organization of the United Nations, Treaties Conventions, Agreements and Treaties Deposited with FAO, at http://www.fao.org/legal/treaties/treaty-e.htm, access date August 4, 2009.

[163] ITPGR 2001, Art. 15.1(b) (4).

ก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบนิเวศและชนิดพันธุ์อื่น[164] ทั้งนี้ เพื่อจุดมุ่งหมายในการอนุรักษ์ประชากรของชนิดพันธุ์ในถิ่นที่อยู่อาศัย

3.1.7 ทรัพย์สินทางปัญญา

ภายใต้สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) นั้น ได้กล่าวถึงในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญาไว้ในหลายมาตรา ซึ่งประเด็นการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา เป็นประเด็นที่มีความขัดแย้งเป็นอย่างมากในช่วงของการเจรจา เนื่องจากจุดยืนที่แตกต่างกันระหว่างกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมและประเทศกำลังพัฒนา ภายใต้เงื่อนไขในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช สนธิสัญญา ITPGR กำหนดหลักการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาไว้ โดยมีสาระสำคัญว่า ผู้รับจะไม่อ้างสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาหรือสิทธิอื่นใดที่จำกัดการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร หรือการเข้าถึงส่วนประกอบทางพันธุกรรมของทรัพยากรเหล่านั้น ในรูปแบบที่ได้รับไปจากระบบพหุภาคี[165] อีกทั้งยังกำหนดให้การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่มีการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา หรือสิทธิอื่นจะต้องเป็นไปโดยสอดคล้องกับข้อตกลงระหว่างประเทศและกฎหมายในประเทศที่เกี่ยวข้อง[166]

เมื่อพิจารณาตามบทบัญญัติในมาตรา 12.3 (d) แล้ว อาจตีความได้ว่าห้ามอ้างสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญานั้น หรือสิทธิอื่นๆ ที่จะเป็นการจำกัดการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในรูปแบบที่ได้รับไปจากระบบพหุภาคี ดังนั้น หากมีการขอรับความคุ้มครองซึ่งสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาจากการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในรูปแบบอื่นๆ ที่ไม่ใช่รูปแบบที่ได้รับจากระบบพหุภาคีฯ ก็ไม่เข้าข่ายที่กำหนดไว้ในสนธิสัญญา ITPGR แต่อย่างไรก็ตาม ความหมายและการตีความของบทบัญญัติข้อนี้ยังเป็นประเด็นถกเถียงที่ต้องมีการพิจารณาต่อไป และอาจกล่าวได้ว่า เหตุผลของการที่ประเทศสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นงดออกเสียงรับรองในสนธิสัญญาฉบับนี้ ก็เนื่องมาจากบทบัญญัติในมาตรา 12.3 (d)[167]

สนธิสัญญา ITPGR ยังกำหนดเรื่องการเข้าถึงและถ่ายทอดเทคโนโลยี โดยระบุให้มีการเอื้ออำนวยความสะดวกแก่ประเทศกำลังพัฒนาโดยเฉพาะประเทศด้อยพัฒนา และประเทศที่อยู่

---

[164] ชนภัทร วินยวัฒน์, คำอธิบายเบื้องต้นอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ 2535, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2538), หน้า 62-69.

[165] ITPGR 2001, Art. 12.3(d).

[166] Ibid., Art. 12.3(f).

[167] พันธ์เทพ วิทิตอนันต์ และนันทน อินทนนท์, เรื่องเดิม, หน้า 64.

ระหว่างการปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจในการเข้าถึงเทคโนโลยีต่างๆ ที่ได้รับการคุ้มครองโดยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ทั้งนี้ จะต้องมีการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เหมาะสมและมีประสิทธิผล

สนธิสัญญา ITPGR ยังกำหนดอย่างชัดเจนว่าเทคโนโลยี หรือทรัพยากรพันธุกรรมพืชใดๆ ที่อยู่ภายใต้การคุ้มครองสิทธิของระบบทรัพย์สินทางปัญญา จะสามารถเข้าถึงได้ก็โดยการปฏิบัติอันสอดคล้องกับหลักการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาระหว่างประเทศ ซึ่งอาจจะเป็นข้อตกลงทริปส์ อนุสัญญายูปอฟ หรือข้อตกลงระหว่างประเทศอื่นๆ ก็ได้ และต้องเป็นไปตามกฎหมายภายในประเทศ ซึ่งก็หมายถึงกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศภาคีสมาชิก ซึ่งได้แก่ บรรดากฎหมายสิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ เครื่องหมายการค้า ความลับทางการค้า เป็นต้น

อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) กำหนดหลักเรื่องการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาไว้เป็นไปในทางเดียวกันกับสนธิสัญญา ITPGR โดยกำหนดไว้ในมาตรา 16 เรื่องการเข้าถึง และการถ่ายทอดเทคโนโลยี ซึ่งมาตรานี้มีเจตนารมณ์ให้รัฐภาคีสมาชิกต่างๆ โดยเฉพาะประเทศที่พัฒนาแล้วเอื้ออำนวยต่อประเทศกำลังพัฒนาด้วยการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่ใช้ในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และรวมถึงเทคโนโลยีที่ใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพ

อนุสัญญา CBD เห็นว่าเทคโนโลยีเป็นสิ่งจำเป็นในการอนุรักษ์และพัฒนาการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน จึงได้วางพันธกรณีให้มีการเอื้ออำนวยแก่การเข้าถึงและถ่ายทอดเทคโนโลยีซึ่งการเข้าถึงโดยการอนุญาตให้ใช้สิทธิ หรือการให้ใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาวิธีอื่น ต้องสอดคล้องกับหลักการของข้อตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาโดยอนุสัญญาฯ ระบุว่าขึ้นอยู่กับการตกลงกันของภาคีสมาชิกเอง อีกทั้งการถ่ายทอดเทคโนโลยีนี้ ยังหมายถึงการฝึกอบรมบุคคลากร การเรียนรู้ ทักษะ(Skill) และวิทยาการปฏิบัติ (Know how) ด้วย มิได้หมายถึงเพียงการให้และรับเทคโนโลยี อนุสัญญา CBD ได้ตระหนักถึงปัญหาว่าเทคโนโลยีที่ประเทศกำลังพัฒนาต้องการอาจถูกคุ้มครองโดยกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา ดังนั้น ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา อนุสัญญา CBD จึงระบุให้ภาคีไม่ควรดำเนินการฝ่าฝืนกฎหมายดังกล่าว

3.1.8 องค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) นั้น มีองค์กรที่เกิดขึ้นตามบทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ ดังนี้

1. สภาบริหาร (Governing body)

สภาบริหารเกิดขึ้นตามบทบัญญัติในมาตรา 19 ภายใต้สนธิสัญญา ITPGR สภาบริหารประกอบไปด้วยประเทศภาคีสมาชิกทั้งหมด เมื่อมีการลงมติในเรื่องใดๆ ก็ตามจะต้องกระทำโดย

คะแนนเสียงเป็นเอกฉันท์ (Consensus) สภาบริหารเปรียบเสมือนเป็นองค์กรสูงสุดของสนธิสัญญา ITPGR มีระเบียบวิธีปฏิบัติของตนเอง มีอำนาจหน้าที่ครอบคลุมในทุกๆ เรื่อง เช่น เรื่องการเข้าถึง การถ่ายโอน การใช้ ตลอดจนการแบ่งปันผลประโยชน์ทั้งในรูปตัวเงินและไม่ใช่ตัวเงินของทรัพยากรพันธุกรรมพืช เป็นต้น

2. เลขาธิการของสภาบริหาร

เลขาธิการของสภาบริหาร จะได้รับการแต่งตั้งโดยประธานของ FAO ซึ่งเป็นไปตามมาตรา 20.1 ของสนธิสัญญา ITPGR โดยมีหน้าที่ทั่วๆ ไปเกี่ยวกับการอำนวยความสะดวก ให้ความช่วยเหลือสภาบริหารตลอดจนประสานงานติดต่อกับประเทศภาคีสมาชิกทั้งหมด รวมทั้งประธาน และจัดเตรียมเอกสาร ข้อสนเทศต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสนธิสัญญา ITPGR

3. องค์กรการให้ความช่วยเหลือสาขาต่างๆ (Subsidiary bodies)

องค์กรดังกล่าวนี้ อาจจะถูกจัดตั้งโดยสภาบริหารซึ่งเป็นไปตามบทบัญญัติในมาตรา 19.3 (e) ทั้งนี้จะต้องอยู่ภายใต้ความมีอยู่ของกองทุนด้วย

4. องค์กรเกี่ยวกับแหล่งเงินทุน

ตามมาตรา 18.4 (c) (1) ได้กำหนดให้ประเทศภาคีสมาชิกเปิดช่องให้มีแหล่งเงินทุนภายในประเทศเพื่อเป็นการสนับสนุนในการปฏิบัติตามข้อกำหนดสนธิสัญญา ITPGR โดยเฉพาะในด้านที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศ ซึ่งมีการกำหนดกลยุทธกองทุน ระเบียบการใช้เงิน ตลอดจนการรับบริจาคจากประเทศภาคีสมาชิก

อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) ได้กำหนดให้มีองค์กรซึ่งเกิดขึ้นตามอนุสัญญาฯ รวม 5 องค์กรด้วยกัน

1. สมัชชาภาคีอนุสัญญา CBD (Conference of the Parties: COP)

สมัชชาภาคีอนุสัญญา CBD เป็นหน่วยงานบริหารของกระบวนการอนุสัญญาฯ โดยมีบทบาทหน้าที่หลัก คือ การทบทวนในการดำเนินงานของอนุสัญญา CBD อย่างสม่ำเสมอ และดูแลการพัฒนา รวมถึงการจัดตั้งหน่วยงานระดับรองตามที่ COP ต้องการ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความกระจ่างในมาตรฐานที่ใช้เป็นแนวทางแก่ประเทศภาคีสมาชิก และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ โดย COP มีมติให้มีการจัดการประชุมขึ้นทุกๆ 2 ปี

2. สำนักเลขาธิการ (a Secretariat)

สำนักเลขาธิการอนุสัญญา CBD เป็นหน่วยงานที่โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Environment Programme: UNEP) จัดหาและให้การสนับสนุน ซึ่งปัจจุบันมีที่ตั้งสำนักงานอยู่ที่ นครมอลทรีออล (Montreal) ประเทศแคนาดา

สำนักเลขาธิการนี้ เกิดขึ้นตามมาตรา 40 ของอนุสัญญา CBD เพื่อเตรียมการประชุม และให้บริการต่างๆ แก่สมัชชาภาคีอนุสัญญาฯ คณะที่ปรึกษาทางวิทยาศาสตร์ฯ และหน่วยงาน

อื่นๆ ของอนุสัญญาฯ รวมทั้ง ประสานงานกับองค์กรระหว่างประเทศอื่น โดยมีบทบาทหน้าที่ตามอนุสัญญา CBD ดังนี้

1) ให้บริการในการประชุมของประเทศภาคีสมาชิกตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 23 ของอนุสัญญา CBD

2) ปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายจากพิธีสารต่างๆ

3) เตรียมรายงานเกี่ยวกับการบริหารตามที่อนุสัญญา CBD กำหนดไว้ และเสนอรายงานดังกล่าวต่อสมัชชาภาคี

4) ประสานงานกับองค์กรระหว่างประเทศอื่นที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการดำเนินการเกี่ยวกับการบริหารและการทำสัญญา และ

5) ปฏิบัติหน้าที่อื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมายจากสมัชชาภาคีตามมาตรา 24 (1) (a) (b) (c) (d) (e) ของอนุสัญญา CBD

3. คณะที่ปรึกษาทางวิทยาศาสตร์ วิชาการและเทคโนโลยี (Subsidiary Body on Scientific, Technical and Technology Advice: SBSTTA)

คณะที่ปรึกษาทางวิทยาศาสตร์ วิชาการและเทคโนโลยี เป็นหน่วยงานที่ปรึกษาทางวิทยาศาสตร์ระหว่างรัฐ ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามมาตรา 25 ของอนุสัญญา CBD โดยอนุญาตให้ประเทศภาคีสมาชิกทุกประเทศสามารถเข้าร่วมใน SBSTTA ได้ ทั้งนี้ ในการประชุมแต่ละครั้ง SBSTTA จะประกอบด้วยตัวแทนของรัฐบาลต่างๆ และอนุญาตให้มีผู้สังเกตการณ์ได้ทั้งจากภาครัฐ เอกชน และองค์พัฒนาเอกชน โดยมีบทบาทหน้าที่ดังนี้[168]

1) ศึกษาข้อมูลสถานภาพความหลากหลายทางชีวภาพ และจัดทำเป็นข้อเสนอแนะให้แก่สมัชชาภาคีอนุสัญญา CBD

2) เตรียมข้อมูลทางวิทยาศาสตร์และวิชาการเกี่ยวกับผลของมาตรการที่สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของอนุสัญญา CBD

3) จำแนกวินิจฉัยเทคโนโลยีที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ตลอดจนวิทยาการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน และให้คำปรึกษาเกี่ยวกับแนวทางและวิธีการในการส่งเสริมการพัฒนาและ/หรือถ่ายทอดเทคโนโลยีดังกล่าว

SBSTTA นั้น เป็นคณะที่ปรึกษาของสมัชชาภาคีอนุสัญญา CBD (Conference of Parties: COP) โดยจะต้องดำเนินงานตามขั้นตอนที่ COP กำหนดไว้ และต้องรายงานต่อ COP เกี่ยวกับ

---

[168] กลไกการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารความหลากหลายทางชีวภาพ, คณะที่ปรึกษาทางวิทยาศาสตร์วิชาการและเทคโนโลยี at http://chm-thai.onep.go.th/CHM/BioPdf/SBSTTA3.pdf, access date July 19, 2009.

งานที่ดำเนินการในทุกประเด็น ดังนี้ จึงแสดงให้เห็นว่า COP นั้นจะเป็นผู้เข้าถึง SBSTTA เท่านั้น ไม่ได้อนุญาตให้ประเทศภาคีสมาชิกอื่นเข้าถึงได้ตามลำพัง แต่อย่างไรก็ดี ประเทศภาคีสมาชิกสามารถเสนอให้ SBSTTA ดำเนินการในประเด็นที่เกี่ยวข้องโดยผ่านการเห็นชอบจากที่ประชุม COP

4. องค์กรบริหารการเงิน (Financial Mechanism)

อนุสัญญา CBD ได้จัดตั้งองค์กรบริหารการเงินขึ้นเพื่อสนับสนุนในการดำเนินการอนุวัติการของประเทศภาคีสมาชิกโดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนาในการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของอนุสัญญา CBD โดยในเบื้องต้นนั้น มาตรา 39 ได้กำหนดให้ กองทุนการเงินสิ่งแวดล้อม (Global Environment Facility: GEF) ทำหน้าที่เป็นองค์กรชั่วคราวเพื่อควบคุมระเบียบปฏิบัติทางการเงินตามวัตถุประสงค์ของมาตรา 21 นับแต่ที่อนุสัญญาฯ มีผลใช้บังคับจนถึงการประชุมประเทศภาคีครั้งแรกที่ประเทศบาฮามาส โดยการปฏิบัติงานของ GEF นั้นจะต้องยึดหลักประชาธิปไตยและหลักการโปร่งใส ซึ่งกลไกทางการเงินในรูปของกองทุนช่วยเหลือโดยการให้เปล่า และให้กู้ดอกเบี้ยต่ำ กองทุนดังกล่าวนี้ จะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมและแนะนำของ “การประชุมของประเทศภาคีสมาชิก” (Conference of the Parties: COP)

สำหรับประเด็นการประชุมที่ประเทศบาฮามาสนั้น ได้กำหนดประเด็นที่จะตกลงกันไว้ในส่วนของทรัพยากรการเงินคือ (ก) ลำดับความสำคัญของนโยบาย กลยุทธ์ และแผนงาน (ข) เกณฑ์การบริจาคเงินสนับสนุน โดยประเทศภาคีแต่ละประเทศ อันเป็นรายได้หลักของ GEF (ค) องค์กรถาวรที่จะดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของทรัพยากรการเงิน

อย่างไรก็ดี เมื่อมีการประชุมประเทศภาคีสมาชิก ครั้งแรกที่ประเทศบาฮามาส COP สามารถตกลงกันได้เฉพาะในเกณฑ์ที่บริจาคเงินโดยประเทศภาคีเท่านั้น สำหรับเรื่ององค์กรถาวรที่จะทำหน้าที่ควบคุมกองทุนนั้น ยังไม่สามารถตกลงกันได้ ซึ่ง COP ยังคงมีมติให้ GEF ทำหน้าที่เป็นการชั่วคราวต่อไปจนกว่าจะมีการตกลงกันในการประชุมประเทศภาคีครั้งที่สอง ซึ่งในการประชุมประเทศภาคีครั้งที่สอง ณ กรุงจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย ที่ประชุมได้มีมติให้ GEF ยังคงทำหน้าที่เป็นกลไกการเงินชั่วคราวต่อไป และให้ฝ่ายเลขาธิการจัดหาแหล่งทุนอื่น เพื่อเอื้ออำนวยต่อการดำเนินงานของภาคีด้วย

5. กลไกการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร (Clearing House Mechanism: CHM)

กลไกการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ถูกจัดตั้งขึ้นตามมาตรา 18 ของอนุสัญญา CBD เพื่อเป็นการส่งเสริมและเอื้ออำนวยความร่วมมือทางวิชาการและวิทยาศาสตร์

เมื่อพิจารณาในด้านองค์กรต่างๆ ของอนุสัญญา CBD และสนธิสัญญา ITPGR แล้วจะเห็นว่า มีส่วนที่คล้ายคลึงกัน คือ ฝ่ายเลขาธิการที่มีหน้าที่ปฏิบัติคล้ายๆ กัน อีกทั้ง องค์กรการให้ความช่วยเหลือต่างๆ และงบประมาณซึ่งจะได้มาโดยการบริจาคเข้ากองทุน นอกจากนี้ สภาบริหารของ

สนธิสัญญา ITPGR นั้น มีบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนในการดำเนินงานมากกว่าสมัชชาภาคีอนุสัญญา CBD ภายใต้อนุสัญญา CBD

3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) กับข้อตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า (The Agreement on Trade - Related to Aspects of Intellectual Property: TRIPs)

ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property) เป็นสิทธิทางกฎหมายที่เจ้าของสามารถใช้เพื่อกีดกันผู้อื่นไม่ให้เข้ามาเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เป็นของตน เป็นสิทธิเด็ดขาด ที่ได้มาจากผลงานการสร้างสรรค์ทางปัญญาของเจ้าของสิทธิ รวมทั้งการประดิษฐ์ การออกแบบ เครื่องหมายการค้าและบริการ สิ่งบ่งชี้แหล่งกำเนิดทางภูมิศาสตร์ และการแสดงออกซึ่งความคิด เป็นต้น

การเจรจาตกลงกันในเรื่องเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญาเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ในการเจรจาของแกตต์รอบอุรุกวัย(The General Agreement on Tariffs and Trade: GATT) เป็นการผลักดันของประเทศอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้วซึ่งนำโดยประเทศสหรัฐอเมริกา ในเรื่องการผลิตสินค้าละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาจากประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนา โดยในปี ค.ศ. 1980 สหรัฐอเมริกาได้ทำการแก้ไข Trade Act 1974 ในมาตรา 301 เพื่อเพิ่มอำนาจให้แก่ผู้แทนการค้าสหรัฐในการระบุว่าประเทศใดไม่ให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเพียงพอ และประเทศเหล่านี้ก็จะถูกเพิกถอนสิทธิพิเศษทางภาษีศุลกากร หรือจีเอสพี (Generalized System of Preferences: G.S.P.)[169] ความพยายามดังกล่าวนี้ของสหรัฐประสบผลสำเร็จ แม้ว่าประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่จะไม่เต็มใจ แต่หากปล่อยให้มีการเจรจาแบบทวิภาคีจะทำให้ประเทศกำลังพัฒนาเสียเปรียบด้วยเหตุที่มีอำนาจในการเจรจาต่อรองน้อยกว่า การเข้าร่วมเจรจาภายใต้ระบบพหุภาคีจึงเป็นผลดีมากกว่า

การเจรจาของแกตต์รอบนี้ ดำเนินการไปเป็นระยะเวลาประมาณ 7 ปี โดยจัดการประชุม ณ เมืองมาลาเกซ (MARRAGESH) ของประเทศ MOROCO เมื่อวันที่ 15 เมษายน ค.ศ. 1994 ซึ่งประเทศไทยก็ได้ร่วมลงนามด้วยภายใต้ความตกลงชื่อ The Agreement Establishing the World Trade Organization ซึ่งเป็นความตกลงในการก่อตั้งองค์กรการค้าโลก (World Trade Organization: WTO) ขึ้น ความตกลงนี้ได้ผนวกเอาความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า ที่มีชื่อว่า Agreement on Trade - Related Aspects of Intellectual Property Rights Including Trade in counterfeit Goods: TRIPs เอาไว้ด้วย ในฐานะที่เป็นความตกลงข้างเคียง (Side Agreement) หลังจากนั้นประเทศ

---

[169] พันธ์เทพ วิทิตอนันต์ และนันทน อินทนนท์, เรื่องเดิม, หน้า 69.

ต่างๆ ก็จำต้องมีพันธกรณีตามความตกลงทริปส์ ที่จะต้องมีมาตรการคุ้มครอง และบังคับสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่มีประสิทธิภาพในมาตรฐานขั้นต่ำตามที่กำหนดไว้ในความตกลงนั้นด้วย[170]

วัตถุประสงค์สำคัญของความตกลงทริปส์ คือ เพื่อส่งเสริมให้มีการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเพียงพอ และมีประสิทธิภาพ แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องไม่ให้มาตรการในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเป็นอุปสรรคต่อการค้าเสรีระหว่างประเทศ[171]

ความตกลงทริปส์ได้กำหนดความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาเป็นมาตรฐานขั้นต่ำ (Minimum Standards) ดังนี้

1. ลิขสิทธิ์และสิทธิข้างเคียง (Copyright and Related Rights)
2. เครื่องหมายการค้า (Trademarks)
3. สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical indications)
4. การออกแบบอุตสาหกรรม (Industrial Designs)
5. สิทธิบัตร (Patent)
6. การออกแบบวงจรรวม (Layout – Designs (Topographies) of Integrated Circuits)
7. การคุ้มครองข้อสนเทศที่ไม่เปิดเผย (Protection of Undisclosed information)

ในส่วนของข้อตกลงทริปส์นั้น พืช (Plant) ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ได้รับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญา โดยความตกลงทริปส์กำหนดอนุญาตให้ภาคีสมาชิกสามารถยกเว้นการให้ความคุ้มครองสิทธิบัตรแก่พืชได้ แต่การประดิษฐ์ที่มาจากเทคโนโลยีชีวภาพที่ประเทศสมาชิกต้องให้การคุ้มครองมีอยู่ด้วยกัน 2 ประเภท คือ จุลชีพ (Microorganisms) และกรรมวิธีซึ่งไม่ใช่กรรมวิธีทางชีววิทยา (Non-biological processes) และกรรมวิธีทางจุลชีวภาพ (Microbiological processes) ในการคุ้มครองสิทธิบัตร ซึ่งมีความหมายดังนี้[172]

"กรรมวิธีซึ่งไม่ใช่กรรมวิธีทางชีววิทยา" หมายถึง กรรมวิธีที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ อาจเกิดขึ้นจากการควบคุมของมนุษย์

---

[170] อรรัมภา รัตนมณี, "ปัญหาการใช้ความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า (TRIPs) และ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) ในการคุ้มครองทรัพยากรชีวภาพ: ศึกษาปัญหาโจรสลัดทางชีวภาพ," บทความวิชาการ ประกอบการทำวิทยานิพนธ์ เสนอโครงการพัฒนาความรู้และยุทธศาสตร์ ด้านความตกลงพหุภาคีระหว่างประเทศด้านสิ่งแวดล้อม มกราคม 2551, หน้า 5.

[171] เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

[172] จักรกฤษณ์ ควรพจน์, กฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยลิขสิทธิ์ สิทธิบัตรและเครื่องหมายการค้า, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม, 2548), หน้า 159.

"กรรมวิธีทางจุลชีวภาพ" หมายถึง กรรมวิธีการผลิตสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยใช้จุลชีพในการผลิต และรวมทั้งกรรมวิธีอย่างใดๆ ที่ใช้เพื่อการผลิตจุลชีพ

ดังนี้ ภาคีสมาชิกสามารถยกเว้นการให้ความคุ้มครองสิทธิบัตรแก่พืชได้ตามมาตรา 27.3 (b) แต่มีข้อยกเว้นว่าประเทศภาคีสมาชิกอาจไม่ให้ความคุ้มครองพืชภายใต้ระบบสิทธิบัตร แต่ต้องให้ความคุ้มครองแก่พันธุ์พืช ไม่ว่าโดยกฎหมายสิทธิบัตร หรือระบบกฎหมายลักษณะเฉพาะ (Sui generic) หรือทั้งสองระบบร่วมกันก็ได้ ดังนั้น ภาคีสมาชิกก็มีสิทธิเลือกที่จะให้การคุ้มครองทั้งพันธุ์พืชในกฎหมายสิทธิบัตร หรือให้การคุ้มครองพันธุ์พืชตามระบบกฎหมายลักษณะเฉพาะสำหรับพันธุ์พืชใหม่ หรือจะให้ความคุ้มครองโดยใช้ทั้งสองระบบร่วมก็ได้ แต่มีเงื่อนไขประการสำคัญว่า หากประเทศสมาชิกเลือกที่จะให้ความคุ้มครองพันธุ์พืชภายใต้ระบบกฎหมายเฉพาะ จะต้องเป็นระบบกฎหมายที่มีประสิทธิภาพ (An effective sui generis system) ซึ่งประเทศไทยได้เลือกใช้ระบบกฎหมายเฉพาะในการคุ้มครองพันธุ์พืช

ข้อตกลงทริปส์ ในส่วนที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิบัตรนั้น จะเกี่ยวข้องกับทรัพยากรพันธุกรรมมากที่สุด ซึ่งข้อตกลงทริปส์กำหนดตามมาตรา 27 กำหนดให้ภาคีสมาชิกให้ความคุ้มครองแก่สิ่งประดิษฐ์ไม่ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์ หรือกรรมวิธีในเทคโนโลยีทุกด้าน หากว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ใหม่ (Novelty) มีขั้นการประดิษฐ์ที่สูงขึ้น (Inventive step) และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในทางอุตสาหกรรมได้ (Industrial Application) แต่ทั้งนี้ได้กำหนดให้ภาคีสมาชิกยกเว้นการให้ความคุ้มครองแก่สิ่งประดิษฐ์หากสิ่งประดิษฐ์นั้นๆ อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน รวมถึงการประดิษฐ์ที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อชีวิตมนุษย์ สัตว์ และพืช หรือสุขอนามัย หรืออาจก่อให้เกิดความเสียหายร้ายแรงต่อสิ่งแวดล้อมได้[173]

ดังนั้น ประเทศต่างๆ ที่เป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก (WTO) รวมทั้งประเทศไทย ต่างก็มีพันธกรณีที่ต้องจะคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ภายในประเทศตามกฎหมายภายในของตน ไม่ว่าจะด้วยการแก้ไขกฎหมายสิทธิบัตรให้ครอบคลุมถึงการประดิษฐ์ที่เกี่ยวกับพันธุ์พืช หรือการออกกฎหมายใหม่ให้มีสาระสำคัญในการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ ซึ่งประเทศไทยได้เลือกที่จะตรากฎหมายเฉพาะเพื่อการคุ้มครองพันธุ์พืชแทนที่จะใช้กฎหมายสิทธิบัตร คือ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ซึ่งถือว่าสอดคล้องกับพันธกรณีตามข้อตกลงทริปส์

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในข้อตกลงทริปส์ จะเห็นว่าข้อตกลงทริปส์มิได้กล่าวถึงการคุ้มครองสิทธิของเกษตรกรไว้ดังเช่นในสนธิสัญญา ITPGR ทั้งในเรื่องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืช และไม่ได้กำหนดเงื่อนไขในการแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างนักปรับปรุงพันธุ์พืชกับ

---

[173] วราภรณ์ เหลืองทอง, ความตกลงว่าด้วยสิทธิ์ในทรัพย์สินทางปัญญาเกี่ยวกับการค้า Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights,Including Trade in counterfeit Goods (TRIPs), ใน http://learners.in.th/blog/mytask1/79838, access date June 5, 2009.

เกษตรกรผู้ซึ่งอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรพันธุกรรมพืชอันถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ประการใด ในขณะที่อนุสัญญา CBD รับรองสิทธิของประเทศสมาชิกที่จะกำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมในเขตอธิปไตยของตนในการที่จะส่งเสริมการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งให้ความสำคัญกับสิทธิของเกษตรกร

ในข้อตกลงทริปส์นั้น ให้ความคุ้มครองแก่จุลชีพ (Microorganisms) จึงทำให้เกิดประเด็นที่ต้องพิจารณาว่า "ยีนพืช" นั้น ถือเป็นจุลชีพที่สามารถนำมาขอรับความคุ้มครองตามข้อตกลงทริปส์ได้หรือไม่ ซึ่งเป็นปัญหากรณีเดียวกันกับบทบัญญัติในสนธิสัญญา ITPGR ที่กำหนดให้ประเทศภาคีสมาชิกสามารถขอรับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาจากทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่นำไปพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ แต่ต้องมิใช่ในรูปแบบที่ได้รับไปจากระบบพหุภาคีฯ ซึ่งกรณีดังกล่าว หากนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชนั้นไปสกัดจนได้มาซึ่ง "ยีนพืช" เช่นนี้จะถือว่าไม่ใช่ในรูปแบบที่ได้รับไปจากระบบพหุภาคีฯ และจะนำมาขอรับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาได้หรือไม่

แนวทางการคุ้มครองตามกฎหมายสิทธิบัตรของไทยนั้น มาตรา 9 ตาม พ.ร.บ. สิทธิบัตร พ.ศ. 2522 กำหนดไม่ให้รับความคุ้มครองในจุลชีพ และส่วนประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งของจุลชีพที่มีอยู่ตามธรรมชาติ รวมทั้ง พืช หรือ สารสกัดจากพืชด้วย เช่นนี้ ย่อมหมายความว่า หากจุลชีพนั้น มิได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์สร้างขึ้น ก็สามารถนำมาขอรับความคุ้มครองตามกฎหมายสิทธิบัตรฉบับนี้ได้ ในขณะที่ พืช หรือ สารสกัดจากพืช แม้จะมีการนำมาพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ หรือสกัดให้ได้มาซึ่งสารพันธุกรรม (Deoxyribonucleic acid: DNA) แตกต่างไปจากที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ก็มิอาจนำมาขอรับความคุ้มครองในสิทธิบัตรตาม พ.ร.บ. สิทธิบัตร พ.ศ. 2522 ได้ แต่ทั้งนี้ กรรมวิธีในการผลิต หรือการปรับปรุงพันธุ์นั้น สามารถนำมาขอรับความคุ้มครองได้

3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) กับอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ (The International Union for the Protection of New Varieties of Plants: UPOV)

อนุสัญญายูปอฟ เป็นอนุสัญญาระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ จัดทำครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1961 โดยการผลักดันของกลุ่มประเทศในภาคพื้นยุโรป ซึ่งต่อมาได้มีการปรับปรุงแก้ไขในปี ค.ศ. 1972 ปี ค.ศ. 1978 และปี ค.ศ. 1991 ปัจจุบันมีสมาชิกรวม 67 ประเทศ[174] ระบบการคุ้มครองพันธุ์พืชในอนุสัญญายูปอฟนั้น มุ่งเน้นให้ความคุ้มครองสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์พืชเป็นหลัก ซึ่งให้

---

[174] UPOV, Members of the International Union for the Protection of New Varieties of Plants, at http://www.upov.int/export/sites/upov/en/about/members/pdf/pub423.pdf, access date July 18, 2009.

การคุ้มครองเฉพาะพันธุ์พืชใหม่ โดยให้ "ผู้ปรับปรุงพันธุ์" มีสิทธิผูกขาดในการกีดกันผู้อื่นมิให้นำเอาส่วนที่ใช้ในการขยายพันธุ์ ไปใช้ประโยชน์ในทางพาณิชย์ และในการเพาะปลูก รวมทั้งให้มีสิทธิผูกขาดในการส่งออก นำเข้า หรือเก็บรักษาส่วนที่ใช้ในการขยายพันธุ์พืชเพื่อจำหน่ายหรือเพาะปลูก[175]

ในอนุสัญญายูปอฟ ฉบับปี ค.ศ. 1978 นั้น ยังคงมีสมาชิกเพียงจำนวน 25 ประเทศ[176] และความเข้มงวดในการคุ้มครองพันธุ์พืชยังไม่เท่ากับฉบับปี ค.ศ. 1991 ซึ่งเจ้าของพันธุ์พืชมีสิทธิเด็ดขาดในการผลิต ขาย และนำเข้าส่วนขยายพันธุ์พืชของตนที่ได้รับการคุ้มครองไว้ เว้นแต่มีการใช้พันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการคุ้มครองเพื่อการปรับปรุงพันธุ์พืชใหม่พันธุ์อื่นๆ ต่อไป หรือเพื่อการขายพันธุ์อื่นๆ ดังกล่าว ก็ไม่จำเป็นต้องมีการขออนุญาตจากเจ้าของพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการคุ้มครอง อันเป็นการกำหนดข้อยกเว้นสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์พืช เรียกว่า ข้อยกเว้นนักวิจัย (Research Exemption หรือ Breeder Exemption)[177] แต่หากการผลิตดังกล่าวนั้นทำเพื่อผลประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่นนี้ ก็จะต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าของพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการคุ้มครองไว้

ต่อมา ในปี คศ.1991 อนุสัญญายูปอฟได้มีการแก้ไขหลักเกณฑ์ข้อปฏิบัติอีกครั้งและมีประเทศเข้าเป็นภาคีสมาชิกเพิ่มขึ้นมาอีก 31 ประเทศ ในอนุสัญญายูปอฟฉบับปี ค.ศ. 1991 นี้ มีหลักเกณฑ์ที่เข้มงวดสูงขึ้น โดยขยายการคุ้มครองไปยังพืชทุกชนิดโดยไม่ต้องประกาศเป็นพันธุ์พืชคุ้มครองก่อน[178] และให้สิทธิจำเพาะแต่ผู้เดียว (Exclusive Rights) แก่นักปรับปรุงพันธุ์พืชในการผลิต ขยายพันธุ์ จำหน่าย นำเข้า ส่งออก หรือมีไว้เพื่อการดังกล่าวข้างต้นซึ่งส่วนขยายพันธุ์ของพืช[179] โดยสิทธิดังกล่าวนี้ ครอบคลุมไปถึงผลผลิตที่ได้จากการใช้พันธุ์พืชที่ได้รับการคุ้มครองโดยไม่ได้รับอนุญาต[180] รวมทั้งสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่ทำขึ้นจากผลผลิตที่ได้จากการใช้พันธุ์พืชที่ได้รับการคุ้มครองโดยไม่ได้รับ

---

[175] บันฑูร เศรษฐศิโรตม์, FTA ไทย-สหรัฐฯ ได้ไม่คุ้มเสีย, ใน http://www.thaico.net/ b_pnews /48041306.htm, access date July 18, 2009.

[176] สรุปผลการวิจัยเรื่อง "ความพร้อมของประเทศไทยในการเข้าเป็นสมาชิกของอนุสัญญา UPOV 1991" ใน http://www.ftadigest.com/fta/researchTDRI01.html, access date August 8, 2009.

[177] สมชาย รัตนซื่อสกุล, บทบาทของระบบทรัพย์สินทางปัญญาในข้อตกลงเขตการค้าเสรีต่อภาคเกษตรกรรมของประเทศไทย, ใน http://www.measwatch.org/autopage/file/TueMarch2009-11-56-50-29_IRP_Ari_260551.pdf, access date July 18, 2009.

[178] UPOV 1991, Art. 3 (1) (i).

[179] Ibid., Art. 14 (1) (a).

[180] Ibid., Art. 14 (2).

อนุญาต[181] แต่ทั้งนี้ประเทศสมาชิกอาจขยายสิทธินักปรับปรุงพันธุ์พืชไปยังการกระทำอื่นนอกเหนือไปจากที่อนุสัญญายูปอฟกำหนดไว้ก็ได้[182]

ข้อกำหนดของอนุสัญญายูปอฟฉบับปี ค.ศ. 1991 ดังกล่าว ส่งผลให้สิทธิเจ้าของพันธุ์พืชขยายไปถึงขั้นที่สามารถใช้สิทธิได้นอกอาณาเขตของการคุ้มครอง หรือนอกประเทศที่มีการคุ้มครองพันธุ์พืชนั้นๆ ได้ในระดับหนึ่ง กล่าวคือ หากเมื่อมีการส่งผลผลิตของพันธุ์พืชดังกล่าวเข้าไปในประเทศที่พันธุ์พืชนั้นได้รับการคุ้มครอง เจ้าของสิทธิก็สามารถดำเนินการบังคับสิทธิของตนเหนือผลผลิตของตนนั้นได้ โดยอาจจะห้ามการนำเข้าผลผลิตดังกล่าว อาจจะทำให้เกษตรกรที่ไม่ทราบว่าส่วนขยายพันธุ์ของพันธุ์พืชที่ตนนำมาปลูกนั้นได้มาโดยการละเมิดสิทธิของเจ้าของพันธุ์พืช จึงทำให้เกิดปัญหาไม่สามารถที่จะขายผลผลิตที่ปลูก และเก็บเกี่ยวโดยสุจริตได้

นอกจากนี้ อนุสัญญายูปอฟฉบับปี ค.ศ. 1991 ยังกำหนดห้ามการจำกัดสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์พืช โดยยกเว้นกรณีเพื่อประโยชน์สาธารณะ (Public Interest)[183] และขยายอายุการคุ้มครองยาวขึ้นกว่าที่กำหนดไว้ในอนุสัญญายูปอฟฉบับปี ค.ศ. 1978 โดยมีอายุการคุ้มครองไม่ต่ำกว่า 20 ปี และสำหรับไม้ยืนต้น (Tree) และองุ่น (Vines) ต้องคุ้มครองไม่ต่ำกว่า 25 ปี[184] อย่างไรก็ดี มีข้อกำหนดว่าการเข้าถึงพันธุ์พืชคุ้มครองที่การกระทำเป็นการส่วนตัวและไม่ได้ทำเพื่อการพาณิชย์ การทำการทดลอง และการใช้เพื่อสร้างพันธุ์พืชใหม่ หากกรณีพันธุ์พืชใหม่ที่ได้มานั้น ไม่มีลักษณะสำคัญของพันธุ์พืชคุ้มครองปรากฏอยู่ (Essentially Derived Variety) และสามารถแยกความแตกต่างจากพันธุ์พืชคุ้มครองได้อย่างชัดเจน (Clearly Distinguishable) เช่นนี้ การใช้ประโยชน์ในพันธุ์พืชใหม่ที่ได้มานั้น ไม่จำต้องได้รับการอนุญาตจากเจ้าของพันธุ์พืชคุ้มครอง

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นฉบับปี ค.ศ. 1978 และฉบับปี ค.ศ. 1991 ก็ดี โดยเฉพาะในอนุสัญญายูปอฟฉบับปี ค.ศ. 1991 มีข้อกำหนดที่เข้มงวดสูงมาก โดยเปิดโอกาสให้นักปรับปรุงพันธุ์พืชมีสิทธิเด็ดขาดมากมาย ทำให้เกิดข้อจำกัดอันเป็นข้อยกเว้นของเกษตรกร (Farmers privileges)[185] ขึ้น โดยเกษตรกรจะไม่สามารถใช้วิธีการเพาะปลูกแบบดั้งเดิม ในการเก็บรักษา และแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ เช่น การห้ามนำเอาส่วนที่ใช้ในการขยายพันธุ์พืช เช่น เมล็ดพันธุ์ ไปใช้ประโยชน์ในทางพาณิชย์และในการเพาะปลูก โดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของสิทธิในพันธุ์พืชเสียก่อน ซึ่งถือเป็นการลดสิทธิของเกษตรกร

---

[181] UPOV 1991, Art. 14 (3).

[182] Ibid., Art. 14 (4).

[183] Ibid., Art. 17 (1).

[184] Ibid., Art. 9 (2).

[185] กลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชน, อนุสัญญา UPOV การค้าเมล็ดพันธุ์พืชภายใต้ FTA, ใน http://www.ftawatch.org/news/view.php?id=4818, access date July 18, 2009.

ลงอย่างมาก โดยจำกัดสิทธิของเกษตรกรในการนำส่วนขยายพันธุ์ที่ได้รับความคุ้มครองที่ตนซื้อมา ไปใช้ในการเพาะปลูกในฤดูกาลถัดไปได้อย่างจำกัด และจะไม่สามารถนำส่วนขยายพันธุ์ดังกล่าวจำหน่าย หรือแลกเปลี่ยนกับเกษตรกรรายอื่นได้เลย[186] ทำให้สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกร และนักปรับปรุงพันธุ์พืชรายอื่นๆ ในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชถูกจำกัดอย่างมาก

เมื่อพิจารณาอนุสัญญายูปอฟ กับสนธิสัญญา ITPGR ซึ่งประเทศไทยยังไม่ได้เข้าเป็นภาคีสมาชิกของทั้ง 2 ข้อตกลงระหว่างประเทศนี้ จะพบว่าประเด็นสำคัญในเรื่องการให้ความคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาแก่พันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ นักปรับปรุงพันธุ์จะได้รับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาตามอนุสัญญายูปอฟ เหมือนกับกรณีการขอรับความคุ้มครองพันธุ์พืชที่นักปรับปรุงพันธุ์นำทรัพยากรพันธุกรรมพืชจากการขอเข้าถึงตามระบบพหุภาคีฯ ไปพัฒนา หรือปรับปรุงพันธุ์ จนได้มาซึ่งพันธุ์พืชใหม่ที่แตกต่างจากทรัพยากรพันธุกรรมในรูปแบบที่ได้รับไปจากระบบพหุภาคีฯ ตามสนธิสัญญา ITPGR แต่ทั้งนี้ อนุสัญญายูปอฟไม่มีระบบการแบ่งปันผลประโยชน์ดังเช่นที่ปรากฏในอนุสัญญา CBD และสนธิสัญญา ITPGR

ส่วนในเรื่องสิทธิของเกษตรกรนั้น ตามมาตรา 9.3 ของสนธิสัญญา ITPGR ระบุว่าจะไม่มีการจำกัดสิทธิของเกษตรกรในการเก็บ ใช้ แลกเปลี่ยน และขายเมล็ดพันธุ์ (วัสดุทางพันธุกรรม) ที่เก็บไว้ใช้ในไร่ นา หรือส่วนขยายพันธุ์ตามกฎหมายภายในประเทศและตามความเหมาะสม ในขณะที่อนุสัญญายูปอฟให้สิทธิผูกขาดแก่นักปรับปรุงพันธุ์พืช มากกว่าสิทธิพื้นฐานที่เกษตรกรพึงมีซึ่งกำหนดเพียงว่าเป็นข้อยกเว้น โดยรับประกันสิทธิของเกษตรกรในการเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้สำหรับการเพาะปลูกในฤดูกาลถัดไป ตามหลักสิทธิบัตรเกษตรกร (Farmers' privilege) เท่านั้น

นอกจากนี้ ข้อกำหนดในอนุสัญญายูปอฟ ยังกระทบต่อหลักการเรื่องการรับรองสิทธิอธิปไตยของรัฐ หรืออำนาจอธิปไตยของชุมชนตามที่อนุสัญญา CBD และสนธิสัญญา ITPGR กำหนดไว้โดยให้สิทธิแก่ชุมชน และเกษตรกรในการควบคุมการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช ในขณะที่อนุสัญญายูปอฟ ให้สิทธิดังกล่าวตกเป็นของปัจเจกบุคคล (Individual) และไม่ได้รับรองสิทธิเกษตรกร (Farmer's Rights) แต่อย่างใด

---

[186] บัณฑูร เศรษฐศิโรตม์ และคนอื่นๆ, ผลกระทบต่อสุขภาพจากการเปิดเสรีการค้า กรณีการคุ้มครองพันธุ์พืช สมุนไพร และภูมิปัญญาการแพทย์ของไทย, ใน http://www.ftawatch.org/autopage1/show_page.php?t=6&s_id=6&d_id=6, access date July 22, 2009.

3.4 ความสัมพันธ์ระหว่างสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) กับแนวปฏิบัติกรุงบอนน์เกี่ยวกับการเข้าถึงและการใช้และการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน (Bonn guidelines)

Bonn guidelines คือ แนวปฏิบัติกรุงบอนน์ว่าด้วยการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรอย่างยุติธรรมและเท่าเทียมกัน เกิดขึ้นจากการประชุมสมัชชาภาคีอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) ครั้งที่ 5 ณ กรุงไนโรบิ สาธารณรัฐเคนยา เมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 2000 ที่ประชุมได้มีมติให้มีการจัดตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ (Ad Hoc Open-ended Working Group on Access and Benefit Sharing) คณะทำงานชุดนี้จะต้องปฏิบัติงานในเรื่องเกี่ยวกับการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมตามมาตรา 15 ของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งเป็นวัตถุประสงค์หลัก 1 ใน 3 ประการตามมาตราที่ 1 ของอนุสัญญา CBD คือ การแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรมและเท่าเทียมกัน และต้องจัดหาแนวทางให้ภาคีสมาชิกในการกำหนดมาตรการ นโยบาย สัญญา และข้อตกลงที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม โดยการกระตุ้นให้ประเทศต่างๆ ที่เป็นภาคีสมาชิกได้วางมาตรการทางกฎหมายและมาตรการอื่นๆ ที่เหมาะสมและอยู่ภายใต้ข้อกำหนดของอนุสัญญา CBD และต้องอยู่บนพื้นฐานของกลยุทธ์ระดับชาติด้วย[187]

ต่อมา เมื่อปี ค.ศ. 2001 ในการประชุมคณะทำงานฯ ที่กรุงบอนน์ สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ได้มีการจัดทำร่าง "แนวปฏิบัติกรุงบอนน์ว่าด้วยการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรอย่างยุติธรรมและเท่าเทียมกัน" (Bonn guidelines) ขึ้น ซึ่งภายหลังได้มีการปรับปรุงแก้ไขบางประการ จนในที่สุดแนวปฏิบัติกรุงบอนน์ก็ได้รับการรับรองในการประชุมสมัชชาภาคีอนุสัญญา CBD สมัยที่ 6 ในเดือนเมษายน ปี ค.ศ. 2002 ณ กรุงเฮก ราชอาณาจักรเนเธอร์แลนด์[188]

ทรัพยากรพันธุกรรมที่อยู่ภายใต้ Bonn guidelines นั้น ครอบคลุมถึงทรัพยากรพันธุกรรมทุกประเภท ซึ่งหมายความรวมถึง ความรู้ที่สืบทอดตามประเพณี สิ่งประดิษฐ์ และวิธีปฏิบัติแบบดั้งเดิมที่

---

[187] Convention of Biological Diversity, Bonn Guidelines At http://www.cbd.int/abs/bonn.shtml, access date April 25, 2009.

[188] Secretariat of the Convention on Bidogical Diversity, Born Guidelines on Access to Genetic Resources and Fair and Equitable Sharing of the Benefits Arising out of their Utilization at http://www.cbd.int/doc/publications/cbd-bonn-gdls-en.pdf, access date July 20, 2009.

เกี่ยวข้องทั้งหมด รวมทั้งผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรม ตามที่ได้ระบุไว้ในอนุสัญญา CBD ยกเว้นเพียงแต่ทรัพยากรพันธุกรรมของมนุษย์เท่านั้น[189]

Bonn guidelines นี้ มีขึ้นเพื่อเป็นส่วนขยายหลักการในเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ของอนุสัญญา CBD โดยเฉพาะในประเด็นการแบ่งปันผลประโยชน์ซึ่งอนุสัญญา CBD ไม่ได้ระบุไว้ชัดเจน แนวปฏิบัติกรุงบอนน์ได้กำหนดกระบวนการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช โดยได้กำหนดให้รัฐภาคีหรือภาคเอกชนของรัฐภาคีสมาชิกที่ต้องการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมนั้นๆ จะต้องทำความตกลงกันโดยแจ้งให้ทราบข้อมูลล่วงหน้าตามหลักการความยินยอมล่วงหน้า (Prior Informed Consent: PIC)[190] และอยู่ภายใต้เงื่อนไขการตกลงร่วมกัน (Mutually Agreed Terms: MAT) ในการแบ่งปันผลประโยชน์

การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมตาม Bonn guidelines ประกอบด้วยประเด็นหลักดังต่อไปนี้

1. รัฐภาคีผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมจะต้องให้ความเห็นชอบหลังจากแจ้งให้ทราบข้อมูลล่วงหน้าของผู้ที่ต้องการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช

2. สำหรับการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Traditional Knowledge) ของชุมชนท้องถิ่น ควรจะได้รับ PIC จากชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องเสียก่อน

3. กำหนดผลประโยชน์ที่ผู้เข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม จะมอบให้แก่รัฐภาคีผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรม ทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและ ผลประโยชน์อื่นๆ รวมทั้งข้อกำหนดดังกล่าวจะต้องผูกพันกับบุคคลที่สาม หรือรัฐภาคีสมาชิกอื่นที่ได้รับโอนไปซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมนั้นๆ ด้วย

Bonn guidelines ระบุให้รัฐภาคีสมาชิกควรมีการส่งเสริมสร้างสมรรถนะ (Capacity Building) ของประเทศที่เป็นแหล่งกำเนิดทรัพยากรพันธุกรรม และควรกำหนดหน่วยประสานงานกลาง (National Focal Point) เพียงแห่งเดียว ซึ่งสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับขั้นตอน และกระบวนการในการขอ PIC และการเจรจาข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ โดยกำหนดให้การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมจะต้องนำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ในข้อตกลงเท่านั้น ซึ่งต่อมาหากจะนำทรัพยากรพันธุกรรมนั้นไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ที่แตกต่าง ก็จะต้องมีการเจรจาทำข้อตกลงเพิ่มเติม หรือทำข้อตกลงใหม่กับรัฐภาคีที่เป็นเจ้าของทรัพยากร[191]

---

[189] Bonn guidelines 2002, Art. 9.

[190] สมชาย รัตนซื่อสกุล, ระบบเอกสารรับรองในกระบวนการแบ่งปันผลประโยชน์ภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Certification System in Benefit Sharing Process under Convention on Biological Diversity), ใน http://www.measwatch.org/autopage/file/ FriJune2008-18-0-27 -CBD.pdf, access date August 8, 2009.

[191] กอบกุล รายะนาคร, เรื่องเดิม, หน้า 46-47.

อีกทั้ง ยังกำหนดให้รัฐภาคีสมาชิกที่นำทรัพยากรพันธุกรรมไปใช้ ควรเปิดเผยแหล่งกำเนิดของทรัพยากรนั้น รวมไปถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องในคำขอรับสิทธิบัตร และคำขออื่นๆ ที่มีลักษณะเดียวกัน ซึ่งรัฐที่นำทรัพยากรพันธุกรรมไปใช้ควรจัดให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรม ("Fair and equitable" Sharing of Benefits) รวมทั้งการถ่ายทอดเทคโนโลยีให้แก่ประเทศที่เป็นเจ้าของทรัพยากร โดยทั้งนี้ รัฐผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรไม่ควรกำหนดเงื่อนไข หรือข้อจำกัดสำหรับการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม (Imposition of Arbitrary Restrictions) จนเกินสมควร[192]

นอกจากนี้ รัฐที่เป็นแหล่งกำเนิดทรัพยากรพันธุกรรมควรมีมาตรการเพื่อคุ้มครองชุมชนท้องถิ่นให้สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมต่อไปได้ แม้ว่าจะมีการนำทรัพยากรนั้น ไปพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์แล้วก็ตาม

ทั้งนี้ Bonn guidelines ได้กำหนดว่าแนวปฏิบัติฉบับนี้จะไม่มีเนื้อหาที่ขัดแย้งกับ ข้อกำหนดภายใต้สนธิสัญญา ITPGR ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรม นอกจากนี้ ยังได้พิจารณาถึงการดำเนินงานขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาแห่งโลก (WIPO) ในประเด็นเกี่ยวกับการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ด้วย และกำหนดให้นำแนวปฏิบัติดังกล่าวไปประยุกต์ใช้โดยให้มีความสอดคล้องและช่วยสนับสนุนการดำเนินงานของสถาบันและความตกลงระหว่างประเทศอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง[193]

ดังนี้ เมื่อพิจารณาบทบัญญัติในสนธิสัญญา ITPGR เปรียบเทียบกับ Bonn guidelines แล้วจะพบว่า Bonn guidelines กำหนดรายละเอียดที่ชัดเจนกว่าในหลายๆ ด้าน เช่น กำหนดให้มีหน่วยงานประสานงานกลาง (National Focal Point) หน่วยงานที่มีอำนาจในระดับประเทศ (National Competent Authorities) การให้ผู้ที่มีส่วนได้เสียทั้งหมด มีส่วนในการพิจารณาการเข้าถึง และวิธีการที่ควรจะดำเนินไปในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม ซึ่งเมื่อพิจารณาเนื้อหาของ Bonn guidelines ก็จะพบว่า ประเทศภาคีสมาชิกของอนุสัญญา CBD จะมีแนวทางที่ค่อนข้างชัดเจนโดยอาศัยรายละเอียดใน Bonn guidelines จึงทำให้ Bonn guidelines มีความละเอียดชัดเจนในประเด็นของการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม แต่อย่างไรก็ดี แนวปฏิบัติกรุงบอนน์ ก็มิได้สร้างระบบการเข้าถึงขึ้นมาเป็นการเฉพาะ เหมือนเช่นระบบพหุภาคีฯ ของสนธิสัญญา ITPGR เนื่องจากแนวปฏิบัติกรุงบอนน์นั้นเป็นแต่เพียงแนวทางปฏิบัติเท่านั้น

---

[192] กอบกุล รายะนาคร, เรื่องเดียวกัน, หน้า 46-47.

[193] Bonn guidelines 2002, Art. 10.

บทที่ 4
วิเคราะห์ผลกระทบทางกฎหมายของประเทศไทยต่อการปฏิบัติตามพันธกรณีของสนธิสัญญาฯ

4.1 บทวิเคราะห์ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายของประเทศไทย

เนื่องจาก ประเทศไทยมีการสร้างระบบกฎหมายเฉพาะ (*sui generis* system) ซึ่งมีมาตรการเพื่อการคุ้มครองพันธุ์พืชและการคุ้มครองสิทธิเกษตรกร โดยได้มีการนำหลักการต่างๆ ที่ได้รับการยอมรับตามพันธกรณีที่กำหนดไว้ในข้อตกลงระหว่างประเทศในเรื่องต่างๆ มาบัญญัติไว้ในกฎหมายเพื่อใช้บังคับภายในประเทศ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการปกป้องทรัพยากรของประเทศไม่ให้ถูกฉกฉวยเอาไปใช้ประโยชน์ได้โดยมิชอบ

หากกรณีประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ย่อมทำให้เกิดผลกระทบในการบังคับใช้กฎหมายภายในเกี่ยวกับการคุ้มครองพันธุ์พืชและการคุ้มครองสิทธิเกษตรกร เนื่องด้วยบทบัญญัติของกฎหมายภายในประเทศที่ไม่สอดคล้องกับบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ และกฎหมายภายในของประเทศไทยนั้นไม่มีผลบังคับกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกถิ่นที่อยู่เป็นการเฉพาะ จึงจำต้องพิจารณาถึงปัญหาการบังคับใช้กฎหมายภายในของประเทศไทยเพื่ออนุวัติการ(Implementation) ให้สอดคล้องกับบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ ในการปฏิบัติตามพันธกรณี โดยแยกวิเคราะห์เป็นประเด็นได้ดังนี้

4.1.1 ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายด้านการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช

อาจแยกพิจารณาได้เป็น 3 กรณี คือ

1. กรณีการขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศภาคีสมาชิกอื่นตามรายการในภาคผนวกที่ 1 (Annex 1) ของคนไทย

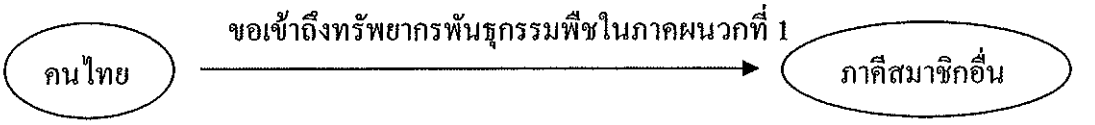

= ต้องปฏิบัติตาม SMTA ตามมาตรา 12.4 ของสนธิสัญญา

หากกรณีคนไทยต้องการขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชตามรายการในภาคผนวกที่1 ของสนธิสัญญาฯ ของประเทศภาคีสมาชิกอื่นนั้น กฎหมายไทยมิได้มีบทบัญญัติ

กำหนดเงื่อนไขปฏิบัติในการขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในประเทศนั้นๆ หากแต่ให้เป็นไปตามบทบัญญัติกฎหมายภายในของประเทศเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมพืช หรือเป็นไปตามบทบัญญัติของความตกลงระหว่างประเทศที่ประเทศเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมพืชนั้นเป็นภาคีสมาชิก

กรณีเช่นนี้ การขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่เป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร จะต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ ซึ่งกำหนดเงื่อนไขการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ ตามมาตรา 12.4 ให้เป็นไปตามที่กำหนดใน "ข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน" (Standard Material Transfer Agreement: SMTA) ที่จัดทำขึ้นโดยสภาบริหาร (Governing Body) ของสนธิสัญญาฯ โดย SMTA กำหนดให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์เกิดขึ้น เมื่อมีการขอเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชในเชิงพาณิชย์ (Commercialization)[194] ทั้งที่เป็นเงิน (Monetary Benefits) และผลประโยชน์อื่นที่มิใช่เงิน (Non-monetary Benefits) แม้จะไม่ได้ขอโดยตรงจากระบบพหุภาคีของสนธิสัญญาฯ ก็ตาม เช่น เมื่อประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีในสนธิสัญญาฯ และต้องการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศภาคีสมาชิก และนำทรัพยากรนั้นไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ (Product) เพื่อการขาย เช่นนี้ นอกจากประเทศไทยจะต้องจ่ายค่าตอบแทนตามอัตราที่กำหนดไว้ในภาคผนวกที่ 2 ของ SMTA แล้ว ยังต้องแลกเปลี่ยนให้ข้อมูลในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรภายใต้ระบบพหุภาคีฯ ของไทย[195] อันถือเป็นผลประโยชน์อื่นที่มิใช่เงินแก่ประเทศภาคีสมาชิกตามบทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ ซึ่งเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และมีความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจต่อการจัดการทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทยให้แก่ต่างชาติ จึงอาจเกิดการนำไปใช้ในลักษณะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อผลประโยชน์ของไทยได้

นอกจากนี้ ในมาตรา 12.4 ของสนธิสัญญาฯ และข้อกำหนดใน SMTA ยังกำหนดว่าหากมีการโอนทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่ได้รับไปจากระบบพหุภาคีฯ ไปยังบุคคลที่สาม และบุคคลต่อๆ ไป ผู้รับโอนต่อไปนั้น จะต้องผูกพันเงื่อนไขในการแบ่งปันผลประโยชน์และในการปฏิบัติตามเงื่อนไขต่างๆ ตาม SMTA และบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ ด้วย

อย่างไรก็ดี หากมีการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชภายใต้ระบบพหุภาคีฯ ในต่างประเทศ หรือที่ถูกเก็บรวบรวมไว้ในศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (IARCs) และได้นำทรัพยากรพันธุกรรมพืชนั้นๆ เข้ามาภายในประเทศ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่นำเข้ามาในประเทศไทยจะต้องมี

---

[194] Standard Material Transfer Agreement, Art. 6.7.

[195] ITPGR 2001, Art. 13.2 (a).

สถานะเป็น "พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป[196]" ทันที ซึ่งการเข้าถึง และการแบ่งปันผลประโยชน์ รวมทั้งการโอนทรัพยากรพันธุกรรมต่อไปนั้น พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 52 กำหนดให้ต้องมีการขออนุญาตจากรัฐ และทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์[197] ดังนี้

พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่า		
วัตถุประสงค์	หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการขอเข้าถึงพันธุ์พืช	การแบ่งปันผลประโยชน์
1. เพื่อประโยชน์ในทางการค้า	ต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่	ร้อยละหกสิบ ของเงินรายได้ ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น[198]
2. เพื่อการศึกษา ทดลอง หรือวิจัยที่มิใช่เพื่อประโยชน์ในทางการค้า	ให้แจ้งเป็นหนังสือตามแบบที่กำหนด ต่ออธิบดีกรมวิชาการเกษตร หรือโดยทางไปรษณีย์ถึงอธิบดีกรมวิชาการเกษตร[199]	อาจส่งผลการศึกษา ทดลอง หรือวิจัยนั้น ให้แก่กรมวิชาการเกษตรเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณชนโดยสมัครใจ[200]

เช่นนี้ เมื่อประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ ก็จะทำให้เกิดผลกระทบทางกฎหมายต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ตาม SMTA ที่สภาบริหารจัดทำขึ้น โดยที่ประเทศไทยจะไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายภายในประเทศตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 52 ด้วยการขออนุญาตจากรัฐ และทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์[201] ในกรณีมีการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ได้นำเข้ามาในประเทศไทยนั้นๆ ได้

---

[196] หมายถึง พันธุ์พืชที่กำเนิดภายในประเทศหรือมีอยู่ในประเทศ ซึ่งได้มีการใช้ประโยชน์อย่างแพร่หลาย และให้หมายความรวมถึงพันธุ์พืชที่ไม่ใช่พันธุ์พืชใหม่ พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น หรือพันธุ์พืชป่า

[197] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 52.

[198] กฎกระทรวง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และอัตราการจัดสรรเงินกองทุนคุ้มครองพันธุ์พืชให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2550, ข้อ 1 และ 2.

[199] ระเบียบคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืชว่าด้วยการศึกษา ทดลอง หรือวิจัย พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่าที่มิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในทางการค้า พ.ศ. 2547, ข้อ 3.

[200] เรื่องเดียวกัน, ข้อ 7.

[201] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 52.

2. กรณีการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในภาคผนวกที่ 1 ในประเทศไทยของคนต่างชาติ

กรณีดังกล่าวสามารถแบ่งพิจารณาได้เป็น 2 ประเด็น ดังนี้คือ

1) การขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ในถิ่นที่อยู่ (*in situ*)

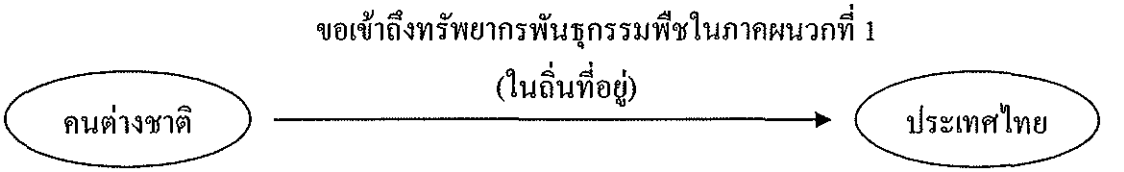

= ใช้บังคับตามกฎหมายภายในของประเทศไทย

ทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทยที่อยู่ภายใต้บังคับของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรนั้น คือ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชจำนวน 64 รายการตามบัญชีในภาคผนวกที่ 1 ของสนธิสัญญาฯ ที่อยู่ในการควบคุมจัดการของรัฐ และเป็นสมบัติสาธารณะ (Public domain)[202] ดังนั้น พันธุ์พืชป่า และพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปในถิ่นที่อยู่ (*in situ*) ที่อยู่ภายใต้การควบคุมและจัดการของรัฐบาลไทย และเป็นสมบัติสาธารณะของแผ่นดิน จะตกเป็นทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ภายใต้ระบบพหุภาคีฯ โดยทันทีที่ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ โดยมาตรา 12.3 (h) ของสนธิสัญญาฯ กำหนดให้การเข้าถึงต้องกระทำตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในกฎหมายภายใน เว้นแต่กรณีที่ภาคีสมาชิกนั้นไม่มีกฎหมายภายในเกี่ยวกับการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของตนเอง ก็ให้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่สภาบริหารจะกำหนดขึ้น[203] ซึ่งประเทศไทยนั้น มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องอยู่หลายฉบับเพียงพอต่อการกำกับควบคุมการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในถิ่นที่อยู่ (*in situ*) อาทิเช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติคุ้มครองคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 และกฎหมายป่าไม้ เป็นต้น ซึ่งสามารถบังคับใช้ได้โดยไม่ถือว่าขัดกับสนธิสัญญาฯ

แต่ทั้งนี้ พันธุ์พืชป่า และพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปที่อยู่ในความดูแลและครอบครองของเอกชน มาตรา 11.3 ของสนธิสัญญาฯ กำหนดให้ภาคีสมาชิกใช้มาตรการที่เหมาะสมในการสนับสนุนให้เอกชนนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวก 1 มาเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของระบบพหุภาคีฯ โดยสมัครใจ ซึ่งพ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ.

---

[202] ITPGR 2001, Art. 11.2.

[203] Ibid., Art. 12.3 (h).

2542 นั้น มิได้มีบทบัญญัติในการกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข ในการขอเข้าถึงพันธุ์พืชป่าและพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปที่อยู่ในความดูแลและครอบครองของเอกชนแต่อย่างใด ซึ่งทั้งนี้ผู้เขียนมีความเห็นว่าเมื่อพิจารณาคำจำกัดความคำว่า "พันธุ์พืชป่า[204]" และ "พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป[205]" ตามนิยามในมาตรา 3 ของ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 นั้น หมายถึง พันธุ์พืชที่เป็นสมบัติของชาติ จึงเป็นได้กรณีเฉพาะอยู่ในความดูแลและครอบครองของรัฐบาลเท่านั้น ดังนี้ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 จึงมิได้กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข ในการขอเข้าถึงพันธุ์พืชป่า และพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปที่อยู่ในความดูแลและครอบครองของเอกชนไว้ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ในความดูแลและครอบครองของเอกชนนั้น จึงมีเฉพาะพันธุ์พืชใหม่และพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นเท่านั้น

สำหรับ พันธุ์พืชใหม่ และพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น ไม่ว่าจะเป็นของรัฐหรือเอกชนในประเทศไทย จะไม่ตกอยู่ในระบบพหุภาคีฯ เนื่องจากเป็นทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ได้รับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญา จึงมิใช่สมบัติสาธารณะ การขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชจะต้องขออนุญาตจากผู้ทรงสิทธิเสียก่อนหากจะนำทรัพยากรไปใช้ประโยชน์ในลักษณะที่จะเป็นการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งต้องเป็นไปตามขั้นตอน และวิธีปฏิบัติของกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศไทย[206] ซึ่ง พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ตามมาตรา 33 และมาตรา 47 กำหนดให้การเข้าถึงต้องมีการขออนุญาตและต้องเกิดการแบ่งปันผลประโยชน์ ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่าบทบัญญัติตามสนธิสัญญาฯ นี้ มีขึ้นเพื่อเป็นการชักจูงใจให้เอกชนผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งทรัพยากรพันธุกรรม ยินยอมนำเอาทรัพยากรพันธุกรรมพืชของตนมาเข้าร่วมกับระบบพหุภาคีฯ ตามมาตรา 11.3 ของสนธิสัญญาฯ ดังนั้น หากประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ ย่อมสามารถบังคับใช้กฎหมายภายในตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ได้ โดยที่ไม่ขัดกับพันธกรณีตามสนธิสัญญาฯ

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาในมาตรา 12.3 (b) ของสนธิสัญญาฯ ที่กำหนดให้มีการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ ได้โดยสะดวกรวดเร็ว โดยไม่มีค่าใช้จ่าย หรือให้เก็บค่าธรรมเนียมต่ำสุด และห้ามมิให้มีการติดตามการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชแล้ว ก็อาจเห็นได้ว่า สนธิสัญญาฯ มีบทบัญญัติที่ขัดแย้งกันเอง ซึ่งในประเด็นปัญหาดังกล่าวนี้ยังไม่มีความชัดเจนว่า

---

[204] "พันธุ์พืชป่า" หมายความว่า พันธุ์พืชที่มีหรือเคยมีอยู่ในประเทศตามสภาพธรรมชาติและยังมิได้นำมาใช้เพาะปลูกอย่างแพร่หลาย

[205] "พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป" หมายความว่า พันธุ์พืชที่กำเนิดภายในประเทศหรือมีอยู่ในประเทศซึ่งได้มีการใช้ประโยชน์อย่างแพร่หลาย และให้หมายความรวมถึงพันธุ์พืชที่ไม่ใช่พันธุ์พืชใหม่ พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น หรือพันธุ์พืชป่า

[206] ITPGR 2001, Art. 12.3(f).

หากเกิดกรณีดังกล่าวประเทศไทยจะสามารถบังคับใช้กฎหมายภายในประเทศโดยไม่ถือว่าขัดกับพันธกรณีของสนธิสัญญาฯ ได้หรือไม่ เนื่องด้วย หากเอกชนผู้ทรงสิทธิยินยอมนำเอาทรัพยากรพันธุกรรมพืชของตนเข้าร่วมกับระบบพหุภาคีฯ การขอเข้าถึงพันธุ์พืชใหม่ และพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น กำหนดให้ต้องมีการขออนุญาตและต้องเกิดการแบ่งปันผลประโยชน์แก่เจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมพืช ซึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่า กรณีดังกล่าวสามารถแยกวิเคราะห์เป็น 2 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 กรณีการขอเข้าถึงพันธุ์พืชใหม่

ผู้เขียนมีความเห็นว่า หากเมื่อพิจารณาตามมาตรา 33 วรรคสอง ของพ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ซึ่งกำหนดข้อยกเว้นอนุญาตให้ผู้ขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในพันธุ์พืชใหม่สามารถขอเข้าถึงเพื่อวัตถุประสงค์ในการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง หรือวิจัยเกี่ยวกับพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับความคุ้มครองเพื่อปรับปรุงพันธุ์หรือพัฒนาพันธุ์พืชได้ โดยไม่ต้องได้รับการอนุญาตจากผู้ทรงสิทธิและทำการแบ่งปันผลประโยชน์ ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ตามบทบัญญัติ มาตรา 12.3 (a) และ (b) ของสนธิสัญญาฯ ที่กำหนดให้ผู้ขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่อการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์สำหรับการวิจัยปรับปรุงพันธุ์และการฝึกอบรมเพื่ออาหารและการเกษตรต้องกระทำได้โดยสะดวกรวดเร็ว ไม่มีค่าใช้จ่าย หรือให้เก็บค่าธรรมเนียมต่ำสุด และห้ามมิให้มีการติดตามการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช ดังนี้ การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชตามกรณีดังกล่าว จึงสามารถบังคับใช้กฎหมายภายในของประเทศไทยได้โดยไม่ขัดกับพันธกรณีตามสนธิสัญญาฯ

ประเด็นที่ 2 กรณีการขอเข้าถึงพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น

ผู้เขียนมีความเห็นว่า เมื่อพิจารณาตามมาตรา 47 ของพ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 จะพบว่าบทบัญญัติดังกล่าวให้สิทธิแต่เพียงผู้เดียวแก่ชุมชนในการปรับปรุงพันธุ์ ศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัย ผลิต ขาย ส่งออกนอกประเทศไทย หรือจำหน่ายด้วยประการใด ซึ่งส่วนขยายพันธุ์ของพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น โดยกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกร หรือสหกรณ์ ที่ได้รับหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นเป็น "ผู้ทรงสิทธิ" ในพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นนั้นแทนชุมชนดังกล่าว ซึ่งกฎหมายให้สิทธิผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นครอบคลุมมากกว่าสิทธิของผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชใหม่

แต่อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกตุว่าแม้กฎหมายจะมิได้กำหนดโดยชัดแจ้งว่าการเข้าถึงพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นที่มิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในทางการค้าตามมาตรา 47 นี้ จะต้องมีการขออนุญาตจากผู้ทรงสิทธิที่ได้รับหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นก่อน ซึ่งเรื่องนี้ผู้เขียนมีความเห็นว่า สิทธิของผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นนั้น เป็นสิทธิเด็ดขาดตามที่กฎหมายกำหนดไว้ หากผู้ใดต้องการเข้าถึงพันธุ์พืชพื้นเมือง

เฉพาะถิ่นที่ได้จดทะเบียนขอรับความคุ้มครองในลักษณะอันเป็นการละเมิดสิทธิดังกล่าวตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 47 ของ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ผู้ขอเข้าถึงนั้นๆ จะต้องทำการขออนุญาตจากผู้ทรงสิทธิเสียก่อน แต่ทั้งนี้ ผู้เขียนเห็นว่าเพื่อมิให้เป็นการเปิดช่องทางให้เกิดการฉกฉวยเอาทรัพยากรพันธุกรรมพืชซึ่งเป็นพืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นไปใช้ประโยชน์ได้โดยง่าย จึงควรแก้ไขบทบัญญัติดังกล่าวให้ชัดแจ้งโดยอาจกำหนดให้การเข้าถึงจะต้องมีการขออนุญาตจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกร หรือสหกรณ์ ที่ได้รับหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นซึ่งเป็นผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นนั้นแทนชุมชน และต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการก่อน

ในส่วนการเข้าถึงพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นที่มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในทางการค้านั้น พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ตามมาตรา 48 กำหนดไว้ว่า การเข้าถึงเพื่อการปรับปรุงพันธุ์ ศึกษา ทดลอง หรือวิจัยเพื่อประโยชน์ในทางการค้า ผู้ที่ขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นจะต้องได้รับอนุญาตจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกร หรือสหกรณ์ ที่ได้รับหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นซึ่งเป็นผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นนั้นแทนชุมชนดังกล่าว ทั้งนี้ ต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการก่อน และผู้ที่ขอเข้าถึงจะต้องทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นนั้นด้วย

ดังนี้ เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าบทบัญญัติตามมาตรา 47 และมาตรา 48 ของ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ดังกล่าว ขัดกับพันธกรณีตามมาตรา 12.3 (a) และ (b) ของสนธิสัญญาฯ ที่กำหนดให้การเข้าถึงต้องกระทำได้โดยสะดวกรวดเร็ว ไม่มีค่าใช้จ่าย หรือให้เก็บค่าธรรมเนียมต่ำสุด และห้ามมิให้มีการติดตามการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช ย่อมทำให้เกิดผลกระทบต่อการบังคับใช้กฎหมายตามมาตรา 47 และมาตรา 48 ของ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ซึ่งอาจจำต้องแก้ไขบทบัญญัติดังกล่าวโดยกำหนดข้อยกเว้นในการขอเข้าถึงพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นเพื่อวัตถุประสงค์ในการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์สำหรับการวิจัยปรับปรุงพันธุ์และการฝึกอบรมเพื่ออาหารและการเกษตร สามารถกระทำได้โดยไม่ต้องขออนุญาตและทำการแบ่งปันผลประโยชน์ ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องตามพันธกรณีในสนธิสัญญาฯ

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังมีความเห็นว่า แม้สนธิสัญญาฯ จะกำหนดให้การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในถิ่นที่อยู่ของประเทศไทยสามารถบังคับใช้ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข ที่บัญญัติไว้ในกฎหมายภายในของประเทศไทยก็ตาม แต่ทั้งนี้ สนธิสัญญาฯ ตกลงให้ใช้กฎหมายภายในประเทศได้โดยต้องไม่มีอคติต่อบทบัญญัติอื่นๆ ภายใต้มาตรา

นี้[207] ซึ่งหมายความว่า การจะบังคับใช้กฎหมายภายในประเทศได้นั้น จะต้องกระทำโดยไม่ทำให้เสียสิทธิ (without prejudice) อันเป็นการขัดกับบทบัญญัติตามมาตรา 12 ของสนธิสัญญาฯ หากเป็นเช่นนั้น เมื่อพิจารณาตามมาตรา 12.3 (b) ดังที่กล่าวมาแล้ว ย่อมทำให้เกิดผลกระทบในการบังคับใช้กฎหมายตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช 2542 สำหรับการขอเข้าถึงพันธุ์พืชป่า และพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปในถิ่นที่อยู่ของประเทศไทย

2) การขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศไทยที่อยู่นอกถิ่นที่อยู่ (*ex situ*)

ขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในภาคผนวกที่ 1

= ต้องปฏิบัติตาม SMTA ที่สภาบริหารจัดทำขึ้น

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ได้ให้คำจำกัดความคำว่า "การรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่" (*Ex situ* collection) ไว้ว่า

"การรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ (*Ex situ* collection) หมายความว่า การรวบรวมทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ไว้นอกถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ"

หากพิจารณาจากคำจำกัดความแล้ว อาจทำให้เกิดความสับสนว่าทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ถูกรวบรวมไว้นอกถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาตินั้น หมายถึงที่ใดบ้าง หมายถึงเฉพาะทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศไทยที่ถูกรวบรวมไว้ในต่างประเทศใช่หรือไม่ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ถูกรวบรวมไว้นอกถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาตินั้น หมายความถึง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่มิได้มีชีวิตอยู่ได้ของชนิดพันธุ์ (species) ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ทั้งที่อยู่ในประเทศไทยและต่างประเทศ ซึ่งถูกเก็บรวบรวมไว้ในธนาคารพันธุกรรม หรือสวนพฤกษชาติต่างๆ เช่น เชื้อพันธุ์ข้าวที่เก็บรักษาไว้ในศูนย์พันธุกรรมข้าว จังหวัดปทุมธานี หรือเชื้อพันธุ์ข้าวของไทยที่เก็บรักษาไว้ในศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติในต่างประเทศ เป็นต้น

การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่นอกถิ่นที่อยู่ (*ex situ*) ตามรายการในภาคผนวกที่ 1 ของสนธิสัญญาฯ นั้น หากประเทศไทยไม่ได้เข้าร่วมเป็นภาคีในสนธิสัญญาฯ กฎหมายที่นำมาใช้บังคับเพื่อกำกับควบคุมการเข้าถึงทรัพยากรดังกล่าว คือ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 โดยเฉพาะตามมาตรา 52 ซึ่งผู้ที่ขอเข้าถึงพันธุ์พืชของไทยที่อยู่นอกถิ่นที่อยู่จะต้องปฏิบัติตาม

---

[207] ITPGR 2001, Art. 12.3(h).

หลักเกณฑ์ และเงื่อนไขต่างๆ ที่กำหนดไว้ แต่ทั้งนี้ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 นั้น จะใช้บังคับกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่นอกถิ่นที่อยู่ภายในราชอาณาจักรเท่านั้น จะไม่สามารถใช้บังคับกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทยที่ถูกเก็บรวบรวมไว้นอกถิ่นที่อยู่นอกราชอาณาจักรได้

แต่อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตุว่า สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร มิได้มีบทบัญญัติใดๆ เป็นการกำหนดห้ามมิให้ประเทศเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมพืชอ้างสิทธิของตนเหนือทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่มีถิ่นกำเนิดในประเทศแต่อยู่นอกถิ่นที่อยู่ (ex situ) นอกราชอาณาจักร ดังนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า ประเทศไทยจึงควรกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่นอกถิ่นที่อยู่ในต่างประเทศ โดยอาจกำหนดหน้าที่ให้รัฐมีนโยบายให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชนั้นๆ นอกราชอาณาจักรไทย

โดยทั่วไป ทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่นอกถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ มักจะมีการเข้าถึงมากกว่าทรัพยากรพันธุกรรมพืชในถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ เนื่องจากพันธุกรรมพืชที่อยู่นอกถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติมักมีการเก็บรวบรวมร่วมกับข้อมูลด้านการปรับปรุงพันธุ์ไว้อย่างเป็นระบบและสะดวกต่อการเข้าถึง ซึ่งส่วนมากจะเป็น พันธุ์พืชป่า และพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป เช่นนี้ หากประเทศไทยให้สัตยาบันเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ จะทำให้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเหล่านี้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบพหุภาคีฯ โดยทันที การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชต่างๆ ที่ถูกเก็บรวบรวมไว้ในธนาคารพันธุกรรมของประเทศไทย จะต้องปฏิบัติตาม SMTA ที่สภาบริหารได้จัดทำขึ้น ซึ่งประเทศภาคีสมาชิกที่ต้องการขอเข้าถึงจะต้องกระทำโดยมีเงื่อนไขในการแบ่งปันผลประโยชน์ตามมาตรา 13.3 (d) (2) ในสนธิสัญญาฯ เท่ากับว่า ประเทศไทยมิอาจใช้กฎหมายภายในประเทศ ในการควบคุมจัดการทรัพยากรพันธุกรรมพืชของตนเองที่อยู่นอกถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติได้ ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบในการบังคับใช้กฎหมายเพื่อการปกป้องทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทย อาทิเช่น ในเรื่องของการแบ่งปันผลประโยชน์ซึ่งประเทศเจ้าของทรัพยากรอย่างไทยพึงจะได้ และในเรื่องการควบคุมการติดตามการใช้ประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมของไทย เป็นต้น

สนธิสัญญาฯ ได้กำหนดข้อยกเว้น หากกรณีทรัพยากรพันธุกรรมพืชในแหล่งรวบรวมของรัฐนั้น อยู่ภายใต้สิทธิความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญา ทรัพยากรพันธุกรรมพืชดังกล่าวจะไม่ตกเป็นส่วนหนึ่งระบบพหุภาคีฯ เช่น เชื้อพันธุ์ข้าว X ที่เก็บรักษาไว้ที่ศูนย์พันธุกรรมข้าวจังหวัดปทุมธานี โดยกรมวิชาการเกษตรได้จดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่สำหรับพันธุ์ข้าวดังกล่าว ซึ่งหากประเทศภาคีสมาชิกอื่นต้องการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมดังกล่าว ก็จะต้องปฏิบัติตามกฎหมายภายในของประเทศไทยตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 52 ด้วยการขออนุญาตจากรัฐและทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์

สำหรับทรัพยากรพันธุกรรมพืชตามบัญชีรายชื่อพืชจำนวน 64 รายการ ในภาคผนวกที่ 1 ที่ถือครองโดยเอกชน นอกถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาตินั้น เช่น เชื้อพันธุ์ข้าวที่เก็บไว้ในธนาคารพันธุกรรมของเอกชน จะไม่ตกเป็นส่วนหนึ่งของระบบพหุภาคีฯ โดยทันที แต่ให้เป็นไปตามความสมัครใจของเอกชน ทั้งนี้เป็นไปตามบทบัญญัติมาตรา 11.3 ของสนธิสัญญาฯ

3. กรณีการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกเหนือภาคผนวกที่ 1 ในประเทศไทยของคนต่างชาติ ทั้งในถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ (*in situ*) และนอกถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ (*ex situ*)

ขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกเหนือภาคผนวกที่ 1

คนต่างชาติ —(ในถิ่นที่อยู่และนอกถิ่นที่อยู่)→ ประเทศไทย

= ใช้บังคับตามกฎหมายภายในของประเทศไทย

หากกรณี คนชาติอื่นจะขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ในถิ่นที่อยู่ (*in situ*) และนอกถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ (ex situ) ที่มิได้อยู่ในรายการภาคผนวก 1 ของสนธิสัญญาฯ ไม่ว่าจะเป็นของรัฐ หรือของเอกชน ทั้งที่เป็นพันธุพืชป่า พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป พันธุ์พืชใหม่ และพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น ประเทศไทยสามารถนำพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาใช้กำกับดูแลได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้ เพราะสนธิสัญญาฯ กำหนดครอบคลุมเฉพาะทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรจำนวน 64 รายการ ตามบัญชีในภาคผนวกที่ 1 ของสนธิสัญญาฯ เท่านั้น

ดังนั้น หากประเทศไทยเข้าร่วมในสนธิสัญญาฉบับนี้ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทยตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ยังคงสามารถใช้บังคับต่อไปได้สำหรับพันธุ์พืชทุกชนิดที่มิได้อยู่ในรายการภาคผนวก 1 ของสนธิสัญญาฯ ทั้งที่อยู่ในถิ่นที่อยู่และนอกถิ่นที่อยู่ โดยไม่ถือว่าขัดกับพันธกรณีในสนธิสัญญาฯ

จากการศึกษา อาจสรุปได้ว่าการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ แต่ละประเภท หากประเทศไทยเป็นภาคีสมาชิกของสนธิสัญญา มีหลักเกณฑ์ดังนี้

ผลผูกพันต่อระบบพหุภาคีฯ	ทรัพยากรพันธุกรรมพืช (Plant genetic resources)	หลักเกณฑ์การเข้าถึงและใช้ประโยชน์
1. <u>ผลผูกพันต่อภาครัฐ</u> พันธุ์พืชที่อยู่ในการจัดการของรัฐและเป็นสาธารณสมบัติ - พันธุ์พืชป่า	พืชในถิ่นที่อยู่ (*in situ*) ตามบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมายไทย
	พืชในถิ่นที่อยู่ (*in situ*) นอกเหนือบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมายไทย

- พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป	พืชนอกถิ่นที่อยู่ (*ex situ*) ตามบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ของระบบพหุภาคีฯ ของสนธิสัญญาฯ
	พืชนอกถิ่นที่อยู่ (*ex situ*) นอกเหนือบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมายไทย
2. ผลผูกพันต่อภาคเอกชน นำทรัพยากรพันธุกรรมพืชมาเข้าร่วมในระบบพหุภาคีฯ โดยความสมัครใจ - พันธุ์พืชใหม่ - พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น	พืชในถิ่นที่อยู่ (*in situ*) ตามบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมายไทย
	พืชในถิ่นที่อยู่ (*in situ*) นอกเหนือบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมายไทย
	พืชนอกถิ่นที่อยู่ (*ex situ*) ตามบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ปฏิบัติตาม SMTA ของสนธิสัญญาฯ เป็นหลัก
	พืชนอกถิ่นที่อยู่ (*ex situ*) นอกเหนือบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมายไทย

โดยสรุปแล้ว แม้ประเทศไทยจะมีกฎหมายกำกับควบคุมการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชอย่างเพียงพอ แต่เมื่อไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ ก็อาจมีปัญหาในการนำเอากฎหมายเหล่านั้นมาใช้บังคับ โดยเฉพาะต่อการกำกับควบคุมการเข้าถึงพันธุกรรมนอกถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งจะต้องนำไปสู่การแก้ไขกฎหมายเพื่อปฏิบัติตามพันธกรณีในสนธิสัญญาฯ

4.1.2 ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายด้านการคุ้มครองพันธุ์พืช

ปัจจุบัน การขอรับความคุ้มครองพันธุ์พืช ตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ให้ความคุ้มครองสิทธิประโยชน์ของคนไทย ในกรณีมีการขอใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชตามรายการในภาคผนวก 1 ของสนธิสัญญาฯ ที่อยู่ในต่างประเทศของประเทศภาคีสมาชิกอื่น และได้นำพันธุ์พืชนั้นมาวิจัยและปรับปรุงพันธุ์ จนพันธุ์พืชที่ปรับปรุงขึ้นใหม่มีคุณสมบัติตามกฎหมาย[208] และเป็นพันธุ์พืชที่ได้รับการประกาศให้เป็นพันธุ์พืชใหม่ที่จะได้รับการคุ้มครอง[209] นักปรับปรุงพันธุ์พืชไทยก็สามารถจดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืชนั้นในฐานะ "พันธุ์พืชใหม่"[210] ได้

---

[208] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 12.

[209] เรื่องเดียวกัน, มาตรา 14.

[210] พันธุ์พืชที่อยู่ในรายการที่ได้ประกาศให้เป็นพันธุ์พืชใหม่ที่จะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชในปัจจุบัน และอยู่ในบัญชีรายชื่อพืชตามภาคผนวก 1 ของสนธิสัญญาฯ ได้แก่ ข้าว และข้าวโพด

ในขณะเดียวกัน หากพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการวิจัยและปรับปรุงพันธุ์ของนักปรับปรุงพันธุ์พืชของไทย มีลักษณะเงื่อนไขตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายต่างประเทศภายในประเทศนั้นๆ กำหนด ก็สามารถนำพันธุ์พืชใหม่ไปขอรับความคุ้มครองพันธุ์พืชในต่างประเทศได้เช่นกัน ซึ่งกรณีดังกล่าวปัจจุบัน ประเทศไทยได้ดำเนินการยื่นคำขอจดทะเบียน "ข้าว พันธุ์ปราจีนบุรี 2 (Prachinburi 2)" ในต่างประเทศ ซึ่งเป็นตลาดและคู่แข่งสำคัญ คือ สหรัฐอเมริกา สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม และสหภาพยุโรป โดยปัจจุบันในประเทศสหรัฐอเมริกา พันธุ์ข้าว Prachinburi 2 ได้รับความคุ้มครองเป็นเวลา 20 ปี[211]

มาตรา 12.3 (d) ของสนธิสัญญาฯ กำหนดว่าผู้รับทรัพยากรพันธุกรรมพืชจะไม่อ้างสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา หรือสิทธิอื่นใดที่จะเป็นการจำกัดการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร หรือชิ้นส่วนหรือส่วนประกอบทางพันธุกรรมของทรัพยากรเหล่านั้น ในรูปแบบที่ได้รับจากระบบพหุภาคี

ดังนี้ เมื่อพิจารณาบทบัญญัติข้างต้น อาจตีความได้ว่า หากผู้รับมาซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรเปลี่ยนแปลงรูปแบบทรัพยากรพันธุกรรมที่ขอรับมาจากระบบพหุภาคี ย่อมสามารถนำไปขอความคุ้มครองจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาได้โดยไม่ขัดกับพันกรณีในสนธิสัญญาฯ เช่นนี้ จะสามารถทำได้หรือไม่ ซึ่งปัญหาการตีความดังกล่าว ยังขาดความชัดเจนเป็นอย่างมาก อีกทั้ง ในข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน (SMTA) ที่สภาบริหาร (Governing Body) ได้จัดทำขึ้น ก็มิได้ให้ความหมายของคำจำกัดความคำว่า "ในรูปแบบที่ได้รับจากระบบพหุภาคี" เพิ่มเติมแต่อย่างใด

หากเป็นดังที่กล่าวมา ผู้เขียนมีความเห็นว่า อาจตีความได้ในลักษณะที่เป็นประโยชน์แก่ประเทศไทย โดยคนไทยสามารถนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ขอเข้าถึงตามสนธิสัญญาฯ มาวิจัยปรับปรุงพันธุ์พืชโดยเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากที่ได้รับมาตามระบบพหุภาคีฯ และนำมาขอรับความคุ้มครองตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 12 หรือตามกฎหมายภายในของต่างประเทศในประเทศนั้นๆ ย่อมสามารถกระทำได้

แต่ในทางตรงกันข้าม ย่อมหมายความว่า หากกรณีคนชาติของประเทศภาคีสมาชิกอื่นนำเอาทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ได้รับจากระบบพหุภาคีฯ ไปใช้เพื่อการปรับปรุงพันธุ์พัฒนาจนได้เป็นพันธุ์พืชใหม่ ซึ่งมีลักษณะตามเงื่อนไขทางเทคนิคตามมาตรา 11 และ มาตรา 12 แห่ง พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 หากเป็นเช่นนั้นก็สามารถนำมาจดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ในประเทศไทยได้ ซึ่ง พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 นั้น ยินยอมให้คนต่างชาติมาขอจดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืช

---

[211] กรมวิชาการเกษตร, กองคุ้มครองพันธุ์พืช, เรื่องเดิม, หน้า 54-55.

ใหม่ได้ ถ้าผู้ขอจดทะเบียนมีคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่กำหนดในมาตรา 15 (2) หรือ (3) หรือ (4) ตามกฎหมาย กล่าวคือ

"มาตรา 15 ผู้ขอจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ ต้องเป็นนักปรับปรุงพันธุ์พืชและมีคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้

(1) มีสัญชาติไทย หรือเป็นนิติบุคคลที่มีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ในประเทศไทย

(2) มีสัญชาติของประเทศที่ยินยอมให้บุคคลสัญชาติไทย หรือนิติบุคคลที่มีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ในประเทศไทย ขอรับการคุ้มครองในประเทศนั้นได้

(3) มีสัญชาติของประเทศที่เป็นภาคีแห่งอนุสัญญาหรือความตกลงระหว่างประเทศเกี่ยวกับการคุ้มครองพันธุ์พืชที่ประเทศไทยเป็นภาคีอยู่ด้วย

(4) มีภูมิลำเนา หรือประกอบอุตสาหกรรมหรือพาณิชยกรรม อย่างจริงจังในประเทศไทยหรือประเทศที่เป็นภาคีแห่งอนุสัญญาหรือ ความตกลงระหว่างประเทศเกี่ยวกับการคุ้มครองพันธุ์พืชที่ประเทศไทย เป็นภาคีอยู่ด้วย[212],,

เช่นนี้ หากกรณีนักปรับปรุงพันธุ์ต่างชาติ มีความต้องการจะขอรับการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ในประเทศไทย ก็สามารถกระทำได้หากเข้าเกณฑ์ตามที่กำหนดไว้ดังกล่าว แต่ทั้งนี้ต้องมิใช่ในรูปแบบที่ได้รับไปจากพหุภาคีฯ

นอกจากนี้ ยังมีปัญหาซึ่งต้องพิจารณาต่อไปอีกว่า "ในรูปแบบที่ได้รับจากระบบพหุภาคี" นั้น หากเป็นการสกัดยีน หรือสารพันธุกรรม (DNA) จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ได้รับจากระบบพหุภาคีฯ จะถือว่ามิใช่รูปแบบเดียวกันหรือไม่ ซึ่งประเทศไทยนั้น การคุ้มครองส่วนใดส่วนหนึ่งของพืช เช่น ยีน สารพันธุกรรม (DNA) ถือเป็น "สารสกัดจากพืช" จะอยู่ในข้อห้ามที่ไม่ให้ทำการขอรับสิทธิบัตร[213] ซึ่งกรมทรัพย์สินทางปัญญาได้มีหลักเกณฑ์ปฏิบัติในเรื่องนี้ว่า ยีนพืช ที่เป็นผลจากการประดิษฐ์ดัดแปลงให้มีความต่างไปจากสภาพที่ปรากฏอยู่ในธรรมชาติ เป็นสิ่งที่รับการคุ้มครองภายใต้กฎหมายสิทธิบัตรของไทยได้ สำหรับกรณีสารพันธุกรรม (DNA) นั้น ถือว่าเป็นสารสกัดจากพืช ทำให้ไม่สามารถขอรับการคุ้มครองตามกฎหมายสิทธิบัตรได้ แต่หากมีการดัดแปลงลำดับเบสของยีนไปจากสภาพธรรมชาติ ก็อาจขอรับสิทธิบัตรได้[214] เนื่องด้วย สารสกัดจากพืช (DNA) นั้น เป็นเพียงการได้มาจากกระบวนการแยกสารบริสุทธิ์ ซึ่งมิใช่เป็นการประดิษฐ์ขึ้นใหม่และมิได้มีขั้นการประดิษฐ์ที่สูงขึ้น

---

[212] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 15.

[213] พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2542 มาตรา 9 "การประดิษฐ์ต่อไปนี้ไม่ได้รับความคุ้มครองตามพระราชบัญญัติ (1) จุลชีพและส่วนประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งของจุลชีพที่มีอยู่ตามธรรมชาติ สัตว์ พืช หรือสารสกัดจากสัตว์หรือพืช"

[214] จักรกฤษณ์ ควรพจน์, ระบบพหุภาคีเพื่อการจัดการทรัพยากรพันธุกรรมพืช, หน้า 1.

อันจะเข้าลักษณะที่จะขอความคุ้มครองในสิทธิบัตรได้ หากแต่กรรมวิธีที่ได้มาซึ่งสารสกัดจากพืช (DNA) สามารถนำมาขอรับสิทธิบัตรได้

เมื่อพิจารณาตามมาตรา 9 ของ พ.ร.บ. สิทธิบัตร พ.ศ. 2522 ประกอบตามหลักเกณฑ์ปฏิบัติของกรมทรัพย์สินทางปัญญาแล้ว กล่าวคือ หากประเทศไทยเข้าเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ แล้วมีผู้ขอรับเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ไทยได้เก็บไว้ในธนาคารพันธุกรรมไปพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ เท่ากับว่าผู้รับจะไม่สามารถนำเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ผ่านการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์มาขอความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาได้ แต่หากผู้รับนำมาสกัดยีนที่อยู่ในเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ได้รับมาจากไทยที่ผ่านการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ แล้วนำมาขอความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศไทย อย่างนี้ จะสามารถกระทำได้

กรณีดังกล่าว ผู้เขียนมีความเห็นว่า หากประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ ปัญหาการตีความคำว่า "ในรูปแบบที่ได้รับจากระบบพหุภาคี" อาจก่อให้เกิดผลกระทบในการขอรับความคุ้มครองในสิทธิบัตรตามมาตรา 9 ของ พ.ร.บ. สิทธิบัตร พ.ศ. 2522 ต่อไปในอนาคตได้ ซึ่งอาจมีการตีความว่าในรูปแบบที่ได้รับไปจากระบบพหุภาคีนั้น หมายความรวมถึง สารสกัดจากพันธุ์พืชที่ได้รับมาจากระบบพหุภาคีฯ เช่นนี้ นักปรับปรุงพันธุ์พืชก็จะไม่สามารถนำสารพันธุกรรมพืชที่ผ่านการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์มาขอรับการคุ้มครองภายใต้กฎหมายสิทธิบัตรของไทยได้ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับสภาบริหารของสนธิสัญญาฯ ในการตีความความหมายดังกล่าว

4.1.3 ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายด้านการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช

ในด้านการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชนั้น หากประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีในสนธิสัญญาฯ ย่อมเกิดผลกระทบทางกฎหมายในการบังคับใช้ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กรณี ดังนี้

1. พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่า

สำหรับประเทศไทยนั้น หากมีการขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่เป็นพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่าทั้งที่อยู่ในถิ่นที่อยู่และนอกถิ่นที่อยู่ของประเทศไทย การแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช ต้องเป็นไปตามที่ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ตามมาตรา 52 กำหนดไว้ ซึ่งผู้ใช้ประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมพืช ต้องตกลงแบ่งปันผลประโยชน์เพื่อนำเงินรายได้ตามข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ ส่งเข้ากองทุนคุ้มครองพันธุ์พืช ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

THE ASSUMPTION UNIVERSITY LIBRARY

พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่า	
วัตถุประสงค์	การแบ่งปันผลประโยชน์
1. การปรับปรุงพันธุ์ ศึกษา ทดลอง หรือวิจัยเพื่อประโยชน์ในทางการค้า	ให้คณะกรรมการกองทุนคุ้มครองพันธุ์พืชจัดสรรเงินจำนวนร้อยละหกสิบ ของเงินรายได้ ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น[215]
2. ศึกษา ทดลอง หรือวิจัยที่มิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในทางการค้า	อาจส่งผลการศึกษา ทดลอง หรือวิจัยนั้น ให้แก่กรมวิชาการเกษตรเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณชนโดยสมัครใจ[216]

เมื่อประเทศไทยเข้าเป็นภาคีสมาชิกของสนธิสัญญาฯ การแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชสำหรับพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่าเฉพาะนอกถิ่นที่อยู่จะต้องเป็นไปตามข้อกำหนดในสนธิสัญญาฯ โดยไม่สามารถบังคับใช้ตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ได้ ซึ่งสนธิสัญญาฯ กำหนดรูปแบบของการแบ่งปันผลประโยชน์ คือ เมื่อมีการขอเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชในเชิงพาณิชย์ (Commercialization) เกิดขึ้น ตามข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมมาตรฐาน (SMTA) ที่สภาบริหารจัดทำขึ้น โดยกำหนดให้ต้องมีการแบ่งปันผลประโยชน์เกิดขึ้น ทั้งที่เป็นเป็นเงิน (Monetary Benefits) และผลประโยชน์อื่นที่มิใช่เงิน (Non-Monetary Benefits)[217]

อีกทั้ง SMTA ได้กำหนดข้อยกเว้นที่ไม่มีเงื่อนไขจำกัด โดยไม่จำต้องแบ่งปันผลประโยชน์ หากกรณีที่บุคคลทั่วไปนำผลิตภัณฑ์ที่ใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์นั้นไป เพื่อทำการวิจัยและการปรับปรุงพันธุ์ต่อไปในอนาคต แต่ให้มีการส่งเสริมให้ผู้รับจ่ายค่าตอบแทนโดยความสมัครใจต่อกลไกที่จัดทำขึ้นโดยสภาบริหารของสนธิสัญญาฯ โดยผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ นั้น จะจ่ายเข้าสู่กลไกที่อ้างถึงในมาตรา 19.3 (f) ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งภาคีสมาชิกตกลงว่าลำดับความสำคัญจะถูกจัดให้ไว้สำหรับกิจกรรมของเกษตรกรในประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะประเทศด้อยพัฒนา[218] และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ[219] ตามมาตรา 18.5 ของสนธิสัญญาฯ

---

[215] กฎกระทรวง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และอัตราการจัดสรรเงินกองทุนคุ้มครองพันธุ์พืชให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2550 ข้อ 1 และ 2.

[216] ระเบียบคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืชว่าด้วยการศึกษา ทดลอง หรือวิจัยพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่าที่มิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในทางการค้า พ.ศ. 2547 ข้อ 7.

[217] Standard Material Transfer Agreement, Art.6.7.

[218] ประเทศด้อยพัฒนาที่เข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ คือ อัฟกานิสถาน, แองโกลา, บังกลาเทศ, สาธารณรัฐเบนิน, ภูฏาน, บูร์กินาฟาโซ, บุรุนดี, กัมพูชา, สาธารณรัฐแอฟริกากลาง,

นอกจากนี้ SMTA ยังกำหนดข้อยกเว้นโดยไม่จำต้องมีการแบ่งปันผลประโยชน์ตาม Annex 2 ของ SMTA ดังนี้

(a) อาจหาได้โดยไม่มีข้อจำกัดเพื่อการพัฒนา และการปรับปรุงพันธุ์ต่อไป

(b) ได้ถูกซื้อ หรือได้รับมาจากบุคคล หรือนิติบุคคลอื่นซึ่งได้จ่ายผลตอบแทนของผลิตภัณฑ์นั้นแล้ว หรือได้การยกเว้นจากพันธะในการจ่ายผลตอบแทน ตามที่ระบุใน (a)

(c) ถูกขาย หรือทำเป็นธุรกิจซื้อขายในรูปของโภคภัณฑ์

เช่นนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า ข้อยกเว้นในการแบ่งปันผลประโยชน์ดังกล่าวนอกจากจะทำให้เกิดผลกระทบในการบังคับใช้กฎหมายตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 แล้ว ยังทำให้ประเทศไทยสูญเสียรายได้เพื่อใช้เป็นทุนใช้จ่ายในการช่วยเหลือและสนับสนุนกิจกรรมในการอนุรักษ์ การวิจัย และการพัฒนาพันธุ์พืช[220] จากกองทุนคุ้มครองพันธุ์พืช จากใช้ประโยชน์ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศไทยเอง

อีกทั้ง เมื่อพิจารณาลำดับความสำคัญในการแบ่งปันผลประโยชน์ตามบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ จะเห็นได้ว่าประเทศไทยไม่ได้ถูกจัดอยู่ในประเทศที่จะได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์ทั้งสองกลุ่มดังกล่าว จึงอาจทำให้โอกาสที่ประเทศไทยจะได้รับผลประโยชน์ที่ได้จากการแบ่งปันผลประโยชน์มีไม่มากนัก หรืออาจไม่ได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชซึ่งอาจเกิดจากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมของประเทศไทยเอง เมื่อเข้าร่วมเป็นภาคีในสนธิสัญญาฯ

2. พันธุ์พืชใหม่

สำหรับกรณีพันธุ์พืชใหม่ ซึ่งเป็นของเอกชนที่ได้จดทะเบียนขอรับความคุ้มครองตามมาตรา 33 ของ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ไว้นั้น การตกลงแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช จะขึ้นอยู่กับการเจรจาต่อรองระหว่างผู้ที่ต้องการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช

สาธารณรัฐชาด, สาธารณรัฐคองโก, จิบูตี, เอริเทรีย, เอธิโอเปีย, กินี, กินี-บิสเซา, คิริบาส, ลาว, เลโซโท, ไลบีเรีย, มาดากัสการ์, มาลาวี, มัลดีฟส์, มาลี, พม่า, ไนเจอร์, ซามัว, เซา โตเม และปรินซิเป, เซเนกัล, เซียร์ราลีโอน, ซูดาน, โตโก, ยูกันดา, แทนซาเนีย, เยเมน และ แซมเบีย

[219] ประเทศที่อยู่ในนัยความหมายของประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจนั้น หมายถึง ประเทศที่เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบรากฐานสำคัญ โดยเกิดการปรับเปลี่ยนรากฐานอาณานิคม ไม่ว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนระบบการปกครอง การเมือง รวมไปถึงเกิดการปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจของประเทศด้วย

[220] ระเบียบคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืชว่าด้วยการบริหารกองทุนและการควบคุมการใช้จ่ายเงินกองทุน พ.ศ. 2546 ข้อ 4.

กับผู้ที่เป็นเจ้าของ ซึ่งเมื่อประเทศไทยเข้าเป็นภาคีสมาชิกของสนธิสัญญาฯ ข้อกำหนดในการแบ่งปันผลประโยชน์สำหรับทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่มีการคุ้มครองโดยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา จะเป็นไปตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 12.3 (f) ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งกำหนดให้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขของกฎหมายภายในประเทศที่เกี่ยวข้อง เช่นนี้ การแบ่งปันผลประโยชน์สำหรับกรณีพันธุ์พืชใหม่ จึงสามารถใช้บังคับตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ได้ โดยไม่ขัดกับพันธกรณีตามสนธิสัญญาฯ

3. พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น

ในส่วนของพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นที่ได้จดทะเบียนขอรับความคุ้มครองตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 นั้น กฎหมายกำหนดให้ต้องมีการจัดทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์เฉพาะกรณีผู้ขอเข้าถึงพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในทางการค้าตามมาตรา 48 ของ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 เท่านั้น โดยผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการใช้พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นมีรายละเอียด[221] ดังนี้

พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น	
ผู้ที่ได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์	อัตราการแบ่งปันผลประโยชน์
1. ผู้ซึ่งอนุรักษ์หรือพัฒนาพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น	จัดสรรในอัตราร้อยละ 20
2. ชุมชนผู้ซึ่งจดทะเบียนคุ้มครองเป็นเจ้าของพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น	ให้จัดสรรเป็นรายได้ร่วมกันของชุมชนในอัตราร้อยละ 60
3. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกร หรือสหกรณ์ ที่เป็นผู้ทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์	จัดสรรในอัตราร้อยละ 20

เมื่อประเทศไทยเข้าเป็นภาคีสมาชิกของสนธิสัญญาฯ ข้อกำหนดในการแบ่งปันผลประโยชน์สำหรับทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่มีการคุ้มครองโดยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ดังเช่นพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นที่ได้จดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืชตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 การแบ่งปันผลประโยชน์จะเป็นไปตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 12.3 (f) ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งกำหนดให้สามารถปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขของกฎหมายภายในประเทศที่เกี่ยวข้อง เช่นนี้ การแบ่งปันผลประโยชน์สำหรับกรณีพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น จึงสามารถใช้บังคับตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ได้ โดยไม่ขัดกับพันธกรณีตามสนธิสัญญาฯ

แต่อย่างไรก็ดี กรณีทั้งพันธุ์พืชใหม่และพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น สนธิสัญญาฯ กำหนดให้ภาคีสมาชิกใช้มาตรการที่เหมาะสมในการสนับสนุนชักจูงใจให้ภาคเอกชนนำทรัพยากร

---

[221] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 49.

พันธุกรรมพืชมาเข้าร่วมในระบบพหุภาคีฯ โดยความสมัครใจ[222] ซึ่งเมื่อนำมาเข้าร่วมในระบบพหุภาคีฯ แล้ว การแบ่งปันผลประโยชน์กรณีเข้าถึงพันธุ์พืชใหม่ และพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นที่อยู่นอกถิ่นที่อยู่ตามบัญชีรายชื่อในภาคผนวกที่ 1 ของสนธิสัญญาฯ จะต้องปฏิบัติตาม SMTA ของสนธิสัญญาฯ เป็นหลัก โดยผลประโยชน์ที่จะได้รับนั้น จะจ่ายเข้าสู่กลไกตามมาตรา 19.3 (f) ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งภาคีสมาชิกตกลงว่าลำดับความสำคัญจะถูกจัดให้ไว้สำหรับกิจกรรมของเกษตรกรในประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะประเทศด้อยพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ[223] ซึ่งส่งผลกระทบทางกฎหมายให้ไม่สามารถบังคับใช้ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ในการตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ได้

แต่ทั้งนี้ สำหรับพันธุ์พืชใหม่ ตามมาตรา 33 (2) ของ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ได้กำหนดข้อยกเว้นไม่จำต้องมีการแบ่งปันผลประโยชน์ หากกรณีมีการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชซึ่งพันธุ์พืชใหม่ เพื่อการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง หรือวิจัยเกี่ยวกับพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับความคุ้มครองเพื่อปรับปรุงพันธุ์หรือพัฒนาพันธุ์พืช ซึ่งสอดคล้องกับข้อกำหนดใน SMTA ซึ่งกำหนดข้อยกเว้นที่ไม่มีเงื่อนไขจำกัด โดยไม่จำต้องแบ่งปันผลประโยชน์ หากกรณีที่บุคคลทั่วไปนำผลิตภัณฑ์ที่ใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์นั้นไป เพื่อทำการวิจัยและการปรับปรุงพันธุ์ต่อไปในอนาคต

4.1.4 ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายด้านการคุ้มครองสิทธิของเกษตรกร

กฎหมายของไทยฉบับแรกที่รับรองและคุ้มครองสิทธิของเกษตรกรไว้เป็นการเฉพาะ คือ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 โดยมีเจตนารมณ์ที่จะส่งเสริมให้มีการปรับปรุงพันธุ์และพัฒนาพันธุ์พืชด้วยการสร้างแรงจูงใจในการให้สิทธิและความคุ้มครองตามกฎหมาย เพื่อเป็นการถ่วงดุลสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์พืช ซึ่งกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชของไทยรับรองและคุ้มครองสิทธิเกษตรกรไว้หลายประการ เช่น[224]

1. สิทธิในการเพาะปลูกหรือขยายพันธุ์ สำหรับพันธุ์พืชใหม่หรือพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นที่ได้รับความคุ้มครอง ด้วยการใช้ส่วนขยายพันธุ์ที่เกษตรกรเป็นผู้ผลิตเอง เพื่อการเพาะปลูกในปีต่อไป แม้สิทธิของเกษตรกรนี้มีข้อจำกัดบางประการ กล่าวคือ ในกรณีที่มีการประกาศให้พันธุ์พืชใหม่นั้นเป็นพันธุ์พืชที่ควรส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์ เกษตรกรจะสามารถเพาะปลูกหรือขยายพันธุ์ได้ไม่เกินสามเท่าของปริมาณที่ได้มา[225]

---

[222] ITPGR 2001, Art. 11.3.

[223] Ibid., Art. 18.5.

[224] บัณฑูร เศรษฐศิโรตม์, "สิทธิเกษตรกรกับการอนุรักษ์ พัฒนาพันธุกรรมพืช." หน้า 1.

[225] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 33 (4).

2. สิทธิในการร่วมกับสมาชิกในชุมชนที่ร่วมกันอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์พืชในการขอขึ้นทะเบียน "พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น" ซึ่งจะทำให้ชุมชนนั้นมีสิทธิเด็ดขาดในการที่จะแสวงหาประโยชน์ในเชิงพาณิชย์จากส่วนขยายพันธุ์ของพันธุ์พืชนั้น[226] ถ้าผู้ใดจะนำเอาพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น ไปใช้เพื่อการปรับปรุงพันธุ์ ศึกษา ทดลองหรือวิจัยเพื่อประโยชน์ในทางการค้า จะต้องทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นนั้น[227]

3. สิทธิในการร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืช ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 เพื่อหน้าที่ในการกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ ในการบังคับใช้กฎหมายเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนจากทรัพยากรพันธุกรรมพืช คณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืช จะมีเกษตรกรร่วมเป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 6 คน จากกรรมผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหมด 12 คน[228]

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ได้กำหนดให้มีการรับรอง "สิทธิของเกษตร (Farmers' rights)" อย่างชัดเจน ไว้ในสนธิสัญญาฯ โดยกำหนดกรอบให้มีการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ให้สิทธิในการร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช และ สิทธิในการร่วมตัดสินใจเรื่องการจัดการพันธุกรรมพืชในระดับชาติ รวมถึง การคุ้มครองสิทธิเกษตรกรในการเก็บ ใช้ประโยชน์ แลกเปลี่ยน และขายเมล็ดพันธุ์ หรือส่วนขยายพันธุ์ที่ได้จากการทำการเกษตร ตามมาตรา 9 ของสนธิสัญญาฯ

อีกทั้ง มาตรา 9.3 ของสนธิสัญญาฯ ยังกำหนดด้วยว่า จะไม่มีการตีความของบทบัญญัตินี้ในลักษณะที่จะไปจำกัดสิทธิของเกษตรกรที่มีอยู่ในการเก็บ ใช้ประโยชน์ แลกเปลี่ยน และขายเมล็ดพันธุ์หรือส่วนขยายพันธุ์ที่ได้จากการทำการเกษตร ซึ่งบทบัญญัติดังกล่าวของสนธิสัญญาฯ อาจสร้างความตื่นตัวในการปรับปรุงพันธุ์พืชของเกษตรกร และอาจทำให้มีการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่มากขึ้น แต่ทั้งนี้ สนธิสัญญาฯ ให้ขึ้นอยู่กับกฎหมายภายในของภาคีสมาชิกและตามความเหมาะสม

แม้ว่าการรับรองสิทธิเกษตรกร ตามสนธิสัญญาฯ นั้น เป็นเพียงหลักการที่ไม่มีเงื่อนไขเชิงบังคับในทางปฏิบัติ เนื่องด้วย สนธิสัญญาฯ กำหนดให้ภาคีสมาชิกจัดทำมาตรการในการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิเกษตรกร ภายใต้กฎหมายภายในประเทศตามความเหมาะสม ตามดุลพินิจของภาคีสมาชิก โดยไม่ได้บังคับให้ประเทศภาคีสมาชิกต้องมีการออกกฎหมายรับรองหรือคุ้มครองสิทธิเกษตรกรแต่อย่างใด เป็นเพียงเรื่องที่ในแต่ละประเทศจะกำหนดขึ้นว่าจะนำไปบัญญัติเป็นกฎหมายหรือ

---

[226] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 44 และมาตรา 47.

[227] เรื่องเดียวกัน, มาตรา 48.

[228] เรื่องเดียวกัน, มาตรา 5 และมาตรา 6.

ไปกำหนดเป็นนโยบายแห่งรัฐ โดยสนธิสัญญาฯ มิได้สร้างกลไกระหว่างประเทศ (International Mechanism) ที่จะทำให้เกิดข้อผูกพันทางกฎหมาย (Legal Binding) ในการรับรองสิทธิเกษตรกรดังกล่าวแต่อย่างใด

อย่างไรก็ดี เมื่อประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบในการบังคับใช้กฎหมายภายในของประเทศไทยในอนาคต ซึ่ง พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ตามมาตรา 33 (4) และมาตรา 47 (3) ได้กำหนดข้อจำกัดห้ามเกษตรกรมิให้นำพันธุ์พืชไปเพาะปลูกต่อ หรือขยายพันธุ์ได้ไม่เกินสามเท่าของปริมาณที่ได้มา หากพันธุ์พืชนั้น เป็นพันธุ์พืชที่มีการประกาศให้พันธุ์พืชที่ควรส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์ อันเป็นการจำกัดสิทธิที่เกษตรกรพึงมี ซึ่งไม่สอดคล้องกับบทบัญญัติตามมาตรา 9.3 ของสนธิสัญญาฯ ที่กำหนดให้สิทธิเกษตรกรอย่างเต็มที่โดยไม่จำกัดสิทธิที่พึงมี ทั้งนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่าเพื่อให้สอดคล้องในการปฏิบัติตามบทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ และเพื่อความเหมาะสม ประเทศไทยจำต้องแก้ไขกฎหมายและกำหนดนโยบายส่งเสริมให้มีการคุ้มครองสิทธิของเกษตรกรอย่างเหมาะสมและเป็นธรรมโดยไม่จำกัดสิทธิขั้นพื้นฐานที่พึงมี

นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี 2550 ตามมาตรา 66 ยังกำหนดรับรองสิทธิในการอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และสิทธิในการมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นนั้น รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน แก่ชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ซึ่งในที่นี้ มีความหมายถึงเกษตรกรไทย ที่มีฐานการดำรงชีพด้วยการเกษตรกรรม สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร แม้ว่ารัฐธรรมนูญจะไม่ได้ใช้คำว่า “สิทธิของเกษตรกร” ก็ตาม

เมื่อพิจารณาตามข้อกำหนดในสนธิสัญญาฯ แล้ว สิทธิของเกษตรกรดังกล่าวสอดคล้องกับพันธกรณีในสนธิสัญญาฯ ตามมาตรา 9.2 ที่กำหนดให้ภาคีสมาชิกมีการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร สิทธิในการมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ และสิทธิในการร่วมตัดสินใจในระดับชาติที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร เพียงแต่สิทธิของเกษตรกรตามสนธิสัญญาฯ มีขอบเขตที่กว้างกว่าในระดับสากล ซึ่งประเทศไทยควรส่งเสริมและสนับสนุนเกษตรกรไทยให้มีบทบาทการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรในระดับสากลมากขึ้น ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นการปฏิบัติตามพันธกรณีของสนธิสัญญาฯ อย่างเต็มที่

4.1.5 ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายด้านการรักษาผลประโยชน์ในการแข่งขันทางการค้า

ปัจจุบัน ประเทศไทยมีกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา ที่ให้ความคุ้มครอง "ชื่อเสียงทางการค้า" ซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างมากในการแข่งขันทางการค้าในตลาดโลก ทั้งนี้เพื่อป้องกันการฉกฉวยเอาชื่อเสียงที่เป็นประโยชน์ทางการค้าที่ได้รับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้ประโยชน์ในแข่งขันทางการค้าโดยมิควร การคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ จึงถือเป็นกลไกที่สำคัญอย่างหนึ่งเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาดังกล่าว

พ.ร.บ. คุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546 ให้ความหมายคำว่า "สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications)" ไว้ตามมาตรา3 ซึ่งมีความหมายโดยตรง หมายถึง ภูมิศาสตร์ (Geographical name) ที่มีความหมายชัดแจ้งแสดงถึงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์แห่งหนึ่งแห่งใดไม่ว่าจะเป็นชื่อตำบล อำเภอ จังหวัด แคว้น หรือ ประเทศ เช่น ไข่เค็มไชยา นาฬิกาสวิส เครื่องหนังอิตาลี เป็นต้น ส่วนความหมายอย่างกว้าง สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์อาจเป็นสิ่งบ่งชี้ทางอ้อม (Indirect Geographical Indications) ซึ่งไม่ได้แสดงถึงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์อย่างชัดแจ้ง หากแต่สื่อให้ประชาชนเข้าใจถึงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์แห่งใดแห่งหนึ่ง โดยอาจจะแสดงออกเป็นสัญลักษณ์ หรือชื่อก็ได้ เช่น รูปเทพีสันติภาพแสดงถึงเมืองนิวยอร์ก รูปอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีที่แสดงถึงจังหวัดนครราชสีมา[229] เป็นต้น

ดังนี้ "ชื่อสายพันธุ์พืช (Plant Varieties)" ของไทยที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ซึ่งสามารถสื่อให้ประชาชนทั่วไปเข้าใจได้เป็นเป็นพืชที่ปลูกหรือผลิตจากประเทศไทย[230] เช่น ข้าวหอมมะลิ ทุเรียนหมอนทอง ส้มสายน้ำผึ้ง เป็นต้น ถือเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์โดยอ้อมที่สามารถนำมาขอรับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาตาม พ.ร.บ. คุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ.2546 ได้ ซึ่งปัจจุบัน ได้มีการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์จำนวน 22 รายการ เช่น ไข่เค็มไชยา สับปะรดศรีราชา ส้มโอนครชัยศรี เป็นต้น อีกทั้ง ได้มีการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวกับข้าวจำนวน 3 รายการ คือ ข้าวฮางหอมทองสกลทวาปี ข้าวสังข์หยดเมืองพัทลุง และข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้[231]

การจดทะเบียนขอรับความคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นั้น เจ้าของสิทธิที่จะสามารถขอรับความคุ้มครองได้นั้น ต้องเป็น "ชุมชน" ที่อยู่ในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ขอขึ้นทะเบียน มิได้เป็นปัจเจกบุคคลเหมือนกับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาประเภทอื่น โดยผู้มีสิทธิขอขดจดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์มีอยู่ 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) บุคคลที่ประกอบกิจการการค้าเกี่ยวข้องกับสินค้าที่จะใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นั้น (2) กลุ่มผู้บริโภคและองค์กรผู้บริโภคสินค้าที่จะใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ และ

---

[229] ฐานเศรษฐกิจ (15-18 มิถุนายน 2551), เรื่องเดิม.

[230] จักรกฤษณ์ ควรพจน์ และคนอื่นๆ, เรื่องเดิม, หน้า 121.

[231] ฐานเศรษฐกิจ (15-18 มิถุนายน 2551), เรื่องเดียวกัน.

(3) ส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐ รวมทั้งรัฐวิสาหกิจ องค์กรส่วนท้องถิ่น และองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล ซึ่งอยู่ในพื้นที่เดียวกับแหล่งผลิตสินค้าที่จะใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์[232] ซึ่งผู้มีสิทธิตามที่กฎหมายให้อำนาจเท่านั้นจึงจะมีสิทธิใช้ได้ ดังนี้ ถึงแม้ว่านักปรับปรุงพันธุ์พืชต่างชาติจะประสบความสำเร็จในการปรับปรุงพันธุ์พืชของไทย แต่ก็ไม่สามารถใช้ชื่อที่คล้ายชื่อพันธุ์พืชไทยมาใช้ประโยชน์ในการแข่งขันทางการค้าในประเทศไทยได้

อย่างไรก็ดี แม้การคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ จะเป็นพันธกรณีในความตกลงขององค์กรการค้าโลก (WTO) แต่ก็ไม่มีผลคุ้มครองในต่างประเทศ[233] ซึ่งจะบังคับให้ต้องปฏิบัติตาม พ.ร.บ. คุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546 ของประเทศไทย

หากประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ จะทำให้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่นอกถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบพหุภาคีฯ โดยทันที การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชต่างๆ ที่ถูกเก็บรวบรวมไว้ในธนาคารพันธุกรรมของประเทศไทย จะต้องปฏิบัติตาม SMTA ที่สภาบริหารได้จัดทำขึ้น ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมดังกล่าว ล้วนมีความสำคัญต่อระบบสังคมและเศรษฐกิจของประเทศไทยโดยเฉพาะข้าว เป็นต้น เช่นนี้ หากการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมกระทำได้โดยง่ายและสะดวก และไม่มีความจำเป็นต้องติดตามการเข้าถึงเฉพาะราย ตามบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ แล้ว ย่อมทำให้ประเทศภาคีสมาชิกอื่น สามารถนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทยไปพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ และนำมาแปรรูปเป็นผลผลิต เพื่อนำมาแข่งขันในด้านการค้ากับประเทศไทยได้ โดยที่ประเทศไทยผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมอาจจะไม่ได้รับค่าตอบแทนจากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชดังกล่าวเลย ประกอบกับความสามารถเชิงเทคโนโลยีชีวภาพเพื่อการปรับปรุงพันธุ์ อาจยังไม่ทัดเทียมกับประเทศภาคีสมาชิกอื่นที่เป็นประเทศอุตสาหกรรม

อย่างไรก็ดี หากมีการนำผลผลิตที่ได้จากพัฒนา ปรับปรุงพันธุ์พืชซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศไทยดังกล่าวข้างต้น มาจำหน่าย หรือผูกขาด เพื่อผลประโยชน์ในการแข่งขันทางการค้าภายในประเทศไทย พ.ร.บ. การแข่งขันทางการค้า พ.ศ. 2542 ได้กำหนดห้าม หรือควบคุมพฤติกรรมทางธุรกิจที่ถือว่าเป็นการผูกขาดหรือการจำกัดหรือลดการแข่งขันทางการค้า โดยมีอยู่ 5 เรื่องหลักๆ[234] ดังนี้

---

[232] พระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546 มาตรา 7.

[233] ภายใต้ความตกลงด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า (TRIPS) ในกรอบ WTO ชื่อไวน์และสุราที่เป็นชื่อทางภูมิศาสตร์ มีระบบคุ้มครองระดับระหว่างประเทศที่สูงกว่าสินค้าอื่นๆ เช่น ไวน์ Bordeaux.

[234] มานิดา ซินเมอร์แมน, กฎหมายการแข่งขันทางการค้า, at http://www.businessthai.co.th/bt/content.php?data=402705_Event%20Marketing, access date July 13, 2009.

1. ผู้ประกอบการที่ถือได้ว่าเป็น "ผู้มีอำนาจเหนือตลาด[235]" ไม่สามารถใช้ "อำนาจเหนือตลาด" ที่มีอยู่อย่างไม่เป็นธรรม หรือไม่มีเหตุอันสมควร

2. การรวมหรือควบกิจการ ไม่ว่าโดยการซื้อหุ้น ซื้อทรัพย์สิน ซื้อธุรกิจ อันก่อให้เกิดการผูกขาดหรือไม่เป็นธรรมในการแข่งขันตามที่กำหนด เว้นแต่ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการแข่งขันทางการค้า

3. การที่ผู้ประกอบธุรกิจ ทำความตกลงร่วมกันอันเป็นการผูกขาดหรือลดหรือจำกัดการแข่งขันทางการค้า

4. ผู้ประกอบธุรกิจที่นำเข้าสินค้าจากต่างประเทศมาจำหน่าย ดำเนินการอันเป็นการจำกัดโอกาสของผู้บริโภคในประเทศ ในการเลือกซื้อสินค้าหรือบริการจากผู้ขายหรือผู้ให้บริการนอกราชอาณาจักรโดยตรง

5. ห้ามการกระทำอันมิใช่การแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรมและมีผลเป็นการทำลายขัดขวางกีดกันการประกอบธุรกิจของผู้อื่น

เช่นนี้ ประเทศไทยย่อมนำบทบัญญัติตาม พ.ร.บ. การแข่งขันทางการค้า พ.ศ. 2542 มาใช้กำกับควบคุมดูแลหากเกิดการกระทำดังกล่าวภายในประเทศไทยได้ แต่หากการกระทำดังกล่าวเกิดขึ้นในต่างประเทศนอกราชอาณาจักรไทยแล้ว กฎหมายฉบับนี้จะไม่สามารถมีผลใช้บังคับได้

อย่างไรก็ตาม การที่ประเทศไทยจะเรียกร้องให้มีการแก้ไขบทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ ข้อกำหนดตาม SMTA และภาคผนวกต่างๆ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประเทศชาตินั้น เป็นเรื่องที่อาจเกิดได้ยากในทางปฏิบัติ เนื่องจากการดำเนินการของสภาบริหารจะต้องกระทำโดยใช้มติเอกฉันท์ (Consensus) เท่านั้น

4.2 บทวิเคราะห์ผลกระทบต่อการปฏิบัติตามพันธกรณีในประเด็นต่างๆ

4.2.1 การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ครอบคลุมการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชจำนวน 64 รายการ ตามรายการในภาคผนวก 1 (Annex 1) ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งเป็นสมบัติสาธารณะและอยู่ภายใต้การจัดการและควบคุมของรัฐบาล ซึ่งการเข้าถึง

---

[235] ผู้มีอำนาจเหนือตลาด คือ ผู้ประกอบธุรกิจที่มีส่วนแบ่งการตลาดและยอดเงินขายเกินกว่าเกณฑ์ที่คณะกรรมการแข่งขันทางการค้ากำหนด ด้วยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี และให้มีการประกาศเกณฑ์ดังกล่าวในราชกิจจานุเบกษา

ทรัพยากรพันธุกรรมพืชนั้น ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดใน "ข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน" (Standard Material Transfer Agreement: SMTA) ที่สภาบริหารได้จัดทำขึ้น ดังนี้ หากประเทศไทยตัดสินใจเข้าร่วมเป็นภาคีในสนธิสัญญาฯ ย่อมเป็นการเปิดโอกาสให้ภาคีสมาชิกอื่นเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมของไทยได้โดยไม่จำต้องมีการแบ่งปันผลประโยชน์ หรือคำนึงถึงกฎหมายภายในประเทศไทย กล่าวคือ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ได้ เนื่องด้วยเป็นการขัดกับพันธกรณีของไทยที่มีต่อสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

เช่นนี้ การเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ ย่อมส่งผลให้ประเทศไทยต้องลดทอนอำนาจสิทธิอธิปไตยของรัฐ (Sovereign Rights) ซึ่งจะต้องอยู่ภายใต้กลไกและหลักการตามที่สนธิสัญญาฯ บัญญัติไว้ โดยจะต้องดำเนินการภายใต้ระบบพหุภาคีฯ ตามข้อตกลงการถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรม (SMTA) ที่สภาบริหารจัดทำขึ้น และประเทศไทยจะมีข้อจำกัดมากขึ้นในการกำหนดนโยบาย หรือปรับปรุงแก้ไขบทบัญญัติของกฎหมายภายในรัฐเพื่อประโยชน์สูงสุดแก่คนในชาติ เพราะต้องปฏิบัติตามกรอบของสนธิสัญญาฉบับนี้

สำหรับในส่วนของภาคเอกชนนั้น สนธิสัญญาฯ มิได้กำหนดสภาพบังคับกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ในความครอบครองของเอกชน ซึ่งตามมาตรา 11.3 ของสนธิสัญญาฯ กำหนดหลักการสำหรับภาคเอกชนในการแสดงเจตนาที่จะนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและเกษตรกรรมตามรายชื่อในภาคผนวกที่ 1 ในความครอบครองดูแลของตน มาเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในระบบพหุภาคีฯ โดยสมัครใจ ทั้งนี้ สนธิสัญญาฯ กำหนดให้ภาคีสมาชิกใช้มาตรการที่เหมาะสม เพื่อส่งเสริมจูงใจภาคเอกชนภายในรัฐของตน เท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศไทยได้โดยง่าย ตามบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ ซึ่งกำหนดให้การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ จะต้องกระทำได้โดยสะดวกรวดเร็วไม่จำเป็นต้องมีการติดตามการเข้าถึงเฉพาะราย และจะต้องไม่มีค่าใช้จ่ายในการเข้าถึง หรือหากจะมีการเก็บค่าธรรมเนียม อัตราค่าธรรมเนียมจะต้องไม่มากไปกว่าค่าใช้จ่ายขั้นต่ำที่เกี่ยวข้อง[236] ในขณะที่ประเทศไทยซึ่งเป็นภาคีสมาชิกไม่สามารถที่จะเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ในความครอบครองของเอกชนโดยอาศัยบทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ ได้

ถึงแม้ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 นั้น จะยังมีข้อจำกัดต่อการบังคับใช้กับบุคคลหรือการกระทำที่เกิดขึ้นนอกราชอาณาจักรไทย แต่ทั้งนี้ สนธิสัญญาฯ ก็ไม่ได้มีบทบัญญัติในการควบคุม หรือจัดการหากเกิดกรณีไม่ปฏิบัติตามข้อกำหนดในสนธิสัญญาฯ หรือ SMTA ที่สภาบริหารจัดทำขึ้นแต่อย่างใด อีกทั้ง การที่จะแก้ไขบัญชีรายชื่อพืชในภาคผนวกที่ 1 เพื่อจำกัดการเข้าถึงพันธุ์พืช

---

[236] ITPGR 2001, Art. 12.3 (b).

ซึ่งล้วนเป็นพืชที่มีความสำคัญทางสังคมและเศรษฐกิจของประเทศไทยก็ต้องอาศัยมติที่เป็นเอกฉันท์ (Consensus) ของประเทศภาคีสมาชิกเท่านั้น

ดังนี้ การที่ประเทศไทยตัดสินใจเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ อาจเกิดผลกระทบในการที่ประเทศจะกำหนดเงื่อนไขการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อระบบสังคมและเศรษฐกิจภายในประเทศ โดยมีข้อจำกัด ซึ่งต้องปฏิบัติตามพันธกรณีในข้อกำหนดที่สนธิสัญญาฯ บัญญัติไว้

4.2.2 การแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช

ในเรื่องการแบ่งปันผลประยชน์นั้น ประเทศไทยมีกฎหมายหลายฉบับที่ใช้ในการกำกับดูแลทรัพยากรพันธุกรรมพืช โดยเฉพาะพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ซึ่งประเทศสามารถสร้างระบบการแบ่งปันผลประโยชน์ของไทยได้เอง โดยไม่ต้องผูกผันกับระบบพหุภาคีฯ ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์เกิดขึ้นตามข้อกำหนดใน SMTA ที่สภาบริหารจัดทำขึ้น ซึ่งกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชของไทย กำหนดให้นำผลประโยชน์ที่ได้รับการแบ่งปันทั้งหมดส่งเข้ากองทุนคุ้มครองพันธุ์พืช[237] เป็นทุนใช้จ่ายในการช่วยเหลือและสนับสนุนกิจกรรมในการอนุรักษ์ การวิจัย และการพัฒนาพันธุ์พืช[238] ของชุมชนไทย ทำให้ประเทศสามารถสร้างระบบแบ่งปันผลประโยชน์ที่สามารถนำไปใช้กับการจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา และใช้ประโยชน์เชิงการค้าได้ทุกรูปแบบ และสามารถให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์โดยตรงให้กระจายไปสู่ชุมชนต่างๆ เพื่อสอดคล้องกับนโยบายด้านเศรษฐกิจของประเทศ

อย่างไรก็ดี การแบ่งปันผลประโยชน์ที่ประเทศไทยกำหนดนั้น จะใช้บังคับเฉพาะกรณีการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในถิ่นที่อยู่ (in situ collection) ในประเทศไทยเท่านั้น ซึ่งการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ ของประเทศไทย ที่ถูกเก็บรวบรวมไว้นอกถิ่นที่อยู่ (ex situ collection) ในต่างประเทศ ประเทศไทยจะไม่ได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรดังกล่าวแต่อย่างใด

แต่หากประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชฯ ประเทศไทยก็มิอาจจะได้รับค่าตอบแทนในการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรของไทย ซึ่งเมื่อพิจารณาบทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ และข้อกำหนดใน SMTA ที่สภาบริหารจัดทำขึ้น จะเห็นได้ว่า SMTA กำหนดให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์เฉพาะเมื่อมีการนำทรัพยากร

---

[237] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 52.

[238] ระเบียบคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืชว่าด้วยการบริหารกองทุนและการควบคุมการใช้จ่ายเงินกองทุน พ.ศ. 2546 ข้อ 4.

พันธุกรรมพืชไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์[239] เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ (Product) เพื่อการขาย เท่านั้น โดยผลประโยชน์จะที่ได้รับนั้น จะจ่ายเข้าสู่กลไกที่อ้างถึงในมาตรา 19.3 (f) ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งภาคีสมาชิกตกลงว่าลำดับความสำคัญจะถูกจัดให้ไว้สำหรับกิจกรรมของเกษตรกรในประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะประเทศด้อยพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ ตามมาตรา 18.5 ของสนธิสัญญาฯ อีกทั้ง ในทางปฏิบัติเป็นการยากที่จะเกิดการกระทำที่เข้าข่ายให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์เชิงพาณิชย์ และการติดตามผลประโยชน์ที่แท้จริงที่จะได้จากการใช้ประโยชน์ดังกล่าว เพื่อมาคิดคำนวนแบ่งปันผลประโยชน์นั้นเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก จึงทำให้ประเทศไทยอาจไม่ได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างที่ต้องการ

นอกจากนี้ SMTA ยังกำหนดข้อยกเว้นโดยไม่มีเงื่อนไขจำกัดโดยไม่จำต้องแบ่งปันผลประโยชน์ ในกรณีที่บุคคลทั่วไปนำผลิตภัณฑ์ที่ใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์นั้นไป เพื่อทำการวิจัยและการปรับปรุงพันธุ์ต่อไปในอนาคต แต่ SMTA ให้มีการส่งเสริมให้ผู้รับจ่ายค่าตอบแทนโดยความสมัครใจต่อกลไกที่จัดทำขึ้นโดยสภาบริหารของสนธิสัญญาฯ[240] ซึ่งหากพิจารณาตีความคำจำกัดความคำว่า "การใช้ประโยชน์โดยไม่มีข้อจำกัด (Available without restriction)" ตามมาตรา 2 ของ SMTA ที่กล่าวว่า

"ผลิตภัณฑ์ (Product) ซึ่งถูกพิจารณาว่ามีประโยชน์โดยไม่มีข้อจำกัด เพื่อนำไปวิจัยหรือปรับปรุงพันธุ์ต่อไป เมื่อมีการวิจัยและปรับปรุงพันธุ์โดยไม่มีข้อจำกัดที่ผูกพันทางกฎหมายหรือข้อบังคับทางสัญญา หรือข้อจำกัดทางเทคโนโลยี ที่จะขัดขวางการใช้ผลิตภัณฑ์นั้นในลักษณะที่ระบุไว้ในสนธิสัญญาฯ"

จากการตีความคำจำกัดความข้างต้น อาจเกิดประเด็นปัญหาว่า การใช้ประโยชน์โดยไม่มีข้อจำกัดดังกล่าวควรจะมีความหมายครอบคลุมถึงผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญา ดังเช่น สิทธิบัตร ด้วยหรือไม่ เพราะหากหมายความรวมถึงสิทธิบัตรด้วยแล้ว การเข้าถึงพันธุ์พืชที่ได้จดสิทธิบัตรหรือผลิตภัณฑ์ (Product) เพื่อนำไปวิจัยหรือปรับปรุงพันธุ์ต่อไปย่อมสามารถกระทำได้ โดยไม่ต้องจ่ายค่าตอบแทน

กรณีปัญหาการตีความดังกล่าว ผู้เขียนมีความเห็นว่า SMTA ได้กำหนดข้อยกเว้นโดยไม่มีเงื่อนไขจำกัด ไม่ว่าในทางกฎหมาย หรือข้อบังคับทางสัญญา หรือทางเทคโนโลยี ที่จะขัดขวางการใช้ผลิตภัณฑ์นั้นในการนำไปวิจัย หรือปรับปรุงพันธุ์ต่อไป ซึ่งทั้งนี้ย่อมหมายความรวมถึง ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาด้วย แต่อย่างไรก็ดี ขึ้นอยู่กับสภาบริหารของสนธิสัญญาฯ ในการตีความความหมายดังกล่าว

---

[239] Standard Material Transfer Agreement, Art.6.7.

[240] Ibid., Art. 6.8.

ดังนี้ เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า เมื่อประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ จะทำให้ประเทศไทยสูญเสียรายได้ซึ่งเป็นผลประโยชน์โดยตรงที่จะได้รับจากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทยในระบบพหุภาคีฯ โดยต้องนำเงินที่ได้จากการแบ่งปันผลประโยชน์เข้ากลไกตามหลักการของสนธิสัญญาฯ และลำดับของประเทศที่จะได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์เป็นลำดับแรกนั้น คือ ประเทศที่พัฒนาน้อยที่สุด (Least developed countries) และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ (Countries with economies in transition) ทั้งนี้ ประเทศไทยมิได้อยู่ในฐานะดังกล่าว จึงอาจได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์ไม่มากนัก หรืออาจไม่ได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์เลย

4.2.3 การรับรองสิทธิของเกษตรกร

แม้ว่าสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร จะมีบทบัญญัติให้มีการรับรอง “สิทธิของเกษตร (Farmers’ rights)” อย่างชัดเจน ตามมาตรา 9 โดยเน้นย้ำถึงความสำคัญและบทบาทของชุมชนพื้นเมือง ชุมชนท้องถิ่น และเกษตรกร ในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ให้สิทธิในการร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช และให้การยอมรับสิทธิของเกษตรกรในการร่วมตัดสินใจในระดับชาติในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และและใช้ประโยชน์พันธุกรรมพืชอย่างยั่งยืน

แต่อย่างไรก็ดี สนธิสัญญาฯ ไม่ได้กำหนดเป็นพันธกรณีบังคับให้ประเทศภาคีสมาชิกต้องมีการออกกฎหมายรับรองหรือคุ้มครองสิทธิเกษตรกรแต่อย่างใด เนื่องด้วยสนธิสัญญาฯ กำหนดให้ภาคีสมาชิกจัดทำมาตรการในการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิเกษตรกร ภายใต้กฎหมายภายในประเทศตามความเหมาะสม ตามดุลพินิจของภาคีสมาชิกว่าควรจะให้การรับรองสิทธิเกษตรกรอย่างไร ซึ่งเท่ากับว่า สนธิสัญญาฯ ไม่มีกรอบหรือกลไกที่ชัดเจนเพื่อให้มีผลบังคับในทางปฏิบัติตามหลักการที่รับรองสิทธิเกษตรกรตามที่ได้บัญญัติไว้ โดยขาดฐานการสนับสนุนจากกลไกระหว่างประเทศในการบังคับให้เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

สำหรับประเทศไทยในปัจจุบัน มีนโยบายที่ชัดเจนในการรับรองสิทธิของเกษตรกรอยู่แล้ว ตามบทบัญญัติใน พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ซึ่งมีการรับรองสิทธิเกษตรกรในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยให้เกษตรกรในนามของชุมชนท้องถิ่นขอรับความคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่และพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นได้ อีกทั้ง เกษตรกรยังมีสิทธิจะได้รับประโยชน์จากกองทุนคุ้มครองพันธุ์พืช รวมทั้งมีสิทธิที่จะมีตัวแทนในคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืช ซึ่งหลายเรื่องสอดคล้องกับหลักการที่กำหนดไว้ในสนธิสัญญาฉบับนี้

แต่อย่างไรก็ดี การรับรองสิทธิเกษตรตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ยังคงมีขอบเขตที่จำกัด ซึ่งตามมาตรา 33 (4) และ มาตรา 47 (3) นั้นให้อำนาจรัฐในกรณีที่เห็นสมควรที่จะ

ส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์พืช ที่จะจำกัดปริมาณเมล็ดพันธุ์ที่จะใช้ไม่เกินสามเท่า[241] ในการเพาะปลูกหรือขยายพันธ์ ซึ่งส่วนขยายพันธุ์พืชที่เกษตรกรเป็นผู้ผลิตด้วยตนเอง นอกจากนี้ กฎหมายไทยก็ยังไม่ถือว่าการแลกเปลี่ยน และการขายเมล็ดพันธุ์พืชโดยเกษตรกรเป็นสิทธิที่เกษตรกรพึงมี ซึ่งแตกต่างจากข้อเสนอแนะในมาตรา 9.3 ของสนธิสัญญาฯ

แต่ถึงอย่างไร หากประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกของสนธิสัญญาฯ การแก้ไขบทบัญญัติในสนธิสัญญาเพื่อให้มีสภาพบังคับในทางปฏิบัติโดยให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศเกษตรกรรม ดังเช่น ประเทศไทย ก็ใช่ว่าจะสามารถกระทำได้โดยง่าย เนื่องจากสนธิสัญญาฯ กำหนดให้การแก้ไขเพิ่มเติมต้องเป็นไปตามระบบการออกเสียงที่เป็นมติเอกฉันท์ (Consensus) เท่านั้นด้วยเหตุนี้การเรียกร้อง หรือแก้ไขบทบัญญัติเพื่อสิทธิเกษตรกร (Farmers' Rights) ก็ไม่อาจจะกระทำได้โดยเสียงข้างมาก ซึ่งค่อนข้างแน่นอนว่า ภาคีสมาชิกที่เป็นประเทศอุตสาหกรรม ย่อมต้องคัดค้านเพื่อผลประโยชน์ของประเทศตน

4.2.4 การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา

แม้สนธิสัญญาฯ จะมีบทบัญญัติที่กำหนดเกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาไว้ว่าผู้รับไปซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมจะไม่อ้างสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา หรือสิทธิอื่นใดเหนือทรัพยากรที่จำกัดการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร หรือจำกัดการเข้าถึงชิ้นส่วนหรือส่วนประกอบทางพันธุกรรมของทรัพยากรเหล่านั้น ในรูปแบบที่ได้รับไปจากระบบพหุภาคีฯ[242] ก็ตาม

แต่เนื่องด้วย ความไม่ชัดเจนของการตีความคำว่า "ในรูปแบบที่ได้รับไปจากระบบพหุภาคี" นั้น อาจนำมาซึ่งปัญหาในการขอรับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาได้ เช่น เมื่อประเทศไทยเข้าเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฉบับนี้ แล้วมีผู้ขอรับเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ไทยได้เก็บไว้ในธนาคารพันธุกรรมไปพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ เท่ากับว่าผู้รับจะไม่สามารถนำเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ผ่านการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์มาขอความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาได้ ซึ่งเรื่องนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า อยู่ในนัยความหมายของคำว่า "ในรูปแบบที่ได้รับไปจากระบบพหุภาคี" แต่หากผู้รับนำมาแยกสารบริสุทธิ์จากที่อยู่ในเมล็ดพันธุ์ข้าวที่พัฒนาปรับปรุงพันธุ์ที่ได้รับมาจากไทยจนได้มาซึ่งสารพันธุกรรม (DNA) เช่นนี้ ผู้เขียนเห็นว่า ย่อมสามารถนำมาขอรับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาได้ แต่เนื่องจาก กฎหมายสิทธิบัตรของประเทศไทยนั้น ไม่ให้ความคุ้มครองแก่สารพันธุกรรมซึ่งถือเป็นสารสกัดจากพืชแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงให้แตกต่างไปจากสภาพที่ปรากฏตามธรรมชาติก็ตาม แต่อย่างไรก็ดี พันธกรณี

---

[241] พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 33(4).

[242] ITPGR 2001, Art. 12.3 (d).

ดังกล่าว ย่อมทำให้ประเทศไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ซึ่งประเทศไทยก็จะไม่อาจว่ากล่าวเอากับประเทศที่ให้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาสำหรับสารพันธุกรรมดังกล่าวได้

นอกจากนี้ สนธิสัญญาฯ ยังกำหนดให้ผู้ที่ต้องการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ จะต้องเคารพสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาเหนือทรัพยากรพันธุกรรมพืชนั้นๆ ซึ่งหากผู้ขอเข้าถึงจะต้องขออนุญาตจากผู้ทรงสิทธิเสียก่อนหากจะนำทรัพยากรไปใช้ประโยชน์ในลักษณะที่จะเป็นการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งบทบัญญัตินี้มีขึ้นเพื่อเป็นการชักจูงใจให้เอกชนผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งทรัพยากรพันธุกรรม ยินยอมนำนำเอาทรัพยากรพันธุกรรมพืชของตนเข้าร่วมกับระบบพหุภาคีฯ

แต่อย่างไรก็ดี การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของเอกชนผู้ทรงสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ย่อมต้องเป็นไปตามขั้นตอน และวิธีปฏิบัติของกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศที่มีการขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมซึ่งอาจต้องมีการขออนุญาตและต้องเกิดการแบ่งปันผลประโยชน์เช่นนี้ หากพิจารณาในมาตรา 12.3 (b) ของสนธิสัญญาฯ ที่กำหนดให้มีการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ ได้โดยสะดวกรวดเร็ว โดยไม่มีค่าใช้จ่าย หรือให้เก็บค่าธรรมเนียมต่ำสุด และห้ามมิให้มีการติดตามการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชแล้ว ก็อาจเห็นได้ว่า สนธิสัญญาฯ มีบทบัญญัติที่ขัดแย้งกันเอง และยังไม่มีความชัดเจนในประเด็นปัญหาดังกล่าว ย่อมส่งให้เกิดผลกระทบต่อระบบการคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศไทยได้ เมื่อประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ

4.2.5 การป้องกันจัดการปัญหาโจรสลัดชีวภาพ (Bio-piracy)

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร กำหนดให้การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ จะต้องกระทำได้โดยสะดวกรวดเร็วไม่จำเป็นต้องมีการติดตามการเข้าถึงเฉพาะราย โดยมิได้กำหนดมาตรการใดๆ ที่ใช้บังคับกับผู้ที่นำทรัพยากรพันธุกรรมพืชไปใช้ประโยชน์โดยไม่ขออนุญาต อีกทั้งการติดตามตรวจสอบ รวมทั้งการเรียกร้องในกรณีที่เกิดการผิดสัญญายังตกเป็นภาระของรัฐผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมพืชในการตรวจติดตามการนำทรัพยากรไปใช้ ซึ่งเป็นการเปิดช่องทางให้ระบบการตลาดเข้าครอบงำการเกษตรและนำไปสู่การแสวงหาผลกำไรจากทรัพยากรมากขึ้น

นอกจากนี้ หากประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร จะมีผลเท่ากับประเทศไทยต้องเปิดประเทศให้ภาคีสมาชิกอื่นเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทย ซึ่งบทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ นั้น เอื้อประโยชน์ต่อนักวิจัยและผู้เข้าถึงซึ่งใช้ประโยชน์จากทรัพยากร มากกว่าประเทศผู้เป็นเจ้าของทรัพยากร ซึ่งไม่ได้กำหนดห้ามหรือป้องกันในกรณีที่ผู้ขอเข้าถึงนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทยไปพัฒนาเพื่อใช้

ประโยชน์ในทางการค้า เนื่องจากสนธิสัญญาฯ กำหนดพันธกรณีเพียงให้ต้องเกิดการแบ่งปันผลประโยชน์เท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริงเป็นการยากยิ่งที่จะติดตามควบคุม และผลประโยชน์ที่จะได้รับก็ไม่ได้ตกเป็นของประเทศไทยผู้เป็นประเทศเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมพืชแต่อย่างใด

อีกทั้ง หากกรณีมีผู้ขอเข้าถึงนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทยไปเพื่อวิจัยปรับปรุงพันธุ์ต่อไปในอนาคต ผู้ขอเข้าถึงอาจนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ได้รับการพัฒนาปรับปรุงโดยเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่ได้รับไปจากไทยนั้น มาขอรับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาในต่างประเทศหรือในประเทศไทยได้ เนื่องจากสนธิสัญญาฯ ห้ามการขอรับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญา เฉพาะในรูปแบบที่ได้รับมาจากระบบพหุภาคีเท่านั้น และสนธิสัญญาฯ มิได้กำหนดพันธกรณีในการแบ่งปันผลประโยชน์ โดยยกเว้นไม่จำต้องมีการแบ่งปันผลประโยชน์เกิดขึ้นในกรณีดังกล่าวอีกด้วย ดังนี้ จะเห็นได้ว่าสนธิสัญญาฯ ไม่ได้มีบทบัญญัติ หรือมาตรการใดๆ เพื่อสร้างเกราะป้องกัน หรือปกป้อง มิให้เกิดปัญหาโจรสลัดชีวภาพ (Bio-piracy) ได้

4.2.6 การพัฒนาปรับปรุงพันธุ์พืชของไทย

หากพิจารณาบทบัญญัติในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรแล้ว จะพบว่าสนธิสัญญาฯ ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาความมั่นคงทางด้านการผลิตอาหารและการเกษตรแต่อย่างใด หากแต่ บทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ มุ่งเน้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนทรัพยากรพันธุกรรมพืชระหว่างประเทศภาคีสมาชิกเพื่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่เพิ่มมากขึ้น โดยกำหนดให้มีความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรผ่านระบบพหุภาคีฯ ทั้งนี้ การเข้าถึงจะต้องกระทำตามที่กำหนดไว้ใน “ข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน” (Material Transfer Agreement: SMTA) ซึ่งเป็นมาตรฐานเดียวกัน โดยกำหนดข้อยกเว้นโดยไม่มีข้อจำกัดไม่จำต้องแบ่งปันผลประโยชน์หากมีการเข้าถึงเพื่อวัตถุประสงค์ในการวิจัยหรือปรับปรุงพันธุ์

อีกทั้ง ในขณะนี้ ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (IARCs) และสถาบันระหว่างประเทศอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องขึ้น ได้ลงนามเข้าร่วมในข้อตกลงที่สภาบริหารจัดทำขึ้นเป็นจำนวน 15 ศูนย์[243] ซึ่งกำหนดให้การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชจำนวน 64 รายการ ตามบัญชีในภาคผนวก 1 ที่เก็บรักษาไว้ จะต้องปฏิบัติตามระบบพหุภาคีฯ และนำ SMTA มาปรับใช้ นอกจากนี้ ยังกำหนดหลักเกณฑ์ในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกเหนือจากบัญชีภาคผนวกที่ 1 ของสนธิสัญญาฯ ทั้งที่ถูกเก็บรวบรวมก่อน และหลังสนธิสัญญาฉบับนี้มีผลบังคับใช้ ตามตารางดังนี้

---

[243] Food and Agriculture Organization of the United Nations, op.cit.

ทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ใน IARCs (Plant genetic resources)	หลักเกณฑ์การเข้าถึงและใช้ประโยชน์
พืชตามบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1	ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ของระบบพหุภาคีฯ ของสนธิสัญญาฯ
พืชนอกเหนือบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1แต่ได้ถูกเก็บรวบรวมและอยู่ในความครอบครองก่อนที่สนธิสัญญาฯ มีผลบังคับใช้	ปฏิบัติตาม MTA ที่สภาบริหารปรับปรุงขึ้นโดยความตกลงร่วมกับกับ CGIAR
พืชนอกเหนือบัญชีรายชื่อในภาคผนวก 1แต่ได้ถูกเก็บรวบรวมและอยู่ในความครอบครองภายหลังจากสนธิสัญญาฯ มีผลบังคับใช้	ต้องปฏิบัติตามความตกลงร่วมกันระหว่างศูนย์วิจัยเกษตรนานาชาติซึ่งได้รับวัสดุพันธุกรรม กับประเทศที่เป็นศูนย์กลางการก่อกำเนิดของทรัพยากร หรือประเทศที่ได้มาซึ่งทรัพยากรเหล่านั้น ทั้งนี้โดยให้มีความสอดคล้องกับอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ หรือกฎหมายอื่นที่ใช้ได้

การเข้าร่วมในสนธิสัญญาฉบับนี้ อาจเป็นการสร้างโอกาสให้นักวิจัยด้านการปรับปรุงพันธุ์พืชของไทยสามารถเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่เป็นสมบัติสาธารณะและอยู่ภายใต้การจัดการและควบคุมของรัฐบาลต่างประเทศ และที่ถูกเก็บรวบรวมไว้นอกถิ่นที่อยู่ใน IARCs ของศูนย์ที่ลงนามในข้อตกลงที่สภาบริหาร (Governing Body) จัดทำขึ้น ได้โดยสะดวกภายใต้มาตรฐานเดียวกัน ซึ่งอาจทำให้เกิดผลดีต่อการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์พืชของไทย

แต่อย่างไรก็ดี ในทางตรงกันข้ามหากประเทศภาคีสมาชิกอื่นต้องการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทยในระบบพหุภาคีฯ ก็ย่อมสามารถกระทำได้โดยสะดวก และห้ามมิให้ประเทศไทยมีการติดตามการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ขอเข้าถึง[244] ตามบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชจำนวน 64 รายการ ตามบัญชีในภาคผนวกที่ 1 ของสนธิสัญญาฯ นั้น ล้วนแต่เป็นพืชที่มีความสำคัญทางสังคมและเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างยิ่ง อีกทั้งบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ ก็มิได้บัญญัติข้อกำหนดเพื่อให้เกิดการป้องกันการนำพันธุ์พืชที่ได้รับจากประเทศไทยไปพัฒนาปรับปรุงพันธุ์และนำมาขอรับความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาแต่ประการใด

นอกจากนี้ มาตรา 13.2 (a) ของสนธิสัญญาฯ กำหนดให้ภาคีสมาชิกตกลงจะให้ความร่วมมือกันในการแลกเปลี่ยนข้อสนเทศในด้านวิทยาศาสตร์ เทคนิค สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม รวมถึงการแยกแยะลักษณะ การประเมินคุณค่า และการใช้ประโยชน์ ที่เกี่ยวกับ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรภายใต้ระบบพหุภาคี ทั้งนี้ อยู่ภายใต้ขอบเขตที่กฎหมายอนุญาตให้ใช้ได้ โดย

---

[244] ITPGR 2001, Art. 12.3 (b).

ไม่เป็นความลับ โดยผ่าน "ระบบข้อสนเทศโลก" (Global information system) ซึ่งจะต้องมีการจัดตั้งขึ้นตามมาตรา 17 ของสนธิสัญญาฯ

เช่นนี้ หากประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ ประเทศไทยย่อมต้องส่งเสริมการเข้าถึงและแลกเปลี่ยนข้อมูลที่ไม่เป็นความลับที่เกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรภายใต้ระบบพหุภาคีฯ ตามบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ ผ่านระบบฐานข้อมูลที่เรียกว่า "ระบบข้อสนเทศโลก"[245] (Global Information system) ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการเปิดเผยข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และมีความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจต่อการจัดการทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทยให้แก่ต่างชาติ เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับบัญชีรายชื่อทรัพยากรพันธุกรรมพืช ผลการวิจัย เทคโนโลยี และข้อมูลอื่นๆ อาจส่งผลให้เกิดการนำไปใช้ในลักษณะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อผลประโยชน์ของประเทศไทยได้

แต่อย่างไรก็ดี สนธิสัญญาฯ ได้กำหนดข้อยกเว้นในการเปิดเผยข้อมูลทางเทคนิค แต่ข้อยกเว้นนั้นก็ใช้แต่เฉพาะการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของเอกชนผู้ทรงสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา[246] ซึ่งการเข้าถึงต้องเป็นไปตามขั้นตอน และวิธีปฏิบัติของกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศที่มีการขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมซึ่งอาจต้องมีการขออนุญาตและต้องเกิดการแบ่งปันผลประโยชน์ ซึ่งปัจจุบันประเทศไทยมีจำนวนพันธุ์พืชไม่มากนักที่ได้รับความคุ้มครองทางทรัพย์สินทางปัญญา อีกทั้ง หากพิจารณาในมาตรา 12.3 (b) ของสนธิสัญญาฯ ที่กำหนดให้มีการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ ได้โดยสะดวกรวดเร็ว โดยไม่มีค่าใช้จ่าย หรือให้เก็บค่าธรรมเนียมต่ำสุด และห้ามมิให้มีการติดตามการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชแล้ว ก็อาจเห็นได้ว่า สนธิสัญญาฯ มีบทบัญญัติที่ขัดแย้งกันเอง ดังนี้ หากประเทศจะตัดสินใจเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ ประเทศไทยจึงควรกำหนด แยกแยะ และควบคุมดูแลข้อมูลที่มีคุณค่าที่เกี่ยวกับ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรของประเทศให้เป็นความลับภายใต้กฎหมายภายในประเทศที่ต้องขออนุญาตเพื่อการเข้าถึงข้อมูลให้มากที่สุด

อย่างไรก็ตาม หากนักปรับปรุงพันธุ์ของไทยต้องการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมในต่างประเทศ หรือทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ถูกเก็บรวบรวมไว้ในธนาคารพันธุกรรมนอกถิ่นที่อยู่เพื่อนำมาพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ต่อไปก็สามารถกระทำได้โดยการขอเข้าถึงทรัพยากรของประเทศเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมที่ตนประสงค์จะขอเข้าถึงเป็นกรณีเฉพาะรายในรูปแบบทวิภาคี อีกทั้งสนธิสัญญาฯ มิได้มีบทบัญญัติหรือมาตรการใดๆ ในการจำกัดสิทธิของประเทศที่ไม่ได้เข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ ในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมดังกล่าว เพียงแต่ กำหนดให้ต้องปฏิบัติตามระบบพหุภาคีฯ ตามข้อกำหนดใน SMTA เท่านั้น

---

[245] ITPGR 2001, Art. 17.

[246] Ibid., Art. 12.3 (f).

4.2.7 การพัฒนาภาคเกษตรกรรมของไทย

การเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร อาจส่งผลดีการต่อพัฒนาภาคเกษตรกรรมของไทย ทั้งนี้เพราะหลักการของสนธิสัญญาฯ คือ ต้องการให้เกิดการหมุนเวียนของทรัพยากรพันธุกรรมทั่วโลกเพื่อให้เกิดการพัฒนา และปรับปรุงพันธุ์พืชใหม่ ให้เกิดความหลากหลายซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมที่เพิ่มมากขึ้น โดยสามารถเข้าถึงพันธุ์พืชได้ง่ายทั้งในถิ่นที่อยู่ และนอกถิ่นที่อยู่ ภายใต้ข้อกำหนดตาม SMTA ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งอาจเป็นการส่งเสริมให้เกิดแรงกระตุ้นแก่นักปรับปรุงพันธุ์ภายในประเทศไทยให้มีการปรับปรุงพันธุ์อย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น หากได้รับพันธุ์พืชที่ดีและหลากหลายมากขึ้นจากการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของภาคีสมาชิกอื่น รวมทั้ง ศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (IARCs) และอาจส่งผลให้ภาคเกษตรกรรมของไทยเติบโตสู่ตลาดโลกอีกด้วย

แต่อย่างไรก็ดี เมื่อประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาฯ ก็จะส่งผลให้ต่างชาติสามารถเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทยได้โดยง่าย ยิ่งโดยเฉพาะประเทศภาคีสมาชิกอื่นที่เป็นประเทศอุตสาหกรรมที่มีระบบการผลิต และเทคโนโลยีที่ล้ำสมัยมากกว่าประเทศไทย อาจได้มาซึ่งผลผลิตที่มีศักยภาพดีกว่าสินค้าเกษตรท้องถิ่นของไทย ทั้งๆ ที่เป็นผลผลิตที่ได้มาจากการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศไทยเอง ซึ่งส่งผลให้ประเทศไทยต้องเข้าไปแข่งขันทางการค้าทางการเกษตรซึ่งทำให้ประเทศไทยสูญเสียผลประโยชน์เป็นอย่างมาก เพราะ ศักยภาพ ขีดความสามารถด้านเงินทุน และเทคโนโลยี ยังคงเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพัฒนาภาคเกษตรกรรมที่ประเทศไทย อาจยังไม่เท่าเทียมประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก

ASSUMPTION UNIVERSITY
LABOR OMNIA VINCIT
SINCE1969
มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

บทที่ 5
สรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุป

เดิมสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture: ITPGR) เป็นความตกลงระหว่างประเทศที่มีสถานะเป็นข้อถือปฏิบัติระหว่างประเทศที่ไม่ได้มีผลผูกผันทางกฎหมายเรียกว่า "ข้อถือปฏิบัติระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืช" (International Undertaking on Plant Genetic Resources: IUPGR) อันเป็นผลมาจากมติการประชุมสามัญประจำปีขององค์การอาหาร และการเกษตรแห่งสหประชาชาติที่ 8/83 (UN Food and Agriculture Organization: FAO) บนหลักการสำคัญที่กำหนดว่า ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเป็น "มรดกร่วมกันของมนุษยชาติ (Common Heritage of Mankind: CHM)" ซึ่งต้องอยู่บนพื้นฐานหลักการ "จัดทำข้อกำหนดที่เห็นชอบร่วมกัน" (Mutually Agreed Terms) ซึ่งต่อมามีสถานะเป็นสนธิสัญญาหลังจากมีการลงนามร่วมกันเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน ค.ศ. 2001 ในการประชุมสมัชชา FAO สมัยที่ 31 ณ ประเทศอิตาลี ซึ่งมีผู้แทนจากประเทศสมาชิกจำนวน 116 ประเทศให้การรับรอง โดยรัฐบาลไทยได้ร่วมลงนามรับรองสนธิสัญญาฯ เห็นชอบในหลักการ เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 ด้วย โดยมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน ค.ศ. 2004 หลังครบ 90 วัน นับจากวันที่มีประเทศต่างๆ ให้สัตยาบันครบ 40 ประเทศ ซึ่งปัจจุบัน สนธิสัญญาฯ นี้มีประเทศต่างๆ ร่วมลงนามเข้าเป็นภาคีสมาชิกแล้ว 120 ประเทศ[247]

สนธิสัญญาฯ ได้บัญญัติจำกัดขอบเขตเฉพาะเรื่อง "ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร" เท่านั้น ในขณะที่อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพมีขอบเขต ครอบคลุมความหลากหลายทางชีวภาพทั้งหมดทุกประเภท แต่มิได้มีบทบัญญัติครอบคลุมเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ (*ex situ* collection) และเรื่องสิทธิของเกษตรกรเป็นการเฉพาะ จึงอาจถือได้ว่าสนธิสัญญาฯ ฉบับนี้เป็นบทบัญญัติที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้ควบคู่กับอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ

หลักการในกฎหมายระหว่างประเทศที่ถือว่าทรัพยากรพันธุกรรมพืชเป็นมรดกร่วมกันของมนุษยชาติ (Common Heritage of Mankind) ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไป โดยให้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเปลี่ยนไปอยู่ภายใต้หลักอธิปไตยของรัฐตามหลักอำนาจอธิปไตยถาวรของรัฐเหนือทรัพยากรธรรมชาติ

---

[247] Food and Agricuture Organization of the United Nations, op.cit.

(Permanent Sovereignty over Natural Resources) ในอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ ค.ศ. 1992 ซึ่งกลายเป็นพื้นฐานสำคัญในการบัญญัติรับรอง "สิทธิอธิปไตยของรัฐ" (Sovereign Rights) ในสนธิสัญญาฯ

สนธิสัญญาฯ กำหนดให้การเข้าถึงทรัพยากรต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรม และได้ขยายขอบเขตของวัตถุประสงค์เพิ่มเติมที่ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หลักข้อหนึ่งของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งวัตถุประสงค์ของสนธิสัญญาฯ บัญญัติไว้ในมาตรา 1.1 ว่า

"เพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร รวมทั้งการแบ่งปันอย่างเป็นธรรมและยุติธรรมซึ่งผลประโยชน์ต่างๆ ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรดังกล่าว เพื่อความยั่งยืนของเกษตรกรรมและความมั่นคงทางอาหาร ทั้งนี้โดยสอดคล้องกับอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ[248]"

สนธิสัญญาฯ กำหนดให้มีการจัดตั้ง "ระบบพหุภาคีเพื่อการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืช" (Multilateral System of Access and Benefit-sharing) โดยครอบคลุมทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร จำนวน 64 รายการ ตามที่ระบุไว้ในภาคผนวกที่ 1 (Annex 1) ของสนธิสัญญาฯ โดยทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ภายใต้ระบบพหุภาคีฯ นั้นต้องมีลักษณะ 2 ประการคือ (1) ต้องเป็นทรัพยากรพันธุกรรมพืชซึ่งอยู่ภายใต้การจัดการและการควบคุมของภาคีสมาชิก (under the management and control of the Contracting Parties) และ (2) เป็นทรัพยากรที่เป็นสมบัติสาธารณะ[249] (in the public domain) ทั้งที่อยู่ในถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ (*in situ*) และนอกถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ (*ex situ*) รวมทั้งที่เก็บรวบรวมและอยู่ในความครอบครองของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (IARCs) ของสภาที่ปรึกษาด้านการวิจัยทางการเกษตรนานาชาติ (Consultative Group on International Agricultural Research: CGIAR) โดยสนธิสัญญาฯ กำหนดหลักการสำหรับภาคเอกชนในการแสดงเจตนาที่จะนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและเกษตรกรรมตามรายชื่อในภาคผนวกที่ 1 ในความครอบครองดูแลของตน มาเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในระบบพหุภาคีฯ โดยสมัครใจ ทั้งนี้ สนธิสัญญาฯ กำหนดให้ภาคีสมาชิกใช้มาตรการที่เหมาะสม เพื่อส่งเสริมจูงใจภาคเอกชนภายในรัฐของตน[250]

สนธิสัญญาฯ กำหนดขอบเขตการบังคับใช้โดยการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมจะต้องมีวัตถุประสงค์เป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนดในพันธกรณี คือ (1) การเข้าถึงต้องเป็นไปเพื่อ

---

[248] ITPGR 2001, Art. 1.1.

[249] Ibid., Art. 11.2.

[250] Ibid., Art. 11.3.

วัตถุประสงค์ในการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมพืช เพื่อการศึกษาวิจัยปรับปรุงพันธุ์ และการฝึกอบรมเรียนรู้ในด้านอาหารและการเกษตรเท่านั้น โดยจะไม่รวมไปถึงวัตถุประสงค์ด้านธุรกิจเคมีภัณฑ์ ยา และ/หรือธุรกิจอื่นๆ ที่ไม่ใช่ด้านอุตสาหกรรมอาหารหรืออาหารสัตว์[251] (2) จะต้องกระทำได้โดยสะดวกรวดเร็วไม่จำเป็นต้องมีการติดตามการเข้าถึงเฉพาะราย และจะต้องไม่มีค่าใช้จ่ายในการเข้าถึง หรือหากจะมีการเก็บค่าธรรมเนียม อัตราค่าธรรมเนียมจะต้องไม่มากไปกว่าค่าใช้จ่ายขั้นต่ำที่เกี่ยวข้อง[252] (3) ผู้ได้รับอนุญาตให้เข้าถึงจะต้องไม่ขอรับการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาหรือสิทธิใดๆ ที่จะเป็นการจำกัดการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชหรือสารพันธุกรรม (genetic parts) หรือส่วนหนึ่งส่วนใด (their components) ของทรัพยากรพันธุกรรมพืช ในรูปแบบที่ได้มาจากระบบพหุภาคี[253] (in the form received form the Multilateral System) และ (4) การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ได้รับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาหรือสิทธิใดๆ จะต้องปฏิบัติตามความตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งกฎหมายภายในที่เกี่ยวข้องของแต่ละประเทศ[254]

หลังจากการประชุมสภาบริหาร(Governing Body) ของสนธิสัญญาฯ ได้มีปรับปรุงจัดทำข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน (Standard Material Transfer Agreement: SMTA) ขึ้น ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของระบบพหุภาคี โดย SMTA ได้กำหนดบังคับใช้สำหรับการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรตามที่ระบุไว้ในภาคผนวกที่ 1 รวมไปถึงการถ่ายโอนข้อมูลที่มีการบันทึก (passport data) ที่เกี่ยวกับ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรภายใต้ระบบพหุภาคี ที่อยู่ภายใต้ขอบเขตที่กฎหมายอนุญาตให้ใช้ได้ โดยไม่เป็นความลับ โดยจะถูกถ่ายโอนจากผู้ให้ไปยังผู้รับ[255] ตาม SMTA นอกจากนี้ SMTA ยังกำหนดว่า หากมีการส่งมอบทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ได้รับต่อไปให้กับบุคคลอื่นหรือองค์กรอื่นๆ บุคคลที่สามซึ่งได้รับทรัพยากรพันธุกรรมพืชจะต้องผูกพันปฏิบัติตามเงื่อนไขในข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุทางพันธุกรรมแบบมาตรฐาน ในการแบ่งปันผลประโยชน์และในการปฏิบัติตามเงื่อนไขต่างๆตามบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ

ข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน (SMTA) ได้กำหนดสิทธิและหน้าที่ของผู้รับ (Rights and Obligations of the Recipient) ไว้อย่างชัดเจน เช่นเดียวกับที่บัญญัติไว้ในมาตรา 12.3 (d) ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งผู้รับจะต้องไม่อ้างสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา หรือสิทธิอื่นใดที่จำกัดการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่ถูกจัดหาภายใต้ข้อตกลง

---

[251] ITPGR 2001, Art. 12.3 (a).

[252] Ibid., Art. 12.3 (b).

[253] Ibid., Art. 12.3 (d).

[254] Ibid., Art. 12.3 (f).

[255] Standard Material Transfer Agreement, Art. 3.

ถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐานตามความหมายในมาตรา 12.4 ของสนธิสัญญาฯ หรือชิ้นส่วนหรือส่วนประกอบทางพันธุกรรมของทรัพยากรเหล่านั้น ในรูปแบบที่ได้รับ (in the form received) จากระบบพหุภาคี[256] ดังนี้ หากผู้รับมาซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรเปลี่ยนแปลงรูปแบบทรัพยากรพันธุกรรมที่ขอรับมาจากระบบพหุภาคี ย่อมสามารถนำไปขอความคุ้มครองจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาได้โดยไม่ขัดกับพันกรณีในสนธิสัญญาฯ เนื่องจากสนธิสัญญาฯ ไม่ได้ห้ามการขอรับสิทธิคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาสำหรับ "พันธุ์พืชที่ได้พัฒนาปรับปรุงขึ้นใหม่" แต่อย่างใด

ข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน (SMTA) กำหนดรูปแบบของการแบ่งปันผลประโยชน์ เมื่อมีการขอเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชในเชิงพาณิชย์ (Commercialization) เกิดขึ้นเท่านั้น ซึ่งผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ นั้น จะจ่ายเข้าสู่กลไกที่อ้างถึงในมาตรา 19.3 (f) ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งภาคีสมาชิกตกลงว่าลำดับความสำคัญจะถูกจัดให้ไว้สำหรับกิจกรรมของเกษตรกรในประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะประเทศด้อยพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ ตามมาตรา 18.5 ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งอาจไม่ใช่ประเทศซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมพืช และยังได้กำหนดที่ไม่มีเงื่อนไขจำกัด โดยไม่จำต้องแบ่งปันผลประโยชน์ หากกรณีที่บุคคลทั่วไปนำผลิตภัณฑ์ที่ใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์นั้นไป เพื่อทำการวิจัยและการปรับปรุงพันธุ์ต่อไปในอนาคต แต่ให้มีการส่งเสริมให้ผู้รับจ่ายค่าตอบแทนโดยความสมัครใจต่อกลไกที่จัดทำขึ้นโดยสภาบริหารของสนธิสัญญาฯ[257]

สำหรับทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่เก็บรวบรวมและอยู่ในความครอบครองของศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (IARCs) นั้น ในปัจจุบัน สภาบริหารของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) ได้จำทำข้อตกลง กับศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (International Agricultural Research Centers: IARCs) และสถาบันระหว่างประเทศอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องขึ้น เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2549 เพื่อกำหนดรายละเอียดในการจัดการพันธุกรรมที่เก็บรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่ถือครองโดยศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติของสภาที่ปรึกษาด้านการวิจัยทางการเกษตรนานาชาติ และสถาบันระหว่างประเทศอื่น โดยจะต้องปรับใช้ข้อตกลงการถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน (Standard Material Transfer Agreement: SMTA) กับประเทศภาคีสมาชิกของสนธิสัญญาฯ เมื่อมีการขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่เก็บรักษาไว้ และในขณะนี้ มีศูนย์วิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (IARCs)

---

[256] Standard Material Transfer Agreement, Art. 6.2.

[257] Ibid., Art. 6.8.

และสถาบันระหว่างประเทศอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องขึ้น ลงนามเข้าร่วมในข้อตกลงที่สภาบริหารจัดทำขึ้นเป็นจำนวน 15 ศูนย์[258]

จากการศึกษาพบว่า การที่ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) ส่งผลกระทบทางกฎหมายที่ชัดเจนต่อการบังคับใช้กฎหมายภายในเกี่ยวกับการคุ้มครองพันธุ์พืช การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศไทย จำนวน 64 รายการตามบัญชีในภาคผนวกที่ 1 ของสนธิสัญญาฯ ที่อยู่ในการควบคุมจัดการของรัฐ และเป็นสมบัติสาธารณะ โดยเฉพาะทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกถิ่นที่อยู่ (*ex situ*) ซึ่งต้องปฏิบัติตามพันธกรณีในสนธิสัญญาฯ โดยการนำระบบพหุภาคีฯ มาใช้แทนที่ พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ตามมาตรา 52 ส่งผลให้ประเทศไทยต้องลดทอนอำนาจอธิปไตยของรัฐ (Sovereignty) ซึ่งจะต้องอยู่ภายใต้กลไกและหลักการตามที่สนธิสัญญาฯ บัญญัติไว้

สนธิสัญญาฯ กำหนดให้มีการรับรอง "สิทธิของเกษตร" (Farmers' rights) อย่างชัดเจนและเต็มที่ โดยไม่จำกัดสิทธิของเกษตรกรในการเก็บ ใช้ประโยชน์ แลกเปลี่ยน และขายเมล็ดพันธุ์ หรือส่วนขยายพันธุ์ที่ได้จากการทำการเกษตร[259] ซึ่งตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 33 (4) และมาตรา 47 (3) นั้น กำหนดข้อจำกัดห้ามเกษตรกรมิให้นำพันธุ์พืชไปเพาะปลูกต่อ หรือขยายพันธุ์ได้ไม่เกินสามเท่าของปริมาณที่ได้มา หากพันธุ์พืชนั้น เป็นพันธุ์พืชที่มีการประกาศให้พันธุ์พืชที่ควรส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์ อันเป็นการจำกัดสิทธิที่เกษตรกรพึงมี ซึ่งไม่สอดคล้องกับบทบัญญัติของสนธิสัญญาฯ ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบในการบังคับใช้กฎหมายภายในของประเทศไทยในอนาคต ถึงแม้สนธิสัญญาฯ จะไม่ได้กำหนดเป็นพันธกรณีบังคับให้ประเทศภาคีสมาชิกต้องมีการออกกฎหมายรับรองหรือคุ้มครองสิทธิเกษตรกรแต่อย่างใด เพียงแต่ให้เป็นไปตามกฎหมายภายในประเทศ ซึ่งเป็นเรื่องที่ในแต่ละประเทศจะกำหนดขึ้นว่าจะนำไปบัญญัติเป็นกฎหมายหรือไปกำหนดเป็นนโยบายแห่งรัฐ

แม้สนธิสัญญาฯ จะกำหนดให้การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในถิ่นที่อยู่ของประเทศไทยสามารถบังคับใช้ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข ที่บัญญัติไว้ในกฎหมายภายในของประเทศไทยก็ตาม แต่ทั้งนี้ สนธิสัญญาฯ ตกลงให้ใช้กฎหมายภายในประเทศได้โดยต้องไม่มีอคติต่อบทบัญญัติอื่นๆ ภายใต้มาตรานี้[260] เท่ากับว่าการจะบังคับใช้กฎหมายภายในประเทศได้นั้น จะต้องไม่ขัดกับบทบัญญัติตามมาตรา 12 ของสนธิสัญญาฯ ซึ่งการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ จะต้องกระทำได้โดยสะดวกรวดเร็ว โดยไม่มีค่าใช้จ่าย หรือให้เก็บค่าธรรมเนียมต่ำสุด และห้ามมิให้มีการติดตามการ

---

[258] Food and Agriculture Organization of the United Nations, op.cit.

[259] Standard Material Transfer Agreement, Art. 9.3.

[260] ITPGR 2001, Art. 12.3 (h).

ใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช[261] เช่นนี้ ย่อมทำให้เกิดผลกระทบในการบังคับใช้กฎหมายตาม พ.ร.บ. คุ้มครองพันธุ์พืช 2542 สำหรับการขอเข้าถึงพันธุ์พืชป่า และพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปในถิ่นที่อยู่ของประเทศไทยซึ่งกำหนดให้การเข้าถึงต้องมีการขออนุญาตและทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์

สนธิสัญญาฯ กำหนดให้ผู้ที่ต้องการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ จะต้องเคารพสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาเหนือทรัพยากรพันธุกรรมพืชนั้นๆ ซึ่งผู้ขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่มีการคุ้มครองโดยทรัพย์สินทางปัญญาไม่ว่าของรัฐหรือเอกชนจะต้องมีการขออนุญาตและต้องเกิดการแบ่งปันผลประโยชน์ตามกฎหมายภายในของประเทศไทย ซึ่งบทบัญญัตินี้มีขึ้นเพื่อเป็นการชักจูงใจให้เอกชนผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืช ยินยอมนำเอาทรัพยากรพันธุกรรมพืชของตนเข้าร่วมกับระบบพหุภาคีฯ แต่อย่างไรก็ดี หากพิจารณาในมาตรา 12.3 (b) ของสนธิสัญญาฯ ที่กำหนดให้มีการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีฯ ได้โดยสะดวกรวดเร็ว โดยไม่มีค่าใช้จ่าย หรือให้เก็บค่าธรรมเนียมต่ำสุด และห้ามมิให้มีการติดตามการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชแล้ว ก็อาจเห็นได้ว่า สนธิสัญญาฯ ยังขาดความชัดเจนและมีบทบัญญัติที่ขัดแย้งกันเอง

นอกจากนี้ สนธิสัญญาฯ กำหนดให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่เกษตรกรในประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะประเทศด้อยพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ ซึ่งประเทศไทยไม่ได้ถูกจัดอยู่ในประเทศทั้งสองกลุ่มดังกล่าว จึงอาจทำให้โอกาสที่ประเทศไทยจะได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์แทบจะไม่อาจเกิดขึ้นได้เลย และสนธิสัญญาฯ ยังกำหนดข้อยกเว้นโดยไม่มีเงื่อนไขจำกัดโดยไม่จำต้องแบ่งปันผลประโยชน์ ตาม SMTA ในกรณีที่บุคคลทั่วไปนำผลิตภัณฑ์ที่ใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์นั้นไป เพื่อทำการวิจัยและการปรับปรุงพันธุ์ต่อไป ซึ่งประเทศไทยผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมจะไม่ได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์ใดๆ อีกทั้ง การที่ประเทศไทยจะเรียกร้องให้มีการแก้ไขบทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ ข้อกำหนดตาม SMTA และภาคผนวกต่างๆ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประเทศชาตินั้น เป็นเรื่องที่อาจเกิดได้ยากในทางปฏิบัติ เนื่องจากการดำเนินการของสภาบริหารจะต้องกระทำโดยใช้มติเอกฉันท์ (Consensus) เท่านั้น

5.2 ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากการเข้าร่วมในสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (ITPGR) จะส่งผลกระทบทางกฎหมายในการปฏิบัติตามพันธกรณีของสนธิสัญญาฯ ต่อประเทศไทยหลายประการ อีกทั้ง บทบัญญัติในสนธิสัญญาฯ และข้อกำหนดในข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุพันธุกรรมแบบมาตรฐาน (SMTA) ที่สภาบริหาร (Governing Body) จัดทำขึ้น ยังขาดความชัดเจนใน

---

[261] ITPGR 2001, Art. 12.3 (b).

หลายประเด็น ในขณะซึ่งประโยชน์ที่จะได้จากการเข้าร่วมในสนธิสัญญาฯ นั้นแทบจะน้อยมาก ประเทศไทยจึงจำต้องพิจารณาเพื่อแก้ไขกฎหมายในการอนุวัติการ (Implementation) และส่งเสริมนโยบายของรัฐ เพื่อให้สอดคล้องกับพันธกรณี พร้อมทั้งหาแนวทางการบรรเทาผลกระทบทางกฎหมายต่อการปฏิบัติตามพันธกรณีของสนธิสัญญาฯ โดยอาจต้องลดจำนวนทรัพยากรพันธุกรรมพืชของไทยที่จะต้องอยู่ภายใต้ระบบพหุภาคีฯ ลงให้มากที่สุดซึ่งอาจกระทำโดยการกระจายสมบัติสาธารณะให้เป็นสมบัติของชุมชนให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

ดังนี้ ผู้เขียนจึงขอเสนอแนะแนวทางเพื่อปรับปรุงแก้ไขกฎหมายในการอนุวัติการ (Implementation) เพื่อให้สอดคล้องกับพันธกรณีตามสนธิสัญญาฯ และแนวทางการบรรเทาผลกระทบทางกฎหมายต่อการปฏิบัติตามพันธกรณีของสนธิสัญญาฯ ดังนี้คือ

1. ควรมีการปรับปรุงแก้ไขข้อจำกัดทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของเกษตรกร ในพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ตามมาตรา 33 (4) และมาตรา 47 (3) ซึ่งกำหนดข้อจำกัดสิทธิที่เกษตรกรพึงมี โดยห้ามเกษตรกรมิให้นำพันธุ์พืชไปเพาะปลูกหรือขยายพันธุ์ได้ไม่เกินสามเท่าของปริมาณที่ได้มา หากพันธุ์พืชนั้นได้รับการประกาศเป็นพันธุ์พืชที่ควรส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์ ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางในบทบัญญัติตามมาตรา 9.3 ของสนธิสัญญาฯ และเพื่อความเหมาะสม

ทั้งนี้ เนื่องจากหากพันธุ์พืชนั้น เป็นพันธุ์พืชที่ควรส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์แล้ว ก็ยิ่งไม่ควรจำกัดสิทธิของเกษตรกร ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์อย่างแท้จริง ทำให้เกษตรกรสามารถนำพันธุ์พืชไปพัฒนาปรับปรุงในรุ่นต่อๆ ไปได้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ควรมีการกำหนดนโยบายส่งเสริมให้มีการคุ้มครองสิทธิของเกษตรกรอย่างเหมาะสมและเป็นธรรมโดยไม่จำกัดสิทธิขั้นพื้นฐานที่พึงมี

2. ควรมีการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายในพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ตามมาตรา 47 ในเรื่องการขอเข้าถึงพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นให้ชัดแจ้ง โดยอาจกำหนดให้การเข้าถึงจะต้องมีการขออนุญาตจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกร หรือสหกรณ์ ที่ได้รับหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นซึ่งเป็นผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นนั้นแทนชุมชน และต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการก่อน รวมทั้งในเรื่องการจัดทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์โดยเฉพาะตามมาตรา 47 และมาตรา 48 ควรมีการกำหนดให้ชัดเจนว่าจะต้องมีการจัดทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์กันเมื่อใด ก่อนหรือหลังการเข้าถึงพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น และควรมีการกำหนดว่าจะให้ผู้ใดเป็นผู้มีอำนาจในการจัดทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์กับผู้ที่ขอเข้าถึงและใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช

ทั้งนี้ เนื่องจากเพื่อมิให้เป็นการเปิดช่องทางให้เกิดการฉกฉวยเอาทรัพยากรพันธุกรรมพืช ซึ่งเป็นพืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นไปใช้ประโยชน์ได้โดยง่าย และเพื่อให้เกิดการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

3. ควรมีการกำหนดให้ผู้ยื่นคำขอรับความคุ้มครองในกฎหมายสิทธิบัตร จะต้องเปิดเผยแหล่งที่มาของทรัพยากรพันธุกรรมพืชหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง และต้องแสดงให้ปรากฏว่าการได้มาซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ได้รับความยินยอมจากรัฐหรือผู้ทรงสิทธิอย่างถูกต้อง

ทั้งนี้ เนื่องจากเพื่อมิให้เกิดการฉกฉวยเอาทรัพยากรพันธุกรรมพืชไปใช้โดยมิได้รับอนุญาตและเพื่อให้เกิดการแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่เจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมพืชหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นอย่างแท้จริงด้วย ซึ่งเรื่องนี้เป็นแนวคิดเหมือนเช่นกฎหมายของประเทศอินเดีย

4. ควรมีการกำหนดมาตรการเกี่ยวกับการบริหารจัดการในการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศไทย โดยอาจกำหนดองค์กรอิสระ หรือหน่วยงานของรัฐ ที่ต้องรับผิดชอบดูแลอย่างชัดเจน และควรมีการจัดทำระบบทะเบียน หรือฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ เพื่อปกป้องมิให้ประเทศภาคีสมาชิกอื่นเข้าถึงและนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชไปใช้ประโยชน์ได้โดยง่าย

ทั้งนี้ เนื่องจากเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการกำกับควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชเป็นการเฉพาะ และเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงกับชุมชนท้องถิ่นและประชาชน เพื่อให้สิทธิของชุมชนท้องถิ่นได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจัง ให้มีการคุ้มครองพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้ทรัพยากรพันธุกกรมพืชของไทยที่จะอยู่ภายใต้ระบบพหุภาคีฯ ของสนธิสัญญาฯ มีขอบเขตที่จำกัดลง เนื่องจากระบบพหุภาคีฯ จะใช้บังคับกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่เป็นสมบัติของสาธารณะ (Public domain) และอยู่ภายใต้การจัดการและควบคุมของรัฐบาลเท่านั้น

5. ควรมีการกำหนดนโยบายและหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศไทยที่อยู่นอกถิ่นที่อยู่ (*exsitu*) ในต่างประเทศ โดยอาจกำหนดหน้าที่ให้รัฐมีนโยบายให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้แก่นักปรับปรุงพันธุ์พืชและเกษตรกรของประเทศไทยในการขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชนั้นๆ นอกราชอาณาจักรไทย

ทั้งนี้ เนื่องจากสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร มิได้มีบทบัญญัติใดๆ เป็นการกำหนดห้ามมิให้ประเทศเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมพืชอ้างสิทธิของตนเหนือทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่มีถิ่นกำเนิดในประเทศแต่อยู่นอกถิ่นที่อยู่ (*ex situ*) นอกราชอาณาจักร ทั้งนี้ เพื่อจะได้ทราบถึงข้อมูลพันธุ์พืชของประเทศไทยนอกราชอาณาจักรไทย และเพื่อเป็นการติดตามทรัพยากรพันธุกรรมพืชของประเทศไทย เมื่อมีการขอเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชนอกถิ่นที่อยู่ (*exsitu*) ของประเทศไทยในต่างประเทศตามพันธกรณีของสนธิสัญญาฯ

บรรณานุกรม

หนังสือ

กฎกระทรวง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และอัตราการจัดสรรเงินกองทุนคุ้มครองพันธุ์พืชให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2550.

กฤต ไกรจิตติ. การดำเนินการในการเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพมหานคร: กองสนธิสัญญา กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงต่างประเทศ, 1998.

กวี วุติกุล. การปรับปรุงพันธุ์พืช. กรุงเทพมหานคร, 2517.

ก่องกานดา ชยามฤต. คู่มือจำแนกพรรณไม้. กรุงเทพมหานคร: ส่วนพฤกษาศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ หอพรรณไม้ กรมป่าไม้, 2545.

เกษตรและสหกรณ์, กระทรวง. ประกาศเรื่อง กำหนดชนิดพืชเป็นพันธุ์พืชใหม่ที่จะได้รับความคุ้มครองตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 (ฉบับที่ 8), 1 กรกฎาคม 2551.

จักรกฤษณ์ ควรพจน์. กฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร และเครื่องหมายการค้า. กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม, 2548.

จิตราภรณ์ ธวัชพันธุ์. หลักอนุกรมวิธานพืช. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2548.

ชนภัทร วินยวัฒน์. คำอธิบายเบื้องต้นอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ 2535. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2538.

ชมุเจตน์ กาญจนเกษร. อนุสัญญาและกฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2539.

ไชยยศ เหมะรัชตะ. ลักษณะของกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

ยศวดี อึ้งวิเชียร. การอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมพืชกับงานด้านแหล่งพันธุกรรมพืชของไทย. กรุงเทพมหานคร: กองโครงการและประสานงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2540.

ระเบียบคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืชว่าด้วยการบริหารกองทุนและการควบคุมการใช้จ่ายเงินกองทุน พ.ศ. 2546.

ระเบียบคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืชว่าด้วยการศึกษา ทดลอง หรือวิจัย พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่าที่มิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในทางการค้า พ.ศ. 2547.

วิชาการเกษตร, กรม. กองคุ้มครองพันธุ์พืช. ผลการปฏิบัติงานประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2549. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2550.

วิชาการเกษตร, กรม. ประกาศเรื่อง ชื่อพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการจดทะเบียนตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 (ฉบับที่ 3), 15 ธันวาคม 2551.

วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, กระทรวง. สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. หนึ่งทศวรรษ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ เล่ม 1 ความเป็นมาและเนื้อหาของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2545.

วิสุทธิ์ ใบไม้. สถานภาพความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2538

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. หนึ่งทศวรรษ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ เล่ม 1 ความเป็นมาและเนื้อหาของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2545.

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ: คิดในระดับโลกและทำในระดับประเทศ. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2539.

สุรินทร์ ปียะโชคณากุล. พันธุวิศวกรรมเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544.

อำพล เสนารงค์. สถานภาพทรัพยากรพันธุกรรมพืชในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, 2537.

Agreement between (Name of IARCs) and FAO, Acting on Behalf of the Governing Body of the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture.

Bonn guidelines 2002.

ITPGR 2001.

Standard Material Transfer Agreement.

UPOV Convention 1978 and 1991.

บทความ

จักรกฤษณ์ ควรพจน์. กฎหมายลักษณะเฉพาะเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรชีวภาพและส่งเสริมคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น. บทบัณฑิต 56 (2543): 8.

จักรกฤษณ์ ควรพจน์. กรณีข้าวหอมมะลิ: ทางออกอยู่ไหน. GMO สงครามเทคโนโลยีชีวภาพ การปฏิวัติครั้งที่สาม: สงครามมนุษยชาติที่ไม่มีการประกาศ, หน้า 95-99. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เนชั่นบุ๊คส์, 2545.

จักรกฤษณ์ ควรพจน์. ข้าวหอมมะลิ กรณี "Jasmati". GMO สงครามเทคโนโลยีชีวภาพ การปฏิวัติครั้งที่สาม: สงครามมนุษยชาติที่ไม่มีการประกาศ, หน้า 100-105. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เนชั่นบุ๊คส์, 2545.

จักรกฤษณ์ ควรพจน์. สงครามแย่งชิงพันธุกรรม. GMO สงครามเทคโนโลยีชีวภาพ การปฏิวัติครั้งที่สาม: สงครามมนุษยชาติที่ไม่มีการประกาศ, หน้า 85-94. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เนชั่นบุ๊คส์, 2545.

จักรกฤษณ์ ควรพจน์. สิทธิบัตร แนวความคิด และบทวิเคราะห์. นิติธรรม (2541): 134-140.

ธีรวิทย์ พันธุ์เกษม. พันธุกรรมที่ต้องเข้าใจ. มติชนสุดสัปดาห์ 26 (4-10 พฤศจิกายน 2548): 31.

นันทน อินทนนท์. กฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืช: แนวความคิดและบทวิเคราะห์.ใน นันทน อินทนนท์ (บรรณาธิการ), ทรัพย์สินทางปัญญาในยุคโลกาภิวัฒน์ เล่ม 2, หน้า 758-793. กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2547.

บัณฑูร เศรษฐศิโรตม์ และจักรกฤษณ์ ควรพจน์. การแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมและปัญหาการแย่งชิงพันธุกรรม: ศึกษาจากกรณีข้าวหอมมะลิ. บทบัณฑิต 58 (2545): 8-34.

ประสิทธิ์ ใจศิล. ระบบงานปรับปรุงพันธุ์. แก่นเกษตร 14 (กันยายน-ตุลาคม 2529): 237-248.

ปิยะศักดิ์ ชอุ่มพฤกษ์. พันธุวิศวกรรมกับการปรับปรุงพันธุ์พืช. แก่นเกษตร 16 (มกราคม-กันยายน 2531): 25-35.

รัชนี ฉจีราช. เครื่องหมายโปรตีนในพืชสกุล Piper L.บางชนิด. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 23 (เมษายน-มิถุนายน 2544): 311-316.

วิชา ธิติประเสริฐ และจิระศักดิ์ กีรติคุณากร. ระบบการคุ้มครองพันธุ์พืชในประเทศไทย. วารสารวิชาการเกษตร 21 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2546): 170-182.

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. การรุกรานของโจรสลัดชีวภาพ. สารคดี 14 (พฤษภาคม 2541): 88-98.

สมชาย รัตนซื่อสกุล. กฎหมายเฉพาะ *(sui generis)* สำหรับการคุ้มครองทรัพยากรพันธุกรรมพืช (Sui Genetic for Protection of Plant Genetic Resources): 1-27.

สมชาย รัตนซื่อสกุล. โจรสลัดชีวภาพ (Bio-piracy): ที่มา-ปัญหา และแนวทางสำหรับประเทศไทยตามกรอบความตกลงทริปส์. วารสารนิติศาสตร์ 33 (มีนาคม 2546): 100-108.

สุทัศน์ ศรีพัฒนวงศ์. รัฐธรรมนูญ ปี 2540 มิติใหม่แห่งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. ความหลากหลายทางชีวภาพ (กันยายน-ตุลาคม 2542): 5.

เอกดนัย กอกิมพงษ์. Thermal Cycler เครื่องเพิ่มปริมาณดีเอ็นเอโดยวิธี PCR. LAB. TODAY 3 (ธันวาคม 2547): 51-55.

Rajapakse, S. Rajapakse and others, Genetic linkage mapping in peach using morphological RFLP and RAPD markers. Theor Appl Genet 90 (1995): 503-510.

วิทยานิพนธ์

กิตติ ยิ่งปัญญาโชค. "การวิเคราะห์กฎหมายเพื่อคุ้มครองภูมิปัญญาบ้านว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

กิตติ ไทยสมบูรณ์. "วิเคราะห์และเปรียบเทียบวิวัฒนาการของระบบการคุ้มครองพืช." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ชนภัทร วินยวัฒน์. "ข้อพิจารณาของไทยในด้านทรัพยากรพันธุกรรมพืชสำหรับการเข้าร่วมอนุสัญญาความหลาหลายทางชีวภาพ." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

ชวลิต สุยตระกูล. "การเตรียมความพร้อมของประเทศไทยในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมตามอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ค.ศ. 1992." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

รัฐพล ฉัตรบรรยงค์. "การตรวจสอบพันธุ์อ่อนโดยการใช้ลักษณะทางสัณฐานวิทยาร่วมกับการตรวจสอบลายพิมพ์ DNA ด้วยเทคนิค AFLP." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2549.

รายงานการวิจัย

กอบกุล รายะนาคร. รายงานการวิจัย เรื่องพันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิ่งแวดล้อม. มูลนิธิสาธารณะสุขแห่งชาติ และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. หมายเลข 12. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม, 2548.

จักรกฤษ์ ควรพจน์ และคนอื่นๆ. รายงานการวิจัย เรื่องกฎหมายด้านชีวภาพของประเทศไทย. โครงการศึกษาวิจัย ของศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพมหานคร, 2545.

จักรกฤษณ์ ควรพจน์ และคนอื่นๆ. รายงานการวิจัย เรื่องโครงการศึกษาผลกระทบการเข้าเป็นภาคีสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร. สำนักงานมาตราฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. กรุงเทพมหานคร, 2547.

ชยันต์ ตันติวัสดาการ และปัทมาวดี โพชนุกูล ซูซูกิ. รายงานการวิจัย เรื่องความพร้อมของไทยในการเข้าร่วมสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพมหานคร, 2551.

พันธ์เทพ วิทิตอนันต์ และนันทน อินทนนท์. รายงานการวิจัย เรื่องแนวทางการจัดทำร่างกฎหมายด้านการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศไทย. สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร, 2551.

ฟาริดา ดุริยะพงศ์. รายงานการวิจัย เรื่องเจาะลึก...สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพมหานคร, 2551.

ลอยลม ประเสริฐศรี. รายงานการวิจัย เรื่องการประเมินผลประโยชน์ในการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมข้าวของไทยตามกรอบสนธิสัญญา ITPGR. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพมหานคร, 2551.

อรรัมภา รัตนมณี. รายงานการวิจัย เรื่องปัญหาการใช้ความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า(TRIPs) และอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) ในการคุ้มครองทรัพยากรชีวภาพ: ศึกษาปัญหาโจรสลัดทางชีวภาพ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพมหานคร, 2551.

จุลสาร เอกสารอัดสำเนาและเอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์

มนู โอมะคูปต์. อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพไม่ดีตรงไหน. กรุงเทพมหานคร, 2539. (อัดสำเนา)

บันทึกจาก ปฐกถา การบรรยาย และเอกสารประกอบการบรรยาย การประชุม-สัมมนา

จักรกฤษ์ ควรพจน์, เจริญ คัมภีรภาพ และบัณฑูร เศรษฐศิโรฒม์. "แนวคิดและข้อเสนอต่อการแก้ไขร่าง พ.ร.บ. คุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์." เอกสารประกอบการพิจารณาของคณะกรรมาธิการร่วมกันของรัฐสภาเพื่อพิจารณาร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์, 2546.

จักรกฤษ์ ควรพจน์. "ระบบพหุภาคีเพื่อการจัดการทรัพยากรพันธุกรรมพืช." เอกสารประกอบการประชุม เรื่องคณะกรรมการพิจารณากระบวนการให้สัตยาบันสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture: ITPGR) ครั้งที่ 1. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 7 ตุลาคม 2548.

เจริญ คัมภีรภาพ. "อำนาจอธิปไตยและสิทธิอธิปไตยเหนือฐายทรัพยากรพันธุกรรมพืช." เอกสารประกอบการประชุม เรื่องคณะกรรมการพิจารณากระบวนการให้สัตยาบันสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture: ITPGR) ครั้งที่ 1. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 7 ตุลาคม 2548.

บัณฑูร เศรษฐศิโรตม์. "สิทธิเกษตรกรกับการอนุรักษ์ พัฒนาพันธุกรรมพืช." เอกสารประกอบการประชุม เรื่องคณะกรรมการพิจารณากระบวนการให้สัตยาบันสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture: ITPGR) ครั้งที่ 1. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 7 ตุลาคม 2548.

เบญจพรรณ เอกะสิงห์. "สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร." เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่องก้าวให้ทันโลกกับเรื่องใกล้ตัว. สำนักงานบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 3 กันยายน 2547.

สุรวิช วรรณไกรโรจน์. "การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของฐานทรัพยากรพันธุกรรมพืช." เอกสารประกอบการประชุม เรื่องคณะกรรมการพิจารณากระบวนการให้สัตยาบันสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture: ITPGR) ครั้งที่ 1. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 7 ตุลาคม 2548.

สื่อไม่ตีพิมพ์

กฤษฎา บุญชัย. สถานการณ์และแนวโน้มการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของไทย. ใน http://www.measwatch.org/autopage/show_page.php?t=16&s_id=2&d_id=2. Access date June 8, 2009.

คุ้มครองชื่อเสียงข้าวไทย ด้วย ก.ม. คุ้มครองสิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์. ฐานเศรษฐกิจ (15-18 มิถุนายน 2551). ใน http://www.thannews.th.com/detialnews.php?id=T0623314&issue=2331. Access date July 10, 2009.

โครงการจัดการข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศไทย (Biodiversity Data Management Project). ใน http://203.146.36.21/builder/moac/ag- diversity.php. Access date May 28, 2009.

จักรกฤษณ์ ควรพจน์. ทริปส์ผนวก: ภัยคุกคามต่อเกษตรกรรมไทย. ใน http://www.measwatch.org/autopage/print.php?t=1&s_id=329&d_id=329&page=1. Access date July 19, 2009.

จักรกฤษณ์ ควรพจน์. โจรสลัด VS โจรสลัดชีวภาพ ความแตกต่างอยู่ที่ผลประโยชน์. ใน http://www.biothai.net. Access date June 12, 2009.

จิระศักดิ์ กีรติคุณากร. การคุ้มครองพันธุ์พืชและการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่. ใน http://www.doa.go.th/pvp/index/newpvp.doc. Access date June 9, 2009.

ทิพย์สุรางค์ วาทิตต์พันธุ์, พิมพ์พชา ปิยะเกศิน และสมชาย รัตนซื่อสกุล. ความก้าวหน้าในการจัดทำระบอบระหว่างประเทศว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์. ใน http://www.biothai.net/web/file/FriFebruary2009-13-06-45-ABS_CBD_13_02_52__110252. pdf. Access date May 2, 2009.

บัณฑูร เศรษฐศิโรตม์ และคนอื่นๆ. ผลกระทบต่อสุขภาพจากการเปิดเสรีการค้า กรณีการคุ้มครองพันธุ์พืช สมุนไพร และภูมิปัญญาการแพทย์ของไทย. ใน http://www.ftawatch.org/autopage1/show page.php?t=6&s_id=6&d_id=6. Access date July 22, 2009.

บันฑูร เศรษฐศิโรตม์. FTA ไทย-สหรัฐฯ ได้ไม่คุ้มเสีย. ใน http://www.thaico.net/b_pnews/48041306.htm. Access date July 18, 2009.

วราภรณ์ เหลืองทอง. ความตกลงว่าด้วยสิทธิ์ในทรัพย์สินทางปัญญาเกี่ยวกับการค้าAgreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, Including Trade in counterfeit Goods (TRIPs). ใน http://learners.in.th/blog/mytask1/79838. Access date June 5, 2009.

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. โจรสลัดชีวภาพ. ใน http://www.biothai.net/web/file/ SatSeptember2007-17-54-20 piracy_04.pdf. Access date June 15, 2009.

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. พันธุวิศวกรรมกับสิทธิชุมชนและเกษตรกร. ใน http://www.biothai.net/autopage1/print.php?t=17&s_id=1&d_id=1&page=1. Access date May 10, 2009.

ศักดิ์สิทธิ์ แสงชนินทร์ และนันทิยา ทองคณารักษ์. ความมั่นคงด้านอาหาร: ภัยคุกคามแห่งศตวรรษที่ 21 (Food Security: the emerging risk of the 21st century). ใน http://www.srithailand.org/data/6-08-51%20commentaries%20ความมั่นคงทางอาหาร.pdf. Access date May 5, 2009.

สมชาย รัตนซื่อสกุล. ข้อเสนอทางกฎหมายต่อการคุ้มครองทรัพยากรพันธุกรรมพืชภายใต้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศไทย. ใน http://www.biothai.net/web/show_page.php?h=47&s_id=20&d_id =20&page=1. Access date May 30, 2009.

สมชาย รัตนซื่อสกุล. บทบาทของระบบทรัพย์สินทางปัญญาในข้อตกลงเขตการค้าเสรีต่อภาคเกษตรกรรมของประเทศไทย. ใน http://www.measwatch.org/autopage/file/TueMarch2009-11-56-50-29_IRP_Ari_260551.pdf. Access date July 18, 2009.

สมชาย รัตนซื่อสกุล. ระบบเอกสารรับรองในกระบวนการแบ่งปันผลประโยชน์ภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Certification System in Benefit Sharing Process under Convention on Biological Diversity). ใน http://www.measwatch.org/autopage/file/FriJune2008-18-0-27-CBD.pdf. Access date August 8, 2009.

สมชาย รัตนซื่อสกุล. การเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืช: ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับประเทศไทย. ใน http://www.measwatch.org/autopage/show_page.php? t=16&s_id=1&d_id=1. Access date June 5, 2009.

อนุสัญญา UPOV การค้าเมล็ดพันธุ์พืชภายใต้ FTA. ใน http://www.ftawatch.org/news/view.php?id=4818. Access date July 18, 2009.

Document on Countries with Economies in Transition. At http://www.oecd.org/document/51/0,3343,en_2649_34361_2346419_1_1_1_1,00.html. Access date August 19, 2009.

United Nations. The Least Developed Countries Report 2009. At http://www.unctad.org/Templates/ webflyer.asp? docid=11721 &in+ItemID= 3617 & lang=1. Access date August 9, 2009.

กฎหมาย

พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542.

พระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบงชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546.

พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542.

พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507.

พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2532.

พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2542.

พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2550.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

บทบัญญัติ

สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืช

เพื่ออาหารและการเกษตร

(International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture)

บทบัญญัติ
สนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืช เพื่ออาหารและการเกษตร
(International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture)[1]

อารัมภบท

ภาคีสมาชิก

เชื่อถือ ในความพิเศษตามธรรมชาติของทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ลักษณะเฉพาะของพืชเหล่านั้น และปัญหาที่ต้องการทางออกที่ชัดเจน

เตือน ถึงการร่อยหรอลงของทรัพยากรดังกล่าว

ทราบ ว่าทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร เป็นธุระร่วมกันทุกประเทศ เนื่องจากทุกประเทศต้องพึ่งพาทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรซึ่งกำเนิดในที่อื่นๆ เป็นอย่างมาก

รับรู้ ว่าการอนุรักษ์ การสำรวจ การรวบรวม การแยกแยะลักษณะ การประเมินคุณค่า และการรวบรวมเป็นเอกสารเกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร เป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายของปฏิญญากรุงโรมว่าด้วยความมั่นคงทางอาหารของของโลก (Rome Declaration on World Food Security) และของแผนการดำเนินงานของการประชุมสุดยอด (World Food Summit Plan of Action) ว่าด้วยอาหารโลก และเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนทางการเกษตรเพื่อคนรุ่นนี้และรุ่นต่อๆ ไป รวมถึงความสามารถของประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจในการอาสาดำเนินภารกิจนี้จำเป็นจะต้องเสริมความเข้มแข็งโดยด่วน

---

[1] จักรกฤษณ์ ควรพจน์ และคนอื่นๆ, "โครงการศึกษาผลกระทบการเข้าเป็นภาคีสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร," รายงานฉบับสมบูรณ์เสนอต่อกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ, พฤษภาคม 2547.

จดจำ ว่าแผนการดำเนินงานทั่วโลกเพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (Global Plan of Action for the Conservation and Sustainable of Plant Genetic Resources for Food and Agriculture) เป็นกรอบการดำเนินของกิจกรรมดังกล่าวที่ได้ตกลงกันไว้ในระดับนานาชาติ

รับรู้ความคืบหน้า ว่าทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร เป็นวัตถุดิบที่ขาดไม่ได้สำหรับส่งเสริมให้พันธุกรรมของพืชเพื่อการเพาะปลูกดีขึ้น ไม่ว่าจะโดยการคัดสรรโดยเกษตรกร การปรับปรุงพันธุ์พืชแบบดั้งเดิม หรือเทคโนโลยีชีวภาพสมัยใหม่ และเป็นสิ่งจำเป็นในการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่ไม่คาดหมายได้ของสิ่งแวดล้อม และความจำเป็นของมนุษย์ในวันข้างหน้า

ยืนยัน ว่าการช่วยเหลือของเกษตรกรทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตในทุกภูมิภาคทั่วโลก โดยเฉพาะกลุ่มที่อยู่ในแถบศูนย์กลางก่อกำเนิดและความหลากหลาย ในการอนุรักษ์ ส่งเสริมให้ดีขึ้น และทำให้ดำรงอยู่ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้ บนพื้นฐานแห่งสิทธิเกษตรกร

ยืนยันเพิ่มเติม ว่าสิทธิในการเก็บรักษา ใช้ แลกเปลี่ยน และขาย เมล็ดพันธุ์ที่เก็บไว้ใช้ในไร่ (farm-saved seed) และส่วนขยายพันธุ์ (propagating material) ที่ได้รับการรับรองภายใต้สนธิสัญญานี้ และในการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับ และในการแบ่งปันอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกันซึ่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น จากการใช้ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร เป็นมูลฐานให้เกิดความสำนึกในสิทธิเกษตรกร เช่นเดียวกับเป็นการส่งเสริมสิทธิเกษตรกรทั้งในระดับชาติ และนานาชาติ

รับรอง ว่าสนธิสัญญานี้และข้อตกลงระหว่างประเทศอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับสนธิสัญญานี้ควรจะสนับสนุนซึ่งกันและกันในมุมมองเพื่อการเกษตรที่ยั่งยืน และความมั่นคงทางอาหาร

ยืนยัน ว่าไม่มีอะไรในสนธิสัญญานี้ที่จะต้องได้รับการตีความไปในทางที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิทธิและพันธกรณีของภาคีสมาชิกภายใต้ข้อตกลงระหว่างประเทศอื่นๆ

เข้าใจ ว่าอาขยานข้างต้นมิได้มุ่งหมายจะสร้างลำดับศักดิ์ระหว่างสนธิสัญญานี้กับข้อตกลงระหว่างประเทศอื่นๆ

ทราบ ว่าปัญหาเกี่ยวกับการจัดการที่อยู่ในจุดตัดระหว่างการเกษตร สิ่งแวดล้อม การพาณิชย์ และเชื่อว่าควรจะมีการผูกสัมพันธ์ (synergy) ในท่ามกลางภาคต่างๆ เหล่านี้

ทราบ ถึงความรับผิดชอบของพวกเขาที่มีต่อคนรุ่นก่อน และคนรุ่นต่อไปที่จะต้องรักษาไว้ซึ่งความหลากหลายของโลกใน ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

รับรอง ว่าในการใช้สิทธิอธิปไตย (sovereign rights) เหนือทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร นั้น รัฐอาจจะได้รับประโยชน์ร่วมกันจากการสร้างสรรค์ระบบพหุภาคี (multilateral system) เพื่ออำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรที่ได้ตกลงเลือกสรรกันไว้ และเพื่อการแบ่งปันอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกันซึ่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากรเหล่านั้น และ

ประสงค์ ที่จะสรุปผลข้อตกลงระหว่างประเทศภายใต้กรอบการดำเนินงานภายใต้องค์การอาหารและการเกษตรแห่งองค์การสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations) ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า เอฟเอโอ (FAO) ภายใต้มาตรา 14 แห่งธรรมนูญของเอฟเอโอ ได้ตกลงกันดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 บทนำ

มาตรา 1 วัตถุประสงค์

1.1 วัตถุประสงค์ของสนธิสัญญานี้คือ การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร และการแบ่งปันอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกันซึ่งผลประโยชน์ ซึ่งเกิดจากการใช้ทรัพยากรนั้น โดยประสานกับอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อการเกษตรที่ยั่งยืน และความมั่นคงทางอาหาร

1.2 วัตถุประสงค์เหล่านี้จะบรรลุได้โดยการเชื่อมโยงสนธิสัญญานี้ให้ใกล้ชิดกับองค์การอาหารและการเกษตรแห่งองค์การสหประชาชาติ และอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ

มาตรา 2 การใช้คำศัพท์

เพื่อความประสงค์ของสนธิสัญญานี้คำศัพท์ต่อไปนี้จะมีความหมายดังที่กำหนดไว้ในที่นี้นิยามเหล่านี้มิได้มีความมุ่งหมายที่จะครอบคลุมถึงการค้าขายสินค้า

"การอนุรักษ์ในถิ่นที่อยู่" (*In situ* conservation) หมายความว่า การอนุรักษ์ระบบนิเวศน์และถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ และการบำรุงรักษาและการนำกลับคืนมาซึ่งประชากรซึ่งสามารถมีชีวิตอยู่ได้ของชนิดพันธุ์ (species) ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และในกรณีของชนิดพันธุ์พืชที่นำมาปลูกเลี้ยงหรือเพาะปลูก (domesticated or cultivated) ในสภาพแวดล้อมซึ่งชนิดพันธุ์เหล่านั้นได้พัฒนาคุณสมบัติพิเศษขึ้นมา

"การอนุรักษ์นอกถิ่นที่อยู่" (*Ex situ* conservation) หมายความว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร นอกถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ

"ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร" (Plant genetic resources for food and agriculture) หมายความว่า วัสดุทางพันธุกรรม (genetic material) ซึ่งกำเนิดจากพืชและมีคุณค่าจริงหรือมีศักยภาพที่จะมีคุณค่าแก่อาหารและการเกษตร

"วัสดุทางพันธุกรรม" (Genetic Material) หมายความว่า วัสดุที่กำเนิดจากพืช รวมถึงส่วนขยายพันธุ์แบบใช้เพศและไม่ใช้เพศที่บรรจุไว้ซึ่งหน่วยที่มีหน้าที่สืบลักษณะของพันธุ์ (functional units of heredity)

"พันธุ์พืช" (Variety) หมายความว่า กลุ่มของพืช ในหน่วยที่เล็กที่สุดทางอนุกรมวิธานเดี่ยว (single botanical taxon) ที่เล็กที่สุดกำหนดโดยการแสดงออกซึ่งความสามารถในการสืบทอดลักษณะเด่นและลักษณะทางพันธุกรรมอื่นๆ

"การรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่" (*Ex situ* collection) หมายความว่า การรวบรวมทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ไว้นอกถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ

"ศูนย์กลางก่อกำเนิด" (Center of origin) หมายความว่า พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ชนิดพันธุ์พืช ไม่ว่าจะเป็นชนิดที่ถูกเพาะเลี้ยง หรืออยู่ในสภาพป่า พัฒนาคุณสมบัติพิเศษขึ้นมาเป็นครั้งแรก

"ศูนย์กลางความหลากหลายของพืชเพื่อการเพาะปลูก" (Center of crop diversity) หมายความว่า พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่มีความหลากหลายทางพันธุกรรมพืชเพื่อการเพาะปลูกในสภาพในถิ่นที่อยู่ (*in situ* conditions) ในระดับสูง

มาตรา 3 ขอบเขต

สนธิสัญญานี้เกี่ยวข้องกับ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

ส่วนที่ 2 บทบัญญัติทั่วไป

มาตรา 4 พันธกรณีทั่วไป

แต่ละภาคีสมาชิกจะให้ความแน่ใจว่ากฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบต่างๆ ของตนจะสอดคล้องกับพันธกรณีตามสนธิสัญญานี้

มาตรา 5 การอนุรักษ์ การสำรวจ การรวบรวม การแยกแยะลักษณะ การประเมินคุณค่าและการรวบรวมเป็นเอกสารเกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

5.1 ภายใต้กฎหมายภายในประเทศ และในความร่วมมือกับภาคีสมาชิกอื่นๆ เมื่อมีความเหมาะสมแต่ละภาคีสมาชิกจะส่งเสริมการเริ่มเรื่องแบบเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (integrated approach) ในการสำรวจ การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่ง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรและโดยเฉพาะ (in particular) ตามความเหมาะสมจะ

(A) สำรวจและทำบัญชีรายการ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรโดยคำนึงถึงสถานะและระดับของความผันแปรในประชากรที่ดำรงอยู่รวมทั้งพวกที่มีศักยภาพในการใช้งานและประเมินสิ่งที่มีผลคุกคามต่อทรัพยากรเหล่านั้นตามความเป็นไปได้

(B) ส่งเสริมการรวบรวม ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรและข้อมูลสมทบที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ตกอยู่ภายใต้การคุกคาม หรือที่มีศักยภาพในการใช้งาน

(C) ส่งเสริม หรือสนับสนุน ตามความเหมาะสม ความพยายามที่จะจัดการและอนุรักษ์ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ในแปลงของเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่น

(D) ส่งเสริมการอนุรักษ์ในถิ่นที่อยู่ซึ่งกลุ่มพืชป่าที่นำมาเพื่อการเพาะปลูก (wild crop relatives) และพืชป่าสำหรับการผลิตอาหาร รวมทั้งในพื้นที่คุ้มครอง โดยให้การสนับสนุนความพยายามของคนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่นนอกเหนือจากสิ่งอื่นๆ (inter alia)

(E) ร่วมมือในการส่งเสริมการพัฒนาระบบการอนุรักษ์นอกถิ่นที่อยู่ที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยให้ความเอาใจใส่ตามสมควรต่อความจำเป็นในการรวบรวมเป็นเอกสาร การแยกแยะลักษณะ การก่อร่างขึ้นใหม่ และการประเมินคุณค่าอย่างพอเพียง และส่งเสริม

การพัฒนาและการถ่ายโอนเทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อความประสงค์ดังกล่าวโดยมีมุมมองที่จะทำให้การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ดีขึ้น

(F) เฝ้าระวังในการบำรุงรักษาความสามารถในการมีชีวิตอยู่ได้ ระดับความผันแปรความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของพันธุกรรม (genetic integrity) ของการรวบรวม ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

5.2 ภาคีสมาชิกจะก้าวนำ (take steps) ตามความเหมาะสมเพื่อลด หรือหากเป็นไปได้กำจัดการคุกคามต่อทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

มาตรา 6 การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืช

6.1 ภาคีสมาชิกจะพัฒนาและรักษาไว้ซึ่งนโนบายและมาตรการทางกฎหมายที่เหมาะสมในการส่งเสริมการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่ง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

6.2 การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรอาจจะรวมไว้ซึ่งมาตรการ เช่น

(A) ดำเนินตามนโนบายการเกษตรที่เป็นธรรมอันจะส่งเสริม ตามความเหมาะสม การพัฒนาและการบำรุงรักษาความหลากหลายของระบบการเพาะปลูกเพื่อเพิ่มพูนการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพทางการเกษตรและทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ

(B) ทำให้มั่นคงซึ่งงานวิจัยที่เพิ่มพูนและอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพโดยเพิ่มความจำเพาะภายในและระหว่างความผันแปรเพื่อผลประโยชน์ของเกษตรกร โดยเฉพาะกลุ่มที่ก่อให้เกิดและใช้พันธุ์ของตน และประยุกต์หลักการทางนิเวศวิทยาในการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน และในการต่อสู้กับเชื้อโรค วัชพืช และสัตว์รบกวน

(C) ส่งเสริมตามความเหมาะสมความพยายามในการปรับปรุงพันธุ์ โดยการมีส่วนร่วมของเกษตรกร โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนาที่ทำให้ความสามารถในการพัฒนาพันธุ์เข้มแข็งขึ้น โดยเฉพาะการปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคม เศรษฐกิจ และนิเวศวิทยา รวมทั้งในบริเวณที่เป็นจุดเชื่อมต่อ (พรมแดน) (marginal)

(D) ขยายฐานพันธุกรรมของพืชเพื่อการเพาะปลูก และเพิ่มขอบเขตของความหลากหลายในพันธุกรรมที่มีไว้เพื่อเกษตรกร

(E) ส่งเสริม ตามความเหมาะสมการใช้แบบขยายผลซึ่งพืชเพื่อการเพาะปลูก พันธุ์พืชและชนิดพันธุ์ที่ไม่ค่อยถูกใช้งานทั้งที่เป็นพืชพื้นเมือง และพืชที่ดัดแปลงให้เข้ากับสภาพท้องถิ่น

(F) สนับสนุน ตามความเหมาะสมการใช้ความหลากหลายของพันธุ์และชนิดพันธุ์ในวงกว้างขึ้นในการจัดการในแปลง การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่นยืนซึ่งพืชเพื่อการเพาะปลูก และสร้างการเชื่อมโยงที่เข้มแข็งไปยังการปรับปรุงพันธุ์และการพัฒนาทางการเกษตรเพื่อลดความเปราะบางของพืชเพื่อการเพาะปลูกและความร่อยหรอลงของพันธุกรรม และส่งเสริมการเพิ่มผลผลิตอาหารของโลกที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน และ

(G) พิจารณา และตามความเหมาะสมปรับยุทธศาสตร์การปรับปรุงพันธุ์ และข้อบังคับเกี่ยวกับการปลดปล่อยพันธุ์และการกระจาย (จำหน่าย) เมล็ดพันธุ์

มาตรา 7 ข้อผูกมัดภายในประเทศและความร่วมมือระหว่างประเทศ

7.1 แต่ละภาคีสมาชิกจะ ตามความเหมาะสม รวมเอาไว้ในนโยบายและรายการการพัฒนาการเกษตรและชนบท ซึ่งกิจกรรมที่อ้างถึงไว้ในมาตรา 5 และ 6 และร่วมมือกับภาคีสมาชิกอื่น โดยตรงและโดยผ่านทาง เอฟเอโอ และองค์การระหว่างประเทศอื่นที่เกี่ยวข้อง ในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่ง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

7.2 ความร่วมมือระหว่างประเทศจะ โดยเฉพาะ มุ่งไปเพื่อ

(A) สร้าง หรือทำให้มั่นคงขึ้นซึ่งความสามารถของ ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ ในเรื่องการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

(B) เพิ่มพูนกิจกรรมระหว่างประเทศเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ การประเมินคุณค่า การรวบรวมเป็นเอกสาร การทำให้พันธุกรรมดีขึ้น การปรับปรุงพันธุ์ การเพิ่มจำนวนเมล็ดพันธุ์ และการแบ่งปัน การเปิดช่องให้เข้าถึง การแลกเปลี่ยน โดยสอดคล้องกับส่วนที่ 4 ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ข้อมูลที่เหมาะสม และเทคโนโลยี

(C) รักษา และทำให้มั่นคงขึ้นซึ่งการเตรียมการจัดการสถาบันที่เปิดช่องไว้ในส่วนที่ 5 และ

(D) ดำเนินการตามกลยุทธ์ด้านกองทุนตามมาตรา 18

มาตรา 8 ความช่วยเหลือทางเทคนิค

ภาคีสมาชิกตกลงที่จะส่งเสริมการจัดเตรียมความช่วยเหลือทางเทคนิคแก่ภาคีสมาชิก โดยเฉพาะกลุ่มที่เป็น ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นแบบทวิภาคีหรือผ่านทางองค์การระหว่างประเทศที่เหมาะสม โดยวัตถุประสงค์เพื่ออำนวยความสะดวกในการดำเนินการตามสนธิสัญญานี้

ส่วนที่ 3 สิทธิเกษตรกร

มาตรา 9 สิทธิเกษตรกร

9.1 ภาคีสมาชิกรับรองการช่วยเหลืออย่างใหญ่หลวงที่ชุมชนท้องถิ่นและพื้นเมือง และเกษตรกรในทุกภูมิภาคทั่วโลก โดยเฉพาะกลุ่มที่อยู่ในแถบศูนย์กลางก่อกำเนิดและความหลากหลายของพืชเพื่อการเพาะปลูก ได้ทำและจะดำเนินต่อไปเพื่อทำการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรพันธุกรรมพืชซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นพื้นฐานของการผลิตอาหารและการเกษตรทั่วโลก

9.2 ภาคีสมาชิกตกลงว่าความรับผิดชอบในการสร้างสำนึกในสิทธิเกษตรกร ซึ่งเกี่ยวข้องกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ขึ้นอยู่กับรัฐบาลของประเทศต่างๆ โดยสอดคล้องกับความจำเป็นและลำดับความสำคัญ แต่ละภาคีสมาชิกควร ตามความเหมาะสมและภายใต้กฎหมายภายในประเทศ ใช้มาตรการในการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิเกษตรกร รวมทั้ง

(A) การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

(B) สิทธิที่จะมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร และ

(C) สิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในระดับชาติ ในเรื่องที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่ง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

9.3 ไม่มีอะไรในมาตรานี้จะถูกตีความไปในทางที่จะจำกัดสิทธิที่เกษตรกรมีอยู่ในการเก็บ ใช้ แลกเปลี่ยน และขายเมล็ดพันธุ์ที่เก็บไว้ใช้ในไร่ /ส่วนขยายพันธุ์ ภายใต้กฎหมายภายในประเทศ และตามความเหมาะสม

ส่วนที่ 4 ระบบพหุภาคีว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์

มาตรา 10 ระบบพหุภาคีว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์

10.1 ในความสัมพันธ์กับรัฐอื่นๆ ภาคีสมาชิกรับรองว่าสิทธิอธิปไตยของรัฐเหนือทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ของตน รวมถึงว่าอำนาจในการกำหนดการเข้าถึงทรัพยากรเหล่านั้นขึ้นอยู่กับรัฐบาลของประเทศต่างๆ และอยู่ภายใต้กฎหมายภายในประเทศ

10.2 ในการใช้สิทธิอธิปไตย ภาคีสมาชิกตกลงที่จะสร้างระบบพหุภาคีซึ่งมีประสิทธิภาพประสิทธิผล และโปร่งใส ทั้งเพื่ออำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร และในการแบ่งปันในทางที่เป็นธรรมและเท่าเทียมกัน ซึ่ง

THE ASSUMPTION UNIVERSITY LIBRARY

ผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรเหล่านี้ บนพื้นฐานของการเสริมความเข้มแข็งแบบร่วมมือกันและเป็นมิตร

มาตรา 11 ขอบเขตของระบบพหุภาคี

11.1 ในการสร้างความคืบหน้าของวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร และการแบ่งปันอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกันซึ่งผลประโยชน์ที่เกิดจากใช้ทรัพยากรเหล่านี้ ดังที่ปรากฏอยู่ในมาตรา 1 ระบบพหุภาคีจะครอบคลุมถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวก 1 ซึ่งสร้างขึ้นโดยสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ว่าด้วยความมั่นคงทางอาหารและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (interdependence)

11.2 ระบบพหุภาคี ที่ระบุไว้ในมาตรา 11.1 จะรวมถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวก 1 ซึ่งอยู่ภายใต้การจัดการและการควบคุมของภาคีสมาชิก และในความครอบครองของสาธารณะ โดยมุมมองเพื่อบรรลุถึงความเป็นไปได้สูงสุดของระบบพหุภาคี ภาคีสมาชิกเชิญชวนให้ผู้มี ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวก 1 ไว้ในครอบครองรวม ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรเหล่านี้ไว้ในระบบพหุภาคี

11.3 ภาคีสมาชิกตกลงที่จะใช้มาตรการที่เหมาะสมในการสนับสนุนบุคคลธรรมดาและนิติบุคคลภายในเขตอำนาจของตนที่มี ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวก 1 ไว้ในครอบครองให้รวม ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร นั้นไว้ในระบบพหุภาคีด้วย

11.4 ภายในเวลา 2 ปีนับแต่สนธิสัญญานี้มีผลบังคับใช้ สภาบริหาร (Governing Body) จะประเมินความก้าวหน้าในการรวม ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่อ้างถึงในมาตรา 11.3 ในระบบพหุภาคี ภายหลังจากการประเมินผลนี้ สภาบริหารจะตัดสินใจว่าจะมีการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงต่อไปแก่บุคคลธรรมดาและนิติบุคคลที่อ้างถึงในมาตรา 11.3 ที่ไม่ได้รวมทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร เหล่านี้ไว้ในระบบพหุภาคี หรือจะใช้มาตรการอื่นๆ ที่เห็นสมควรว่าเหมาะสม

11.5 ระบบพหุภาคีจะรวมไว้ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวก 5 และเก็บรักษาไว้ในการรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ของศูนย์การวิจัยด้านการเกษตรนานาชาติของสภารับข้อปรึกษาในเรื่องการวิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (Consultative Group on International Agricultural Research – CGIAR) ที่เปิดช่องให้ในมาตรา 15.1 (เอ) และในสถาบันนานาชาติอื่น ๆ ด้วย โดยสอดคล้องกับมาตรา 15.5

มาตรา 12การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ภายใต้ระบบพหุภาคี

12.1 ภาคีสมาชิกตกลงว่าการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ภายใต้ระบบพหุภาคี ตามที่นิยามไว้ในมาตรา 11 จะสอดคล้องกับบทบัญญัติแห่งสนธิสัญญานี้

12.2 ภาคีสมาชิกตกลงที่จะใช้มาตรการที่จำเป็นทางด้านกฎหมาย หรือมาตรการที่เหมาะสมอื่นๆ เพื่อเปิดช่องให้มีการเข้าถึงนั้นแก่ภาคีสมาชิกผ่านทางระบบพหุภาคี โดยผลเช่นนี้ การเข้าถึงนั้นจะเปิดช่องให้บุคคลธรรมดาและนิติบุคคลภายใต้เขตอำนาจของภาคีสมาชิกด้วย ภายใต้บทบัญญัติของมาตรา 11.4

12.3 การเข้าถึงนั้นจะเปิดช่องให้สอดคล้องกับเงื่อนไขต่อไปนี้

(A.) การเข้าถึงจะเปิดช่องให้เพียงเพื่อความประสงค์ที่จะใช้และอนุรักษ์ เพื่อการวิจัยการปรับปรุงพันธุ์ และการฝึกอบรมด้านอาหารและการเกษตร หากว่าความประสงค์นั้นไม่รวมถึงการใช้เป็นเคมีภัณฑ์ การใช้เป็นเภสัชภัณฑ์ และ /หรือ การใช้ที่ไม่ใช่เพื่ออุตสาหกรรมอาหารและเครื่องเลี้ยงอื่นๆ ในกรณีของพืชเพื่อการเพาะปลูกที่ใช้ได้หลายรูปแบบ (อาหารและไม่ใช่อาหาร) ความสำคัญของพืชนั้นเพื่อความมั่นคงทางอาหารควรจะเป็นตัวกำหนดการรวมพืชเหล่านั้นเข้าไว้ในระบบพหุภาคี และการมีไว้เพื่อการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึง

(B) การเข้าถึงจะพ้องกับการสำรวจ โดยไม่มีความจำเป็นต้องติดตามการเข้าถึงเฉพาะราย และไม่มีค่าใช้จ่าย หรือ เมื่อมีการเก็บค่าธรรมเนียม ก็จะไม่เกินกว่าค่าใช้จ่ายขั้นต่ำที่เกี่ยวข้อง

(C) ข้อมูลที่มีการบันทึก (passport data) ไว้ทั้งหลาย และภายใต้กฎหมายที่ใช้ได้ข้อสนเทศที่มีรายละเอียดที่ไม่เป็นความลับอื่นๆ ที่มีอยู่ จะมีไว้ร่วมกับ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่เปิดช่องให้ใช้

(D) ผู้รับจะไม่อ้างสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา หรือสิทธิอื่นใดที่จำกัดการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร หรือชิ้นส่วนหรือส่วนประกอบทางพันธุกรรมของทรัพยากรเหล่านั้น ในรูปแบบที่ได้รับจากระบบพหุภาคี

(E) การเข้าถึง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ภายใต้การพัฒนารวมถึงวัสดุที่ได้รับการพัฒนาโดยเกษตรกร จะขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้พัฒนา ภายในช่วงเวลาที่มีการพัฒนานั้น

(F) การเข้าถึง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่มีการคุ้มครองโดยสิทธิ ในทรัพย์สินทางปัญญา หรือทรัพยสิทธิอื่นๆ จะสอดคล้องกับข้อตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องและกับกฎหมายภายในประเทศที่เกี่ยวข้อง

(G) ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรที่มีการเข้าถึงภายใต้ระบบพหุภาคีและอนุรักษ์ไว้ จะคงมีไว้ให้แก่ระบบพหุภาคีโดยผู้รับ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรนั้นไปทั้งหลาย ภายใต้เกณฑ์ของสนธิสัญญานี้ และ

(H) โดยไม่มีอคติต่อบทบัญญัติอื่นๆ ภายใต้มาตรานี้ ภาคีสมาชิกตกลงว่าการเข้าถึง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่พบในสภาพในถิ่นที่อยู่ จะเปิดช่องให้ตามกฎหมายภายในประเทศ หรือในกรณีที่ไม่มีกฎหมายดังกล่าว โดยสอดคล้องกับมาตรฐานซึ่งอาจจะกำหนดโดยสภาบริหาร

12.4 โดยผลนี้ การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงที่สอดคล้องกับมาตรา 12.2 และ 12.3 ข้างต้น จะเปิดช่องให้ตามข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุมาตรฐาน (เอ็มทีเอ) (standard MTA) ซึ่งจะมีการรับเอาโดยสภาบริหาร และมีบทบัญญัติของมาตรา 12.3 (เอ) (ดี) และ (จี) รวมไปถึงบทบัญญัติว่าด้วยการแบ่งปันผลประโยชน์ที่กำหนดไว้ในมาตรา 13.2 (ดี) (2) และบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ของสนธิสัญญานี้และบทบัญญัติที่ผู้รับ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ไปยังบุคคลหรือหน่วยงานอื่นรวมไปถึงการถ่ายโอนอื่นๆ ซึ่ง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร นั้นในภายหลัง

12.5 ภาคีสมาชิกจะให้ความแน่ใจว่าโอกาสที่จะได้รับการเยียวยา (สิทธิไล่เบี้ย) (recourse) จะมีอยู่โดยสอดคล้องกับข้อกำหนดแห่งเขตอำนาจที่มีอยู่ ภายใต้ระบบกฎหมายของพวกเขา ในกรณีที่มีความขัดแย้งตามสัญญาเกิดขึ้นภายใต้ เอ็มทีเอ ดังกล่าว รับรองว่าพันธกรณีที่เกิดขึ้นภายใต้ เอ็มทีเอ ดังกล่าวขึ้นอยู่เด็ดขาดกับภาคีแห่ง เอ็มทีเอ เหล่านั้น

12.6 ในสถานการณ์หายนะฉุกเฉิน ภาคีสมาชิกตกลงที่จะเปิดช่องให้มีการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่เหมาะสมในระบบพหุภาคีเพื่อความประสงค์ที่จะช่วยเหลือการจัดตั้งใหม่ซึ่งระบบการเกษตร โดยความร่วมมือกับผู้ประสานการเยียวยาความหายนะ

มาตรา 13 การแบ่งปันผลประโยชน์ภายใต้ระบบพหุภาคี

13.1 ภาคีสมาชิกรับรองว่าการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ซึ่งรวมไว้ในระบบพหุภาคีประกอบตัวเองขึ้นเป็นผลประโยชน์หลักของระบบพหุภาคี และตกลงว่าผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการนั้นจะมีการแบ่งปันอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกันโดยสอดคล้องกับบทบัญญัติแห่งมาตรานี้

13.2 ภาคีสมาชิกตกลงว่าผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการใช้ รวมถึงการพาณิชย์ ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ภายใต้ระบบพหุภาคีจะมีการแบ่งปันอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกันผ่านทางกลไกต่อไปนี้ คือ การแลกเปลี่ยนข้อสนเทศ การเข้าถึงและถ่ายโอน

เทคโนโลยี การสร้างความสามารถ และการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการพาณิชย์ โดยคำนึงถึงลำดับความสำคัญของบริเวณที่มีการประกอบกิจกรรมในการเคลื่อนไหวของแผนการดำเนินงานทั่วโลก (Global Plan of Action) ภายใต้การชี้แนะจากสภาบริหาร

(A) การแลกเปลี่ยนข้อสนเทศ

ภาคีสมาชิกตกลงที่จะมีข้อสนเทศซึ่งจะนอกเหนือจากสิ่งอื่นๆ (inter alia) รวมเข้าไว้ซึ่งบัญชีรายชื่อ (catalogues) และบัญชีรายการ (inventories) ข้อสนเทศเกี่ยวกับเทคโนโลยี ผลลัพธ์ของการวิจัยทางด้านเทคนิค วิทยาศาสตร์ และสังคม – เศรษฐกิจ รวมถึงการแยกแยะลักษณะ การประเมินคุณค่า และการใช้ประโยชน์ ที่เกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ภายใต้ระบบพหุภาคี ข้อสนเทศนั้นจะมีไว้ หากไม่เป็นความลับ ภายใต้กฎหมายที่ใช้ได้ และโดยสอดคล้องกับความสามารถของประเทศข้อสนเทศนั้นจะมีไว้ให้แก่ภาคีสมาชิกทั้งหมดของสนธิสัญญานี้ผ่านทางระบบข้อสนเทศที่เปิดช่องไว้ให้ในมาตรา 17

(B) การเข้าถึงและถ่ายโอนเทคโนโลยี

(1) ภาคีสมาชิกอาสาที่จะเปิดช่องให้ และ/หรือ อำนวยความสะดวกในการเข้าถึงเทคโนโลยี เพื่อการอนุรักษ์ การแยกแยะลักษณะ การประเมินคุณค่า และการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่อยู่ภายใต้ระบบพหุภาคี รับรองว่าเทคโนโลยีบางประเภทจะถูกถ่ายโอนได้โดยผ่านวัสดุทางพันธุกรรม ภาคีสมาชิกจะเปิดช่องให้ และ/หรือ อำนวยความสะดวกในการเข้าถึงเทคโนโลยีและวัสดุทางพันธุกรรมซึ่งอยู่ภายใต้ระบบพหุภาคีนั้น และการเข้าถึงพันธุ์ที่ได้รับการปรับปรุง และวัสดุทางพันธุกรรมที่ได้รับการพัฒนาผ่านทางการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ภายใต้ระบบพหุภาคี โดยสอดคล้องกับบทบัญญัติแห่งมาตรา 12 การเข้าถึงเทคโนโลยี พันธุ์ที่ได้รับการปรับปรุง และวัสดุทางพันธุกรรมเหล่านี้จะเปิดช่องให้ และ/หรือ อำนวยความสะดวก ในขณะเดียวกับการให้ความเคารพ ในทรัพยสิทธิ และกฎหมายว่าด้วยการเข้าถึงที่ใช้ได้ และโดยสอดคล้องกับความสามารถของประเทศ

(2) การเข้าถึงและการถ่ายโอนเทคโนโลยีแก่ประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ จะดำเนินการผ่านทางกลุ่มของมาตรการ เช่น การสร้าง และการบำรุงรักษาซึ่ง และการมีส่วนร่วมในกลุ่มแนวทางพื้นฐานพืชเพื่อการเพาะปลูก (crop-based thematic groups) ในการใช้ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร การเป็นหุ้นส่วนในการวิจัยและพัฒนา และในการเสี่ยงร่วมกันทางพาณิชย์ (commercial joint-ventures) ที่เกี่ยวกับวัสดุที่ได้รับการพัฒนาบุคลากร และการเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในวิจัยที่มีประสิทธิผล

(3) การเข้าถึงและการถ่ายโอนเทคโนโลยีที่อ้างถึงใน (1) และ (2) ข้างต้น รวมถึงพวกที่ได้รับการคุ้มครองไว้โดยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา แก่ประเทศกำลังพัฒนาที่เป็น

ภาคีสมาชิก โดยเฉพาะประเทศด้อยพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ จะเปิดช่องให้ และ/หรือ อำนวยความสะดวกภายใต้กฎเกณฑ์ที่เป็นธรรมและการอนุเคราะห์อย่างยิ่ง โดยเฉพาะในกรณีของเทคโนโลยีที่ใช้ในการอนุรักษ์ รวมไปถึงเทคโนโลยีเพื่อผลประโยชน์ของเกษตรกรในประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะประเทศด้อยพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ รวมทั้งในเกณฑ์ที่ยอมตาม (concessional) และได้รับสิทธิดีกว่า (preferential) หากตกลงกันได้ฉันท์มิตร นอกเหนือจากสิ่งอื่นๆ ผ่านทางหุ้นส่วนในการวิจัยและพัฒนาภายใต้ระบบพหุภาคี การเข้าถึงและถ่ายโอนนั้นจะเปิดช่องให้โดยเกณฑ์ซึ่งรับรอง และสอดคล้องกับการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เหมาะสมและมีประสิทธิผล

(C) การสร้างความสามารถ

โดยคำนึงถึงความจำเป็นของ ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ ที่โดยนัยทางการลำดับความสำคัญที่พวกเขาเห็นพ้องกันในการสร้างความสามารถในทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรในแผนและรายการของเขาเมื่อเข้าที่ ในเรื่องเกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่อยู่ภายใต้ระบบพหุภาคี ภาคีสมาชิกตกลงที่จะให้ลำดับความสำคัญแก่ (1) การสร้าง และ/หรือ การทำให้เข้มแข็งขึ้นซึ่งรายการสำหรับการศึกษาและการฝึกอบรมในทางวิทยาศาสตร์และทางเทคนิคในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่ง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (2) การพัฒนาและการสร้างความมั่นคงในสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่ง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร โดยเฉพาะใน ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ และ (3) ดำเนินการด้านการวิจัยทางวิทยาศาสตร์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง และหากเป็นไปได้ใน ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ โดยความร่วมมือกับสถาบันของประเทศนั้นๆ และพัฒนาความสามารถสำหรับการวิจัยในสาขาที่พวกเขามีความจำเป็นนั้น

(D) การแบ่งปันด้านการเงิน และผลประโยชน์อื่นด้านการพาณิชย์

(1) ภาคีสมาชิกตกลง ภายใต้ระบบพหุภาคี ที่จะใช้มาตรการเพื่อให้บรรลุถึงการแบ่งปันผลประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ ผ่านทางความเกี่ยวพันกับภาคเอกชนและภาครัฐในกิจกรรมที่ระบุภายใต้มาตรานี้ ผ่านทางการเป็นหุ้นส่วนและความร่วมมือ รวมทั้งกับภาคเอกชนในประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ ในการพัฒนาการวิจัยและเทคโนโลยี

(2) ภาคีสมาชิกตกลงว่าข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุมาตรฐานที่อ้างถึงในมาตรา 12.4 จะรวมถึงข้อกำหนดว่าผู้รับที่ใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ซึ่งผลิตภัณฑ์ที่เป็น ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร และที่รวมเข้าไว้ซึ่งวัสดุที่ได้มาจากระบบพหุภาคี จะจ่าย

เข้าสู่กลไกที่อ้างถึงในมาตรา 19.3 (เอฟ)ซึ่งการแบ่งปันที่เท่าเทียมกันในผลประโยชน์ที่เกิดจากพาณิชยกรรมในผลิตภัณฑ์นั้น ยกเว้นเมื่อผลิตภัณฑ์ดังกล่าวมีไว้โดยไม่มีข้อจำกัดต่อบุคคลอื่นในอันที่จะทำการวิจัยและการปรับปรุงพันธุ์ต่อไป ในกรณีดังกล่าวผู้รับซึ่งประโยชน์ในเชิงพาณิชย์จะได้รับการสนับสนุนให้ทำการชำระผลประโยชน์นั้น

สภาบริหารจะในการประชุมครั้งแรก กำหนดระดับ รูปแบบ และธรรมเนียมในการชำระผลประโยชน์ โดยสอดคล้องกับวิธีปฏิบัติในทางพาณิชยกรรม สภาบริหารอาจจะตัดสินใจที่จะสร้างระดับการชำระผลประโยชน์ที่แตกต่างกันสำหรับประเภทของผู้รับที่ใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ในผลิตภัณฑ์นั้นที่ต่างกัน สภาบริหารอาจจะตัดสินใจอีกด้วยในเรื่องความจำเป็นที่จะต้องให้การยกเว้นการชำระผลประโยชน์นั้นแก่เกษตรกรรายย่อยใน ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ สภาบริหารอาจจะในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง พิจารณาระดับการชำระผลประโยชน์ โดยมุมมองที่จะบรรลุถึงการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรมและเท่าเทียมกัน และอาจจะประเมินอีกด้วย ภายในระยะเวลาห้าปีนับจากวันที่สนธิสัญญานี้มีผลบังคับใช้ ว่าข้อกำหนดการชำระผลประโยชน์ที่ต้องดำเนินการใน เอ็มทีเอ จะใช้กับกรณีที่ผลิตภัณฑ์ที่มีการใช้ในเชิงพาณิชย์ได้มีไว้โดยไม่มีข้อจำกัดต่อบุคคลอื่นในอันที่จะทำการวิจัยและการปรับปรุงพันธุ์ต่อไปอีกด้วย

13.3 ภาคีสมาชิกตกลงว่าผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการใช้ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่ได้แบ่งปันกันภายใต้ระบบพหุภาคี ควรจะผ่านในชั้นต้น โดยทางตรงและทางอ้อม ไปยังเกษตรกรในทุกประเทศ โดยเฉพาะใน ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ ผู้ที่ได้อนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่ง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

13.4 ในการประชุมครั้งแรก สภาบริหารจะพิจารณานโยบายและหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องสำหรับการให้การช่วยเหลือพิเศษภายใต้กลยุทธ์การให้ทุนที่ได้ตกลงกันสร้างไว้ภายใต้มาตรา 18 เพื่อการอนุรักษ์ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ในประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ ซึ่งการช่วยเหลือให้เกิดความหลากหลายของทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ในระบบพหุภาคีเป็นสิ่งที่เห็นความสำคัญชัดเจนและ/หรือ เป็นผู้ที่มีความจำเป็น เป็นพิเศษ

13.5 ภาคีสมาชิกรับรองว่าความสามารถในการดำเนินการอย่างเต็มที่ซึ่งแผนการดำเนินงานทั่วโลก (Global Plan of Action) โดยเฉพาะใน ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ จะขึ้นอยู่อย่างมากกับการดำเนินการที่มีประสิทธิผลตามมาตรานี้ และตามกลยุทธ์การให้ทุนตามที่เปิดช่องให้ในมาตรา 18

13.6 ภาคีสมาชิกจะพิจารณารูปแบบของกลยุทธ์การช่วยเหลือในการแบ่งปันผลประโยชน์โดยสมัครใจ โดยที่อุตสาหกรรมการแปรรูปอาหาร (Food Processing Industries) ที่ได้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร จะช่วยเหลือในระบบพหุภาคี

ส่วนที่ 5 ส่วนประกอบในการสนับสนุน

มาตรา 14 แผนการดำเนินงานทั่วโลก

รับรองว่าการเคลื่อนไปของแผนการดำเนินงานทั่วโลกเพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร เป็นสิ่งสำคัญของสนธิสัญญานี้ ภาคีสมาชิกควรจะส่งเสริมการดำเนินการที่มีประสิทธิผล รวมถึงการผ่านทางการดำเนินงานภายในประเทศ และตามความเหมาะสม ความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อเปิดช่องให้มีกรอบการดำเนินงานที่ต่อเนื่อง นอกเหนือจากสิ่งอื่นๆ เพื่อการสร้างความสามารถ การถ่ายโอนเทคโนโลยี และการแลกเปลี่ยนข้อสนเทศ โดยคำนึงถึงบทบัญญัติของมาตรา 13

มาตรา 15 การรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ซึ่ง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่ถือครองโดย ศูนย์การวิจัยด้านการเกษตรนานาชาติของสภารับข้อปรึกษาในเรื่องการวิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ และสถาบันระหว่างประเทศอื่น

15.1 ภาคีสมาชิกรับรองความสำคัญที่มีต่อสนธิสัญญานี้ของการรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่ถือครองอยู่ในความพิทักษ์ของศูนย์การวิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (IARCs) (ไอเออาร์ซี) ของสภารับข้อปรึกษาในเรื่องการวิจัยด้านการเกษตรนานาชาติ (CGIAR) (ซีจีไอเออาร์) ภาคีสมาชิกเรียกร้องให้ ไอเออาร์ซี ลงนามในข้อตกลงกับสภาบริหารในเรื่องการรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ โดยสอดคล้องกับเกณฑ์ และเงื่อนไขดังต่อไปนี้

(A) ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวก 1 ของสนธิสัญญานี้ และถือครองโดย ไอเออาร์ซี จะมีไว้โดยสอดคล้องกับบทบัญญัติที่กำหนดไว้ในส่วนที่ 4 ของสนธิสัญญานี้

(B) ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่ไม่ได้ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวก 1 ของสนธิสัญญานี้ และได้ถูกรวบรวมไว้ก่อนการมีผลบังคับใช้ของสนธิสัญญานี้ที่อยู่ในการถือครองของ ไอเออาร์ซี จะมีไว้โดยสอดคล้องกับบทบัญญัติของเอ็มทีเอ ซึ่งปัจจุบันนี้ใช้อยู่ตามข้อตกลงระหว่าง ไอเออาร์ซี และ เอฟเอโอ เอ็มทีเอนี้จะมีการแก้ไขโดยสภาบริหารไม่ช้ากว่า

การประชุมสมัยสามัญครั้งที่สอง โดยการปรึกษาหารือกับ ไอเออาร์ซี โดยสอดคล้องกับบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องของสนธิสัญญานี้ โดยเฉพาะมาตรา 12 และ 13 และภายใต้เงื่อนไขดังต่อไปนี้

(1) ไอเออาร์ซี จะแจ้งให้สภาบริหารทราบเป็นระยะๆ เกี่ยวกับ เอ็มทีเอ ที่ได้มีการทำขึ้น (ลงนาม) โดยสอดคล้องกับกำหนดการที่จะสร้างขึ้นโดยสภาบริหาร

(2) ภาคีสมาชิกที่ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ได้ถูกรวบรวมมาจากสภาพในถิ่นที่อยู่ในดินแดนของตนจะได้รับการเปิดช่องให้มีตัวอย่างของทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ดังกล่าวไว้ตามความต้องการ โดยไม่ต้องมี เอ็มทีเอ ใดๆ

(3) ผลประโยชน์ที่เกิดภายใต้ เอ็มทีเอ ข้างต้นซึ่งเพิ่มพูนขึ้นแก่กลไกที่กล่าวถึงในมาตร 19.3 (เอฟ) จะถูกใช้โดยเฉพาะ เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่ง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่มีปัญหา โดยเฉพาะในรายการภายในประเทศ และในภูมิภาคใน ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในศูนย์กลางความหลากหลาย และประเทศด้อยพัฒนา และ

(4) ไอเออาร์ซีจะใช้มาตรการที่เหมาะสม โดยสอดคล้องกับความสามารถของพวกเขาในอันที่จะรักษาไว้ซึ่งการปฏิบัติตามอย่างมีประสิทธิผลซึ่งเงื่อนไขของเอ็มทีเอ และจะแจ้งให้ทราบโดยพลันต่อสภาบริหารในกรณีที่มีการไม่ปฏิบัติตามเกิดขึ้น

(C) ไอเออาร์ซี รับรองอำนาจของสภาบริหารในอันที่จะเปิดช่องให้มีการชี้แนะนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ที่ถือครองโดยพวกเขา และอยู่ภายใต้บทบัญญัติของสนธิสัญญานี้

(D) สิ่งอำนวยความสะดวกทางด้านวิทยาศาสตร์และทางเทคนิคที่การรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่ได้ถูกอนุรักษ์ไว้จะคงอยู่ภายใต้อำนาจของไอเออาร์ซี ที่อาสาจะจัดการ และบริหารการรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่เหล่านี้ โดยสอดคล้องกับมาตรฐานที่ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ โดยเฉพาะ มาตรฐานของธนาคารหน่วยพันธุกรรมพืช (Gene bank Standards) ที่ได้รับการอนุมัติโดยคณะกรรมาธิการด้านทรัพยากรพันธุกรรมเพื่ออาหารและการเกษตรของ เอฟเอโอ

(E) ตามคำร้องขอโดย ไอเออาร์ซี เลขาธิการจะพยายามเปิดช่องให้มีการสนับสนุนที่เหมาะสมด้านเทคนิค

(F) เลขาธิการจะมี ในเวลาใดก็ตาม สิทธิในการเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวก รวมไปถึงสิทธิที่จะตรวจตรากิจกรรมต่างๆ ที่ประกอบในที่นั้นๆ โดยตรงที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และแลกเปลี่ยนวัสดุที่ครอบคลุมโดยมาตรานี้

(G) หากลำดับของการบำรุงรักษาการรวบรวมนอกถิ่นที่อยู่เหล่านี้ที่ถือครองโดยไอเออาร์ซี ถูกหน่วงเหนี่ยว หรือคุกคามโดยเหตุการณ์ใด ๆ ก็ตาม รวมถึงเหตุสุดวิสัย (force

majeure) เลขาธิการ โดยความอนุญาตของประเทศเจ้าภาพจะช่วยเหลือในการอพยพ หรือถ่ายโอนเท่าที่จะเป็นไปได้

15.2 ภาคีสมาชิกตกลงที่จะเปิดช่องให้การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวก 1 ภายใต้ ระบบพหุภาคี แก่ ศูนย์การวิจัยด้านการเกษตรนานาชาติของสภารับรองข้อปรึกษาในเรื่องการวิจัยด้านการเกษตรนานาชาติที่ได้ลงนามในข้อตกลงกับสภาบริหาร โดยสอดคล้องกับสนธิสัญญานี้ ศูนย์ดัง กล่าวจะถูกรวมไว้ในบัญชีรายชื่อที่ถือครองโดยเลขาธิการเพื่อมีไว้ให้ภาคีสมาชิกหากมีการร้องขอ

15.3 วัสดุนอกเหนือจากที่ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวก 1 ที่ได้รับมา และอนุรักษ์โดยไอเออาร์ซี ภายหลังจากการมีผลบังคับใช้ของสนธิสัญญานี้ จะมีไว้เพื่อการเข้าถึงโดยเกณฑ์ที่สอดคล้องกับการตกลงกันฉันท์มิตรระหว่าง ไอเออาร์ซีที่ได้รับวัสดุกับประเทศที่เป็นศูนย์กลางก่อกำเนิดของทรัพยากรดังกล่าว หรือประเทศที่ได้มาซึ่งทรัพยากรเหล่านั้นโดยสอดคล้องกับอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพหรือกฎหมายอื่นที่ใช้ได้

15.4 ภาคีสมาชิกได้รับการสนับสนุนให้เปิดช่องให้ ไอเออาร์ซี ที่ได้ลงนามในข้อตกลงกับสภาบริหาร ด้วยการเข้าถึง โดยเกณฑ์การตกลงฉันท์มิตร ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ที่ไม่ได้ขึ้นบัญชีไว้ในภาคผนวก 1 ที่มีความสำคัญต่อรายการ และกิจกรรมของไอเออาร์ซี

15.5 สภาบริหารจะพยายามสร้างข้อตกลงเพื่อความประสงค์ที่ได้แถลงไว้ในมาตรานี้กับสถาบันระหว่างประเทศอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

มาตรา 16เครือข่ายทรัพยากรพันธุกรรมพืชนานาชาติ

16.1 ความร่วมมือที่ปรากฏอยู่ในเครือข่าย ทรัพยากรพันธุกรรมพืชนานาชาติ จะได้รับการสนับสนุนหรือพัฒนาบนพื้นฐานของการเตรียมการที่ปรากฏอยู่ และโดยสอดคล้องกับเกณฑ์ของสนธิสัญญานี้ เพื่อที่จะให้บรรลุถึงขอบเขตที่สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ใน ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

16.2 ภาคีสมาชิกจะให้การสนับสนุนตามความเหมาะสม สถาบันที่เกี่ยวข้องทั้งหลาย รวมทั้งสถาบันของรัฐบาล เอกชน ที่ไม่ใช่ของรัฐบาล การวิจัย การปรับปรุงพันธุ์ และสถาบันอื่นๆ เพื่อการมีส่วนร่วมในเครือข่ายนานาชาติ

มาตรา 17ระบบข้อสนเทศทั่วโลกว่าด้วย ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

17.1 ภาคีสมาชิกจะร่วมมือกันพัฒนาและทำให้เข้มแข็งขึ้นซึ่งระบบข้อสนเทศทั่วโลกเพื่ออำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนข้อสนเทศ บนพื้นฐานของระบบข้อสนเทศที่ปรากฏอยู่

ในด้านวิทยาศาสตร์เทคนิค และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร โดยความคาดหวังว่าการเปลี่ยนข้อสนเทศนั้นจะช่วยเหลือในการแบ่งปันผลประโยชน์ โดยการจัดให้มีข้อสนเทศเกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร แก่ภาคีสมาชิกทั้งหลาย ในการพัฒนาระบบข้อสนเทศทั่วโลก จะมีการแสวงหาความร่วมมือกับกลไกสำนักงานแลกเปลี่ยนข่าวสาร (Clearing House Mechanism) ของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ

17.2 โดยยึดการแจ้งของภาคีสมาชิกเป็นหลัก การบอกเหตุโดยเร็วควรจะเปิดช่องไว้ในเรื่องอันตรายที่คุกคามการบำรุงรักษาที่มีประสิทธิภาพซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรโดยมีมุมมองเพื่อจะอารักขา (safeguarding) วัสดุนั้น

17.3 ภาคีสมาชิกจะให้ความร่วมมือกับคณะกรรมาธิการด้านทรัพยากรพันธุกรรมเพื่ออาหารและการเกษตรของเอฟเอโอ ในการประเมินผลเป็นระยะๆ ถึงสถานะของ ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ของโลกเพื่ออำนวยความสะดวกในการปรับปรุงให้ทันสมัยซึ่งการเคลื่อนตัวของแผนการดำเนินงานทั่วโลกที่อ้างถึงในมาตรา 14

ส่วนที่ 6 บทบัญญัติเกี่ยวกับการเงิน

มาตรา 18แหล่งให้เงิน

18.1 ภาคีสมาชิกอาสาที่จะดำเนินการในกลยุทธ์การให้ทุนเพื่อการดำเนินตามสนธิสัญญานี้โดยสอดคล้องกับบทบัญญัติของมาตรานี้

18.2 วัตถุประสงค์ของกลยุทธ์การให้ทุนจะอยู่ที่การเพิ่มพูนการจัดให้มี ความโปร่งใส ความมีประสิทธิภาพ และความมีประสิทธิผลของบัญญัติด้านแหล่งให้เงินเพื่อการดำเนินกิจกรรมภายใต้สนธิสัญญานี้

18.3 เพื่อที่จะระดมทุนสำหรับกิจกรรมที่มีลำดับความสำคัญ แผนและรายการต่างๆ โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ และโดยคำนึงถึงแผนการดำเนินงานทั่วโลก สภาบริหารจะสร้างเป้าหมายสำหรับการให้ทุนนั้นเป็นระยะ ๆ

18.4 ตามกลยุทธ์การให้ทุนนี้

(A) ภาคีสมาชิกจะใช้มาตรการที่จำเป็นและเหมาะสมภายในสภาบริหารของกลไกกองทุน และองค์กรระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องเพื่อให้แน่ใจถึงการลำดับความสำคัญ และความเอาใจใส่ที่เหมาะสมเพื่อการจัดสรรที่มีประสิทธิผลในทรัพยากรที่คาดหมาย และตกลงกันได้เพื่อการดำเนินการตามแผน และรายการภายใต้สนธิสัญญานี้

(B) ขอบเขตที่ภาคีสมาชิกที่เป็นประเทศกำลังพัฒนา และภาคีสมาชิกที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจจะดำเนินการตามข้อผูกมัดของตนอย่างมีประสิทธิผลภายใต้สนธิสัญญานี้จะขึ้นอยู่กับการจัดสรรอย่างมีประสิทธิผล โดยเฉพาะโดยภาคีประเทศพัฒนาแล้ว ในทรัพยากรที่อ้างถึงในมาตรานี้ ภาคีสมาชิกที่เป็นประเทศกำลังพัฒนาและภาคีสมาชิกที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจจะดำเนินตามการลำดับความสำคัญในแผนและรายการของตนเพื่อสร้างความสามารถใน ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

(C) ภาคีสมาชิกที่เป็นประเทศพัฒนาแล้วจะเปิดช่องให้ด้วย และภาคีสมาชิกที่เป็นประเทศกำลังพัฒนา และภาคีสมาชิกที่กำลังอยู่ในช่วงปรับตัวทางเศรษฐกิจจะเปิดตัวเองเพื่อรับแหล่งเงินทุนสำหรับการดำเนินการตามสนธิสัญญานี้ผ่านช่องทางทวิภาคี ภูมิภาคี และพหุภาคี ช่องทางนั้นจะรวมถึงกลไกที่อ้างถึงในมาตรา 19.3 (เอฟ)

(D) แต่ละภาคีสมาชิกตกลงจะอาสา และเปิดช่องให้มีแหล่งเงินทุนสำหรับกิจกรรมภายในประเทศเพื่อ การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร โดยสอดคล้องกับความสามารถของประเทศ และแหล่งเงินทุน แหล่งเงินทุนที่จัดให้ไว้จะไม่ถูกใช้เป็นจุดหมายที่ขัดกับสนธิสัญญานี้ โดยเฉพาะในด้านที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศซึ่งสินค้า

(E) ภาคีสมาชิกตกลงว่าผลประโยชน์ด้านการเงินที่เกิดขึ้นจากมาตรา 13.2(ดี) เป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์การให้ทุน

(F) การช่วยเหลือโดยสมัครใจอาจจะถูกจัดไว้โดยภาคีสมาชิกเอกชน โดยคำนึงถึงบทบัญญัติของมาตรา 13 องค์การที่ไม่ใช้รัฐ และแหล่งอื่นๆ ภาคีสมาชิกตกลงว่าสภาบริหารจะพิจารณารูปแบบกลยุทธ์เพื่อการส่งเสริมการช่วยเหลือนั้น

18.5 ภาคีสมาชิกตกลงว่าลำดับความสำคัญจะถูกจัดให้แก่แผน และรายการที่ได้ตกลงกันไว้สำหรับเกษตรกรในประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะประเทศด้อยพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ ผู้อนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

ส่วนที่ 7 บทบัญญัติเกี่ยวกับสถาบัน

มาตรา 19 สภาบริหาร

19.1 สภาบริหารแห่งสนธิสัญญานี้ได้ถูกจัดตั้งขึ้น ณ ที่นี้ประกอบไปด้วยภาคีสมาชิกทั้งหมด

19.2 การตัดสินใจทั้งหมดของสภาบริหารจะกระทำโดยคะแนนเสียงเอกฉันท์ (consensus) เว้นแต่โดยคะแนนเสียงเอกฉันท์ได้บรรลุถึงวิธีการอื่นในการให้ได้มาซึ่งการตัดสินใจบนมาตรการที่แน่นอนเว้นแต่ว่าคะแนนเสียงเอกฉันท์จะถือเป็นข้อกำหนดเสมอไปในส่วนที่เกี่ยวกับมาตรา 23 และ 24

19.3 หน้าที่ของสภาบริหารจะได้รับการส่งเสริมเพื่อการดำเนินการเต็มรูปแบบแห่งสนธิสัญญานี้โดยรักษาไว้ซึ่งมุมมองแห่งวัตถุประสงค์ของสนธิสัญญา และโดยเฉพาะเพื่อ

(A) เปิดช่องให้ทิศทางและการชี้แนะด้านนโยบายเพื่อเฝ้าระวัง รับเอาคำแนะนำนั้นตามความจำเป็นเพื่อการดำเนินการตามสนธิสัญญานี้ และโดยเฉพาะเพื่อการปฏิบัติการตามระบบพหุภาคี

(B) รับเอาแผนและรายการเพื่อการดำเนินการตามสนธิสัญญานี้

(C) รับเอาในการประชุมครั้งแรก และพิจารณาเป็นระยะ ๆ ซึ่งกลยุทธ์การให้ทุนเพื่อการดำเนินการตามสนธิสัญญานี้ โดยสอดคล้องกับบทบัญญัติของมาตรา 18

(D) รับเอางบประมาณของสนธิสัญญานี้

(E) พิจารณาและจัดตั้งภายใต้ความมีอยู่ของกองทุนที่จำเป็น เช่น องค์กรสาขา (subsidiary bodies) ที่อาจจะมีความจำเป็น และอำนาจหน้าที่ และองค์ประกอบขององค์การตามลำดับ

(F) จัดตั้ง ตามความจำเป็น กลไกที่เหมาะสม เช่น บัญชีเงินฝาก (Trust Account) เพื่อรับเอา และใช้ประโยชน์ซึ่งแหล่งเงินทุนที่จะเพิ่มพูนขึ้นแก่กลไกนั้นเพื่อความประสงค์ในการดำเนินการตามสนธิสัญญานี้

(G) สร้างและรักษาความร่วมมือกับองค์การระหว่างประเทศ และองค์การสนธิสัญญาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงโดยเฉพาะสมัชชาภาคีของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ในเรื่องที่ครอบคลุมโดยสนธิสัญญานี้ รวมถึงการมีส่วนร่วมของพวกเขาในกลยุทธ์การให้ทุน

(H) พิจารณาและรับเอา ตามความต้องการ การแก้ไขซึ่งสนธิสัญญานี้ โดยสอดคล้องกับบทบัญญัติของมาตรา 23

(I) พิจารณาและรับเอา ตามความต้องการ การแก้ไขซึ่งภาคผนวกแห่งสนธิสัญญานี้โดยสอดคล้องกับบทบัญญัติของมาตรา 24

(J) พิจารณารูปแบบของกลยุทธ์ที่จะสนับสนุนการช่วยเหลือโดยสมัครใจโดยเฉพาะ โดยอ้างถึงมาตรา 13 และ 14

(K) ปฏิบัติหน้าที่อื่นเมื่อมีความจำเป็นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของสนธิสัญญานี้

THE ASSUMPTION UNIVERSITY LIBRARY

(L) จดคำตัดสินที่เกี่ยวข้องของสมัชชาภาคีของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ องค์การระหว่างประเทศ และองค์การสนธิสัญญาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

(M) แจ้งให้ทราบ ตามความเหมาะสม แก่สมัชชาภาคีของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ องค์การระหว่างประเทศ และองค์กรสนธิสัญญาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในเรื่องเกี่ยวกับการดำเนินการตามสนธิสัญญานี้

(N) อนุมัติเกณฑ์ของข้อตกลงกับ ไอเออาร์ซี และสถาบันอื่นภายใต้มาตรา 15 และพิจารณาและแก้ไข เอ็มทีเอ ในมาตรา 15

19.4 ภายใต้มาตรา 19.6 แต่ละภาคีสมาชิกจะออกเสียงได้หนึ่งเสียง และอาจจะมีผู้แทนในการประชุมของสภาบริหารเป็นผู้แทนหนึ่งคนซึ่งอาจจะมาพร้อมกับผู้แทนสำรอง และกับผู้เชี่ยวชาญ และที่ปรึกษา ผู้แทนสำรอง ผู้เชี่ยวชาญ และที่ปรึกษาอาจจะมีส่วนร่วมในการดำเนินการประชุมของสภาบริหารแต่ไม่มีสิทธิออกเสียง เว้นแต่ในกรณีที่เขาได้รับมอบอำนาจให้ทำหน้าที่แทนผู้แทน

19.5 องค์การสหประชาชาติ องค์กรชำนาญพิเศษขององค์การสหประชาชาติ และสำนักงานพลังงานปรมาณูระหว่างประเทศ รวมไปถึงรัฐที่ไม่ได้เป็นภาคีสมาชิกของสนธิสัญญานี้ อาจจะมีผู้แทนเป็นผู้สังเกตการณ์ในการประชุมของสภาบริหาร องค์กรหรือสำนักงานอื่น ไม่ว่าจะเป็นของรัฐบาล หรือไม่ใช่ของรัฐบาล ที่มีคุณวุฒิในด้านที่เกี่ยวข้องกับ การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่ง ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร ซึ่งได้แจ้งให้ทราบต่อเลขาธิการว่าตนปรารถนาจะมีผู้แทนเข้าร่วมเป็นผู้สังเกตการณ์ในการประชุมของสภาบริหาร อาจจะได้รับสิทธิให้เข้า เว้นแต่ภาคีสมาชิกอย่างน้อยหนึ่งในสามของสมาชิกที่อยู่ในที่นั้นคัดค้านการใช้สิทธิเข้า และการมีส่วนร่วมของผู้สังเกตการณ์จะอยู่ภายใต้กฎเกี่ยวกับระเบียบที่รับเอาโดยสภาบริหาร

19.6 องค์การสมาชิกของ เอฟเอโอ ที่เป็นภาคีสมาชิกและรัฐสมาชิกขององค์การสมาชิกที่เป็นภาคีสมาชิกจะใช้สิทธิความเป็นสมาชิก และทำให้บรรลุซึ่งพันธกรณีในความเป็นสมาชิกของเขาโดยสอดคล้อง โดยอนุโลม กับธรรมนูญ และกฎทั่วไปของ เอฟเอโอ

19.7 สภาบริหารจะรับเอาและแก้ไข ตามความต้องการ กฎเกี่ยวกับระเบียบ และกฎเกี่ยวกับการเงินของตนซึ่งจะไม่ขัดกับสนธิสัญญานี้

19.8 การปรากฏตัวของบรรดาผู้แทนที่อยู่ในที่ประชุมที่ถือเป็นเสียงส่วนใหญ่ของสภาบริหารจะถือเป็นความจำเป็นในการประกอบเป็นองค์ประชุมในการประชุมใดๆ ของสภาบริหาร

19.9 สภาบริหารจะจัดให้มีการประชุมสมัยสามัญอย่างน้อยทุกสองปีครั้ง การประชุมเหล่านี้ควร เท่าที่จะเป็นไปได้ มีการจัดขึ้นควบคู่ (back to back) กับการประชุมสมัยสามัญของคณะกรรมาธิการด้านทรัพยากรพันธุกรรมเพื่ออาหารและการเกษตร

19.10 การประชุมสมัยวิสามัญของสภาบริหารจะมีการจัดขึ้นในเวลาอื่นใดตามที่เห็นสมควรว่ามีความจำเป็นโดยสภาบริหาร หรือโดยคำร้องขอเป็นลายลักษณ์อักษรจากภาคีสมาชิกใดๆ หากว่าคำร้องขอนี้ได้รับการสนับสนุนโดยภาคีสมาชิกอย่างน้อยหนึ่งในสาม

19.11 สภาบริหารจะเลือกประธาน และรองประธาน (ซึ่งรวมกันเรียกว่า "สำนัก") โดยสอดคล้องกับกฎเกี่ยวกับระเบียบของตน

มาตรา 20 เลขาธิการ

20.1 เลขาธิการของสภาบริหารจะได้รับการแต่งตั้งโดยประธานของเอฟเอโอ โดยการอนุมัติของสภาบริหาร เลขาธิการจะได้รับการช่วยเหลือโดยคณะทำงานตามความต้องการ

20.2 เลขาธิการจะปฏิบัติหน้าที่ดังต่อไปนี้

(A) จัดเตรียมและเปิดช่องให้การสนับสนุนในด้านการดำเนินงานสำหรับการประชุมของสภาบริหาร และสำหรับองค์กรสาขาอื่นๆ ที่อาจจะได้รับการจัดตั้ง

(B) ช่วยเหลือสภาบริหารในการทำงานตามหน้าที่ รวมถึงการปฏิบัติการตามภารกิจเฉพาะที่สภาบริหารตัดสินใจมอบหมายให้

(C) รายงานถึงกิจกรรมของตนต่อสภาบริหาร

20.3 เลขาธิการจะแจ้งไปยังภาคีสมาชิก และประธาน

(A) คำตัดสินของสภาบริหารภายในหกวันนับแต่วันที่รับเอา

(B) ข้อสนเทศที่ได้รับจากภาคีสมาชิกโดยสอดคล้องกับบทบัญญัติแห่งสนธิสัญญานี้

20.4 เลขาธิการจะเปิดช่องให้มีเอกสารในหกภาษาของสหประชาชาติสำหรับการประชุมของสภาบริหาร

20.5 เลขาธิการจะร่วมมือกับองค์การและองค์กรสนธิสัญญาอื่นๆ รวมถึงโดยเฉพาะสำนักเลขาธิการของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของสนธิสัญญานี้

มาตรา 21 การปฏิบัติตาม

สภาบริหารจะในการประชุมครั้งแรก พิจารณาและอนุมัติ ระเบียบและกลไกการปฏิบัติการที่ก่อให้เกิดความร่วมมือและมีประสิทธิผลเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งสนธิสัญญานี้ และเพื่อชี้ประเด็นการไม่ปฏิบัติตาม ระเบียบและกลไกเหล่านี้จะรวมถึงการเฝ้าระวัง และการอำนวยคำปรึกษา หรือการช่วยเหลือ รวมถึงคำปรึกษาทางกฎหมาย เมื่อมีความจำเป็น โดยเฉพาะแก่ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวทางเศรษฐกิจ

มาตรา 22 การระงับข้อพิพาท

22.1 ในกรณีที่มีการพิพาทกันระหว่างภาคีสมาชิกเกี่ยวกับการตีความหรือการใช้สนธิสัญญานี้คู่กรณีที่เกี่ยวข้องจะแสวงหาข้อยุติโดยการเจรจากัน

22.2 หากคู่กรณีที่เกี่ยวข้องไม่สามารถตกลงกันได้โดยการเจรจา พวกเขาอาจจะแสวงหาการไกล่เกลี่ย หรือร้องขอทำการปรองดองโดย บุคคลที่สาม

22.3 เมื่อให้สัตยาบัน ยอมรับ เห็นพ้อง หรือเข้าเป็นภาคีสนธิสัญญานี้ หรือในเวลาใดก็ตามภายหลังจากนั้น ภาคีสมาชิกอาจจะประกาศต่อที่เก็บรักษา (Depositary) ว่าในข้อพิพาทที่ไม่อาจยุติได้โดยสอดคล้องกับมาตรา 22.1 และ 22.2 ข้างต้น เขาจะยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งในสองสิ่งต่อไปนี้เป็นวิธีการในการระงับข้อพิพาทโดยถือเป็นข้อบังคับ

(A) อนุญาโตตุลาการโดยสอดคล้องกับระเบียบที่กำหนดไว้ในส่วนที่ 1 ของภาคผนวก 2 ของสนธิสัญญานี้

(B) ยื่นข้อพิพาทต่อศาลโลก (International Court of Justice)

22.4 หากคู่กรณีในข้อพิพาทไม่ได้ โดยสอดคล้องกับมาตรา 22.3 ข้างต้น ยอมรับระเบียบเดียวกัน หรือระเบียบใด ๆ ข้อพิพาทนั้นจะถูกยื่นต่อการสมานไมตรี (conciliation) โดยสอดคล้องกับส่วนที่ 2 ของภาคผนวก 2 ของสนธิสัญญานี้ เว้นแต่คู่กรณีจะตกลงกันเป็นอย่างอื่น

มาตรา 23 การแก้ไขสนธิสัญญา

23.1 การแก้ไขสนธิสัญญานี้อาจถูกเสนอโดยภาคีสมาชิกใดๆ ก็ได้

23.2 การแก้ไขสนธิสัญญานี้จะถูกรับเอา ณ การประชุมสภาบริหาร ถ้อยคำของการเสนอแก้ไขจะได้รับการแจ้งต่อภาคีสมาชิกโดยเลขาธิการภายในหกเดือนก่อนการประชุมที่ได้เสนอให้มีการรับเอานั้น

23.3 การแก้ไขทั้งหลายต่อสนธิสัญญานี้จะทำได้ก็แต่โดยเสียงเอกฉันท์ของภาคีสมาชิกที่อยู่ในที่ประชุมของสภาบริหาร

23.4 การแก้ไขทั้งหลายที่ถูกรับเอาโดยสภาบริหารจะมีผลบังคับใช้ต่อภาคีสมาชิกที่ได้ให้สัตยาบันยอมรับ หรือเห็นพ้อง ณ วันที่เก้าสิบภายหลังจากการนำส่งสารแห่งการให้สัตยาบันการยอมรับหรือการเห็นพ้อง โดยภาคีสมาชิกสองในสาม ภายหลังจากนั้นการแก้ไขจะมีผลบังคับใช้ต่อภาคีสมาชิกอื่นใด ณ วันที่เก้าสิบภายหลังจากที่ภาคีสมาชิกนั้นได้นำส่งสารแห่งการให้สัตยาบันการยอมรับ หรือการเห็นพ้องต่อการแก้ไขนั้น

มาตรา 24 ภาคผนวก

24.1 ภาคผนวกของสนธิสัญญานี้จะถือเป็นส่วนหนึ่งของสนธิสัญญานี้ และการอ้างถึงสนธิสัญญานี้จะเท่ากับเป็นการอ้างถึงภาคผนวกใดๆ ด้วย

24.2 บทบัญญัติของมาตรา 23 เกี่ยวกับการแก้ไขสนธิสัญญานี้จะนำมาใช้กับการแก้ไขภาคผนวกด้วย

มาตรา 25 การลงนาม

สนธิสัญญานี้จะเปิดให้มีการลงนามที่เอฟเอโอ ตั้งแต่วันที่ 3 พฤศจิกายน 2001 ถึง วันที่ 4 พฤศจิกายน 2002 โดยภาคีของเอฟเอโอ และรัฐใดๆ ที่มิได้เป็นภาคีของเอฟเอโอ แต่เป็นภาคีขององค์การสหประชาชาติ หรือองค์กรชำนาญพิเศษของสหประชาชาติ หรือสำนักงานพลังงานปรมาณูระหว่างประเทศ

มาตรา 26 การให้สัตยาบัน การยอมรับ หรือการเห็นพ้อง

สนธิสัญญานี้จะอยู่ในบังคับของการให้สัตยาบัน การยอมรับ หรือการเห็นพ้อง ของภาคี และผู้ไม่ใช่ภาคีของเอฟเอโอ ที่อ้างถึงมาตรา 25 สารแห่งการให้สัตยาบัน การยอมรับ หรือการเห็นพ้องจะถูกนำส่งไปยังที่เก็บรักษา

มาตรา 27 การเข้าเป็นภาคี (ภาคียานุวัติ)

สนธิสัญญานี้จะเปิดให้มีการเข้าเป็นภาคีโดยภาคีของเอฟเอโอ และรัฐใด ๆ ที่มิได้เป็นภาคีของเอฟเอโอ แต่เป็นภาคีขององค์การสหประชาชาติ หรือองค์กรชำนัญพิเศษของสหประชาชาติ หรือสำนักงานพลังงานปรมาณูระหว่างประเทศนับจากวันที่ที่สนธิสัญญานี้ได้ปิดลงสำหรับการลงนาม สารแห่งการเข้าเป็นภาคี (ภาคียานุวัติสาร) จะถูกนำส่งไปยังที่เก็บรักษา

มาตรา 28 การมีผลบังคับใช้

28.1 ภายใต้บทบัญญัติของมาตรา 29.2 สนธิสัญญานี้จะมีผลบังคับใช้ ณ วันที่เก้าสิบภายหลังจากที่ได้มีการนำส่งสารที่สี่สิบแห่งการให้สัตยาบัน การยอมรับ การเห็นพ้อง หรือการเข้าเป็นภาคี (ภาคียานุวัติ) โดยที่อย่างน้อยยี่สิบสารแห่งการให้สัตยาบัน การยอมรับ การเห็นพ้อง หรือการเข้าเป็นภาคี (ภาคียานุวัติ) ได้ถูกนำส่งเข้ามาโดยภาคีของเอฟเอโอ

28.2 สำหรับแต่ละภาคีของเอฟเอโอ และรัฐใด ๆ ที่มิใช่ภาคีของเอฟเอโอ แต่เป็นภาคีขององค์การสหประชาชาติ หรือองค์กรชำนัญพิเศษขององค์การสหประชาชาติ หรือสำนักงานพลังงานปรมาณูระหว่างประเทศที่ได้ให้สัตยาบัน ยอมรับ เห็นพ้อง หรือเข้าเป็นภาคีในสนธิสัญญา

นี้ภายหลังจากการนำส่งสาร โดยสอดคล้องกับมาตรา 28.1 ที่สี่สิบแห่งการให้สัตยาบัน การยอมรับ การเป็นพ้อง หรือการเข้าเป็นภาคีสนธิสัญญานี้จะมีผลบังคับใช้ ณ วันที่เก้าสิบภายหลังจากที่ได้มีการนำส่งสารแห่งการให้สัตยาบัน การยอมรับ การเห็นพ้อง หรือการเข้าเป็นภาคีนั้น

มาตรา 29 องค์การสมาชิกของเอฟเอโอ

29.1 เมื่อองค์การสมาชิกของเอฟเอโอได้นำส่งสารแห่งการให้สัตยาบัน การยอมรับ การเห็นพ้อง หรือการเข้าเป็นภาคีในสนธิสัญญานี้ องค์การสมาชิกดังกล่าวจะโดยสอดคล้องกับบทบัญญัติของมาตรา 27 (11.7) ของธรรมนูญของเอฟเอโอ แจ้งถึงการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการเผยแพร่ความสามารถของตนในปฏิญญาว่าด้วยความสามารถของตนที่ได้ยื่นภายใต้มาตรา 2.5 (11.5) ของธรรมนูญของเอฟเอโอ ตามความจำเป็นในแง่ของการยอมรับสนธิสัญญานี้ของตน ภาคีสมาชิกใด ๆ ของสนธิสัญญานี้อาจจะ ในเวลาใดก็ตามร้องขอองค์การสมาชิกของเอฟเอโอที่เป็นภาคีของสนธิสัญญานี้ให้เปิดช่องให้มีข้อสนเทศซึ่งระหว่างองค์การสมาชิกกับภาคีของตน เป็นความรับผิดชอบในการดำเนินการตามเรื่องเฉพาะใด ๆ ที่ครอบคลุมโดยสนธิสัญญานี้ องค์การสมาชิกจะเปิดช่องให้มีข้อสนเทศนี้ภายในระยะเวลาอันสมควร

29.2 สารแห่งการให้สัตยาบัน การยอมรับ การเห็นพ้อง การเข้าเป็นภาคี หรือการถอนตัวที่นำส่งโดยองค์การสมาชิกของเอฟเอโอจะไม่ถูกนับเป็นส่วนเพิ่มจากที่ได้ถูกนำส่งโดยรัฐภาคีขององค์การดังกล่าว

มาตรา 30 การตั้งข้อสงวน

ข้อสงวนไม่อาจมีการตั้งได้ตามสนธิสัญญานี้

มาตรา 31 ผู้ไม่ใช่ภาคี

ภาคีสมาชิกจะสนับสนุนให้ภาคีของเอฟเอโอ หรือรัฐอื่น ๆ ที่มิได้เป็นภาคีสมาชิกของสนธิสัญญานี้ให้ยอมรับสนธิสัญญานี้

มาตรา 32 การถอนตัว

32.1 ภาคีสมาชิกใด ๆ อาจจะ ในเวลาใดก็ตาม นับตั้งแต่สองปีภายหลังจากวันที่สนธิสัญญานี้มีผลบังคับใช้สำหรับตน แจ้งต่อที่เก็บรักษาเป็นลายลักษณ์อักษรถึงการถอนตัวจากสนธิสัญญานี้ของตนที่เก็บรักษาจะแจ้งให้ทราบโดยทันทีต่อภาคีสมาชิกทั้งหลาย

32.2 การถอนตัวจะมีผลในหนึ่งปีนับแต่วันที่ได้รับการแจ้งนั้น

มาตรา 33 การสิ้นสุดลง

33.1 สนธิสัญญานี้จะถือว่าสิ้นสุดลงโดยอัตโนมัติ หากและเมื่อ ผลลัพธ์ของการถอนตัวทำให้จำนวนของภาคีสมาชิกน้อยกว่าสี่สิบ เว้นแต่ภาคีสมาชิกที่เหลืออยู่ตกลงโดยเสียงเอกฉันท์สัมบูรณ์ (Unanimously) เป็นอย่างอื่น

33.2 ที่เก็บรักษาจะแจ้งให้ทราบต่อภาคีสมาชิกที่เหลืออยู่เมื่อจำนวนภาคีสมาชิกได้ลดลงจนเหลือสี่สิบ

33.3 ในกรณีของการสิ้นสุดลง การนำส่งสินทรัพย์ต่าง ๆ จะได้ถูกครอบงำ (ดูแล) โดยกฎทางการเงินที่จะได้รับเอาโดยสภาบริหาร

มาตรา 34 ที่เก็บรักษา

ประธานของเอฟเอโอ จะเป็นที่เก็บรักษาของสนธิสัญญานี้

มาตรา 35 เอกสารต้นฉบับ

เอกสารในภาษาอารบิก จีน อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย และสเปน ของสนธิสัญญานี้ถือเป็นต้นฉบับเท่าเทียมกัน

ภาคผนวก ข

ส่วนที่ 1 การตัดสินโดยอนุญาโตตุลาการ

ส่วนที่ 1
การตัดสินโดยอนุญาโตตุลาการ

มาตรา 1

คู่กรณีที่เป็นผู้อ้างสิทธิ (claimant) จะแจ้งต่อเลขาธิการว่าคู่กรณีในข้อพิพาทจะดำเนินเรื่องโดยการตัดสินโดยอนุญาโตตุลาการตามมาตรา 22 การแจ้งนั้นจะแถลง (state) ถึงประเด็นปัญหา (subject-matter) ของการตัดสินโดยอนุญาโตตุลาการ และรวมถึง โดยเฉพาะ มาตราต่างๆ ของสนธิสัญญานี้ ซึ่งการตีความหรือการใช้ถือเป็นเรื่องที่กำลังเป็นความกัน หากคู่กรณีในข้อพิพาทไม่สามารถตกลงกันในประเด็นปัญหาของข้อพิพาทก่อนที่ประธานแห่งบัลลังก์ชำระความ (President of the Tribunal) จะได้ถูกตั้งแต่งขึ้น บังลังก์อนุญาโตตุลาการจะเป็นผู้กำหนดประเด็นปัญหานั้น เลขาธิการจะส่งต่อซึ่งข้อสนเทศที่ได้รับไปยังภาคีสมาชิกทั้งหลายของสนธิสัญญานี้

มาตรา 2

1. ในการพิพาทกันระหว่างคู่กรณีสองฝ่ายในข้อพิพาท บัลลังก์อนุญาโตตุลาการจะประกอบไปด้วยสมาชิกสามคน แต่ละคู่กรณีในข้อพิพาทจะแต่งตั้งอนุญาโตตุลาการหนึ่งคน และอนุญาโตตุลาการสองคนที่ได้รับการแต่งตั้งจะตกลงร่วมกันแต่งตั้งอนุญาโตตุลาการคนที่สามซึ่งจะเป็นประธานแห่งบังลังก์ชำระความอนุญาโตตุลาการคนหลังนี้จะต้องไม่เป็นคนชาติของคู่กรณีหนึ่งใดในข้อพิพาท หรือมีถิ่นที่อยู่ตามปกติในดินแดนของคู่กรณีหนึ่งใดในคู่กรณีทั้งหลายของข้อพิพาท หรือได้ถูกจ้างงานโดยคู่กรณีใด หรือได้เคยทำการเกี่ยวข้องกับกรณีนั้นในฐานะอื่นใด

2. ในข้อพิพาทระหว่างภาคีสมาชิกมากกว่าสองฝ่าย คู่กรณีในข้อพิพาทที่มีผลประโยชน์ร่วมกันจะแต่งตั้งอนุญาโตตุลาการหนึ่งคนโดยการตกลงร่วมกัน

3. การว่างลงใดๆ จะได้รับการเติมเต็มโดยวิธีที่กำหนดไว้สำหรับการแต่งตั้งในตอนแรก

มาตรา 3

1. หากประธานแห่งบัลลังก์ชำระความไม่ได้ถูกแต่งตั้งขึ้นภายในสองเดือนนับแต่ที่มีการแต่งตั้งอนุญาโตตุลาการคนที่สอง ประธานของเอฟเอโอ จะโดยการร้องขอของคู่กรณีในข้อพิพาทแต่งตั้งประธานภายในระยะเวลาสองเดือนให้หลัง

2. หากคู่กรณีหนึ่งใดในข้อพิพาทไม่แต่งตั้งอนุญาโตตุลาการภายในสองเดือนนับแต่ได้รับการร้องขอคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งอาจจะแจ้งให้ทราบต่อประธานเอฟเอโอ ผู้ซึ่งจะทำการตั้งแต่งภายในระยะเวลาสองเดือนให้หลัง

มาตรา 4

บังลังก์อนุญาโตตุลาการจะทำคำตัดสินโดยสอดคล้องกับบทบัญญัติแห่งสนธิสัญญานี้ และกฎหมายระหว่างประเทศ

มาตรา 5

เว้นแต่คู่กรณีในข้อพิพาทจะตกลงกันเป็นอย่างอื่น บังลังก์อนุญาโตตุลาการจะกำหนดกฎแห่งระเบียบของตน

มาตรา 6

บัลลังก์อนุญาโตตุลาการอาจจะ โดยคำร้องขอของคู่กรณีใดในข้อพิพาท ให้คำแนะนำเกี่ยวกับมาตรการคุ้มครองชั่วคราวที่จำเป็น (essential interim measures of protection)

มาตรา 7

คู่กรณีในข้อพิพาทจะอำนวยความสะดวกในงานของ บัลลังก์อนุญาโตตุลาการ และโดยเฉพาะในการใช้วิธีการทั้งหลายที่อยู่ในอำนาจจัดการของตนจะ

(A.) จัดหามาให้ซึ่งเอกสาร ข้อสนเทศ และส่งอำนวยความสะดวกที่เกี่ยวข้อง และ

(B.) ให้อำนาจ หากมีความจำเป็น ที่จะเรียกพยาน หรือผู้เชี่ยวชาญ และรับหลักฐานของเขาเหล่านั้น

มาตรา 8

คู่กรณีในข้อพิพาทและอนุญาโตตุลาการมีพันธกรณีที่จะต้องรักษาไว้ซึ่งความลับของข้อสนเทศที่พวกเขาได้รับโดยเป็นความลับระหว่างที่มีการดำเนินการพิจารณาของบัลลังก์อนุญาโตตุลาการ

มาตรา 9

เว้นแต่ บัลลังก์อนุญาโตตุลาการกำหนดไว้เป็นอย่างอื่นเนื่องจากพฤติการณ์เฉพาะแห่งคดี ค่าใช้จ่ายของบัลลังก์ชำระความจะถูกรับไปโดยคู่กรณีในข้อพิพาทโดยส่วนแบ่งที่เท่าเทียมกัน บัลลังก์ชำระความจะเก็บบันทึกของค่าใช้จ่าย และจะเตรียมแถลงการณ์สิ้นสุดแห่งค่าใช้จ่ายนั้นแก่คู่กรณีในข้อพิพาท

มาตรา 10

ภาคีสมาชิกใดๆ ที่มีส่วนได้เสียในข้อกฎหมายของประเด็นปัญหาของข้อพิพาทที่อาจจะมีผลต่อการตัดสินในคดี อาจจะแทรกแซงในการดำเนินการพิจารณาโดยความยินยอมของบัลลังก์ชำระความ

มาตรา 11

บัลลังก์ชำระความอาจจะรับฟัง และกำหนดคำโต้แย้งที่เกิดขึ้นโดยตรงจากประเด็นปัญหาของข้อพิพาท

มาตรา 12

คำตัดสินทั้งในระเบียบ และเนื้อหาของบัลลังก์อนุญาโตตุลาการ จะดำเนินไปโดยเสียงข้างมากของสมาชิกของบัลลังก์นั้น

มาตรา 13

หากคู่กรณีหนึ่งใดในข้อพิพาทไม่มาปรากฏตัวต่อหน้าบัลลังก์อนุญาโตตุลาการ หรือไม่สามารถแก้ต่าง (defend) คดีของตนได้ คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งอาจจะร้องขอให้บัลลังก์ชำระความดำเนินการพิจารณาต่อไปและทำการตัดสิน การขาดนั้น (absence) หรือการไม่สามารถแก้ต่างคดีของตนได้ของคู่กรณีจะไม่ถือเป็นอุปสรรค์ (bar) ในการดำเนินการพิจารณา ก่อนที่จะมีคำตัดสินอันเป็นที่สุด (final decision) บัลลังก์อนุญาโตตุลาการ จะต้องทำการจนเป็นที่พอใจว่าสิทธิเรียกร้อง (claim) ทั้งหมดนั้นได้กระทำบนฐานที่มั่นคงแห่งข้อเท็จจริงและข้อกฎหมาย

มาตรา 14

บัลลังก์ชำระความจะมีคำตัดสินอันเป็นที่สุดภายในห้าเดือนนับแต่วันที่ตนมีองค์ประกอบครบถ้วน เว้นแต่ตนเห็นว่ามีความจำเป็นที่จะขยายขอบเขตของเวลาออกไปอีกเป็นระยะเวลาที่ไม่เกินกว่าห้าเดือน

มาตรา 15

คำตัดสินอันเป็นที่สุดของ บัลลังก์อนุญาโตตุลาการ จะถูกจำกัดอยู่ในประเด็นปัญหาของข้อพิพาทและจะแถลงถึงเหตุผลที่เป็นพื้นฐานของคำตัดสินนั้น คำตัดสินนั้นจะประกอบไปด้วยชื่อของสมาชิกที่ได้มีส่วนร่วมและวันที่มีคำตัดสินเด็ดขาดนั้น สมาชิกคนใดคนหนึ่งของบัลลังก์ชำระความอาจจะแนบความเห็นต่างหากหรือความไม่เห็นพ้องมากับคำตัดสินอันเป็นที่สุดนั้น

มาตรา 16

คำตัดสินของอนุญาโตตุลาการจะมีผลบังคับต่อคู่กรณีในข้อพิพาท คำตัดสินนั้นจะไม่มีการอุทธรณ์ใดๆ เว้นแต่คู่กรณีในข้อพิพาทได้ตกลงกันล่วงหน้าถึงระเบียบการอุทธรณ์

มาตรา 17

ข้อโต้เถียง (controversy) ใดๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นระหว่างคู่กรณีในข้อพิพาทเกี่ยวกับการตีความและวิธีในการดำเนินการตามคำตัดสินอันเป็นที่สุดอาจจะถูกยื่นโดยคู่กรณีหนึ่งใดในข้อพิพาทเพื่อการตัดสินของบัลลังก์อนุญาโตตุลาการ ที่ได้มีคำตัดสินดังกล่าว

ส่วนที่ 2
การสมานไมตรี

มาตรา 1

คณะกรรมาธิการสมานไมตรีจะได้รับการจัดตั้งขึ้นโดยการร้องขอของคู่กรณีหนึ่งในคู่กรณีทั้งหลายของข้อพิพาท คณะกรรมาธิการจะ เว้นแต่คู่กรณีจะได้ตกลงกันเป็นอย่างอื่น ประกอบไปด้วยสมาชิกจำนวนห้าคน โดยคู่กรณีที่เกี่ยวข้องจะแต่งตั้งฝ่ายละสองคน และประธานจะได้รับเลือกร่วมกันโดยสมาชิกนั้น

มาตรา 2

ในข้อพิพาทระหว่างภาคีสมาชิกมากกว่าสองฝ่าย คู่กรณีในข้อพิพาทที่มีผลประโยชน์ร่วมกันจะแต่งตั้งสมาชิกในกรรมาธิการโดยการตกลงร่วมกัน หากคู่กรณีในข้อพิพาทสองฝ่าย หรือมากกว่ามีผลประโยชน์ต่างหากจากกัน หรือไม่อาจเห็นพ้องต้องกันได้ว่าตนมีผลประโยชน์ร่วมกัน เขาจะทำการแต่งตั้งสมาชิกต่างหากจากกัน

มาตรา 3

หากการแต่งตั้งโดยคู่กรณีมิได้กระทำลงภายในสองเดือนนับแต่วันที่มีการร้องขอให้มีการจัดตั้งคณะกรรมาธิการสมานไมตรี ประธานเอฟเอโอ จะ หากได้รับการเชื้อเชิญโดยคู่กรณีในข้อพิพาทผู้เป็นคนยื่นคำร้องขอทำการแต่งตั้งดังกล่าวภายในระยะเวลาสองเดือนให้หลัง

มาตรา 4

หากประธานของคณะกรรมาธิการสมานไมตรีไม่ได้มีการเลือกสรรภายในสองเดือนนับแต่วันที่สมาชิกคนสุดท้ายของคณะกรรมาธิการได้ถูกแต่งตั้ง ประธานเอฟเอโอ จะ หากได้รับการเชื้อเชิญโดยคู่กรณีในข้อพิพาท แต่งตั้งประธานภายในระยะเวลาสองเดือนให้หลัง

มาตรา 5

คณะกรรมาธิการสมานไมตรีจะมีคำตัดสินโดยเสียงข้างมากของสมาชิก คณะกรรมาธิการจะเว้นแต่คู่กรณีในข้อพิพาทจะตกลงกันเป็นอย่างอื่น กำหนดระเบียบของตนขึ้นมา คณะกรรมาธิการจะมีข้อเสนอในการหาทางออก (resolution) ของข้อพิพาทนั้น ซึ่งคู่กรณีจะพิจารณาโดยความสุจริต (good faith)

มาตรา 6

ความไม่เห็นพ้องต้องกันว่า คณะกรรมาธิการสมานไมตรีมีอำนาจ หรือไม่จะได้รับการตัดสินใจโดยคณะกรรมาธิการ

ตารางที่ 1 ข้อมูลจำนวนและรายชื่อประเทศที่เป็นภาคีสมาชิกสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร[1]

ถึงวันที่ 15 สิงหาคม 2552

ลำดับที่	ประเทศ	วันที่เข้าเป็นภาคีสมาชิก
1.	จอร์แดน	วันที่ 30 พฤษภาคม 2545
2.	เอริเทรีย	วันที่ 10 มิถุนายน 2545
3.	แคนาดา	วันที่ 10 มิถุนายน 2545
4.	อินเดีย	วันที่ 10 มิถุนายน 2545
5.	ซูดาน	วันที่ 10 มิถุนายน 2545
6.	กัมพูชา	วันที่ 11 มิถุนายน 2545
7.	กินี	วันที่ 11 มิถุนายน 2545
8.	มาลาวี	วันที่ 4 กรกฎาคม 2545
9.	กานา	วันที่ 28 ตุลาคม 2545
10.	เซียร์รา ลีโอน	วันที่ 20 พฤศจิกายน 2545
11.	นิการากัว	วันที่ 22 พฤศจิกายน 2545
12.	พม่า	วันที่ 4 ธันวาคม 2545
13.	แอลจีเรีย	วันที่ 13 ธันวาคม 2545
14.	ปารากวัย	วันที่ 3 มกราคม 2546
15.	มัวรีทาเนีย	วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2546
16.	ยูกันดา	วันที่ 25 มีนาคม 2546
17.	มัวรีเทียส	วันที่ 27 มีนาคม 2546
18.	มาเลเซีย	วันที่ 5 พฤษภาคม 2546
19.	เคนยา	วันที่ 27 พฤษภาคม 2546
20.	สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก	วันที่ 5 มิถุนายน 2546
21.	เปรู	วันที่ 5 มิถุนายน 2546

[1] At http://www.fao.org/Legal/TREATIES/033s-e.htm, Access date August 15, 2009.

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลำดับที่	ประเทศ	วันที่เข้าเป็นภาคีสมาชิก
22.	เอธิโอเปีย	วันที่ 18 มิถุนายน 2546
23.	โคตเดอวัวร์	วันที่ 25 มิถุนายน 2546
24.	เอลซัลวาดอร์	วันที่ 9 กรกฎาคม 2546
25.	สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเกาหลี (เกาหลีเหนือ)	วันที่ 16 กรกฎาคม 2546
26.	เซนต์ลูเซีย	วันที่ 16 กรกฎาคม 2546
27.	สาธารณรัฐแอฟริกากลาง	วันที่ 4 สิงหาคม 2546
28.	สาธารณรัฐซีเรียอาหรับ	วันที่ 26 สิงหาคม 2546
29.	ภูฏาน	วันที่ 2 กันยายน 2546
30.	คูเวต	วันที่ 2 กันยายน 2546
31.	ปากีสถาน	วันที่ 2 กันยายน 2546
32.	ไซปรัส	วันที่ 15 กันยายน 2546
33.	บังกลาเทศ	วันที่ 14 พฤศจิกายน 2546
34.	ฮอนดูรัส	วันที่ 14 มกราคม 2547
35.	สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์	วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2547
36.	ฮังการี	วันที่ 4 มีนาคม 2547
37.	สาธารณรัฐเช็ค	วันที่ 31 มีนาคม 2547
38.	เดนมาร์ก	วันที่ 31 มีนาคม 2547
39.	อียิปต์	วันที่ 31 มีนาคม 2547
40.	เอสโตเนีย	วันที่ 31 มีนาคม 2547
41.	ประชาคมยุโรป	วันที่ 31 มีนาคม 2547
42.	ฟินแลนด์	วันที่ 31 มีนาคม 2547
43.	เยอรมัน	วันที่ 31 มีนาคม 2547
44.	กรีซ	วันที่ 31 มีนาคม 2547

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลำดับที่	ประเทศ	วันที่เข้าเป็นภาคีสมาชิก
45.	ไอร์แลนด์	วันที่ 31 มีนาคม 2547
46.	ลักเซมเบิร์ก	วันที่ 31 มีนาคม 2547
47.	สเปน	วันที่ 31 มีนาคม 2547
48.	สวีเดน	วันที่ 31 มีนาคม 2547
49.	อังกฤษ	วันที่ 31 มีนาคม 2547
50.	สหสาธารณรัฐแทนซาเนีย	วันที่ 30 เมษายน 2547
51.	เลบานอน	วันที่ 6 พฤษภาคม 2547
52.	เอกวาดอร์	วันที่ 7 พฤษภาคม 2547
53.	อิตาลี	วันที่ 18 พฤษภาคม 2547
54.	ลัตเวีย	วันที่ 27 พฤษภาคม 2547
55.	ตูนิเซีย	วันที่ 8 มิถุนายน 2547
56.	โอมาน	วันที่ 14 กรกฎาคม 2547
57.	นอร์เวย์	วันที่ 3 สิงหาคม 2547
58.	สาธารณรัฐคองโก	วันที่ 14 กันยายน 2547
59.	คิวบา	วันที่ 16 กันยายน 2547
60.	นามิเบีย	วันที่ 7 ตุลาคม 2547
61.	ไนเจอร์	วันที่ 27 ตุลาคม 2547
62.	ตรินิแดดและโตเบโก	วันที่ 27 ตุลาคม 2547
63.	สวิสเซอร์แลนด์	วันที่ 22 พฤศจิกายน 2547
64.	หมู่เกาะคุก	วันที่ 2 ธันวาคม 2547
65.	บัลแกเรีย	วันที่ 29 ธันวาคม 2547
66.	โปแลนด์	วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2548
67.	สาธารณรัฐสังคมนิยมประชาชนอาหรับลิเบีย	วันที่ 12 มิถุนายน 2548
68.	มาลี	วันที่ 5 พฤษภาคม 2548

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลำดับที่	ประเทศ	วันที่เข้าเป็นภาคีสมาชิก
69.	เวเนซุเอลา	วันที่ 17 พฤษภาคม 2548
70.	โรมาเนีย	วันที่ 31 พฤษภาคม 2548
71.	ลิทัวเนีย	วันที่ 21 มิถุนายน 2548
72.	ซิมบับเว	วันที่ 5 กรกฎาคม 2548
73.	ฝรั่งเศส	วันที่ 11 กรกฎาคม 2548
74.	ซาอุดีอาระเบีย	วันที่ 17 ตุลาคม 2548
75.	ออสเตรีย	วันที่ 4 พฤศจิกายน 2548
76.	โปรตุเกส	วันที่ 7 พฤศจิกายน 2548
77.	เนเธอร์แลนด์	วันที่ 18 พฤศจิกายน 2548
78.	เลโซโท	วันที่ 21 พฤศจิกายน 2548
79.	ไลบีเรีย	วันที่ 25 พฤศจิกายน 2548
80.	ออสเตรเลีย	วันที่ 12 ธันวาคม 2548
81.	คิริบาส	วันที่ 13 ธันวาคม 2548
82.	แคเมอรูน	วันที่ 19 ธันวาคม 2548
83.	สโลวาเนีย	วันที่ 11 มกราคม 2549
84.	กัวเตมาลา	วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2549
85.	กินีบิสเซา	วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2549
86.	เบนิน	วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2549
87.	อุรุกวัย	วันที่ 1 มีนาคม 2549
88.	เยเมน	วันที่ 1 มีนาคม 2549
89.	มัลดีฟส์	วันที่ 2 มีนาคม 2549
90.	ซามัว	วันที่ 9 มีนาคม 2549
91.	อินโดนิเซีย	วันที่ 10 มีนาคม 2549
92.	มาดากัสการ์	วันที่ 13 มีนาคม 2549

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลำดับที่	ประเทศ	วันที่เข้าเป็นภาคีสมาชิก
93.	ปานามา	วันที่ 13 มีนาคม 2549
94.	แซมเบีย	วันที่ 13 มีนาคม 2549
95.	แองโกลา	วันที่ 14 มีนาคม 2549
96.	ชาด	วันที่ 14 มีนาคม 2549
97.	จาไมก้า	วันที่ 14 มีนาคม 2549
98.	สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว	วันที่ 14 มีนาคม 2549
99.	เซาโตเมและปรินซิเป	วันที่ 7 เมษายน 2549
100.	บุรุนดี	วันที่ 28 เมษายน 2549
101.	อิหร่าน	วันที่ 28 เมษายน 2549
102.	จิบูตี	วันที่ 8 พฤษภาคม 2549
103.	บราซิล	วันที่ 22 พฤษภาคม 2549
104.	เซเชลส์	วันที่ 30 พฤษภาคม 2549
105.	โมร็อกโก	วันที่ 14 กรกฎาคม 2549
106.	ฟิลิปปินส์	วันที่ 28 กันยายน 2549
107.	เซเนกัล	วันที่ 25 ตุลาคม 2549
108.	อัฟกานิสถาน	วันที่ 9 พฤศจิกายน 2549
109.	กาบอง	วันที่ 13 พฤศจิกายน 2549
110.	คอสตาริกา	วันที่ 14 พฤศจิกายน 2549
111.	บูร์กินาฟาโซ	วันที่ 5 ธันวาคม 2549
112.	อเมเนีย	วันที่ 20 มีนาคม 2550
113.	ตุรกี	วันที่ 7 มิถุนายน 2550
114.	ไอซ์แลนด์	วันที่ 7 สิงหาคม 2550
115.	เบลเยียม	วันที่ 2 ตุลาคม 2550
116.	โตโก	วันที่ 27 ตุลาคม 2550

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลำดับที่	ประเทศ	วันที่เข้าเป็นภาคีสมาชิก
117.	การ์ต้า	วันที่ 1 กรกฎาคม 2551
118.	ฟีจิ	วันที่ 9 กรกฎาคม 2551
119.	สาธารณรัฐเกาหลี (เกาหลีใต้)	วันที่ 20 มกราคม 2552
120.	โครเอเชีย	วันที่ 6 สิงหาคม 2552

ตารางที่ 2 บัญชีรายชื่อพันธุ์พืชเพื่อการเพาะปลูกภายใต้ระบบพหุภาคี[1]

- **พืชเพื่อการเพาะปลูกที่ใช้เป็นอาหาร**

พืชเพื่อการเพาะปลูก (Crop)	สกุล (Genus)	ข้อสังเกต (Observations)
ไม้จำพวกสาเกและขนุน สำปะลอ (Breadfruit)	อาร์โทคาร์ปัส (Artocarpus)	Breadfruit only
หน่อไม้ฝรั่ง (Asparagus)	แอสพารากัส (Asparagus)	
ข้าวโอ๊ต (Oat)	อวีนา (Avena)	
ผักบีท (Beet)	เบตา (Beta)	
พืชตระกูลกะหล่ำ (Brassica Complex)	บราสสิกา ทั้งหลาย (Brassica et al.)	สกุลของพืชที่รวมถึงได้แก่ บราสสิกา (Brassica) อาร์โมราเซีย (Armoracia) บาร์บาเรีย (Barbarea) คาเมลิน่า (Camelina) แครมเบ (Crambe) ดิบโพรเทคซิส (Diplotaxis) อีรูกา (Eruca) อิซาทิส (Isatis) เลบพิเดียม (Lepidium) ราฟาโนบราสสิกา (Raphanobrassica) ราฟานัส (Raphanus) โรริบปา (Rorippa) และซินาพิส (Sinapis) สิ่งนี้รวมถึงเมล็ดพืชน้ำมัน (oilseed)

[1] ชยันต์ ตันติวัสดาการ และ ปัทมาวดี โพชนุกูล ซูซูกิ, "ความพร้อมของไทยในการเข้าร่วมสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร," รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการพัฒนาความรู้และยุทธศาสตร์ ด้านความตกลงพหุภาคีระหว่างประเทศด้านสิ่งแวดล้อม, หน้า 51-55.

ตารางที่ 2 (ต่อ)

พืชเพื่อการเพาะปลูก (Crop)	สกุล (Genus)	ข้อสังเกต (Observations)
		และพืชเพื่อการเพาะปลูกที่เป็นผักทั้งหลาย(Vegetable crops) เช่น กะหล่ำปลี (Cabbage) เมล็ดของต้นเรพ (rapeseed)มัสตาร์ด (mustard) ต้นคเร็ช (cress) พืชยุโรปจำพวกที่ใช้ทำสลัด (Rocket) หัวไชเท้าแดง (Radish) และผักกาดเทอร์นิบ (Turnip) ชนิดพันธุ์เลบพิเดียม เมเยนี(มากา) Lepidium meyenii (maca) ไม่ถูกนับรวม
ถั่วแระ (Pigeon pea)	คาจานัส (Cajanus)	
ถั่วหัวช้าง (Chick pea)	ไซเซอร์ (Cicer)	
พืช หรือผลของพืชในตระกูลส้ม (Citrus)	ซีทรัส (Citrus)	สกุล พอนซิรัส (Poncirus) และฟอร์ทูเนลลา (Fortunella) ถูกนับรวมเป็น ต้นตอ (root stock)
มะพร้าว (Coconut)	โคโคส (Cocos)	
พืชจำพวกบอน (Major aroids)	โคโลคาเซีย (Colocasia) แซนโทโซมา (Xanthosoma)	พืชจำพวกบอนรวมถึง เผือก (taro) มันเทศ (cocoyam), ต้นเผือกจำพวกหนึ่ง (dasheen) และแทนเนีย (tannia)
หัวแครอท (Carrot)	เดาคัส (Daucus)	
กลอย และมันเสา (Yams)	ดิออสโคเรีย (Dioscorea)	

ตารางที่ 2 (ต่อ)

พืชเพื่อการเพาะปลูก (Crop)	สกุล (Genus)	ข้อสังเกต (Observations)
ข้าวป้างสามง่าม (Finger Millet)	อีลิวซิน (Eleusine)	
สตรอเบอรี่ (Strawberry)	ฟราการเรีย (Fragaria)	
ดอกทานตะวัน (Sunflower)	เฮลิอันตัส (Helianthus)	
ข้าวบาร์เลย์ (Barley)	ฮอร์เดอุ้ม (Hordeum)	
มันเทศ (Sweet potato)	อิโพโมเอ (Ipomoea)	
ถั่วกลาส (Grass pea)	ลาทีรัส (Lathyrus)	
ถั่วแขกชนิดเมล็ดสีแดงและเหลือง (Lentil)	เลนส์ (Lens)	
แอปเปิ้ล (Apple)	มาลัส (Malus)	
มันสำปะหลัง (Cassava)	มานิฮอท (Manihot)	นับเฉพาะ มานิฮอท เอสคูเลนตา (Manihot esculenta) เท่านั้น
กล้วย/กล้วยกล้าย (Banana/Plantain)	มูซา (Musa)	ยกเว้น มูซา เทกซ์ทิลิส (Musa textilis)
ข้าว (Rice)	โอไรซา (Oryza)	
ข้าวเดือย (Pearl Millet)	เพนนิเซทัม (Pennisetum)	
ถั่วชนิดเมล็ดแบน (Beans)	ฟาเซโอลัส (Phaseolus)	ยกเว้น ฟาเซโอลัส โพลีอันทัส (Phaseolus polyanthus)
ถั่วชนิดเมล็ดเล็ก (Pea)	พิสัม (Pisum)	
ข้าวไร (Rye)	เซกาเล (Secale)	
มันฝรั่ง (Potato)	โซลานัม (Solanum)	นับรวมจำพวก ทูเบอโรซา (tuberosa) ยกเว้น โซลานัม พูเรจา (Soianum phureja)
มะเขือขาว/มะเขือม่วง (Eggplant)	โซลานัม (Solanum)	นับรวมจำพวก เมลองจีนา (melongena)

ตารางที่ 2 (ต่อ)

พืชเพื่อการเพาะปลูก (Crop)	สกุล (Genus)	ข้อสังเกต (Observations)
ข้างฟ่าง (Sorghum)	ซอร์กัม (Sorghum)	
ทริติเคล-เล (Triticale)	ทริทิโคเซกาเล (Triticosecale)	
ข้าวสาลี (Wheat)	ทริทิคัม ทั้งหลาย (Triticum et al.)	รวมทั้ง อโกรไพรอน (Agropyron) อีไลมัส (Elymus) และเซกาเล (Secale)
ถั่วฟาบา/พืชเถามีฝัก (Faba Bean/Vetch)	วิเซีย (Vicia)	
พืชจำพวกถั่วกระด้างทั้งหลาย (Cowpea et al.)	วิกนา (Vigna)	
ข้าวโพด (Maize)	เซีย (Zea)	ยกเว้น เซีย พิเรนนิส (Zea perennis) เซีย ดิบโพลพิเรนนิส (Zea diploperennis) และ เซีย ลัก ชูเรียนส์ (Zea luxurians)

- **พืชอาหารสัตว์**
  - อาหารปศุสัตว์จำพวกไม้ที่มีฝัก (Legume Forages)

สกุลพืช (Genera)	ชนิดพันธุ์ (Species)
แอสทากาลัส (Astragalus)	ไคเนนซิส (chinensis) ไซเซอ (cicer) อเรนาเรียส (arenarius)
คานาวาเลีย (Canavalia)	เอ็นซิฟอร์มิส (ensiformis)
โคโรนิลลา (Coronilla)	วาเรีย (varia)
เฮดิสสารัม (Hedysarum)	โคโรนาเรียม (conronarium)

ตารางที่ 2 (ต่อ)

สกุลพืช (Genera)	ชนิดพันธุ์ (Species)
ลาไทรัส (Lathyrus)	ชิเซรา (cicera) ชิลิโอเลตัส (ciliolatus) เฮียซูตัส (hirsutus) อ๊อกครัส (ochrus) โอโดราตัส (odoratus) ซาติวัส (sativus)
เลสเพเดซ่า (Lespedeza)	คูเนียต้า (cuneata) สเตรียต้า (striata) สติพูลาเซีย (stipulacea)
โลตัส (Lotus)	คอร์นิคิวลาตัส (Corniculatus) ซับบิฟ่รอรัส (subbiflorus) อูลิกิโนซัส (uliginosus)
ลูพินัส (Lupinus)	อัลบัล (albus) อันกุสติโฟเลียส (angustifolius) ลูเซียส (luteus)
เมดิคาโก (Medicago)	อาร์บอเรีย (arborea) ฟัลคาต้า (falcata) ซาติว่า (sativa) สคูเทลลาต้า (scutellata) ริจิดูล่า (rigidula) ทรันคาทูล่า (truncatula)
โพรโซพิส (Prosopis)	แอฟฟินิส (affinis) อัลบา (alba) ไคเลนซิส (chilensis) ไนกรา (nigra) พัลลิต้า (pallida)
พิวราเรีย (Pueraria)	ฟาซิโอลอยเดส (phaseoloides)
ไทร์โฟเลียม (Trifolium)	อเล็กซานดรินัม (alexandrinum) อัลเพสเตร (alpestre) แอมบิกิวอุ้ม (ambiguum) อันกุสติโฟเลียม (angustifolium) อาร์เวนเซ่ (arvense) อโกรซิเซรัม (agrocicerum) ไฮบริดัม (hybridum) อินคาร์เนตัม (incarnatum) พราเทนส์ (pratense) เรเพนส์ (repens) เรซูพินาตั้ม (resupinatum) รูอปพิเลียนั่ม (rueppellianum) เซมิพิโลซั่ม (semipilosum) ซับเทอร์ราเนอุ้ม (subterraneum) เวซิคูโลซั่ม (vesiculosum)

THE ASSUMPTION UNIVERSITY LIBRARY

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ ชื่อสกุล	:	นางสาวพรรษพร ยุกติรัตน
วัน เดือน ปีเกิด	:	วันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2523
สถานที่เกิด	:	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	:	ปีการศึกษา 2539 สำเร็จการศึกษาระดับ มัธยมศึกษาจากโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ปีการศึกษา 2543 สำเร็จการศึกษาระดับ ปริญญาตรี คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ปัจจุบันเข้าศึกษาต่อหลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ สาขาวิชากฎหมายธุรกิจ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	:	ที่ปรึกษากฎหมาย